

IFMC

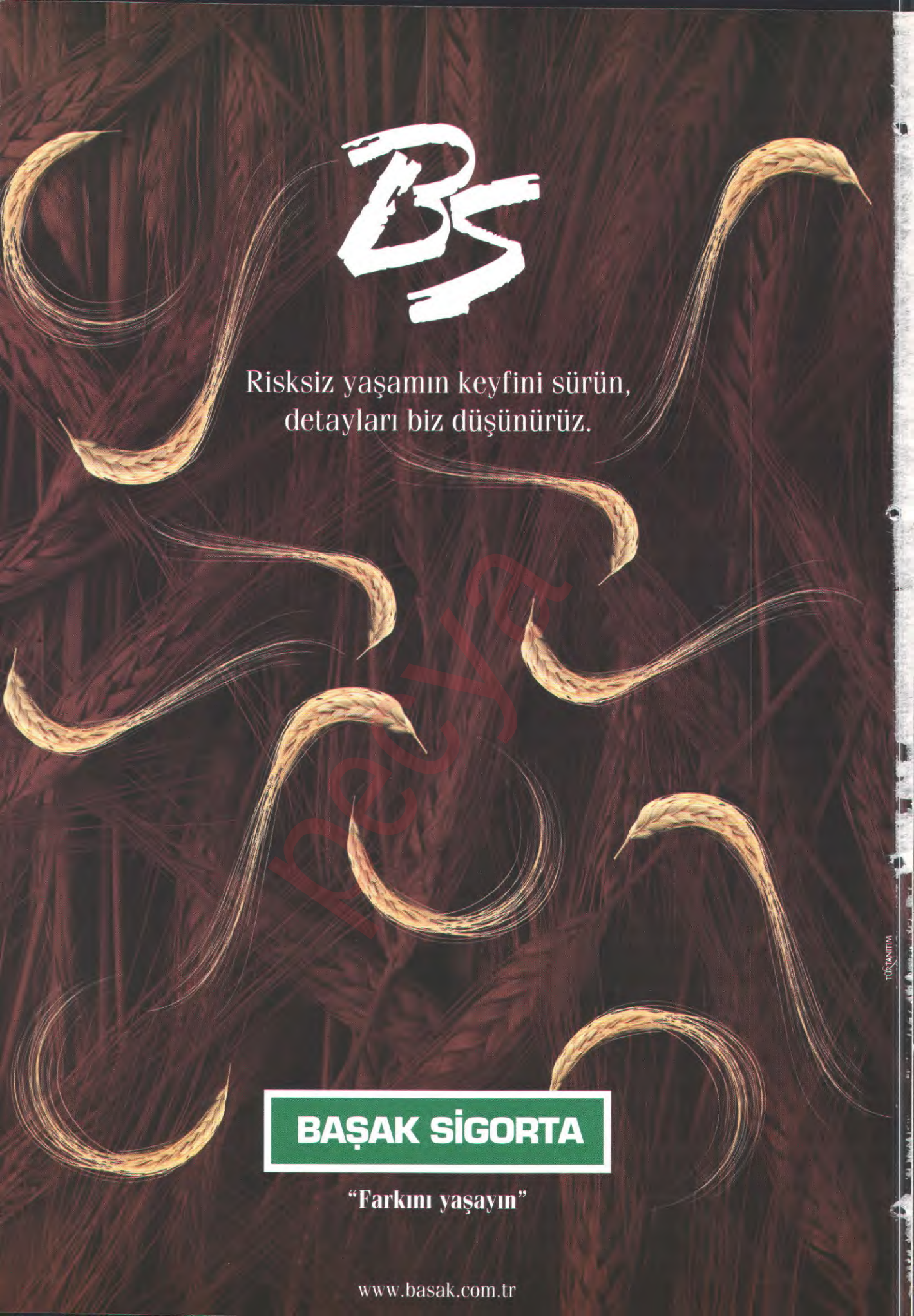
iktisat dergisi

aylık dergi

sayı: 459-460 5 YTL. (5.000.000 TL.)

küresel düzende dünya ekonomisi

korkut boratav - arif dirlik - meliha ener - john bellamy foster
bernand guérrien - feride doğaner gönel - aydan kansu
gülten kazgan - ahmet öncü - konuralp pamukçu - metin sarfati
sinan sönmez - nesrin sungur - emine tahsin - mehmet türkay

BS

Risksiz yařamın keyfini sürün,
detayları biz düşünürüz.

BAŞAK SİGORTA

“Farkını yaşayın”

www.basak.com.tr

İçindekiler

editörden 2

yuvarlak masa 3
toplantısı

dünya ekonomisi nereye?

sinan sönmez 15

*küresel düzende
dünya ekonomisi:
bir çözümleme çerçevesi*

söyleşi: 32
john bellamy foster

*ABD ekonomisinden dünya
kapitalizmine...*

aydan kansu 38

*dışa açık ekonomilerde
politika üçlemi*

görüş: 42
korkut boratav
mehmet türkay

*dünya bankası ve
wolfowitz'e dair*

meliha ener 43

*uluslararası ticarete
outsourcing'in yeri ve
ekonomik etkileri*

49 söyleşi:
nesrin sungur

*nesrin sungur ile türk tekstil
sektörü üzerine*

53 arif dirlik
çeviren: emre balıkcı

*paradigma olarak "çin
kapitalizmi" üzerine eleştirel
düşünceler*

65 söyleşi:
bernand guérrien

*neo-klasik kuram, liberalizm
demokrasi ve ötesi*

68 feride doğaner gönel

*avrupa birliği türkiye'nin tek
seçeneği mi?*

77 metin sarfati

*zor bir beraberlik:
rasyonalite ve demokrasi*

82 konuralp pamukçu

*su hakkına karşın küresel
kapitalizm*

88 kitap tanıtımı

İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları
Cemiyeti'nin hakemli yayın organıdır.*
İktisat Dergisi, aylık olarak yayınlanır.

Kurucuları:
Nihat Batur, Oktay Emed, Reşat Umur

Sahibi:
İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları
Cemiyeti adına

Yönetim Kurulu Başkanı:
Vahap Adıyaman

Genel Yayın Yönetmeni:
Serhat Aligil

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:
Hikmet Akçipek

Yayın Kurulu:
Hikmet Akçipek, İker Aktükün, Serhat Aligil,
Fuat Ercan, Gökhan Karabulut, Oğuz Oyan,
Yasemin Öztürk, Metin Sarfati,
Sermin Sarıca Marangoz, Emine Tahsin,
Mehmet Türkay, İşaya Uşur, Berna Uyumaz

Editörler Kurulu:
Öztin Akgüç, Erdoğan Alkin, Mehmet Altan,
Kaya Ardic, Cengiz Arın, Taner Berksoy,
Ercan Eren, Nihat Falay, Tamer İşgüden,
Kuvvet Lordoğlu, Tükel Minibaş,
İzzettin Önder, Murat Özyüksel, Nail Satlıgan,
Ümit Şeneken, Gül Günver Turan

Yayın Kurulu Sekreteri:
Hülya Doğan

Kapak Tasarım:
Yorum Ajansı

Yönetim Yeri:
Cumhuriyet Cad. Ceylan Apt. No: 27/6
80090 Taksim / İSTANBUL
Tel.: 0.212 250 50 34 - 235 61 55
Fax: 0.212 255 17 73
E-posta: dergi@ifmc.org.tr
bilgi@ifmc.org.tr
Web: www.ifmc.org.tr

Ofset Hazırlık, Baskı ve Cilt:
Kurtiş Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Tel.: 0.212 613 68 94 pbx
Fax: 0.212 613 68 96
E-posta: kurtis@kurtismatbaa.com
Web: www.kurtismatbaa.com

Abone Koşulları:
Yıllık: 50 YTL. (50 milyon TL.)
Üye, Öğrenci, Arş. Gör. ve Öğretim Üyesi:
(Yıllık) 40 YTL. (40 milyon TL.)
Yurtdışı: 90\$

Abone Hesap No:
Garanti Bankası Harbiye Şubesi: 6299680
Akbank Taksim Şubesi: 41007
İş Bankası Taksim Şubesi: 709365
Dergide yayınlanan yazılar Cemiyeti bağlamaz;
görüşler yazarlara aittir.
Davet edilmiş olanların dışındaki yazılar
hakem denetiminden geçer.

Yayının Türü: Yerel Süreli Yayındır.
* Hakemli dergi kuralları 2. sayfadadır.

Son Baskı Tarihi: 5 Eylül 2005

iktisat

dergisi

AYLIK DERGİ

Sayı: 459-460 Mart-Nisan 2005

Fiyatı: 5 YTL. (5.000.000.-TL.)

ISSN 1302 3535

HAKEMLİ DERGİ KURALLARI

Yayın Kuralları:

- İktisat Dergisi her ay yayınlanan hakemli bir dergidir.
- Dergide yayınlanan makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.
- Dergi'de yayınlanmak üzere gönderilen her tür yazı, yayın kurulu tarafından bir ön incelemeye tabi tutulduktan sonra, uygun görüldüğü takdirde hakem tespiti yapılacak ve ilgili hakemlere gönderilecektir.
- Makale konuları başta iktisat olmak üzere sosyal bilimlerin alanlarıyla sınırlıdır.

Teknik Özellikler:

- Makale Microsoft Word programıyla yazılmalıdır. Bir disket ve dört adet A4 boyutunda çıktıyla teslim edilmelidir.
- Makaleyle birlikte yazarın (yazarların) adını, ünvanını, çalıştığı kurumu, açık adresini, kolay ulaşılabilecek iş ve cep telefonlarını, e-posta adreslerini belirten bir kapak yazısı yollanmalıdır.
- Makale sonlarında yazar soyadlarına göre sıralanmış bir kaynakça yer almalıdır.

editörden

"Küresel düzende dünya ekonomisi" başlıklı bu sayımızda dünya ekonomisi nereye gidiyor sorusunu sorarak işe koyulduk. Bu sayının son hazırlıkları yapıldığı sırada petrol fiyatları yeni bir rekoru zorlamakta idi. Son yıllarda petrol fiyatlarının hızlı yükselişi yeni bir krizin eşiğinde olup olmadığımız çerçevesinde bir dizi tartışmayı beraberinde getirdi. ABD emperyalizminin savaş ile önünü açmaya çalıştığı bu dönemde ABD ekonomisinin gerçekte dünya ekonomisinin motor gücü olup olmadığı, dünya ekonomisine olası etkileri tartışılıyor. Diğer yandan Çin ekonomisinin büyüklüğü ve son yıllarda en yüksek oranda büyüyen bir ekonomik yapıya sahip olması Çin büyümesinin kaynaklarına dair farklı yaklaşımları beraberinde getiriyor. Küresel düzende dünya ekonomisinin yapı taşlarından biri olan uluslararası kuruluşların kendi işlevlerini ve politika araçlarını yeniden tanımlama yoluna gittikleri görülmüyor. Dünya Bankası Başkanlığı'na Irak işgalinin mimarlarından Wolfowitz'in getirilmesi de böylesi bir değişikliğin göstergesi.

Bu sayıda ele almadığımız ancak önemli bir diğer alt başlık dünya işbölümü tanımlanırken Çin dışında Hindistan ve Brezilya gibi ülkelerin konumu. Tabi ki diğer yandan Latin Amerika'da Chavez öncülüğünde yükselen Bolivarcı devrimin etkilerini sadece Amerika kıtası ile sınırlı tutmak mümkün değil. Özellikle bölgesel bütünleşme hareketleri Bolivarcı devrim ile birlikte daha farklı bir boyut kazanmış durumda. Yoksulluk, gelir dağılımındaki eşitsizlikler artarken yoksulluğun giderilmesine yönelik olarak Dünya Bankası gibi kuruluşlar Wolfowitz başkanlığında çözüm yolları arar iken diğer yandan Bolivarcı devrim ile yoksulları merkeze alan politikalar yaşama geçiriliyor ve yoksulluğu giderme noktasındaki samimiyet ve buna dair farklı yöntemler gündeme geliyor.

Önümüzdeki sayılarda bu başlıkları daha ayrıntılı ele alacağız.

Küresel düzende dünya ekonomisini irdeleyen çalışmaların önemli bir bölümünün yabancı kaynaklı oluşu bu sayının içeriğini etkileyen bir olumsuzluk olarak karşımıza çıktı. Sayıda çok fazla çeviriye yer vermek istemedik. Sayının konusunun çok fazla alt başlığa sahip olması da karşılaştığımız bir diğer kısıt oldu.

Bu sayıdaki çalışmaların önünüzü açması dileğiyle dostlukla...

Emine Tahsin

Sayın Okuyucularımız,

Bildiğiniz gibi İktisat dergisi 2003' yılından bu yana 3 YTL (3.000.000.-TL)'den satışa sunulmaktaydı. Ancak dergimizin sürekliliğini sağlayabilmek maliyetlerin bir ölçüde karşılanabilmesi ile mümkün olabilmektedir. Bu nedenle satış fiyatımızı 5 YTL (5.000.000TL)'ye çıkarmak zorunda kaldık. Bu zorunlu fiyat artışını yılın başında uygulamaya karar vermemize rağmen bu güne kadar size 3 YTL'den ulaşma çabasını sürdürdük. Bunun yanı sıra kampanyalarımıza devam etme kararını aldık.

40 yıldan beri çıkardığımız dergimize katkı ve ilginizin devam etmesini dileriz. Zorunlu olarak yaptığımız fiyat değişikliğini anlayışla karşılayacağınızı eminiz. Bu bağlamda dergimize gösterdiğiniz sıcak ilgi ve destek için peşin olarak teşekkür ederiz.

İFMC Yönetim Kurulu

dünya ekonomisi nereye?

İktisat Dergisi olarak İFMC'de, "Dünya Ekonomisi, Nereye?" konu başlıklı bir yuvarlak masa söyleşisi düzenledik. Dergimizi temsilen Mehmet Türkay'ın yönettiği söyleşiye katılan Prof. Dr. Gülten Kazgan ve Ahmet Öncü'ye teşekkür ederiz.

• **Mehmet Türkay** - Dünya ekonomisinin bu günkü durumunu nasıl anlamak/değerlendirmek lazım?

• **Gülten Kazgan** - Şimdi dünya ekonomisinin bu günkü durumu dediğimiz zaman zannediyorum öncelikle en fazla tespit kaynağı olabilecek iki olay ile başlamakta yarar görürüm. Birisi Amerikan ekonomisinin özellikle finansal piyasalar açısından ortaya koyduğu riskler, tehditler. İkincisi de Çin'in sadece Türkiye açısından değil ama dünya açısından devleşen bir üretim üssü olması bir boyutu olayın. Diğer boyutu da belirli mal grupları açısından pek çok ülke için ihracat itibarıyla yarattığı riskler tehditlerdir. Bu ikisi bir arada bize hem mal piyasalarında hem finansal piyasalarda dünya ekonomisinden çevreye yansıyan bir takım olguların sorunların olduğunu gösteriyor. Önce Amerikan ekonomisi ile başlamak gerek. Clinton döneminde A.B.D. gerek devlet bütçesi gerek cari işlem açıkları itibarı ile sonunda nihayet dengeyi kurabilmişti ve bu da Clinton döneminin başarıları arasında yer alan önemli bir olay oldu. Ancak Bush'un iktidara gelmesi ile özellikle savaştan eğilimlerin devreye girmesiyle bir arada Amerika tekrar tıpkı Vietnam savaşında olduğu gibi her iki kamusal kalem ile de yani biri devlet bütçesi diğeri cari işlemler açığı büyük çaplı açıklar vermeye başladı. Son yılda, yani 2004 cari işlem açıklarının boyutu bildiğiniz gibi 650 milyar dolar gibi olağanüstü bir rakama varmış ve gayri safi milli hâsılasının yüzde 5'inin üzerine çıkmıştı ki yüzde 5 bir tehlike sınırı olarak kullanılan rakam. Şimdi olay dünya ekonomisi açısından şu boyutları ile tehlike gösteriyor. Bir kere dünyanın bir kısmının ciddi biçimde Amerikan piyasasına ihtiyacı var ve Amerika gibi bir dev piyasa dışında ürününü ihraç edecek öyle başka bir yeri de yok. Uzak doğu

ekonomileri Avrupa Birliği bunun başında geliyor. Uzak Doğu ekonomileri dediğim zaman bunun çok geniş bir alan kapsadığını da vurgulamalıyım; Japonya, Çin, Güney Kore bütün o küçük boylu ülkeler; Tayvan, Singapur falan ve Hindistan bunların hepsi yani Asya'nın güneydoğu alanı tümü ile amerikan ekonomisine kendisi açısından fevkalade önemli bir pazar olarak bakıyor. Bu ülkeler tıpkı Avrupa kıta Avrupa'sı ülkeleri gibi ekonomilerini ihracatlarını ithalatının üzerinde tutarak çeviriyorlar, ivmeyi orada buluyorlar ve bildiğiniz gibi dev baya varan rezervler de oluşturdular. Japonya'nın tek başına rezervleri 900 milyar dolara yaklaşıyor, Çin 600 milyar dolar civarında diğerkülke Kore, 250 milyar dolar ve saire koyduğunuz zaman yani rezervlerinin tutarı trilyonlarca dolara aşıyor. Bu rezervlerin de ana malzemesi Amerika'nın hazine bonoları, Amerikan devlet tahvilleri. Şimdi Uzak Doğu'nun o dev ekonomik yapısı Amerikan ekonomisini bir yandan beslerken finansal gücü ile diğerkülke yandan da onlar ihracat fazlaları ile ivme alıyor. Avrupa Birliği'nin kıta ve batı bölümüne geldiğinizde benzer yapı orada da var bunlarda ihracatları ithalatlarının fazlasını oluşturuyor dolayısıyla rezerv biriktiriyorlar, dev sanayi yapılarını bunun içinde çeviriyorlar. Şimdi bunların yapıları her iki grubun da yapısı Amerikan ekonomisinden farklı. Amerika hiçbir şekilde mal ihracatı yolu ile değil ama iç hizmetler finansal gücü vesaire doların gücü yolu ile işini götürüyor. Şimdi ciddi olan nokta şu; Amerikan doları bu dev açıkların baskısı altında değer kaybetmeye başladığı zaman ellerinde rezerv bulunan ve büyük boyda rezerv tutan ülkelerin tümü kuşkuyla girdi, dolar değer kaybediyor dolayısıyla elimizdeki rezervlerde buna koşut olarak değer yitiriyor. Belirtiyim ki dünya rezervlerinin üçte ikisi yüzde 65 kadarı dolar. Ancak son yıllarda bunda bir miktar, iki puan kadar düşme oldu çünkü elde rezerv tutanlar rezervlerinin değer kaybını en azından sınırlamak için eldeki dolar assetlerini, varlık kalemlerini tasfiye edip onun yerine daha değerli olan, değer kazanan para-

Gülten Kazgan

Dünyanın
bir kısmının
ciddi
biçimde
Amerikan
piyasasına
ihtiyacı
var ve
ABD
gibi bir
dev piyasa
dışında
ürününü
ihraç
edecek
başka
bir yeri de
yok

lar üzerinden astetler elde etmeye başladılar, yen gibi, euro gibi. Bu yapı rezerv tutanların eldeki rezervleri yavaş yavaş tasfiye etmeye başlayınca dolar bir sarsıntıya girdi, tepetaklak inmeye başladı. Tabi Amerikan ekonomisinin elinde çok önemli bir silah var hala faiz hadleri çok düşük, yüzde 2,5'a kadar çıktı ama şimdi anlaşılan kısa vadeli faizleri biraz daha yükseltip bu seyri tersine döndürmek istiyorlar. Ama ne zaman ki Amerikan ekonomisi bu seyri tersine döndürmek için yola çıkar, yani diyelim ki kısa vadeli faiz hadlerini yüzde 2,5' dan yüzde 4'e çıkarır, böyle bir durumda bu kere başka bir teklif ortaya çıkıyor. Bildiğiniz gibi bu dış açıklar düşen faiz hadleri kısmen rezerv artışıyla finanse edildiği gibi aynı zamanda dolar bolluğu bizim gibi yükselen pazar denen ekonomilere büyük çapta fon akışına yol açtı. Bir bu olay var tabi ikincisi de Amerika'dan büyük çapta Arap parası kaçağı var. Çünkü kötü muamele, güven duygusunu yitirme gibi olaylar elinde büyük kaynaklar bulunduran Arap ülkelerini bu kaynakları Amerikan bankalarından Avrupa bankalarına, Uzakdoğu bankalarına hatta Türkiye gibi ülkelere getirmesine yol açtı. Böylece Amerika'dan sermaye çıkışı o kanaldan rezerv azalışı doların düşmesine ivme veren diğer bir olay oldu. Ama bizim gibi ülkelere de küresel bir kriz olan, 2001 yılında yaşanan krizi görerek daha kolay atlatmalarına yardımcı olacak sıcak para girişini sağladı. Şimdi Amerika faizleri yükselttiği zaman tabi sermaye akımları tekrar dolar'a yönelcektir, böyle bir durumda bizim gibi ülkelerin durumu kritikleşecektir. Çünkü bu giren paralara dayanarak belirli rahatlamalar elde edildi, faiz hadleri üstü, enflasyon hızlı düştü, yatırımlar arttı. Para aşırı değerlenirken büyük çapta ithalat malı girişi oldu, onun getirdiği bir rahatlık oldu vesaire. Yani bir yapay rahatlık süreci yaşandı. Bazı ülkeler akıllıca davrandı. Mesela Brezilya gibi, Güney Kore gibi bu ülkeler var olan durumun geçici olduğunu idrak edip cari işlem fazlaları vermek yoluyla bu sıcak para girişinin bir ögesi unsuru olmasını engellediler. Göreli aklı daha kısıtlı olan ülkeler bunun sonu gelmez bir yeni kaynak olduğunu sanıp giderek açılan cari işlem açıkları, büyüyen cari açıkları, büyüyen dış borçlar gibi yollarda bu rahatlamayı daha iyi sürdürürüz anlayışıyla götürdüler. Şimdi her haliklarda bu sıcak para çıkışı ile birlikte Türkiye gibi hele akıllıca davranmayan ülkeler ciddi bir şok geçirecekler, yani yeni bir krize girebilecekler. Her ne kadar bizim büyüklü-

miz sık sık artık Türkiye böyle bir krize dayanıklı, olmaz falan gibi laflar ediyorsa da ekonomi hala çok kırılgan. Çünkü oluşan borçlar büyük kısım itibarıyla kısa vadeli, cari işlemler açığının finansmanına bakarsanız temelde bu kısa vadeli banka kredileri, borsaya giren sıcak paralar gibi paralar yoluyla finansman yapılıyor. Nitekim doların kırırdaması sürecinde dikkat ederseniz bizde borsa düşüşü geçti, bunu doların Türk Lirası karşısında değerlenmeye geçmesi izledi, yani bu süreç bir tersinmeye girdi, fonlar akım yönü olarak tekrar ABD' ye yöneldiler göstergeleri ortaya çıktı. Şimdi bu olayın finansal yönü, bir noktayı da belirteyim doların değer kaybı Amerika Birleşik Devletleri'nin ithalatını kısmıyor. Gayet ilginç bir olay, dolar düşerken eşanlı olarak bakıyorsunuz Amerikanın dış açıkları da büyümeyi sürdürüyor. Bu itibarla Amerikan parası değerlenmeye geçtiği zaman, değerlenme sürecinde bunun dış açıklara ne kadar etkisi olur bunu kestirmek zor. Gerçi Clinton yaptı, becerdi bunu ama Clinton aynı zamanda galiba tasarruf oranında yükselişi de gerçekleştirmişti. Geçen yıl Amerikan halkının tasarruf oranı dünyada hiçbir ülkede olmadık bir düzeye düşmüştü, yüzde 1,5 gibi bir orandaydı. Yani eşanlı olarak eğer bir tasarruf artışı gerçekleşirse durum farklı olabilir. Çin'in durumuna gelince, Çin yalnız bizim gibi başta tekstil ürünleri ve giyim sanayi ihrac eden ülkeler değil biliyorsunuz son zamanlarda Avrupa Birliği' ondan önce Amerika Birleşik Devletleri iş adamları da devreye girdiler, kotaların kalkmaması, yeni kotalar konması yolunda Dünya Ticaret Örgütü'ne baskı yapmaya, o bağlamda girişimlerde bulundular. Yani hem mal piyasaları hem finansal piyasalar itibarıyla şu sırada kırılgan gözüküyor. Şunu belirteyim Çin'in etkisi sadece dokuma giyim sanayi değil aynı zaman da gündemde olan otomotiv sanayi için de bulunuyor. Çin şu sıralarda fosil yakıt değil ama onun dışında hidrojen yoluyla çalışacak motorlar üzerinde çalışıyor ve pek yakın bir gelecekte onu çözdüğü andan itibaren dünya ölçeğinde otomotiv sanayi üzerinde de çok şiddetli etki yaratacaktır. Her iki etki de mal bakımından dokuma giyim, otomotiv Türkiye'nin ihracatı açısından büyük rizikolar taşıyor. Bir boyutu da ithal malları üzerindedir, çünkü Çin' dev ithalatı girdi fiyatlarını da etkiliyor. Demir-çelik fiyatları, petrol fiyatları işte aklınıza ne gelirse üretim girdisi olmak üzere hepsinin fiyatlarını etkiliyor. Yani çok ağırlıklı bir ekonomik baskı yaratıyor. Benim gördü-

Gülten Kazgan

Çin
şu sıralarda
hidrojen
yoluyla
çalışacak
motorlar
üzerinde
çalışıyor ve
onu çözdüğü
andan
itibaren
dünya
ölçeğinde
otomotiv
sanayi
üzerinde de
çok şiddetli
etki
yaratacaktır

ğüm kadarıyla şu anda finansal ve mal bazında tehditler bu bağlamda ortaya konulmalı.

• **Mehmet Türkay** - Teşekkür ederim hocam. Sizin çizdiğiniz çerçeve ile ilgili sorumuz olacak ama Önce Ahmet Öncü'nün değerlendirmesini alalım.

• **Ahmet Öncü** - Dünya ekonomisinin günümüzdeki dengesizlikleri hakkında vurgulamak istediğim bir kaç nokta vardı. Gülten hocaya bunları o kadar güzel özetledi ki bana söyleyecek fazla söz kalmadı. Yine de, bunlardan en önemilerini bir kez daha belirterek başlamak istiyorum: finansal piyasaların toplumdan soyutlanarak kazanmış olduğu bağımsızlık ve ABD karşısında Avrupa ve Asya'nın net ihracatçı konumlarının dünya ticaretinde yarattığı dengesizlikler ve bu bağlamda Çin'in yükselen bir "üretim üssü" olmasından dolayı ortaya çıkan siyasal bilmeceler. Dünya ekonomisinin bu üç dengesizlik ögesi giderek kırılganlık sözcüğü ile karşlanır oldu. Sanırım bu sözcük, iktisatçıların kriz hakkındaki gözlem ve tespitlerini nazikçe kriz sözcüğünü kullanmadan dile getirmek istemelerinin bir sonucu olarak yaygınlaştı. Ben kırılganlık demektense doğrudan kriz demeyi yeğliyorum. Bir iktisatçıdan çok siyasal iktisatçı gibi konuya bakarsak, krizin toplumsal dokunun her noktasına nüfuz etmiş olduğunu görmek mümkündür. Kriz toplum denen tahayyülü altüst etmiş ve sonuçta kendisi hakkında bildiğimizi sandığımız bir çok şeyi neredeyse gerçeklikte karşılığı olmayan bir takım "faraziyelere" dönüştürmüştür. Nitekim, az önceki konuşmasında Gülten Hanım iktisat derslerinde temel bir ilişki olarak sunulan bir ülkenin parasının değer yitmesiyle itihalatının azalması arasındaki ilişkinin Amerika Birleşik Devletleri için geçersiz olmakla kalmayıp, tersine döndüğünden söz etti. Yani iktisat teorisinin öngörüsünün geçersiz olduğu bir dünyada yaşıyoruz demek durumundayız.

Bildiğimiz iktisat teorisini ya da en azından iktisadın belli başlı bazı bilgi iddialarını günümüzde ne geçersiz kıldı? Tek bir cümle ile ifade edilirse, bu, dünyanın hakim iktisat modellerinden uzaklaşmış olduğunun doğrudan bir göstergesidir. Yani model dünyadaki ilişkilerle gerçeklikteki ilişkilerin arasında ciddi bir ilişkinin kalmamış olmasıdır. Aslında bu yeni bir şey değil; kapitalizmin tarihi her zaman modelleri geçersiz kılan dönüşümleri içermiştir. Mesela tam rekabetçi model teknelci aşamada tamamiyle bir modele indirgenmiş ve gerçekliği açıklamaktan çok onu gizleyen bir örtüye dönüşmüştür. Günümüz koşullarında

hakim bir model bulunmadığı gibi, gerçeklikte de sezgisel olarak ifade edilebilecek istikrarlı bir ekonomik ilişkiler pratiği mevcut değildir. Bu nedenle pratiğin istikrarsızlığında teorik bir model kurmak mümkün olmadığından insanlık "kör kuyularda merdivensiz" kalmış durumdadır. Sadece bu gözlemden hareketle ciddi bir krizden söz edilebilir. Kriz en basit anlamıyla ilişkilerin bozulması ve istikrarlı yeni ilişkilerin dünya ölçeğinde ortaya çıkamamasıdır. Konuyu ekonomik ilişkilerden biraz uzaklaşıp sosyal ilişkilere bakarak açmak mümkün. Bu noktada son günlerde medyamızda da yer alan, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki birkaç hadiseyi hatırlatmak istiyorum. Amerika Birleşik Devletleri'nde geçtiğimiz haftalarda bir Afrikalı-Amerikalı yurttaş, yani "siyah" bir yurttaş, yüksek korumalı ABD mahkemelerinden birinde sanık koltuğunda oturduğu halde elindeki silahı hâkime doğrultarak hakimi ve oradaki dört kişiyi öldürdü. Bundan birkaç zaman önce yine ABD'de bir kilisede benzer bir cinnet durumunda yedi kişi öldürüldü. Yine bundan birkaç zaman önce ve yine ABD'de bir yurttaş geçirdiği iş kazası sonucunda sakat kaldığını belgelemek için hastaneye başvurmuş, hastane iş kazasıyla hastalık arasında bir ilişki bulunmadığına karar vermiş; bunun üzerine yurttaşımız doktorların kendisine yanlış teşhis koyduğunu iddia ederek tazminat davası açmış fakat mahkeme yurttaşımızı haksız bulmuş; bunun üzerine yurttaşımız hâkimin kararını haksız bulmuş ve bu hâkimin eşiyle anesini evlerine gidip öldürmüştür. Şimdi bu olaylarla hiç alakası yok sanılan "güvenlik" kavramını devreye sokalım. İlk elde hatırlamamız gereken güvenlik kavramının sadece savaş durumunun ortaya çıkması ya da savaş tehdidinin oluşması durumunda dikkatleri üstüne çeken bir kavram olmadığıdır. Mahkemelerde öldürülen hâkimler, avukatlar, mubaşirler, kilisede öldürülen rahipler, ya da öldürülen anneler, eşler, çocuklar ve benzerleri toplumda genel anlamda güvenliğin ortadan kalktığını gösteriyor. Burada ilginç olan ölen kadar öldürenin de güvenlikten yoksun olmasıdır. Öldürenler neoliberalizmin yani piyasacı düzenlemelerin işsiz, sosyal güvenliksiz, toplumsal desteksiz bıraktığı dışlanmış, mülksüz yurttaşlarken, öldürülenler genellikle toplumda adaleti ve eşitliği sağlamakla görevli şahıslar ya da bunlarla bir şekilde bağı bulunan bahtsız kişilerdir. Bu anlamda cinayet ve gasp gibi olguların bu kadar yaygınlaşması ve bir salgın durumuna dönüşmesi sadece kendi başına ele alınarak sorgulanabilecek bir problem gibi dur-

Ahmet Öncü

Tam
rekabetçi
model
teknelci
aşamada
tamamiyle
bir modele
indirgenmiş ve
gerçekliği
açıklamaktan
çok onu
gizleyen
bir örtüye
dönüşmüştür

muyor. Bu tür olgulara daha bütüncül baktığımızda "suç" işleyen insanların tepkisinin güvenliği sağlayan kuruluşların adilliğine odaklandığını görüyoruz. Yani kriz kendisini bir adalet sorunu olarak dışavuruyor diye düşünmek mümkündür. Tabi ki adaletin ortadan kalmasıyla güvenliği tehdit eden başka unsurlara da dikkatler çevriliyor. Piyasacı toplumlarda adaletsizlik yalnızca adli bir problem değil, daha çok toplumsal bir problemdir. Piyasacı düzenlemelerin tümü toplumsal eşitsizlikleri veri alıp, derinleştirdiğinden toplumsal adaletsizliği deyim yerindeyse katmerleştirir. Bu ise modern toplumlarda zaten çok zayıf olan dayanışmacılığı yerle bir eder ve dengesiz yani norm-dışı eğilimler yaygınlaşır. Herkesin bir değerini potansiyel düşman görmeye başlamasına yol açar; çünkü bu toplumda hep öne geçmek gibi bir kural herkesin kafasına kazınmıştır. Geçenlerde memleketimizdeki bir cinayet bu durumu acı bir şekilde bize gösterdi. Kendisine yol vermeyen bir sürücüyü medyamızın deyimiyle "siyahlar" grubundan olduğunu tahmin edebileceğimiz bir kamyon şoförü herkesin gözünün önünde tüyler ürperten bir şekilde öldürdü. Kısacası günümüzde büyük bir çoğunluk bir şekilde kendilerinin piyasaların nimetlerinden dışlanmış olduklarını göerek, toplumsal adaletsizliğe ve eşitsizliğe maruz kaldıklarını düşünmekte, psikolojik dengeleri bozulmakta ve sözkonusu dengesizliği düzeltmek adına dengesiz yani norm dışı davranışlar sergilemektedirler. Şimdi böyle bir toplumda özgürlükten söz edilebilir mi? Nitekim, bir çok kişi artık özgürlük alanının daraldığını görüyor, çünkü özgürlük bir kapasite sorunudur. Birçok farklı toplumsal konumdaki insanın güvenliğinin olmadığı bir ortamda bir kapasite olarak özgürlük ortadan kalkmıştır. Mesela seyahat özgürlüğünüz olmayabilir. Örneğin gece sokağa çıkamazsınız, belirli caddelere giremezsiniz ya da bunun gibi şeyler. ...

• **Gülten Kazgan** - Ben Ahmet Bey'e bir soru sormak istiyorum. Usame Bin Ladin'in saldırılarının temelinde de aynı olaylar yatıyor mu? Aynı suçlamalar daha doğrusu.

• **Ahmet Öncü** - Tabi ki belki de uluslar arası ilişkilerin bozulmasına vurgu yapan bir terörist eylem olarak da değerlendirebilmek bir hayli mümkün. Şimdi benim anlattıklarımın Gülten Hoca'nın resmettiği dünya ekonomisinin durumuyla ilişkisi nedir diye sorulacak olursa, bu ikisinin çok yakından ilişkili olduğunu söyleyebilirim. Krizi aslında şöyle düşünebiliriz, nasıl ki mal piyasalarında ve finansal

piyasalarda bir kırılganlık durumu mevcut -ki aslında bu sözkonusu piyasaların denge içinde çalışmasını sağlayan kurumların düzenleyiciliğinin ortadan kalkmış olmasıdır- dünya genelinde ve tek tek ulus toplumlarda genel bir toplumsal düzensizlik ortaya çıkmış ve bu durum kendisini toplumsal kurumların kırılganlıklarında göstermeye başlamıştır. Bunda da şaşırılacak bir şey yoktur çünkü her zaman olduğu gibi iktisadi yapının istikrarsızlığı toplumsal ve siyasal yapılarıdaki istikrarsızlıklarla el ele gider. Bunlardan hangisi diğerlerini belirler diye sorarsak, net bir yanıt vermek pek kolay değildir. Yine de ekonomik yapı ve bu yapının ilişkileri dünya kapitalist sisteminin odağında bulunduğundan belirlenim ilişkisinde ekonomi sanki öncelikli bir yere sahiptir. Bildiğimiz gibi, Bretton Woods sisteminin 1970'lerde çökmesinden sonra ortaya çıkan dünya para ve sermaye sistemi sadece mali sistemi değil, ticaret ve üretim sistemlerini de dengesizliğe itmiştir. Bu üretim ve ticaret alanlarında istihdam edilen milyonlarca insanın hayatının dengesizliğe itilmesidir. İnsan ise belli bir toplumda ve siyasal bir sistem içerisinde yaşar. Bir fabrikanın kapatılıp bir başka ülkeye taşınması ya da özelleştirilerek burada çalışan insanların işten çıkarılmaları sadece ekonomik bir gösterge gibi düşünülen işsizlik oranında artış anlamına gelmez; bu aynı zamanda aile kurumunu dengesizliğe iter, siyasi partilerle seçmenler arasındaki ilişkiyi bozar; daha kötüsü devleti meşruiyet krizine itebilir. Bu noktada para ve sermaye sisteminin düzenleyiciliğini yitmesinin piyasaları bir takım büyük yatırımcıların ya da giderek merkantiliztlenen AB gibi ulus devletlerin oluşturdukları bölgesel birliklerin siyasal tercihleriyle her an dengesizliğe itilebilecek duruma getirmesi veri alındığında, olası şokların etkisini bertaraf edebilmek için bazı kurumlar icat arayışlarının gündeme gelmesi normal karşılanmalıdır. Yalnız bu arayışların arkasında sadece ekonomiyi dengeleme hedefi bulunmayıp sosyal ve siyasal yapıları da dengeleme hedeflerinin yer aldığını görmek gerekir. Krizin bir başka tarafı da bu gözlemden hareketle yapılabilir. Yani kriz şöyle de tarif edilebilir, ekonomik ilişkileri düzenleyip belli bir iktisadi modelin öngördüğü şekilde iktisadi dengeleri oluşturabilmek topluma ve siyasal yapılara müdahaleyi içerdiğinden kendisi bizzatıhi siyasal bir süreçtir ve bu sürecin içinde birbirleriyle anlaşmaları giderek güçleşen aktörler söz sahibi olmaya başlamaktadır. Bu anlamda ortaya çok çetin bir soru çıkmaktadır; kim söz-

Ahmet Öncü

Piyasacı toplumlarda adaletsizlik yalnızca adli bir problem değil, daha çok toplumsal bir problemdir

konusu ekonomik modeli ve bu modelin kurumlarını icat edip düzenleyecek, kim bu kurumları işletecektir. Sanıyorum zaten bu sorunun yanıtını bilsek burada toplanmazdık. Gülten Hoca'nın çizdiği çerçeveden hareketle düşünmek bazı ipuçları sunabilir. O da şu, günümüzde üç merkantilist bloğun mevcut olduğunu varsaymakta bir sakınca bulunmuyor. Bunlar Asya bloğu, Avrupa bloğu ve de Kuzey Amerika bloğudur. Bu bloklardan Kuzey Amerika bloğu ABD'nin durumundan dolayı biraz kafa karıştırıyorsa da ABD hem kendi devleti için hem de kendisinin doğrudan kontrol edebildiği Kuzey Amerika bloğu için merkantilist politikaları devreye sokmaktan kaçınmıyor. Özellikle korumak istediği birçok ileri teknolojinin olduğu sektörlerde bu durum belirgin bir şekilde gözlemlenebilir.

• **Gülten Kazgan** - Ve tarımda:

• **Ahmet Öncü** - Evet, belki de bu durum en çok tarımda izlenebiliyor. Dolayısıyla zamanımız yeni merkantilizmin ortaya çıktığı ve giderek de ekonomik, siyasi ve sosyal dengesizliklerin temelinde yatan ana unsura dönüştüğü bir dönem olarak karşımızda. Şimdi bu blokların arasındaki uyumsuzluklar hakkında bunların ortak bir özelliğe sahip bulunduğunu görüyoruz. Bu bloklar ortak bir dış kaynağa bağımlıdır. Bu kaynak da enerjidir. AB düşünüldüğünde şunu söylemek mümkün başta Almanya olmak üzere hemen bütün önemli Avrupa ulus ekonomileri dış enerji kaynaklarına giderek daha fazla bağımlı hale gelmeye başlıyorlar. Avrupa Birliği içerisinde Avrupa enerji sorununun çözümüne yönelik oluşturulmuş kuruluşlar bu durumu net bir şekilde ifade ediyorlar ve de bu konuda AB'nin izlemesi gereken uluslar arası politikalar üzerine görüş bildiriyorlar. Aynı şekilde Asya'nın yükselen yeni odağı Çin ve üretimini ve ticaretini sürdürerek dünya ekonomisinde varlığını sürdürmeye çalışan Japonya giderek dış enerji kaynağına daha fazla bağımlı hale geliyorlar. Dolayısıyla bu ülkelerin de AB gibi dünya ölçeğinde enerji arz ve talebinin nasıl düzenleneceği doğrultusunda bir takım girişimleri var. Bu girişimlerin odağında tabii ki iki önemli enerji kaynağı öne çıkıyor: petrol ve doğal gaz. Bunların arzının daha ne kadar süreceği bilinmiyor ama önümüzdeki yirmi beş otuz yıl içerisinde hala önemli enerji kaynakları olarak petrol ve doğal gazın kullanılacağı öngörülmüyor. Yine Gülten Hoca'nın bahsettiği gibi önümüzdeki yıllarda hidrojen gibi değişik kaynaklara geç-

mek sözkonusu olabilecektir. Şimdi alternatif enerji kaynaklarını bir tarafa bırakıp petrol ve doğal gazı bakacak olursak, bu kaynakların Ortadoğu başta olmak üzere Rusya ve Rusya'ya yakın olan diğer eski Sovyet cumhuriyetlerinde ve Venezuela ve Ekvador gibi bazı Latin Amerika ülkelerinde yoğunlaştığını görüyoruz. Dolayısıyla bu üç bloğun bu bölgelere yönelik olarak politikalarını uyumlaştırmaları gerektiği açık ama bu öyle kolay başarılacak bir iş gibi durmuyor. Dünya ekonomisi derinleşen bir durgunluğa girmişken aynı zamanda mal piyasalarında aşırı üretimden kaynaklanan yoğun bir rekabet yaşanıyor ve bu da bir yarıyla maliyetleri düşürme zorunluluğunu dayatıyor diğer yarıyla da ulusal temelleri giderek öne çıkmaya başlayan çok uluslu şirketleri birbirlerine karşı saldırganlaştırıyor. Bu açıdan senyoraaj yoluyla doları kontrol eden ABD'nin sahip olduğu kolaylığa sahip olmayan ve doğal olarak üretim ve ticaret baskısına daha fazla maruz kalan AB ve Asya'nın yüksek enerji fiyatlarını daha fazla taşımak istemeyecekleri beklenebilir. Bu ise bu bloklar arasında devletler siyasetinde gerginlikler yaşanmasına yol açabilir. Nitekim bu açıdan son günlerde çok ilginç bir gelişme oldu. Ekonomist'in geçtiğimiz sayısından okuduğumuz göre, Avrupa Birliği'nin Çin'e uyguladığı silah satış ambargosunu kaldırmasının ardından ABD ve AB'nin arasında ciddi bir gerginlik yaşandı. Bush hemen devreye girerek ambargonun kaldırılmasının dünyadaki siyasi dengeleri bozabileceğini sert bir dille duyurdu ve AB'ye seslenerek AB'nin Çin'e silah satmasının ticari bir oportünistlik olduğunu ve bunun aynı zamanda çok tehlikeli bir gelişmeye, Çin'e teknoloji transferine yol açacağını söyledi. Dolayısıyla ABD, AB ile arasındaki Trans-Atlantik anlaşmalarının önemini AB'ye hatırlattı. Yani ABD kendisinden bağımsız olarak Asya'ya yakınlaşan bir AB'ye sıcak bakmayacağını işareti verdi. Bunun üzerine yanılmıyorsam Avrupa Birliği'nden bir sözcüden (sanırım Almanya'dandı) bir açıklama geldi. Bu açıklamaya göre AB Çin'e ileri teknoloji silahları satmayacakmış. Tabii diplomasi dilinde bu ne ifade eder ben bilemem. Dolayısıyla AB, ABD'nin kaygılanmasına gerek olmadığını belirtti. Bu olay aslında uzun süredir Çin ve Japonya arasında süren bir çatışmanın da tekrar merkeze alınmasına yol açtı. Çin'in ısrarla kendisinin ayrılmaz bir parçası olarak tanımladığı Tayvan üzerindeki taleplerini silah ambargosunun kılmasıyla birlikte artırabileceği dile

Ahmet Öncü

**Bretton
Woods
sisteminin
1970'lerde
çökmesinden
sonra
ortaya
çıkan
dünya
para ve
sermaye
sistemi
sadece
mali
sistemi
değil,
ticaret ve
üretim
sistemlerini de
dengesizliğe
itmiştir**

getirildi. Bu bağlamda Japonya ve Çin arasında Tayvan konusundaki çatışmanın derinleşebileceği söylendi. Buradaki ilginç durum Asya'nın kendi içinde uyumsuzluklar barındırdığının ABD basınına sürekli canlı tutulması ve ABD'nin Japonya ile sıkı ilişkilerini sürdürme eğiliminde olduğunun vurgulanmasıdır. Bu durum Çin yetkililerini köşeye sıkıştırmakta ve Tayvan meselesiyle ilgili olarak çok garip açıklamalar yapmalarına neden olmaktadır. Çin yetkilileri Tayvan konusunda bağımsız ulusal bir politika izlemeyeceklerini daha çok uluslar arası anlaşmalar çerçevesinde hareket edeceklerini açıklıyorlar. Bu da başka bir şeyi gösteriyor: ABD Asya politikasını Japon-Çin uyumsuzluğu üzerine kuruyor. Bu açıdan Japonya ile siyasi açıdan daha yakın bir çizgide durduğunu gösteren mesajlar veriyor. Fakat öte taraftan ekonominin kuralları siyasetin kurallarının ters yönünde hareket ediyor. İşte bir başka kriz göstergesi daha . . . Ekonomik alana bakıldığında Çin ve Japonya'nın ilişkileri giderek yoğunlaşıp derinleşiyor. Bildiğim kadarı ile 18000'e yakın Japon şirketi Çin'de yatırım yapmış durumda. Japon yetkililer Çin ile ilişkilerini "sıcak ekonomik ilişkiler soğuk politik ilişkiler" diye tanımlarken sanırım bu kararsız ilişkiye bir anlam kazandırmaya çalışıyorlar. Fakat sıcak ekonomik ilişkiler soğuk siyasi ilişkilerle daha ne kadar sürdürülebilir. Bu durumda mutlaka "ısı alışverişi" olacaktır ve nihayetinde Japon Çin siyasi ilişkileri sıcak olmasa da "ılık" bir hal alacaktır. Bu ise Asya'nın dünya ölçeğindeki siyasi gücünün artacağı anlamına gelir. İlişkileri "ılıtma" yönünde Çin'in girişim içinde olduğunu da belirtelim. Nitekim Çin ve Japon sanayilerini yakınlaştırma adına bir çok girişim gerçekleştirilmiş durumda. Yani ekonomik olarak bu iki devlet yakınlaştıkça siyasi olarak da Amerika ile olan politikalarında daha bağımsız yollar izleme yoluna girebilecektir. Bunun dünya mal ve finans piyasalarına etkisini düşünürsek bu tür bir gelişmenin ABD'nin çıkarına olmayacağını söylemek mümkün. Amerikan hazine kağıtlarının dış dünyadaki toplamının yüzde 56'sını Asya ülkeleri elinde tutuyor. Dolayısıyla siyasi olarak bütünleşen ve güçlenen Asya'nın dolar rezervlerini başka paralara kaydırma olasılığı bu güne göre yakın bir gelecekte daha fazla olabilecektir. Bu açıdan belirleyici olabilecek unsur enerji alanında giderek gündeme gelecek olan uyumsuzluklar ve bunların derinleşmesi olacaktır. Çünkü Çin'in sürekli büyüebilmesi için enerji kaynaklarına gerek-

sinimi daha da artacaktır. Çin'in ekonomik büyümesini destekleyen Japonya bu duruma kayıtsız kalamaz. Bu konuyla ilgili başka bir gelişme de Çin'in aktif olarak Latin Amerika ülkeleriyle doğal kaynaklar üzerinden uzun dönemli ticaret anlaşmaları yapıyor olmasıdır. Çin şimdilik ticaretini dolar üzerinden sürdürüyor ama bunun hep böyle süreceğini beklemek için güçlü bir neden yok. Latin Amerika ülkeleriyle kurduğu uzun dönemli ilişkiler çerçevesinde yuan yen ya da başka bir parayı kullanmaya geçmeyi düşünerek dolardan uzaklaşabileceğini hesaplayıp rezervlerini de ona göre ayarlayabilir. Zira Latin Amerika'daki hadiseler de ABD'nin pek hayırına gelişmele- re benzemiyor . . .

• **Mehmet Türkay** - Tüm bunlarla beraber şöyle düşünmek mümkün mü? Bir krizden bahsediyoruz, aslında bu 70'lerde başlayan ve devam etmekte olan bir kriz ortamında dünya ekonomisi. Bir şekilde işlerin devam etmesi ve ileriye dönük pozisyon almak anlamında, her kriz bir yeniden yapılanma anlamına gelir. Böyle baktığımızda bu yeniden yapılanma sürecinden etkilenen alan kurumlar olmak durumunda .Yani özellikle soğuk savaş şartlarında tasarlanmış onun ihtiyaçlarına cevap verecek olan kurumlar bu gün yeniden gözden geçiriliyor.Bu Birleşmiş Milletler 'den NATO'ya yada tüm diğer Dünya Ticaret Örgütü'ne kadar uzanan bir gelişme. Bu çerçevede, sizce kurumların yeniden yapılandırılması-na neden ihtiyaç var?

• **Gülten Kazgan** - Şimdi eğer krizi 1970'lerden başlatırsanız o zaman çok açıktır ki dünya yeniden bir yapılanmaya girdi. Dediğiniz gibi 1980'den itibaren yavaş yavaş başlayan 1990' dan sonra ivme kazanan küreselleşme başlı başına bir yeniden yapılanmaydı. Bu yeniden yapılanma sürecinde bir küresel dünya pazarı kurmak ve bu pazarın bütün ülkeleri içermesi yoluyla serbest ticaret, serbest finans hareketleri özellikle sermaye dolaşımının serbestleşmesi sayesinde aylak kalan sermayenin, sabit yatırımda kullanılmayan sermayenin karlılık sağlaması amaçlanıyordu. Bu yukarıdan aşağıya küresel bir yeniden yapılanmadır. Ayrıca bildiğiniz gibi küresel yapılar da yeniden yapılandı. IMF, Dünya Bankası, o zaman GATT şimdi DTÖ o zaman sahip olmadıkları işlevleri üstlendiler ve çalışma yöntemleri geliştirdiler. Bu itibarla yeniden bir yapılanmayı yaşadık, bunun içinde halen yaşıyoruz, bu mevcut. Ancak yeni okuduğuma göre; yeni bir yapılanma süreci belirttiğimiz gibi

Ahmet Öncü

Japon yetkililer Çin ile ilişkilerini "sıcak ekonomik ilişkiler soğuk politik ilişkiler" diye tanımlarken sanırım bu kararsız ilişkiye bir anlam kazandırmaya çalışıyorlar

tasarlanıyor ama bunun henüz şekli belli değil. Bu tasarlanma söylendiğine göre İMF, Dünya Bankası gibi örgütlerde yönetim kurullarına bizim gibi ülkelerin de alınması ve Amerikan ekonomisinin düzelmesinde-bu nokta çok önemli- bizlere işler düşmesi gibi, yani bütün yönetim kuruluna almanın karşılığında öyle bir ağır ekonomik yük getiriyor ki size amerikan ekonomisinin düzelmesinde sizlerde rol alın deniliyor. Şimdi bunun ne kadar gerçekleşeceğini bilmiyorum ama vurgulamak istediğim nokta böyle bir tasarlanma dünya kurumlarında var. Ancak ikinci bir tasarım Amerikan ekonomisinin kendisinde var. Hem kendisini ayağa kaldırmak hem o yollan dünya kurumlarına, ekonomisine hâkim olmak. O da Büyük Ortadoğu Projesi denen proje. Bu proje ne Irak'a demokrasi, ne Suriye'ye özgürlüktür ne İran'a barıştır. Hiç biriyle alakası yok. Proje belli başlı petrol kaynaklarına egemen olmak yoluyla dünyaya egemen olmaktır. Çünkü Amerika petrol krizinde bir şeyi fark etti ki petrol fiyatı yoluyla ülkeleri istediği zaman onarabilirsiniz, istediğiniz zaman batırabilirsiniz. Bu fiyatı oynatmak yoluyla dünyaya egemen olmanın tek yoludur. Onun üzerine OPEC'in egemen olma olasılığını devreden çıkartmak için hemen petrol fiyatını piyasalaştırdı. Böylece şimdi artık OPEC dünya piyasalarına egemen olamıyor. Piyasalar egemen çünkü. Büyük Ortadoğu Projesi'ni yürütür petrole egemen olursa; Uzakdoğu'ya da egemendir, Avrupa Birliği'ne de egemendir. Bir şekilde Rusya'ya da. Petrolü fiyatını düşürürse Rusya mahvolur, fiyatını yükseltirse Rusya ayağa kalkar. Bu itibarla kurumlarda yapılan, yapılabilecek olan değişimler, dönüşümler yanında, dünya piyasasındaki egemenlik aracı da bir konudur. Silah değil, Ahmet Bey'in bahsettiği enerji fiyatına egemen olmak yoluyla dünya ekonomisine egemen olmaktır.

• **Mehmet Türkay** - Tam bu noktada biraz yeniden yapılanmadan bahsederseniz örneğin Irak meselesinde Amerika'nın Birleşmiş Milletlere rağmen bir tavrı vardı. Sonra onu da zaten bir şekilde dönüştürdüler. Ama burada 2000 yılında Annan'ın Global Compact diye raporu açıklarken şöyle bir şey diyor şöyle bir ifadesi var; "Dünyada ki yoksulluk küreselleşmenin çok ileri gittiğinden değil yeterince küreselleşemediğindendir" diyor. Ve buna çözüm olarak da Birleşmiş Milletler bundan sonra çok uluslu şirketlerle, bir ayağı da sivil toplum kurumları olmak üzere Global Compact'ı tanımlıyor. Şimdi bu meseleye biraz başka ta-

Mehmet Türkay

raftan bakarsak Suzan Strange, bir makalesinde çok uluslu şirketlerin uluslararası diplomasinde artık taraf olarak varlığına işaret ediyordu. Yani artık çok uluslu şirketler ulus devletlerin karşısında masaya oturacak güce geldi. Soğuk savaş koşullarında karar alma süreçleri ve tarafları görünen haliyle resmi olan süreçlerdir. Şimdi karar alma süreçlerinde de böyle özel aktörler devreye girmeye başladı. Küreselleşme dendiği zamanda aslında belki de böyle bir çerçeve içinden baktığımızda her şeyin hızla tırnak içerisinde özel hale dönüştürülmesine yönelik bir başka potansiyel hayat geçiyor. Örneğin savaşların özelleşmesi meselesi çıkıyor şimdi. Özel şirketler ve özel şirketlerin müdahil olduğu bir süreç yaşanıyor.

Diğer taraftan hukuk özelleşiyor, yani tahkim süreçleri, şirketlerden devlete doğru işleyen, tersinin geçerli olmadığı tahkim süreçleri. Burada belki kritik olan, özellikle son dönemin çok tanımlayıcı dinamiklerinden bir tanesi bütün süreçlerin hızının artması. Hıza endeksli, hızın her süreçte, üretim süreçlerinde ve finans piyasalarında olduğu kadar mal piyasalarında çok daha önem kazandığı bir süreç. Kurumların karar alma süreçlerinde de hızı arttırmanın bir yolu olarak özelleşme. Ya da ülkelerin tek tek yönetim meselelerinde onu hızlandırmak için yeni bir kavram türetilmiş biliyorsunuz, yönetim dediler. Gidişat böyle. Ve bu da doğal olarak da ulusal devlet ve buradan türeyen diğer ilişkiler de yeniden gözden geçiriliyor. Bunlara yeni anlamlar addediliyor. Artık kalkınma dendiği zaman artık bu ulusal devletin değil sivil aktörlerin çok daha fazla aktif hale geldikleri yada gelmeleri gereken bir süreç olarak anlatılıyor. Fakat aynı zamanda

Gülten Kazgan

**Küreselleşme
dendiği
zamanda
her şeyin
hızla
tırnak
içerisinde
özel hale
dönüştürülme-
sine
yönelik
bir başka
potansiyel
hayat
geçiyor**

ulusal devletlerin bu şiddet kullanma tekeli çok daha tanımlayıcı hale getirmeye başladı. Ulusal devletlerin hem kendi toplumlarıyla hem diğerleriyle ilişkilerinde en fazla, en rahat kullanabilecekleri bir tasarruf. Bu da ciddi başka bir potansiyel tehlikeye işaret ediyor. Yeni Ortaçağ başlığında bir kitap vardı. Kitabın fikri benim hoşuma gitti. Kendisi biraz tartışmalıdır muhtemelen. Ana fikri; politik süreçlerin aslında yeni bir feodal dönem ya da yeni bir ortaçağ işaret ettiği. Dolayısıyla gri alanların çoğaldığı. Sizin söylediğiniz öngöründe bulunmanın koşulları ortadan kalkıyor. Bu toplu dönüşümün muhtemel sonuçları ne olabilir?

• **Gülten Kazgan** - Bütün imparatorlukların emperyal güçleri başlar, doruğa çıkar sonra aşağıya iner. Çağlar aşırı gidebilmiş bir imparatorluk yoktur. En uzununu işte Bizans'tır, Bizans'ında kötü bitmiştir. Dolayısıyla Amerikan İmparatorluğu'nun başlangıcını da İkinci Dünya Savaşı koyarsak, savaşın başıyla birlikte başlıyor. Bugüne kadar, 1940'dan bu güne kadar 60 - 65 yıl az değil, İngiltere'nin emperyal gücünün süresi de aşağı yukarı 90 yıl kadardır. Ne zaman ki Almanya yükseldi, ne zaman ki Amerika Birleşik Devletleri yükseldi İngiltere'nin ki sönme noktasına girdi. Bu itibarla Amerika'nın emperyal gücünün doruktan aşağıya inme yoluna girdiği de çok bellidir. Amerika'nın muazzam bir gayri safi yurtiçi hâsılası vardır, 11 trilyon dolar gibi. Avrupa Birliği 25 ülke bir araya gelse 11trilyon doları bulmuyor. Bu gayri safi yurtiçi hâsılanın bileşimine bakarsanız görürsünüz ki bunun yüzde 70'e yakını bir sürü hizmettir. Üretim kesimi çok azdır. Dünya'ya etki yapan tarımı yüzde 3 civarındır. Sanayisi de Türkiye gibi yüzde 20 civarında bir şeydir. Kalanı hizmetlerdir. Zaten Amerika'nın yetiştirdiği önemli bir okul kurumcular okuludur. Kurumcuların savı da odur Amerikan ekonomisi o yüzde 25'lik üretimini yapmak için yüzde 75 çapında girdi kullanıyor. Bakarsanız bu hizmetlerin tertibine bunlar hep öbürünün girdisidir. Dolayısıyla Amerikan ekonomisi yapısı itibarıyla büyük bir ihracat ekonomisi olmuyor. Zaten şirketleri de yatırımları dışarı taşıyorlar emek maliyetinden kaçınmak için, vergilerden kaçınmak için. Bu itibarla Amerika'nın dış ticaret yapısı bir emperyal gücü yürütmeye elverişli değil. İç açıkları bu kadar dengeden uzaklaşan bir ülkede halkının tasarruf oranı yüzde 1,5'a düşmüş bir ülkede artık dengeleri kuramadığı için dış dünyaya da dengeleri için bağlı olan bir ülke bir emperyal güç olamaz. Japonya'yla Çin'in kafası kızsa doları yok

ederler. Böyle bir emperyal güç olmaz. Onların mutlaka destek vermesi lazım ki ekonomisi yürüsün. Bütün bu zayıflıklar üst üste bindiğinde bence Amerika'nın askeri gücünün de püf noktalarından biri olduğu ortaya çıktı. Tepeden yağdırdığı bombalar, adı her neyse onların, gücü müthiş ama asker yere indiği zaman, askerliği bilmiyor. Hepsisi Osmanlı deyimiyle baldırı çıplak, dolayısıyla bu itibarla Amerikan ekonomisi zirveden aşağıya indi. Bundan sonra biz yeni güçlerin giderek yükseldiğine tanık olacağız. Bu yeni güçlerden biri mutlaka uzak doğu olacak. Çin falan zaten onların kendi içinde Ahmet Bey'in de belirttiği gibi müthiş sıcağın ekonomik ilişkileri var. Çin samimi mi değil mi onu bilemem ama fevkalade barışçı olmaya çalışıyor, Tayvan bir yana. Onu da lafla arada bir donanmayı o aradaki denize çıkarıyor, böyle marifetler yapıyor, orada kalıyor daha ileride gitmiyor. Bu itibarla uzak doğuda yükselen güçler, Hindistan'ı unuttuk, Hindistan'ı da koyalım onun içine. Eski bir uygarlık Çin gibi o da. Asya'da mutlaka yeni güçler yükselecek. İkincisi; gerçi yaşılanıyor bilmem ne falan ama bu entegrasyonun sorunları nasıl çözülür onu da bilmiyorum. Herhalde Avrupa Birliği'nde bir canlanma gösterecek ve diğer bir güç olarak dünya sahnesine girecek. Herhalde Amerika'da bunun bilincinde ki Avrupa'yı "Transatlantik ittifakımız var, dayanışmadan çıkamayız" falan gibi güzel laflarla sallamaya çalışıyor. Flört ediyor yani, hiç karşısına almadan. O da belli ki Avrupa Birliği'nin bir güç olacağına inanıyor. Bu itibarla yeni güçler yükselecek. En az iki güç var. Rusya'da bu petrol fiyatı, doğalgaz artı Çarlık Rusya'sından, Sovyetlerden aldığı müthiş sanat kültürü, bilim kültürü birikimi, ben Rusya'nın da çevresine birilerini alıp, gerçi Amerika Rusya'yı mümkün olduğu kadar herhangi bir dayanışmaya girmekten soyutlama çabası içerisinde. Orta Asya ülkelerini bir yana çekiyor, Hindistan'ı kendi yanına almaya çalışıyor, yani elinden ne gelirse yapmaya çalışıyor ama herhalde Rusya'da Şanghay Beşlisi, Şanghay Altıslısı, bir takım örgütlemeler içerisinde bir dayanışmayla bir güç olacak. Avrasya dediğimiz olan bütünyle bir güç olmaya adaydır. Bu itibarla Amerika karşısında yükselen ve farklı yapıları olan güçler görecektir. Avrupa her halükarda sosyal devletinden vazgeçmiyor. Her halükarda Asya, Asya değerleri bir yanda, devlet denetimi, devlet karışması piyasaya bir yanda, Amerika'nın savladığının çok farklı politikaları kendi değerler sistemi içinde görüyorlar. Bu itibarla Amerika karşısında

Gülten Kazgan

**Büyük
Ortadoğu
Projesi
denen
proje;
ne Irak'a
demokrasi,
ne Suriye'ye
özgürlüktür
ne İran'a
barıştır**

kendisinden farklı yollardan tepelere çıkmakta olan güçlere tanık. Yani kendi yöntemleri kendisini sonunda da yalnız bırakacak gibi. Bilmiyorum sorunuza yanıt oldu mu? Şimdi gelelim sizin yönetimli dünyanıza. Bu soruyu sordunuz zaman aklıma sivil toplum örgütlerinin tarihçesi geldi. Sivil toplum örgütleri bildiğiniz gibi 1950'li yıllarda piyasaya çıkarıldı, bunların temelde amacı da devlete karşı koyacak güçleri dünya da yaymaktı. Bu da bir Amerikan buluşu. Fakat sonunda geldiğimiz noktada Amerika'nın karşısında en büyük karşı koyucu güç devletler değil sivil toplum örgütleri oldu. Bakınız Dünya Bankası toplantılarına, bakınız IMF toplantılarına, Dünya Ticaret Örgütü toplantılarına ya da Dünya Ekonomik Forumu paralel toplantılarına. Hepsinin içinde sivil toplum örgütleri var. Sivil toplum örgütleri bir kere başlangıçta düşünülende çok farklı işlevleri yerine getirmeye başladılar. Bir boyutu bu. İkincisi sivil toplum örgütleriyle bağlantılı bir şekilde çok şüphe çeken olaylar olduğu çıkıyor. Bunların başında büyük para babalarının, mali fonları gibi, isim vermeyeyim, bunların finansmanını yapması, bu finansmanı yaparken bunlardan belirli amaçlar beklemesi. Bu olayın ikinci boyutu oldu. Dolayısıyla bu örgütlerin amaçlarında, mücadelelerinde ne kadar samimi oldukları, ne kadar araç oldukları sorusu ortaya çıkıyor. Bu etti iki. Üçüncüsü, bunların devamlılığı sorgulanır hale geldi. Yarin fon yok oldu mu gidiyorlar. Bunların amacı ne? Böyle diyor ama finansmanı öbür taraftan alıyor. Demek ki onun amacını güdüyor falan gibi. Bir de güvenilir olmamaları biliyorsunuz bizim de depremde çok yardımcı olan bir örgüt sonra ne yaptı kendi içinde bunalıma girdi isim vermiyorum yani kafamdaki bir kere önemli sorun bu. Gelelim bu feodal döneme bir dönüş olabilir mi? Bir kere şunu belirteyim ki bir feodalleşme yaratmak için dünya üzerinde büyük bir baskı var. Bu baskı temelde yine Amerika Birleşik Devletleri tarafından kaynaklanıyor ama Avrupa Birliği' de bunu destekliyor. Bu baskı giderek merkezi devletin gücünü yerel yönetimlere bırakmasına neden oluyor. Oradan ben çıkarıyorum ki küçük boylara bölünmüş küçük karar alma merkezlerine etki yapip onları yönetmek, belirli büyükler açısından çok daha kolaydır. Böylece dünyaya bunu veriyorlar politika aracı olarak. IMF, Dünya Bankası biliyorsunuz anlaşmalarda bu yerelleşmeyi getiriyor. Niye? Bizim merkezi karar alma mekanizmasının dağıtılması Dünya Bankası'nı niye ilgilendiriyor? Demek ki onların gerisindeki

Gülten Kazgan

Gülten Kazgan

Bir feodalleşme yaratmak için dünya üzerinde büyük bir baskı var. Bu baskı temelde yine Amerika Birleşik Devletleri tarafından kaynaklanıyor ama Avrupa Birliği' de bunu destekliyor

güçler ki Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri'dir, bunu istiyorlar. Bunun tasarladığı ve istediği bir dünya içindeyiz. Bu da açık biçimde yerel yönetimlerin giderek güçlenip, merkezi devleti takmayıp, böylece kendi kredi sistemleriyle borçlanmalarıyla oraların etkisine girmektir. Ama benden çok daha iyi biliyor ki Amerika Birleşik Devletleri ya da Avrupa Birliği, Latin Amerika'nın parasal çıkmazlarının temelindeki sorun, bu eyalet sistemi ya Brezilya, Arjantin gibi ülkeler, o eyalet sisteminin serbest borçlanma sürecine girmesi, yani merkezi devletin kontrolünün olmamasıydı. Aynı şeyi Türkiye, bu kredi sisteminin de serbest sermaye hareketleri yerel yönetimlere geçtiği zaman tanık oldu ki yerel yönetimler boyuna borçlanıyorlar ama sonra borç merkezi devlete kalıyor. Buna rağmen dikkat ediniz halen Türkiye'deki yerel güçlerin artırılması yönünde uygulama lehinde bir kanun tasarısı mecliste bekliyor ve geçirilmek isteniyor. Bu itibarla feodal sistem büyük güçlerin hedefi, bizlerde o hedefin aracıyız, aracılarız. Kafamızı iyi kullanmazsak çok zaman olduğu gibi yine o hedefleri gerçekleştiren, gerçekleştirmiş ögelelere dönüşürüz.

• **Ahmet Öncü** - Özelleşme, yerelleşme ve bunlara bağlı olarak merkezi devletin güçsüzleşmesi eğilimiyle ilgili olarak Gülten Hoca'nın tespitlerine tümüyle katılıyorum. Amerika Birleşik Devletleri'nden kaynaklanan ve Avrupa Birliği tarafından da desteklenen bir eğilim bu. Öte yandan, ABD ve AB'nin farklı yapılar da bir özelleşmeyi ve yerelleşmeyi ya da feodalleşmeyi öne çıkarttıklarını düşünüyorum. Bunun da bu ikisinin çok farklı kurumsal gelişme tarihlerine ve buna bağlı olarak

farklı çıkarlara sahip olmalarının bir sonucu olduğunu düşünüyorum. ABD klasik feodal geçmişe sahip olmadığından sosyolojik anlamda bir sınıf toplumu iken AB feodal geçmişin izlerini içinde barındıran bir sosyo-ekonomik yapı olarak statü ve sınıf karışımı bir toplumsal yapı görünümündedir. Bu temel farklılıktan dolayı ABD piyasa dolayısıyla sürüp giden bir sınıf ve iktidar mücadelesini içinde barındırır. AB'de hem bu tür bir sınıf mücadelesi alanı hem de feodal dönemin tortusu olarak kalmış meslek örgütlerinden, işveren ve işçi sendikalarına, özerk kent yapılarından kültürel temelli topluluklara kadar piyasa dışı mantıklarla kurulmuş ve yeniden üretilmiş statü gruplarının arasında süregiden bir iktidar mücadelesi alanı da mevcuttur. ABD'nin "küreselleşme" baskısıyla AB'ye piyasa modelini dayatıp statü temelli iktidar yapısını çözmesi söz konusu olmakla birlikte, bu eğilime karşı anti-Amerikan bir eğilim AB'de ve özellikle Almanya'da ortaya çıkmaktadır. Kısaca söylemek istediğim şu, ABD'nin AB'yi kendine benzer bir yapıya dönüştürmesi pek kolay bir iş değil. Bu bizim için şu nedenle önemli ABD ya da AB türü bir "özelleşme" modelinin Türkiye'de hakim olmasına bağlı olarak sivil toplum örgütleri ve yapıları nihai kurumsal özelliklerini kazanacaklardır. Gülten Hoca'nın dediği gibi, fon bulunca bu gün var fon bulamayınca yarın yok türü STK'lar daha çok piyasa temelli ABD modeline uyuyor. Öte yandan, ister meslek temelli, ister mekan temelli, isterse de kültürel temelli olsun toplumu alt topluluklara bölerek siyasal iktidarı bunlar arasında paylaştıran AB modelinden türeyecek (artık bunlara STK denebilirse) organizasyonlar kalıcı olma eğiliminde olacaktır. Bu tür organizasyonların merkezi devletle uyumsuzluk içinde olabileceklerini düşünmek mümkün. Tabi ki bu tür bir uyumsuzluk sadece merkezi devletle bu organizasyonların arasında kalmaz aynı zamanda bu tür oluşumlar merkez devletler bloğunun siyasal ve ekonomik çıkarlarına karşı bir konumlanışa da geçerek "kurdurulma" saiklerinin aksi yöne de evrilebilirler. Tabi bir de Türkiye'de halihazırda bu tür oluşumlara benzer bazı örgütlerin sadece ABD değil AB modelince de pek beğenilmeyeceği ve değiştirilmeye çalışılacağı akla geliyor. Bu açıdan bizim dilde "demokratik kitle örgütleri" denilen kuruluşlar mesela TMMOB ister ABD ister AB eğilimli olsun dayatılan yönetim modeline karşı konumlarını koruyacaklardır.

• **Mehmet Türkay** - TMMOB da kendi mantığı sonuçlarına ulaşmaya başlıyor bilindiği gibi.

• **Ahmet Öncü** - Gülten hoca da belirtti. Bir taraftan bir sivil toplum oluşumu Dünya Ekonomik Forumunu düzenliyor, ona paralel olarak bir başka sivil toplum oluşumu Dünya Sosyal Forumunu düzenliyor. Dolayısıyla TMMOB örneğiyle dile getirmeye çalıştığım gibi, kuruma yüklenen işlev mevcut iktidarı sabbilemekten kurumun evrimi onu iktidara karşı bir konuma itebiliyor. Bu da çok önemli ikinci tür bir "yönetişim" sorunu yaratıyor. İktidar karşıtı STK'ları nasıl denetleyeceğiz! Bu nedenle STK'lar her zaman bir çatışma alanı olarak duruyor karşımızda. Bu noktada belirttiğim gibi toplumsal maliyetlerin ve ödüllerin dağıtılması açısından STK'lara baktığımızda iki husus önemli görünüyor. Birincisi bunların sahip oldukları kaynaklar, diğeri ise iktidar odağına yakınlıkları . . . Mesela bir TUSİAD'la küçük bir ziraatçılar derneği, ikisinde sivil toplum, ikisi de liberal demokrasinin nimetlerinden faydalanan örgütleniyor, görüş bildiriyor ama TUSİAD'ın sahip olduğu olanaklarla ziraatçı derneğinin sahip olduğu olanaklar aynı değil. İlginç olan kurumsal yapının dönüşümü sonucunda mevcut durumdan fazla yararlanamayan gruplar dahi tek yol olarak özel çıkarlarına odaklı mücadele dışında bir yol arayışına giremiyorlar ve dolayısıyla ulus devlet modelinin kurumsal çıkar temelli cumhuriyetçi demokrasi fikrini sahiplenmiyorlar. Dolayısıyla, siyasal alanın sözde liberalleşmesi nihai olarak sivil toplumun içindeki eşitsizlikleri derinleştirici bir sonuçta yol açıyor. Yani yönetim modelinin güçlü kesimlerin siyaseti belirler duruma gelmesi dışında Türkiye'ye başkaca önemli bir "demokratik" katkısı olamaz diye düşünüyorum. Tabi bir de yönetim modelinin vazgeçilmezlerinden olan "özerk" kuruluşları düşünmek lazım. Özerk kuruluşlar da sanki siyaset dışı bir ekonomi alanı varmış gibi bu sözde teknik alanı siyasetin kirliliğinden korumak amacıyla oluşturuldukları iddiasıyla devreye sokuluyor. Bunun en önemli örneği de merkez bankasının özerkleştirilmesi. Yani siyasal sürecin ürettiği hükümetin halk egemenliği esasına dayanan bir tarzda ulusal bir para politikası izlemesi devre dışı bırakılmıştır. Kimdir bu özerk kuruluş denildiği zaman İMF'nin bir aracı olduğunu görüyoruz. İMF'nin dünya ölçeğinde uyguladığı politikalarını tam randımanla ve inançla yerine getirecek tekno-politik bir örgütlenme . . .

Ahmet Öncü

ABD ya da AB türü bir "özelleşme" modelinin Türkiye'de hakim olmasına bağlı olarak sivil toplum örgütleri ve yapıları nihai kurumsal özelliklerini kazanacaklardır

• **Mehmet Türkay** - Bu gidişat o zaman sadece Türkiye yada benzeri tırnak içinde ülkelere mi özgü yoksa diğer diyelim ki Amerika için ya da Avrupa içinde geçerli mi? Dolayısıyla senin söylediğin network meselesi, yani güç ilişkilerinin network'unu okuyarak, bir anlamda hiyerarşinin yataylaşması diyelim, bütün taraflar için geçerli bir şey değil mi?

• **Ahmet Öncü** - Bu soruya güncel bir örnekle yanıt vermek mümkün. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ilk defa Almanya'da işsiz sayısının 5 milyona ulaştığı açıklandı. Bu sayı tek başına Almanya'nın sözde AB'yi ABD'den ayırttığı iddia edilen sosyal politikaları uygulamadığını net bir şekilde göstermektedir. Nitekim Almanya Avro'yu güçlendirmek adına AB'de IMF'nin çevre ülkelerde uygulmakta olduğu mali disiplini üye hükümetlere dayatıyor. Ve bunu AB'yi süper güç olarak kurmak girişiminin bir parçası olarak görüyor. Dolayısıyla AB'de "özerk para politikası" izleyerek halk egemenliği ilkesini terk etmiş oluyor. Yalnız bu terk edişin nedeni bizim gibi çevre ülkelere göre çok daha farklı. Bizlerin devletleri bağımlı ve borçlandırılmış olduklarından onları ise süper güç olmak stratejisinden dolayı halklarını işsizliğe ve yoksulluğa terk ediyorlar ve bu halkların ekonomik taleplerini siyasal alanın içini boşaltarak etkisizleştiriyorlar. Bu Almanya gibi ülkelerin merkezi devletin güçsüzleştiği anlamına gelmiyor. Aksine anti-demokratik ekonomi idaresi daha önce konuştuğumuz konuları hatırlarsak merkantalistler arası rekabette öne geçmek için devletin kendisini ve koruduğu sermaye bloklarını güçlendirme stratejisinin bir parçası oluyor. Dediğim gibi, Avrupa'nın merkezlerinde AB'yi ABD'ye karşı bir süper güç olarak kurma hedefi uzunca bir zamandır konuşuluyor.

• **Mehmet Türkay** - Peki Türkiye ilişkileri açısından...

• **Ahmet Öncü** - Şimdi oraya geliyorum Bunlar diyor ki Avrupa Birliği ancak genişleyerek bir süper güç olabilir ve bunun içinde Türkiye gibi bir ülkenin mutlaka bloğa dahil edilmesi gerekir. Bu ise ABD ve AB'nin orta doğu politikalarının çelişen hedefleri içerdiğini gösteriyor. Kısaca söylemek gerekirse ABD'nin Türkiye'yi de içine alan Büyük Orta Doğu Projesiyle Türkiye'nin süper güç AB üyeliği nasıl uyumlaştırılabilir. Bir ipte iki cambaz oynar mı? Demek istediğim ABD bölgemize yönelik ne adım atıyorsa benzeri bir adım sanki AB tarafından atılıyor gibime geliyor.

• **Mehmet Türkay** - Bir pozisyon alıyor diyorsun

• **Ahmet Öncü** - Pozisyon alıyor çünkü daha önce enerji meselesine gönderme ile söylediğim gibi bu bölgeyi ne ABD'ye ne de yükselen Asya bloğuna terk etmek gibi bir şansı var...

• **Mehmet Türkay** - Sizin anlattığınız çerçeveye klasik anlamda dünya ekonomisi çerçevesi değil, siyasal iktisat çerçevesinden anlatıyorsunuz, Dolayısıyla bu son dönemin faiz, borç, vesaire üçgeni üzerinden, değil güç ilişkileri çerçevesinde farklı bileşenleri görerek bakarsak neler söylerseniz?

• **Gülten Kazgan** - Şimdi bu çok önemli bir soru. Şu bakımdan; ben daha önceki küreselleşme deneyimini düşünüyorum. İngiltere dünyanın tek gücü olarak başladığı 18.yy.ın sonunda bunu bir 60-70 yıl sürdürdü derken 1870 civarında Almanya'sı ile ,ABD ile,Japonya' sı ile bir şekilde yenilikler yükseldi. Ne zamanki o tek güç kayboldu ve çok sayıda dünya egemenliğine aday olabilecek güç türedi o zaman bakınız peş peşe savaşlar geldi. Japonya-Rusya savaşından başlayın Birinci Dünya Savaşı'na geçin yani güç dengelerinin tekrardan kurulması barışçı yollardan olmadı. Şimdi siz bunu sorduğunuzda hemen aklımda ortaya çıkan soru şu; Acaba yeni güç dengesi kurmanın yolu da yine savaş olur mu? Çünkü daha önceki deneyim bunu gösteriyor. Tek güç egemenken tamam ama ne zaman ki yeni güçler yükseliyor o zaman o yeni güçlerinde eğer dünya egemenliği hedefi varsa ki baktığımız zaman var, o zaman bir savaş olur mu? Olursa nasıl bir savaş olur? Onu bilemiyorum. Şimdiden güç çekişmeleri çatışmaları hiç az değil, bakınız Ahmet Bey bahsederken hemen kafamda o anı uyandı. Çin'in yeni petrol alanlarına ilgisini söylemişim. Amerika ve Çin Afrika'da yeni petrol alanları bağlamında sürtüşme içerisindeler. Sudan'ı ile Batı Afrika'sıyla yalnız petrol olmayacak bunun başka sürtüşme alanları da olacak. Bu sürtüşme alanları acaba her zaman barışçıl yolla bulacak mı çözümlü? Yoksa başka türlü çözümler mi olacak? O itibarla bu güçlerin yükselmesi doğru Amerikan hegemonyasını indirecek, eskisi gibi kalmayacak ama yerine gelecek yeni güç dengesi acaba bu güçler bir arada barışçıl bir denge mi kurabilecekler? Yoksa savaşlar yolu ile kendilerini tek güç haline getirme yolunu mu arayacaklar?

Ahmet Öncü

Yönetişim
modelinin
güçlü
kesimlerin
siyaseti
belirler
duruma
gelmesi
dışında
Türkiye'ye
başkaca
önemli
bir "demokratik"
katkısı
olamaz
diye
düşünüyorum

• **Mehmet Türkay** - Peki ben bir yazınızdan hatırlıyorum ,Yıldız Savaşları'ndan bahsetmişsiniz galiba.

• **Gülten Kazgan** - Evet, çünkü bakınız hep kafamda bir soru var; ABD acaba salt bilim aşkına mı Merih'ten tutun Ay'a, Venüs'e araçlar yoluyor araştırmalar yapıyor. Araştırma bütçesinin en büyük kısmını uzay araştırmalarına yöneltiyor. Bu salt bilim aşkına mı? Hiç sanmıyorum. Çünkü ABD'nin yaptığı araştırma yatırımları hep somut sonuçlar vermiş olan yatırımlardır. Bunun askeri yakınlığını görüyorsunuz işte bir tanesi ne hale geldi? Şimdi bu Merih gezileri de babalarının hayrına değil bize güzel anılar nakletmek için değil bunların tabii amacı var. Ya yeni maddeler oradan bulup getirmek ya savaşları uzaydan yönetmek. Bakınız Yıldız Savaşları Projesi dediğiniz okuduğuma göre; ABD'lerinin 80'li yılların başında somut bir yıldız savaşları projesinin teknolojisi yok. Ama Gorbacov'u yıldız savaşları projesi ile sanal bir gücüne inandırabiliyor ve başka yola döndürebiliyor. Şimdi bu uzay da da ne numaralar döndüğünü kimse bilmiyor,

çünkü ; kimsenin o uzay gücü yok. Bir ara Sovyetler Birliği bunun bilicinde olduğu içindir ki uzay alanına önem veriyordu. Ama gördüğüm kadarıyla onlarında buna bütçeleri el vermiyor, eşe dosta cep telefonu vermek ya da hanımlara şık elbiseler vermek kaynaklarının daha büyük bir kısmı oldu. Bu itibarla uzay alanında ABD'yle yarışacak hiç kimse yok. Büyük olasılıkla savaşları onlar yönetebilirler ve böyle başka bir güç yok.

• **Ahmet Öncü** - Ben de böyle bir savaş çıkarsa, savaşa dahil olacakların sadece kapitalist bloklar olmayacağını alttan sınıfların ve ezilen halkların da kendi kaderlerini tayin etme yönünde bir irade göstereceklerini düşünüyorum. Ve savaş sonunda hala insanlık kalmış olursa gündemi iki problem belirleyecektir: Adalet ve eşitlik. Her koşulda piyasacı neoliberalizmin sonuna doğru evrildiğimiz bir döneme girmekteyiz. Yeni doğacak olanı ise mücadele belirleyecektir ve ucu açıktır . . .

• **Mehmet Türkay** - Bu toplantıya katıldığınız için teşekkür ederiz.

Ahmet Öncü

Anti-demokratik
ekonomi
idaresi
merkantalistler
arası
rekabette
öne
geçmek
için
devletin
kendisini ve
koruduğu
sermaye
bloklarını
güçlendirme
stratejisinin
bir parçası
oluyor

küresel düzende dünya ekonomisi: bir çözümleme çerçevesi

1. yöntem ve kavramlar

Dünya ekonomisinin geleceği nasıl okunabilir? Eğer gelecekte anlaşılan makroekonomik değişkenlerin değerlerini öngörmek ise, bu işi büyük maddi ve teknik olanaklara sahip araştırma merkezleri ve uluslararası kuruluşlar/örgütler her yıl yerine getirmektedirler. Bu tür kuruluşlar ve merkezler varsayımlara göre ekonomik/finansal hareketlerin mevcut ve gelecekteki ana eksenlerini de açıklamaktadırlar. Bu tür yayınlar araştırmacılara değerli veri setleri sağlamaktadır. Ancak yazının başlığındaki "dünya ekonomisi" terimi salt ülkeler ve coğrafik bölgeler arasındaki mal ve hizmet akımları ile ÇUŞ'lar (çok uluslu şirketler) ve UFG'lerin (ulusötesi finansal gruplar) operasyonlarını, ülke temelinde büyüme hızlarını ve eğilimlerini yansıtan bir platforma indirgenemez. Dünya ekonomisi terimi uluslararası planda üretim, mübadele ve paylaşım ilişkilerini kapsayan, iktisat politikalarını özünün ve sonuçlarının yansıdığı bir platformdur. Bu yaklaşımda dünya ekonomisinin oluşumu ve dönüşümünde başat sermaye birikimi modelinin nitelikleri ve düzenleme biçimi/rejimi belirleyici olmaktadır. Birikim sürecinde beliren tıkanıklıkların ekonomide dönüşüme ve yeniden yapılanmaya yol açması, dünya çapındaki ekonomik-mali yapıların birikim modeli tarafından belirlendiğini işaret etmektedir.¹ Bu süreçte merkez, yarı-çevre ve çevre ekonomilerinin belirmesi ve birikim modeli ile güç ilişkilerine bağlı olarak yeni boyutlarda üretilmesi, dünya ölçeğinde bir ekonomik düzenin ve bu düzenin koruyucuları olan kurumların oluşturulması, bağlı olarak uygulanan model ve rejimi sağlamlaştıracak ve yaygınlaştıracak mekanizmaların ve buna uygun hukuk sisteminin uygulamaya konulması söz konusudur. Bunun anlamı dünya ekonomisinin aslında hiyerarşik ekonomik-finance ve siyasal ilişkileri barındıran bir bütün olmasıdır. Kuşkusuz bu tür dünya ekonomisi kavramı devletler arasındaki ilişkileri, bu bağlamda da hegemonya mücadelesini kucakladığı için "dünya sistemi" kavramının daha uygun düştüğü düşünülebilir. Hegemonya mücadelesinin ekonomik-finance içeriği ve siyasal-askeri üstünlüğün dayandığı ekonomik-finance temel dikka-

te alındığında dünya ekonomisi kavramının özünde dünya sistemi yaklaşımı ile bütünleşebileceğini veya ilk kavramın ikincisinin özünü oluşturduğunu ileri sürmek rasyonel gözükmemektedir. Kaldı ki son küreselleşme dalgasında ve/veya Yeni Dünya Düzeni (YDD) arayışlarında somutlaşan hegemonya mücadelesi yaptığımızı saptamayı doğrulamaktadır.

Geleceğe ilişkin öngörülerde bulunabilmek için dünya ekonomisi ile sermaye birikim rejimleri ve paylaşım süreçleri arasındaki ilişkinin geçmişini hızla ve özet olarak okumak gerekli gözükmemektedir. İçinde bulunduğumuz zaman dilimindeki durum ve gelecek, odak noktamızı oluşturmaktadır. Mevcut zaman diliminden bu satırların yazıldığı 2004 yılı değil, geniş kapsamlı olarak 1980 sonrası, yaklaşık çeyrek yüzyıllık bir dönem, dar kapsamlı olarak doksanlı yılların başlarından günümüze uzanan kesit, yaklaşık onbeş yıllık bir dönem anlaşılmalıdır. Dönemin en ayırtan özelliği de biraz yukarıda vurgulanan yoğun küreselleşme dalgası ve YDD arayışlarıdır. Küreselleşmenin özelliklerinin ayrıntılı açıklamasına girmeksizin, mevcut zaman diliminde ve yakın gelecekte dünya ekonomisinin şekillenmesinde oynayacağı rolü irdelemek için ana eğilimlerin vurgulanması gereklidir. Çünkü dünya ekonomisinin devingenliğinde küreselleşme bağlamında uygulanan politikalar ve dünya çapında ekonomik-finance yapıları şekillendirme çabaları belirleyici olmaktadır.

2. paylaşım süreci ve dünya ekonomisi : geçmişten günümüze

Teorik olduğu kadar uygulama açısından da doğru bir saptamadan hareket edelim:

Uluslararası planda başat sermaye birikimi rejimi, kapitalizmin bulunduğu aşama ve geçirdiği dönüşüm, bağlı olarak paylaşım süreci dünya ekonomisinin şekillenmesine ve dönüşümüne yol açmaktadır. Kapitalizmin doğuş evresinden günümüze uzanan kesitte kapitalizmin geçirdiği dönüşüm ve dünya ekonomisindeki yapılanmalar bu görüşü doğrulamaktadır. Örneğin birinci ve ikinci sanayi devriminin, ekonomik-finance krizlerin dünya

Sinan
Sönmez*

Geleceğe
ilişkin
öngörülerde
bulunabilmek
için dünya
ekonomisi ile
sermaye
birikim
rejimleri ve
paylaşım
süreçleri
arasındaki
ilişkinin
geçmişini
hızla ve
özet olarak
okumak
gerekli
gözükmektedir

* Prof. Dr.
Atılım Üniv. İktisat
Bölümü Ankara
Üniv. SBF (e)
Öğretim Üyesi

ekonomisini nasıl yeniden şekillendirdiği iyi bilinen tarihsel gerçeklerdir. Kapitalizmin gelişiminin başlıca üç paylaşım sürecini işaret ettiği saptamasından hareket ederek dünya ekonomisini bu süreçler ile bağlantılı olarak ele alacağız. Sonuncu sürece geçmeden ilk iki sürecin temel özelliklerine kısaca göz atalım. Böylelikle dünya ekonomisine yön veren ana etkenler ortaya konulabilir.

2.1. birinci paylaşım süreci

Birinci süreç kapitalizmin doğuşundan II. Dünya Savaşı'na uzanan geniş zaman dilimini kapsamaktadır. Birinci ve ikinci sanayi devriminin getirdiği devingenliğin yanısıra 1873(74)-1895 ve 1914-33 kesitlerinde istikrarsızlığın damgasını vurduğu, iki dünya savaşının yaşandığı bu uzun zaman diliminde kapitalizmin geçirdiği evreler paralelinde dünya ekonomisinde dönüşümler yaşanmıştır. I. Dünya Savaşı'na kadar hegemonik güç olarak Büyük Britanya görülmektedir. Büyük Britanya'nın 1860-75 kesitinde büyük ölçüde uyguladığı kısa süren serbest mübadele rejimi dışında uluslararası planda "uygulanabilir rekabet" ilkesi benimsenmiş ve 1873 krizi tekelleşme geçişte kritik eşik olmuştur. 1840'larda başlayan genişleme ve sermaye birikimin istikrarlı döneminin son bulduğu 1873 krizi, tekelleşme geçişi sağlayan yeniden yapılanmayı yansıtmaktadır. Dolayısıyla bir bütün olarak ele alındığında 19. yüzyıl kapitalizmin rekabete ve küçük işletmelere dayandığı ve daha çok ulusal çerçevede faaliyetlerin sürdürüldüğü söylenebilir. Kriz kapitalizmdeki dönüşümün habercisi, göstergesi ve yeni düzenleme tarzı/rejiminin oluşturulma sürecinin başlangıcıdır. 1895(96)'da yeniden başlayan genişleme 1914'e dek sürmüştür. Yapılanmanın öğeleri arasında ikinci sanayi devrimi, sermayenin merkezileşmesi ve yoğunlaşması ve dünya ekonomisinde hızla sanayileşen ülkeler ile bu sürece giremeyenler arasındaki ayrımın netlik kazanması yer almaktadır. Bunun anlamı, tekelleşme eğilimlerinin belirginleşmesi, büyük firmaların ve firma gruplarının ortaya çıkması ve finansal sermayenin güç kazanmaya başlaması, ulusal büyük burjuvazilerin uluslararası planda ekonomik-siyasi mücadeleye girmeleridir. Bir başka deyişle dünya ekonomisine ve siyasetine yön vermek isteyen ulus-devletler arasında emperyalist nitelikte bir mücadele savaş sonrasında yeniden başlamıştır. Otokuzuncu yüzyılın başlarında çevre ülkeleri üç kategoride toplanmaktadır; eski devletler (Os-

manlı, Mısır, Çin), yeni bağımsızlığına kavuşmuş devletler (Latin Amerika) ve sömürgeler (Afrika ve Asya). Ancak bu ülkelerin tümü sanayileşme sürecini başlatamamışlar, bazı ülkelerdeki sınıf doku İngiliz kapitalizminin yıkıcı etkisiyle yok olmuş (Hindistan) ve merkez ülkelerinin doğrudan ve/veya dolaylı denetimi altına girmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Avrupa, Asya ve Afrika'da yeniden çizilen sınırların değişmesi, özellikle de SSCB'nin alternatif ekonomik-sosyal-siyasal model olarak kapitalizmin karşısına sosyalizmi çıkarması merkez-çevre arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkilerde önceki yüzyıla göre değişikliklere yol açabilecek önemli bir gelişme olduğu gibi anti-emperyalist ulusal kurtuluş savaşları sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmuş olması da dikkate alınması gerekli bir olgudur. Diğer önemli bir etken ise tekelleşme kapitalizmin damgasını vurduğu ilk ve ikinci savaş arasındaki dönemde sermaye birikiminin karşılaştığı yapısal tikanlıklar, siyasi istikrarsızlık ve 1929 krizi sonrası uygulanan önce pragmatik, daha sonra keynesgil nitelikteki müdahaleci politikalara bağlı olarak kaydedilen ekonomik genişlemedir. Krizi aşmak doğrultusunda uygulanan korumacı-ithal ikameci politika sayesinde bir grup az gelişmiş ülkenin sanayileşme sürecini başlattığı, dış ödemelerde dengeyi sağladığı ve dış borçlanmada hız kestikleri ölçüde dış borç stokunu azalttıkları saptanmaktadır. Bunun anlamı merkeze karşı bağımlılığın görece zayıflamasıdır.

2.2. ikinci paylaşım süreci

İkinci süreç II. Dünya Savaşı'ndan altmışlı yılların sonlarına uzanan, yeni uluslararası işbölümünün oluşturulduğu ve ABD'nin hegemonik güç olarak kapitalist dünya ekonomisine ve uluslararası ilişkilere damgasını vurduğu zaman dilimini kapsamaktadır. Merkezde fordist sermaye birikimi rejimi, tekelleşme, sermayenin ve oligulaşan tekelleşme (devlet) kapitalizmi temel özelliklerdir; kamu ekonomisinin boyutları genişlemiş ve refah devleti uygulaması yaygınlaşmıştır. Soğuk savaşın sürdüğü bu dönemde yeni sömürgeci politikalar ve emperyalizm öne çıkmış. Bu bağlamda sermayenin uluslararasılaşması, ÇUŞ'ların güç kazanması ve faaliyet alanlarını genişletmeye başlamaları dünya ekonomisinin şekillenmesi açısından önemli etkenler olmuştur. Bu dönemde kapitalizm tarihinde uzun süreli genişleme yaşanmıştır; üretkenlikte ve üretimde hızlı artış, hızlanan kentleşme, düşük işsizlik oranı, dü-

Kriz
kapitalizmdeki
dönüşümün
habercisi,
göstergesi ve
yeni
düzenleme
tarzı/rejiminin
oluşturulma
sürecinin
başlangıcıdır

Rüzgar bizden, ilerlemek sizden...

Kıydan ayrılp, büyük sulara açılmak hem cesaret ister, hem de çok güçlü bir ekip... Her birimine güvenebileceğiniz bir takıma sahipseniz, kimse tutamaz sizi artık... Her sektörden küçük ve orta ölçekli işletmelerin "dalgaları aşmak"

için ihtiyacı olan deneyimli ekip ise DenizBank İşletme Bankacılığı'nda... İşletmenizle ilgili hedeflerinizi gerçekleştirmek, işinizi büyütmek, yatırımlarınızı değerlendirmek ve finansman ihtiyaçlarınızı karşılamak için Deniz'e güvenin yeter!

DenizBank
İŞLETME BANKACILIĞI

www.denizbank.com / 444 0 800

Biryağ®

*bu kadar mı
güzel olur!*

*Trakya
Birlik'tense
olur.*

TRAKYA BİRLİK

şük faiz haddi, yüksek karlılık, emekçi kesimlerin satın alma gücünde ve refah düzeyinde artış, sosyal güvenlikle kazanımlar söz konusudur. Sınai üretimdeki artış ve hızlı ekonomik büyüme birbirine bağımlı bazı etkenlerin bir araya gelmesinden kaynaklanmıştır. Bunların başında üretici güçlerin gelişmesi bulunmaktadır. Bu bağlamda bir önceki dönemde ortaya çıkan sanayiler önemli üretkenlik artışlarının elde edilmesini olanaklı kılmışlardır. Örneğin otomotiv sanayii ulaşım sektöründe, petrol sanayii enerji sektöründe, elektrik ve makina sanayii üretim araçları sektöründe itici güç olmuştur. İkinci etken üretim ilişkilerinin evrimidir. Gelişmiş ülkelerde emek-sermaye çelişkisini yumuşatan, ilişkileri görece istikrara kavuşturan ve aynı zamanda birikimi düzenleyen sosyal-demokrat ağırlıklı ittifaklar oluşturulmuş veya bu doğrultuda politikalar uygulanmıştır. Üçüncü etken olarak birikim sürecinde ve düzenlemede devletin üstlendiği rol mutlaka dikkate alınmalıdır. Devlet müdahaleci nitelikteki keynesçi politikalarla ekonomiyi düzenlemiş, bir çok sektöre doğrudan yatırım yapmış, ancak özel sektöre de yönlendirmiş ve özellikle büyük sermayeye arka çıkmıştır. Kısaca fordist birikim rejiminin tam orta yerinde devlet yer almaktadır. Dördüncü etken olarak uluslararası ekonomik ilişkilerin gösterdiği gelişme üzerinde durmak gerekiyor. Bu ilişkiler ağı bir yandan çevre ülkelerinin sınırsız birincil madde ihracıyla merkezdeki birikimi desteklemesi, diğer yandan merkezi oluşturan ABD, Japonya ve Federal Almanya, İngiltere, Fransa odaklı Batı Avrupa arasında yeni teknoloji yaratma, yayma ve uygulama alanındaki ilişkileri kapsamaktadır. Öncelikle vurgulanması gerekli nokta, ABD kökenli fordist birikim modelinin yaygınlık kazanmasıdır. Bilimsel ve teknolojik devrimin ilk aşamasında fordist birikim rejimini benimseyen ABD, tüketim modelini ve üretim normlarını sınırları dışına ihraç ederek, bu rejimin uluslararasılaşmasını sağlamıştır. ABD'ye göre düşük üretkenliğe sahip Batı Avrupa ve Japon ekonomilerinin açığı kapatmak ve üretkenliği artırmak çabaları ve sahip oldukları potansiyel, büyümenin hızlanmasına uygun zemin oluşturmuştur. Bu ekonomilerin ekonomik büyüme yörüngesine oturması ABD sanayiine kaynak yaratmış, ABD'nin bu yörelere gerek sermaye, gerekse mal ve hizmet ihracı hızla artarak ABD'nin büyüme sürecini hızlandırmıştır. Özetle savaş sonrası uluslararasılaşma ABD kökenli fordist birikim modeli/rejiminin Batı Avrupa ve Japonya'ya aktarıl-

ması biçiminde gelişmiştir. ÇUŞ'ların önce sanayii, daha sonra bankacılık sektörlerinde yer almaya başlamalarıyla birlikte, büyümede uluslararası ekonomik ilişkilerin ağırlığı giderek artmaya başlamış ve yeni boyutlar kazanmıştır. Özünde uluslararası yatırım veya sermaye ihracı, sermayenin uluslararasılaşması sürecinde para-sermayenin değerlemesindeki yeni boyutu yansıtmaktadır. Vurgulanması gerekli bir nokta da ABD hegemonyasının ÇUŞ'ların etkinlik kazanmaya başlamasıyla birlikte pekişmesidir. ÇUŞ'lar kökeni belli olmayan yeni şirketler olmayıp, esas olarak ulusal tekeller veya oligopollerdir. Bu şirketler faaliyetlerini belirli bölgelerde toplayarak ve yayarak yeni bir uluslararası işbölümünün oluşturulmasında belirgin rol oynamaya başlamışlardır. Enformatik ve aeronotik sanayileri ve hizmetlerinin hızla gelişmesi işlerini kolaylaştırmıştır. Bu dönemde hızla oluşturulan işbölümünde teknoloji yoğun faaliyetler ABD başta olmak üzere, önde gelen birkaç merkez ülkesinde toplanırken, sıradanlaşarak kitlesel olma niteliğini kazanan ürünler **ikincil konum**daki gelişmiş ülkelerde, basit üretim sürecini gerektiren ürünler ise çevre ülkelerde üretilmeye başlanmıştır.

Uluslararasılaşma sürecinde devletin konumunu ele almak gerekmektedir. Devlet ilksel birikim sürecinden başlamak üzere sürekli olarak sermayenin uluslararasılaşmasına arka çıkmıştır. Sömürge ekonomilerinin oluşturulmasında ilk adımı atan, destek veren devlettir. Daha sonra mal-sermaye devresinin uluslararasılaşmasında, yani uluslararası ticaretin gelişmesinde, bir yandan sömürgeci politikalarla, diğer yandan serbest ticaretle ve gerektiğinde korumacı önlemlerle devlet daima ağırlığını hissettirmiştir. ÇUŞ'ların ortaya çıkması ve etkinlik kazanması, sermayenin uluslararası planda değerlemesinde devletin işlevini ve denetimini yitirdiği anlamına gelmemektedir. Devletin söz konusu işlevi uluslararasılaşmanın geldiği aşamaya göre farklılaşmaktadır. Devlet serbest mübadeleci ve gerektiğinde korumacı politikalar uygulayarak uluslararası norm sistemini yerel burjuvazinin çıkarlarına uyarlamaktadır.² Önde gelen merkez ülkelerinde, özellikle ABD'de devlet ulusal üretim aygıtı ile uluslararası piyasa arasındaki uyumu, birincisinin uluslararasılaşarak dünya hiyerarşisinde belirleyici konuma gelmesi yönünde destekleme politikalarıyla sağlamaya çalışmıştır. Bu süreçte sektörel yeniden yapılanma gerçekleşirken, bazı faaliyet alanları tasfiye sürecine girmiştir

Vurgulanması
gerekli bir
nokta da
ABD
hegemonyasının
ÇUŞ'ların
etkinlik
kazanmaya
başlamasıyla
birlikte
pekişmesidir

Çevreyi (ve yarı-çevreyi) oluşturan ülkelerde durum nedir? Bu sorunun yanıtı aşağıda belirtilen bir dizi kavram veya terimde yatmaktadır; uydu sanayiler, bağımlılık, «kana bulanmış taylorizm», ihracata yönelme, «çevre fordizmi», devrimci niteliği olmayan milliyetçilik, «yarı sömürge faşizmi», aşırı dış borçlanma, yoksulluk, gelir bölüşümünde aşırı eşitsizlik". Şöyle ki, ikinci paylaşım sürecinde bir grup çevre ülkesinde dayanıklı tüketim malları ile üretim araçları üretimine ağırlık verilmiş ve ABD kökenli ÇUŞ'ların uluslararası üretim sürecini yeniden düzenleme politikalarına destek verilmiştir. Bir başka deyişle ithal ikameci sanayileşme yabancı sermayenin güdümünde ve işbirliğiyle gerçekleştirilmiştir. Bunun anlamı ABD'nin diğer gelişmiş ülkelere ihraç etmiş olduğu fordist birikim rejiminin yaygınlık kazanmasına bağlı olarak, merkez ülkelerinde ortalama kar haddinin düşme eğilimine girmesiyle birlikte yeni bir uluslararası işbölümünün oluşturulmasıdır. Yeni düzende merkez (özellikle ABD) kökenli büyük tekeller (ÇUŞ'lar) ucuz ve örgütsüz işgücü rezervlerine yönelmişlerdir. Uluslararası işbölümü temelinde üretim sürecine ilişkin farklı aşamalar değişik coğrafik bölgelerde toplanmıştır. Tasarım ilk aşamayı oluşturmaktadır. İkincisi ileri teknolojinin kullanıldığı aşamadır. Sonuncu aşama montaja dayalı üretim tarafından oluşturulmaktadır. İlk iki aşamaya ilişkin faaliyetler merkez ülkelerinde gerçekleştirilmektedir. Sonuncu aşamaya karşılık gelen montaj sanayii merkez ülkelerindeki geri kalmış yörelere ve çevre ülkelerine kaydırılmıştır. Böylece uydu sanayiler oluşturulmuştur Aktarma otomatik biçimde olmamış, bir grup çevre ülkesindeki otoriter veya diktatoryal siyasî yönetimler işgücü "rezervlerini değerlendirme" doğrultusunda hareket etmiştir. Bu bağlamda bu toplumlardaki egemen sınıflar uluslararası tekelleri sermaye ile işbirliğine giderek doğrudan yatırımlar için uygun ortamı hazırlamışlardır. Bir grup ülkede yabancı sermayenin desteğiyle uygulanan ithal ikameci politikalarla ihracata yönelik modele geçilmiştir. Nitekim altmışlı yılların ortalarından itibaren Güneydoğu Asya ülkelerinde "yeni sanayileşme"nin ilk adımları atılmaya başlanmıştır. Hafif sanayide özellikle tekstil, konfeksiyon, deri ve ayakkabı sektörlerinin hızla gelişerek gıda ve içki gibi geleneksel sektörlerin önüne geçtiği ve elektronikte önemli bir gelişmenin kaydedildiği görülmektedir. A. Lipietz altmışlı yıllardaki ilk dalga sanayileşme süreci için "kana bulanmış taylorizm"

sıfatını uygun görmektedir. Yazarın taylorizmden söz etmesinin nedeni üretimde emek yoğun teknolojinin kullanılması ve kolayca disiplin altına alınan kadın işgücünün kitlesel istihdamla yoğun sömürüye tabi tutulmasıdır. Yoğun sömürünün anti-demokratik rejimler altında sürdürülmesi ise taylorizmin "kanlı" olması gerekçesini oluşturmaktadır. Yeni sanayileşmenin daha gelişmiş biçimi yetmişli yıllarda G. Kore, Meksika ve Brezilya gibi ülkelerde somutlaşmıştır. Bu yeni dalga sanayileşme "çevre fordizmi" olarak nitelendirilebilir. Yeni sanayileşme eski dönemlerdeki ithal ikamesinin mirası veya merkantil kapitalizmin sonucu veya "kana bulanmış taylorizm" in dönüşümü olarak yorumlanabilir. Merkez ülkelerindeki fordizm yoğun sermaye birikimi ve genişleyen piyasalar üzerinde yükselmektedir. Çevre fordizmi daha farklı özelliklere sahiptir. Bunlardan birincisi ileri teknoloji kullanımını gerektiren bir üretim faaliyetinin eksikliğidir. İkincisi reel ücret artışının üretkenlikteki artışın altında seyretmesi, fordist sektörde çalışan işçilerin dayanıklı tüketim mallarına yönelik taleplerinin kısıtlı kalması ve orta katmanların tüketimlerinde farklılaşmanın belirmesidir. Kısaca üretkenlik artışına paralel olarak iç talepte yeterli genişleme olmamıştır. Üst gelir grubunun patlayan talebi bir yana bırakılırsa, toplam talepte artış olmamış, tersine talep yapısında farklılaşma ortaya çıkmıştır Üçüncüsü ise çevre fordizmi uygulayan ülkelerin merkez ekonomilerine yönelik ihracat fiyatlarını düşük tutmalarıdır³. Çevre ülkelerinin nitelikleri belirtilen sanayileşme yörüngesine oturtulması ÇUŞ'ların çıkarlarıyla örtüşmektedir. Dış pazarlara yönelik yeni teknolojik devrimin (otomasyon, elektronik, nükleer, vd.) baş destekçisi olması yönünden önemlidir çünkü büyük sermayenin çevre ülkelere ilgisi ve yaklaşımında ortaya çıkan bazı değişiklikleri bünyesinde taşımaktadır. Nitekim merkez ülkelerinde, özellikle de ABD'de emperyalist niteliğe sahip sermayede üretim, ihracat ve finansman açısından tercih tüketim malı sektöründen, donanım malları ile ulaştırma araçları sektörlerine kaymıştır. Ön plana çıkan bu sektörler çevre ülkelerindeki geçmişe göre farklı nitelikteki ve hızlı sanayileşmeden karlı çıkmaktadır⁴. Diğer bir nokta çevre ekonomilerinin, doğal kaynakları denetleyen ve yaratılan ekonomik fazlayı kendine çeken merkez ülkeleri tarafından sıkı denetim altına alınmasıdır. Üzerinde durulması gerekli bir husus da sermayenin değerlendirme sürecinde teknolojinin ön plana çıkması üzerine,

**İthal
ikameci
sanayileşme
yabancı
sermayenin
güdümünde ve
işbirliğiyle
gerçekleştiril-
miştir**

ÇUŞ'ların devlet ve/veya yerel sermaye ile işbirliğine giderek teknik hizmet sağlaması ve yatırımda azınlık payına sahip olmasıdır. Böylelikle yabancı sermaye müdahale alanını genişletirken, çevre ülkelerindeki işçi sınıfı ile doğrudan doğruya karşı karşıya gelmemekte, çatışmayı yerel burjuvaziye ve devlete bırakmaktadır. Yerel burjuvazi ise artık işbirlikçi (komprador) olmaya başlamıştır. G. Frank'ın deyişiyle lumpen burjuvazi ortaya çıkmıştır. Formüle edilen ve çevre ülkelerine sunulan bu tür model bir dizi ülkede yeni "kalkınma" süreçlerinin başlatılmasına ve bağımlılık ilişkilerinin oluşturulmasına yol açmıştır. Dışa bağımlı ekonomik büyüme aynı zamanda önemli bir sermaye birikimine dayanmaktadır. Bu modelde sanayileşme hız kazanmış olmakla birlikte merkez ülkelerinde rantabilitesi düşmüş sanayi kollarının çevre ülkelere aktarılmasına bağlıdır. Çevrede burjuvazinin güçlenmesi, merkeze bağımlılık temelinde emperyalizmin stratejik çıkarlarına uygun olarak gerçekleşmiştir. Başvurulan dönemde bu tür birikim modeli giderek yerleşmiş ve yaygınlaşmıştır. Bu yönelimi belirleyen etkenleri birkaç grupta toplamak olanaklıdır⁵: (a) Eski devletlerin yanısıra bağımsızlıklarını yeni elde etmiş olan sömürgelerin planlı kalkınma stratejisini kabul ederek uygulamaya geçmeleri, (b) Çevre ülkelerinin bir bölümünde sınıf mücadelesinin şiddetlenmesi (Vietnam, Latin Amerika, bazı Yakındoğu ve Afrika ülkeleri) üzerine, bu coğrafyalardaki yerel büyük burjuvazinin özellikle ABD büyük sermayesi ve siyasal yönetimi tarafından desteklenerek emekçi kesimden kaynaklanan ekonomik-sosyal-siyasal taleplerin sıkı denetim altına alınma gerekliliği, (c) SSCB'nin etki alanını genişletme çabası doğrultusunda çevre ülkelere önerdiği ikili -ekonomik- işbirliği çerçevesinde sunduğu cazip yatırım olanakları ve teknik desteğin birçok ülke tarafından olumlu karşılanması, (d) Merkez ülkeleri arasındaki rekabetin şiddetlenmesi, Japonya ve Avrupa kökenli ÇUŞ'ların sahneye çıkması sonucunda çevre ülkelerinin yeni çekim alanı oluşturmasıdır.

İkinci paylaşım sürecinin altmışlı yılların sonlarına kadar genelde sorunsuz sürdüğünü belirtmek gerekiyor. Fordist sermaye birikimi rejiminde ciddi tıkanıklıkların belirmesi sürecin sonunu ve yeni sürece geçilmesinin koşullarını hazırlamıştır. Birbirleriyle bağlantılı, birbirini etkileyen çok sayıda etkenin yol açtığı zincirleme olumsuzluklar sonucunda kriz ortaya çıkmıştır. Kuşkusuz sermayenin aşırı yoğun-

laşması sonucunda değerlemede sınıra ulaşılması, bu bağlamda yeni teknolojilerin uygulamaya konulmasındaki gecikmeler ve üretkenlikte gerekli artışın sağlanamaması belirleyici etkenlerin başında yer almaktadır. Üretim güçlerinin gelişmesi ve üretim ilişkileri arasındaki çelişkiler ikinci grup etkeni oluşturmaktadır. Diğer etkenler arasında sektörler arasında dengesizlik, ABD hegemonyasındaki sarsıntı ve Japonya ile F.Almanya'nın yeni güç merkezleri olarak yükselmeleri ve uluslararası para sistemindeki çöküntü yer almaktadır. 1974'te belirginleşen kriz, 1976-79 kesitindeki ılımlı canlanmaya karşın etkilerini sürdürmüş, 1980-82 kesitinde ise savaş sonrasındaki en yoğun durgunluk yaşanmıştır.

Bir bütün olarak dünya ekonomisinin konumunu belirleyebilmek için önemli gördüğümüz bir saptamada bulunalım. 1967-68'den itibaren büyük ölçüde iç dinamiklere bağımlı büyüme modelinde tıkanıklıklar belirmiştir. Bu tıkanıklık üretimde olduğu kadar dışarıdan sağlanan girdiler düzeyinde gözlenmektedir. Dış pazar, daha önce belirtildiği üzere merkez ülkeleri için giderek önem kazanmıştır. Nitekim ticarete konu sınai ve tarımsal ürünlerin katma değerinde ihracat ve ithalatın payı hızla artmıştır. Üretimin uluslararasılaşması iç dinamiklerden kaynaklanan büyüme modelindeki tıkanıklığın aşılması için gerekli olmuştur. Dolayısıyla yabancı ülkelere yapılan doğrudan yatırım fordist birikimde karşılaşılan sınırların genişletilmesi ve aşılmasında başlıca araç olmaktadır. Bir başka deyişle krizin ortaya çıkışını izleyen dönemde ulusal temele dayalı birikim modeli hızla değişmeye başlamış, hatta tasfiye sürecine girmiştir. ABD II. Dünya Savaşı sonrasında, Japonya ve F.Almanya altmışlı yıllar ve yetmişli yılların başlarından sonra uluslararası yatırımları gerçekleştirmeye başlamıştır. Ancak doğrudan yatırımlardaki uluslararasılaşma krizi izleyen yıllarda hızlanmıştır. 1973 yılında dünya genelindeki onbin ÇUŞ'un yarısı yalnızca tek yavru şirkete sahiptir, yüzde 3.4'ünün yirmi yavru şirketi bulunmaktadır. ÇUŞ'ların yarısı AET, üçte biri ise ABD kökenlidir. Ancak 1976'da ABD'nin ÇUŞ'lar aracılığıyla ülke dışında gerçekleştirdiği üretimin değeri, toplam ihracat gelirinin dört katının üzerine çıkmıştır. Bu oranlar İngiltere için iki kat, F. Almanya ve Fransa için birer katıdır⁶. ABD'nin 1977'de yaklaşık olarak 121 milyar dolara ulaşan toplam ihracatında ÇUŞ'ların payı 94 milyar dolara ulaşmıştır. ABD kökenli ÇUŞ'ların yavru şirketlerinin payı da giderek artarak aynı

**Fordist
sermaye
birikimi
rejiminde ciddi
tıkanıklıkların
belirmesi
sürecin
sonunu ve
yeni sürece
geçilmesinin
koşullarını
hazırlamıştır**

yıl 33 milyar dolara ulaşmıştır⁷. Dikkate alınması gerekli 1973 yılına kadar dış doğrudan yatırımların büyük ölçüde ABD kökenli ÇUŞ'lar tarafından gerçekleştirildiği, bu tarihten sonra ise diğer ülke kökenli ÇUŞ'ların ABD'de yatırımlarını artırmaya başlamalarıdır. ABD dışındaki ülke kökenli ÇUŞ'ların faaliyetlerinde önemli bir artış gözlenmektedir. Nitekim 1960'da dünya genelindeki dış doğrudan yatırım stokunda ABD'nin payı yüzde 60, İngiltere'ninki yüzde 20 düzeyindedir. Fransa ve İsveçre'nin payları ise sırasıyla yüzde 6 ve yüzde 7'dir. Yetmişlerin sonlarında ABD'nin payı yüzde 40 ve İngiltere'ninki yüzde 10'a düşerken, Japonya ve Almanya'nın payları yüzde 10 düzeyine yükselmiştir⁸.

Yetmişli yıllarda sermayenin uluslararasılaşması, bu bağlamda dış doğrudan yatırımların artması ve ÇUŞ'ların giderek etkinlik kazanması söz konusudur. Reel sektördeki uluslararasılaşmaya paralel olarak, özellikle yetmişli yılların ortalarından itibaren uluslararası finansal akımlar ve piyasalar hızlı gelişme sürecine girmiş ve bankacılık hizmetlerinde uluslararasılaşma ön plana çıkmıştır. Uluslararası finansal işlemlerde iki ana eğilim belirmiştir. İlki finansal dengenin yeniden sağlanması doğrultusunda bankaların uluslararası işlevlere sahip olmasıdır. Bankacılık faaliyetlerinde uluslararası işlemlerin önem kazanması ise ikinci eğilim olarak belirmiştir. Uluslararası iktisadi düzenlemelerde uluslararasılaşmanın kazandığı yeni finansal ve parasal boyutun giderek reel sektördeki gelişmenin önüne geçtiğini söylemek olanaklıdır. Finansal ve parasal boyut uluslararası planda borç ekonomisinin oluşmasına yol açması ve çevre ülkelerinin, özellikle de yeni sanayileşen grubun hızlı borçlanma sürecine girmesi yönünden önemlidir.

Özetle seksenli yılların başındaki dünya ekonomisi fotoğrafında en çarpıcı görüntü uluslararası planda oluşan borç ekonomisidir. Bunun arka planındaki en önemli etken altmışlı yılların sonlarında merkez ülkelerinde açıkça beliren kar haddindeki düşme eğilimine bağlı olarak beliren krizdir. Kriz süreci bir dizi mekanizmayı tetiklemiştir; kar haddinin yükseltilmesi için sınai üretim yeni coğrafik bölgelere kaydırılmış, uluslararasılaşma hızlanmış, paralel olarak finansal uluslararasılaşma bağlamında euro-döviz piyasası hızla gelişmiş, ancak eş zamanlı olarak bankalar arasında rekabet şiddetlenirken faiz hadlerinde istikrarsızlık ortaya çıkmış, gelişmiş ülkelerde sınai

ürünlere talep yetersiz kalmış, dış açık artmış (Japonya ve F. Almanya'da dış fazla görülüyor), uluslararası sermaye hareketlerinde artış ortaya çıkmış, döviz kurları dalgalanmaya başlamıştır. Kurlardaki dalgalanmaya yol açan etkenlerden biri de faiz oranlarındaki istikrarsızlık olmuştur. Gelişmiş ülkelerde pazarın sınai ürünler için yetersiz olması yerel tüketiciye açılan kredi hacminin ve çevre ülkelere verilen borcun hızla artmasına yol açmıştır. Özellikle uluslararası planda sermaye dolaşımının hızlanması ve göreceli bağımsız para arzı mekanizmasının oluşturulması bu açıdan önemlidir. Artık dış borç salt kaynak transfer mekanizması olarak değil para arzını düzenleyen otonom bir araç olarak dikkati çekmektedir. Böylelikle dış borç mekanizması aracılığıyla uluslararası para hacminin, dolayısıyla uluslararası likiditenin hızla artırılması sağlanmıştır. Yeni koşullarda euro-piyanın sahip olduğu likiditenin mevduat hacmine bağlı olmaması nedeniyle fon arzının esnekliği artmıştır. Euro-piyasa kısa vadeli mevduatın orta ve uzun vadeli krediye dönüştürülmesini bankalararası piyasa aracılığıyla sağlamaktadır. Yani euro-piyasa kredi ve borçlanma aracılığıyla ayarlama yapmaktadır. Bunun anlamı fiyat ve miktar ayarlamalarının yerini kredi ve borçlanma mekanizmalarının almasıdır. Sonuçta reel sektördeki gelişmeden büyük ölçüde bağımsız olarak gelişen uluslararası borç ekonomisi ortaya çıkmıştır. Özellikle hızla ve önemli tutarlarda özel kaynaklardan (bankalardan) borçlanan bir grup çevre ülkesinin, 1982'den itibaren Meksika başta olmak üzere dış borç krizine sürüklenmeleri ciddi bir uyarı niteliği taşımaktadır. Borç kriziyle birlikte yeni düzenlemelere giden kapılar açılmıştır. Dalgalanan döviz kurları ve değişken faiz oranlarının geçerli olduğu koşullarda gelişmiş ülkeler kısıtlayıcı bütçe politikasına yönelmiştir. Bu politikaların temel özelliği anti-enflasyonist olmasıdır. Dünya ekonomisinde gözlenen bir başka eğilim ise gelişmiş ülkelerde hammadde ve petrole dayalı enerji kullanımından tasarruf etmek amacıyla üretimde yeni teknolojilere yönelmedir.

İkinci paylaşım sürecinin mirası nedir sorusunun yanıtını açıkça vermek olanaklıdır. Merkez ülkelerinde göreceli olarak sosyal dengeye dayalı ve bu alanda çalışan kesimlerin kazanımlar elde ettiği endüstriyel rejimden yarar sağlayan büyük sermaye artık sınıra ulaşmıştır. Büyük sermaye bu rejimden sağladığı avantajları hızla yitirdiği için yeni bir arayışa

Finansal ve parasal boyut uluslararası planda borç ekonomisinin oluşmasına yol açması ve çevre ülkelerinin, özellikle de yeni sanayileşen grubun hızlı borçlanma sürecine girmesi yönünden önemlidir

girmiştir. Bunun anlamı fordizmden post-fordizme geçiştir. Bir başka deyişle üretim süreçlerinin ve pazarın esnekleştirilmesi ve ticari finansal serbestleşmenin sağlanmasıdır. Nitekim sermaye birikimindeki tıkanıklık ve sanayi ile ticaret sektöründe kar haddi düştükçe sermaye kütleli olarak spekülasyona yönelmeye başlamıştır. Bu süreçte de emekçilerin elde etmiş olduğu ekonomik ve sosyal hakların hızla törpülenmesi ve örgütlülüğün kırılması gerekli gözükmiştir. Çevre ülkelerinin bir bölümünde uygulanan minimalist sosyal devlet uygulamaları askıya alınmış, kırılgan ekonomik-finansal yapıya sahip söz konusu ekonomiler yeni düzene eklenme doğrultusunda merkez ülkelerindeki büyük sermayeye ve yeni düzenin de mimarları olan IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlara kapılarını ardına kadar açmışlardır.

3. yeni paylaşım süreci ve dünya ekonomisi

Dünya ekonomisi bir bütün olarak seksenli yılların başlarından itibaren ilginç bir dönüşüm geçirmektedir. Dönüşümde birden çok sayıda aktör rol almakta, bir önceki süreçteki hiyerarşik yapıda bir ölçüde değişiklik gündeme gelirken, ekonomik olduğu kadar siyasal güç mücadelesi dünya ekonomisinin biçimlenmesinde yaşamsal bir rol oynamaktadır. Seksenli yıllar neo-liberal uygulamaların başlatılıp hız kazandığı bir dönemdir. Ancak Avrupa'daki sosyalist blokun, özellikle de SSCB'nin çözülmesi ve piyasa ekonomisine yönlendirilmesi küreselci neo-liberal politikalar için kritik eşik veya kırılma noktasını oluşturmaktadır. Dolayısıyla seksenlerde neo-liberal ilkelere dayalı küreselci düzen kurulmuş, konsolide edilmiş ve bir bütün olarak sosyalist bloku abluka altına almıştır. Doksanların hemen başında sosyalist blokun tasfiyesi ile birlikte neo-liberal politikalar demeti dünyayı (Çin Halk Cumhuriyeti hariç) etkinliği altına almış ve yeni düzenin yapı taşları hızla döşenmiştir.

3.1. aktörler, analiz öğeleri ve sorunsal

Üçüncü paylaşım süreci küreselleşme ve yeni dünya düzeni arayışı ve inşaa çabası ile özdeşleşmektedir. Bu süreçte ciddi bir hegemonya mücadelesi yaşanmaktadır. Daha doğru bir ifadeyle ABD'nin tek hegemonik güç olma doğrultusunda verdiği mücadele, dünya siyasal sistemini ve ekonomik yapıyı belirleme ihtirasi söz konusudur. Bu bağlamda küreselleşmeyi destekleyen aktörler ve kurumları sı-

ralamak olanaklıdır: Merkez ülkeleri, özellikle ABD ve rakip olmaya çalışan AB'nin yanı sıra IMF, Dünya Bankası, DTÖ (Dış Ticaret Örgütü), ÇUŞ'lar, UFG'ler, G-7'ler, Uluslararası Ticaret Odaları ve benzeri. Kuşkusuz Davos süreci, Washington Uzlaşısı ve Güçlendirilmiş Washington Uzlaşısı gibi toplantılar ve kabul edilmiş ilkeler bütünü de bağlantılı olarak listeye eklenebilir.

Son paylaşım sürecinde ön plana çıkan veya sıkça kullanılan bazı terimleri merkez ve çevre (yarı-çevre) ülkelerine başvurarak sıralayalım. Daha sonra bu terimlerin arasında bağlantılar kurarak ve yeni terimler ekleyerek dünya ekonomisini ele alalım.

Merkez: Post-fordizm, finansal serbestlik, küreselleşme, "serbest piyasa" modeli, kamu kesiminin küçültülmesi ve refah devletinin törpülenmesi, dış doğrudan yatırımlar, ticaret ve finansal alanda serbestleşme, özelleştirme, deregülasyon, yoksulluk, kamusal hizmet alanının ticarileştirilmesi ve özelleştirilmesi, yönetişimci devlet modeli, etkinlik, yerelleşme, bloklaşma., çevre, enerji, savaş, BOP ve/veya GOP.

Çevre (Yarı-çevre): küresel ekonomiye eklenme, yükselen piyasalar, kriz, işsizlik, istikrar ve yapısal uyarılama, yapısal reformlar, serbestleşme, özelleştirme, deregülasyon, yabancı sermayenin teşviki, kamu kesiminin küçültülmesi, küçük ve etkin devlet, demokrasi, saydamlık, yolsuzlukla savaş, yönetim, kamu yönetimi reformu ve devletin yeniden yapılanması, ulus devlet, enerji, savaş.

Tabloyu tamamlamak veya daha anlamlı kılmak için IMF'nin istikrarın ötesine geçerek yapısal uyarılama ve reformları, Dünya Bankası'nın da yapısal reformların yanı sıra yolsuzluk ve yoksullukla savaşını ön plana çıkardığını ve yeni bir kalkınma modeli ve perspektifi önerdiğini anımsayalım. Böylece küreselleşmenin temel aktörleri/kurumları ve merkez ile çevre (yarı-çevre) ülkelerinin gündemine ilişkin saptamalar dünya ekonomisi tartışmasının hem çerçevesini, hem de analiz araçlarını kaba hatlarıyla vermektedir. Bu noktada önemli bulduğumuz bir sorunsala, bazı sorular sorarak değinmek gerekiyor. Neo-liberal ilkeler temelinde küresel bir düzenin temeli atıldıktan, normlar belirlendikten sonra dünya ekonomisi kendi dinamiklerine bağlı olarak gelişmez mi? Hegemonya veya güç mücadelesinin anlamı ve etkisi ne olabilir? Bir başka deyişle söz konusu dinamikler bir güç odağı, örneğin ABD

Dünya ekonomisi bir bütün olarak seksenli yılların başlarından itibaren ilginç bir dönüşüm geçirmektedir

tarafından yönlendirilip şekillendiriliyor mu? Bu durumda dünya ekonomisinin kendi iç dinamiklerine bağlı olarak şekillenmesi engellenmiyor mu? Bu soruların yanıtları oldukça karmaşık ilişkiler bütünüdür. Çözümlemesi ile verilebilir. Neo-liberal normlar ve bu temelde yükselen kurumsallaşma dünya ekonomisinin şekillenmesine yol açmaktadır. Aslında hegemonya mücadelesinde güçlü olan merkezlerin dünya ekonomisini yönlendirmeye çalışması söz konusudur. Bu merkezlerin ulus-devletler, devletler topluluğu, ÇUŞ'lar, UFG'ler olduğunu belirtmek gerekiyor. Kaldı ki, her ne kadar küreselleşme tartışmalarında artık gücün ulus-devletlerin denetiminden çıktığı ileri sürülse de, ÇUŞ ve UFG'lerin devletler ve/veya devletler topluluğu ile bağlantılı olduğu da yadsınamaz. Davos sürecinde, Washington uzlaşısında, IMF ve Dünya Bankası'nın önerilerinde ve inisiyatifinde öne sürülen fikirler ve politikalar demetinin neo-liberal ilkelere dayandığını, bu tür düzenlemelerin de güç merkezlerinin ve bu merkezlerle işbirliği halinde olan grupların yararına olduğunu dikkate almak gerekiyor. Yeni dünya düzeni çerçevesinde şekillendirilmeye çalışılan dünya ekonomisindeki gelişmelerin doğrusal olmadığı, merkezkaç güçlerin varlığı, kapitalizmin doğası gereği hassas dengelerin ve kırılmalıkların, çalkantıların ve krizlerin kaçınılmazlığı da bir gerçektir. Bu öğeleri dikkate alarak dünya ekonomisinin yapısına ilişkin daha somut bir değerlendirmeye gidilebilir.

3.2. ana eksen ve politikalar

Neo-liberal ilkelere dayalı yeni dünya düzeni ana eksenini doğrultusunda bir yapılanma söz konusudur. Kuşkusuz bu süreçte merkez ülkeleri, çevreyi (ve yarı-çevre) oluşturan ülkeler ve her toplumda büyük burjuvazi, küçük burjuvazi, çalışan kesimler, yoksullar yer almaktadır. Listeyi uzatmak oldukça kolay gözüküyor ancak önemli olan husus her önlemin, her yeniden yapılanmanın -yeni- mağdurlar yarattığının dikkate alınmasıdır. Bu mağdurlar kategorisine bir bütün olarak ulusal ekonomiler ve/veya toplumlar ve her toplum içerisinde de farklı katmanların girmektedir. Örneğin "yükselen piyasalar" olarak nitelendirilen ülkelere/ekonomilere daha fazla kısa vadeli fon akımının olması global olarak ekonomik büyüme açısından olumlu olarak değerlendirilse de, bu sermaye girişinin hangi grupların lehine olduğu, gelir bölüşümü üzerindeki etkisi, ekonomik büyümenin niteliği ve oluşan ekono-

mik-financeal kırılmalıklık dikkate alınmalıdır. Benzer biçimde dış ticarete serbestleşmenin avantajları sıralanırken, bu tür önlemlerin neden olduğu ithalat artışının bazı ekonomilerde yol açtığı olumsuzlukların makro boyutları kadar sektörler ve istihdam üzerindeki etkilerinin sergilenmesi gereklidir. Bunun anlamı dünya ekonomisinin makro büyüklükler temelinde ele alınıp irdelenmesinin, her ulusal ekonomide sektörler, işgücü piyasaları, sosyal katmanların ihmal edilmesi durumunda yeterince doyurucu olamayacağıdır. Bu saptamanın zorunlu kıldığı ihtiyatı elden bırakmayarak makro düzeyde bazı saptamalar yapalım.

Yeni dünya düzenine yönelik küreselleşme sürecinin dayandığı neo-liberal politikaların en önemli araçları arasında dış ticarete, dış doğrudan yatırımlarda ve sermaye hareketlerinde serbestlik, deregülasyon, kamu hizmet alanının olabildiğince daraltılarak hizmetlerin ticarileştirilmesi ve özelleştirilmesi bulunmaktadır. Bu bağlamda "etkin" ve/veya "optimum" devlet kavramına odaklanılarak devletin ekonomik ve sosyal alanın dışında tutulması, merkezi devlet gücünün ve yetkisinin kısıtlanması, bir başka deyişle ulus-devlet kavramının aşındırılması ve yetkilerinin giderek dar bir alana hapsedilmesi söz konusudur. "Küresel yönetim" (global governance), "işletme yönetimi" (kurumsal yönetim; corporate governance) ve "iyi yönetim" (good governance) kavram ve ilkelerinin belirleyici olduğu bir küresel kapitalist düzenin/sistemin hedeflendiği, uluslararası platformda olduğu kadar, aralarında farklılıklar bulunmasına karşın ulusal/yerel platformlarda da ortaya konulmaktadır. Küresel yönetim, işletme yönetimi ve iyi yönetim kavram ve ilkelerinin belirleyici olduğu bir küresel kapitalist düzenin/sistemin hedeflendiği, uluslararası platformda olduğu kadar, aralarında farklılıklar bulunmasına karşın ulusal/yerel platformlarda da ortaya konulmaktadır. Yukarıda belirtilen öge ve/veya araçlar arasında sıkı bağlantılar vardır. Bir yandan finansal serbestlik ve deregülasyon, diğer yandan deregülasyon, kamu hizmetlerinin ticarileştirilmesi ve özelleştirilmesi arasındaki bağlantılar yadsınmaz. Bununla birlikte yukarıdaki saptamalar, konumuz açısından finansal serbestleşme ve küresel yönetim kavramlarının ön plana çıktığını göstermektedir. Bir başka deyişle finansal serbestlik yeni dünya düzenine ulaşma sürecinde aşırı şişmiş finansal-parasal sermayenin yüksek getiri sağlamasında *sine qua non* koşuldur. Küresel yönetim ise finansal-parasal

Dünya ekonomisindeki gelişmelerin doğrusal olmadığı, merkezkaç güçlerin varlığı, kapitalizmin doğası gereği hassas dengelerin ve kırılmalıkların, çalkantıların ve krizlerin kaçınılmazlığı da bir gerçektir

sermayeye olduğu kadar diğer alanlarda serbestleşme, özelleştirme ve deregülasyon için ana çerçeveyi ve yeni kurumsallaşmayı sağlayan öğedir. Nitekim geçmişteki küreselleşme dalgaları ile karşılaştırıldığında yeni dalga'nın önemli bir farklılığa sahip olduğu saptanabilmektedir. Bu farklılık liberal ilkedeki geri dönüş yollarını tıkamak için ulusal ve uluslararası platformlarda kurumsallaşmaya gidilmesi, bu bağlamda hukuk alanını da kapsamak üzere açıkça tanımlanmış yeni normların ortaya konulması, idare hukuku alanının daraltılarak ticaret hukukunun kapsam alanının genişletildiği görülmektedir⁹. Dünya ekonomisinin şekillenmesinde işletme yönetimi, iyi yönetim ve küresel yönetim kavramları ve ilkelerinin ön plana geçtiğini ileri sürebiliriz. Küreselleşme ile birlikte piyasaların serbestleştirilmesine bağlı olarak işletmeler stratejilerini değiştirmeye başlamıştır. Gelişmiş ekonomilerde işletmeler finansman için giderek finansal piyasalara yönelmişlerdir. Örneğin AB'nin önde gelen ülkelerinde tasarruf artışına karşın yatırımlarda görece azalma, işletmeleri likit fonlarına başlıca üç yönde kullanmaya yöneltmiştir: (a) Banka kredilerinin geri ödenmesi, (b) Finansal plasmanlar, (c) İhraç edilen hisse senetlerinin geri satın alınarak borsadaki değerlerinin yükseltilmesi. Borsanın birçok ülkede/bölgede hızla gelişmesi küreselleşmeye paralel olmuştur. Borsa özü itibarıyla finansman piyasası olmadığı için işletmelere yeni kaynak sağlamamak-

tadır. Tersine net hisse senedi ihracının negatif değer aldığı gözlenmektedir. Bununla birlikte işletmelerin finansman için finansal piyasalara başvurması hisse sahipleri-yönetim-ücretliler arasındaki ilişkileri birinci grupta yer alanlar lehine değiştirmiştir. Bu değişiklikten sermaye sahipleri yararlanırken, emekçiler zarara uğramıştır. Bu süreçte kritik eşik fordist birikim rejiminden post-fordist birikim rejimine geçiştir. Büyük hissedarların gücünü artıran diğer önemli bir gelişme ise tasarruf sahiplerinin kurumsal yatırımcılar tarafından yönetilmesidir. Merkez ülkelerinde sermaye az sayıda kurumsal yatırımcının elinde toplanmıştır; emeklilik fonları yöneticileri, yardımlaşma sandıkları ve sigorta şirketleri. ABD'de 1946'da kurumsal yatırımcıların ellerinde bulundurdıkları hisse senetlerinin toplama oranı yüzde 5 dolayında iken, oran 1996'da yüzde 50'yi aşmış ve giderek yükselmiştir. Bu oran AB'nin önde gelen ülkelerinde de yüzde 50'nin üzerindedir. Kurumsal yatırımcılar hissedarlar adına finansal sermayeyi yönetirken, işletme yönetimi/finansal yönetim kurallarını da ortaya koymaktadır. Bu kurallar işletme yönetimi olarak tanımlanmaktadır. Finansal kapitalizmin formüle ettiği işletme yönetimi büyük hissedarlar diktatörlüğüne giden kapıları ardına kadar açmaktadır. Büyük fonların yüksek rantabilite arayışında spekülasyon plasmanlara dönüştüğü ortamda finansal serbestlik gerekli koşul olmaktadır. Bağlı olarak gerek iç, gerek dış finansal ser-

Dünya ekonomisinin
şekillenmesinde
işletme yönetimi,
iyi yönetim ve
küresel yönetim kavramları ve ilkelerinin ön plana geçtiğini ileri sürebiliriz

bestlik küresel yönetişimin vazgeçilmez koşulları arasına girmektedir. Özellikle spekülâtif plasmanların salt borsa ile sınırlı olmadığı, kamu ve özel şirketlerin borçlanmasıyla yüksek getiri arayışına girdiği dikkate alındığında, finansal serbestliğin önemi daha da somutlaşmaktadır.

Küresel yönetişim, işletme yönetişiminin uluslararası platforma yansımaları olarak algılanabilir. Bir başka deyişle küresel yönetişim işletme yönetişimi ve iyi yönetişimi kapsayan, merkezi yürütme organına sahip olmayan kurallar ve düzenlemeler bütünüdür. İyi yönetişimin "bir bütün olarak topluma değil, yurttaşlar ve bölgelerarası eşitsizlikleri artırma pahasına, sektörler ve tüketici-müşterilere mal ve hizmet sunmayı amaçlayan bir kamu idaresi"¹⁰ veya devleti olabildiğince küçültmeyi amaçlayan politika demetinin ideolojik aracı¹¹ olarak tanımlanması küresel yönetişimin, bu bağlamda ABD, AB, IMF, Dünya Bankası, DTÖ'nün işlevlerini de ortaya koymaktadır. Küresel boyutuyla yönetişim, yönetme ve yönetilmenin sentezi anlamına gelmektedir. Küresel yönetişim ulus-devletin belirli egemenlik haklarına dayanarak, yönetmede özerk olma hakkına sahip olmakla birlikte, küresel düzeyin bir halkası olmasından dolayı küresel planda belirlenmiş normların ve kuralların dışına çıkamamasıdır. Küreselleşen ekonominin anayasal ilkeleri olarak betimlenebilecek serbestlik, deregülasyon ile kamu hizmetlerinin ticarileştirilerek özelleştirilmesi ulus-devletteki siyasi yönetimin hareket alanını kısıtlamaktadır¹². Özetle yeni küresel düzende ulus-devletin bütünüyle tasfiyesi yerine, yetkilerinin kısılması ve dönüştürülmesi söz konusudur. Bunun anlamı bir bütün olarak devlet aygıtının ayrıştırılması, farklı fonksiyonlara sahip organlardan oluşan küreselci bir devlet yapısının oluşturulmasıdır. Bu doğrultuda ulus-devlette hükümetin ulusal kalkınma stratejisini belirlemesi, kaynak ve yatırım planlaması yapması, bu doğrultuda özgün iktisat politikaları uygulaması ve politika araçlarına ilişkin tercihleri ilkesel olarak engellenmektedir.

Küresel yönetişim ilkeleri acaba tüm ülkeleri veya ekonomileri aynı derecede etkilemekte ve yönlendirmekte midir? Dolayısıyla dünya ekonomisinin belirtilen neo-liberal ilkeler temelinde otomatik olarak yeniden yapılması mı söz konusudur? Etkilenen ülke gruplarına göre değişmektedir. Söz konusu ilkeleri "görünmez bir el" koymadığına, soyut bir güç söz konusu olmadığına göre, bu ilkele-

rin arkasında duran güç odaklarının konumunun irdelenmesi gereklidir. Çünkü başta ABD olmak üzere küresel güç merkezleri ile küreselleşme dalgasında sürüklenen ülkeler arasında asimetrik ilişkiler kurulmuştur. Bu yaklaşım aslında dünya ekonomisinin otomatik biçimde yapılanmadığını sergilemektedir.

Öncelikle çevre ülkelerinin konumu üzerinde duralım. Bu kategorideki, ülkelerin temel özelliği küreselleşmede belirleyici güçler arasında yer almamalarıdır. Küreselleşme sürecinde ÇUŞ'lar ve merkez ülkelerin uluslararası ölçekte yaratılan sınıai katma değerden daha fazla pay alma, kişi başına üretilen katma değer yüksek olduğu alanlara yönelme eğilimleri belirgindir. Merkezin tür politikaları özendirme ve belirli ölçüde yön verme ve denetleme işlevleri vardır. Yeni sanayileşen ülkelerin bir bölümü (Güneydoğu Asya) bu sürece uyum sağlama yönünde çabalarını artırmıştır. Ancak bu coğrafyada veya grupta yer alan ekonomilerin dışa yönelme politikalarının dayandığı sınırlar ve finansal küreselleşmeye bağlı olarak kısa vadeli sermaye girişinin yarattığı borç ekonomisinin yol açtığı dengesizlik, doksanların sonlarına doğru reel sektörü de sarmalayan derin bir finansal krizin patlak vermesine neden olmuştur. Diğer yeni sanayileşen ülkeler de dahil olmak üzere, entegre olmamış bir sınıai yapıya sahip çevre ülkeleri yönetişim ilkelerini benimsedikleri, kısıtsız serbestleşme, deregülasyon ve özelleştirme politikalarını uygulamaya koydukları, ulusötesi büyük sermayenin yazdığı senaryoda edilgen konumda kalmayı tercih ettikleri ve ulusal kalkınma stratejilerini terk ettikleri ölçüde yeni küresel düzende zayıf halkalar olarak kalacaklardır. Washington Uzlaşısı ve Güçlendirilmiş Washington Uzlaşısı'nda sabitlenmiş politikalara büyük ölçüde IMF başta olmak üzere Dünya Bankası ve DTÖ'nün sahiplenmesi bu ekonomilere bir yol haritasının çizildiğini de sergilemektedir. Nitekim IMF'nin salt istikrara yönelik politikaların ötesine geçerek, bir yandan makro politikalar ve finansal politikalar yönünden belirleyici kuruluş olma işlevini üstüne alması, diğer yandan "yapısal reformlar" olarak nitelendirilen geniş kapsamlı kurumsal değişiklikleri empoze etmesi ve yakından denetime başvurması anlam yüklüdür. Dünya Bankası'nın izlediği politikaların yönü de netlik kazanmıştır. Dönemin Dünya Bankası Başkanı Wolfensohn'un Ocak 1999'da yoksullukla mücadele temelinde sunduğu kapsamlı kalkınma çerçevesi (comprehensive development fra-

Washington
Uzlaşısı ve
Güçlendirilmiş
Washington
Uzlaşısı'nda
sabitlenmiş
politikalara
büyük
ölçüde
IMF başta
olmak
üzere
Dünya
Bankası ve
DTÖ'nün
sahiplenmesi
bu ekonomilere
bir yol
haritasının
çizildiğini de
sergilemektedir

mework) kapsamında getirdiği öneri uzun vadeli yeni bir kalkınma vizyonuna ilişkindir. Kapsamlı kalkınma çerçevesi 2000'li yılların genel kalkınma politikası ve ilkelerini ortaya koymaktadır. Yeni kalkınma vizyonunda yerelliğe ve yerli ve yabancı özel sektöre ve kurumlara ağırlık tanınmaktadır. Yirmi yıllık yeni kalkınma stratejisinde çevre ülkelerinin kamu hizmet alanı da dahil olmak üzere tüm karlı sektörleri uluslararası sermayeye açması ana eksenini oluşturmaktadır¹³. Bu doğrultuda eğitim, sağlık, su, kanalizasyon, ulaşım, telekomünikasyon, enerji, taşımacılık, çevre, kültür gibi alanların özelleştirilmesi ve yabancı sermayeye açılması öngörülmektedir. Wolfensohn'un deyişiyle büyümenin lokomotifi hem yerli hem de yabancı özel sermaye sektörü olup, büyüme için özel sektörden önemli bir güç yoktur. Bunun anlamı çokuluslu tekelere anahtar rolünün verilmesidir. DTÖ'nün de Daha Konferansında (Kasım 2001) kalkınmaya odaklanması anlamlıdır. Ticarette serbestleşmenin kalkınma ve yoksullukla mücadelede oynayabileceği rol üzerinde durarak DTÖ, IMF ve Dünya Bankası'na katılmıştır. DTÖ çevre ülkelerine teknik yardımı ve serbest ticaret için gerekli olan piyasa kapasitesini artırmayı gündemine almıştır. Bu noktada kamu hizmeti alanını ticarileşmeye ve özelleştirmeye açan GATT's'ın (Hizmet Ticareti Genel Anlaşması) önemi ortaya çıkmaktadır. Belirtmekte yarar var; öngörülen teknik yardımlar çevrenin DTÖ kurallarına ve disiplinine uymasını sağlamayı amaçlamaktadır. DTÖ, çevre ülkelerinin serbest piyasa sistemine geçişte düzenleyici olma rolünü üstlenmekte, bu ülkelere yeni yatırım kurallarını getirecek, piyasaların altyapısını geliştirecek, kapasitesini genişletecek ve söz konusu piyasalara yönelecek uluslararası sermaye arasında eşgüdümü sağlayacaktır. İşin ilginç yönü BM (Birleşmiş Milletler) kararlarının da yeni kalkınma kavramı ve süreci ile uyum içerisinde olmasıdır. BM Genel Kurulu'nda 18.12.1997 tarihinde kabul edilmiş olan "Business and Development" başlıklı karar yol göstericidir çünkü bu kararda kalkınmada özel sektörün oynayacağı rol üzerinde durulmakta ve kalkınma için uzun vadeli ulusal makroekonomik politikaların uygulamasına uluslararası yatırımcıların ve ÇUŞ'ların katılımı gerekli görülmektedir¹⁴. Bu doğrultuda küreselleşmeye insani yüz vermek için BM Örgütü'nün inisiyatifiyle hazırlanan Küresel Sözleşme (global compact) insan hakları, emek ve çevre konularındaki do-

kuz temel evrensel ilke çerçevesinde bir uzlaşmayı öngördüğü ölçüde olumlu bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Özellikle küresel sözleşmenin büyük işletmelerin, yani ÇUŞ'ların strateji ve faaliyetlerine dahil edilmesinin yanısıra uluslararası ölçekte ilgili taraflar arasında işbirliğini desteklemek ve geliştirmek amacına sahip olması olumlu bir adım olarak yorumlanabilir. Ancak küresel sözleşme bir tür "şirket yurttaşlığı" (corporate citizenship) fikrine dayandığı ölçüde ÇUŞ'lar ile yakın işbirliğini geliştirmek eksenine oturtulmuştur. Bunun bir boyutu da ÇUŞ'ların "BM ortağı" sıfatına sahip olabilmeleridir¹⁵. Özellikle yeni sanayileşen ekonomilerin (veya yükselen piyasalar olarak nitelendirilen ekonomiler) neo-liberal ilkeler doğrultusunda yeniden yapılanma rotasına oturtulduğu, yeni süreçte ana sorunsalın sanayileşme ve kalkınmadan sapıtılarak serbestleşme-özelleştirme ve saydam finansal yapılaraya sahip olmaya indirildiği görülmektedir. Gündeme getirilen yeni kalkınma kavramının yukarıda açıklandığı üzere neo-liberal yaklaşımla uyumlu hale getirilmesi söz konusudur. Küresel düzende dünya ekonomisi odaklı bir çözümlemenin ABD'ye ağırlık vermesi kaçınılmaz gözükmektedir. ABD ekonomik-siyasal-askeri açılardan dünya ekonomisinin, daha kapsamlı olarak dünya sisteminin şekillenmesinde başrolü kapmıştır. Mevcut koşullarda konumunu güçlendirmeye, olası rakiplerini tamamen denetim altında tutmaya, hatta saf dışı bırakmaya çalışmaktadır. ABD bir yandan küresel düzendeki hakimiyet mücadelesinde özellikle doğal kaynaklar açısından stratejik bir konumda bulunan Avrasya ve Ortadoğu'yu denetleme çabasıdadır. Bu yayılmacı politikanın dayandığı ekonomik nedenler vardır. Ancak bu mücadele dünya ekonomisinin şekillenmesinde dikkate alınması gerekli bir etkidir. Diğer yandan halen ABD'nin dünya ekonomisinin itici gücü olduğu dikkate alınınca, özellikle G.W. Bush döneminde uygulanan iktisat politikalarının dünya ekonomisi açısından önemi ortaya çıkmaktadır.

Küreselleşmede ABD'nin merkezi güç veya hegemonik devlet olma yönünde hızlı ve ölçsüz adımlar attığı gözlenmektedir. AB ise ABD'nin karşısına ekonomik olduğu kadar siyasi güç olarak dikilme amacına sahiptir. Ancak ne siyasi, ne de askeri açıdan eşdeğer bir güç olmaktan uzak AB, son genişlemeye birlikte kendi içinde belirli bir homojenliğe ulaşma çabasıdadır. On yıldır deflasyon tehdidi

ABD
ekonomik-
siyasal-
askeri
açılardan
dünya
ekonomisinin,
daha
kapsamlı
olarak
dünya
sisteminin
şekillenmesinde
başrolü
kapmıştır

ve baskısı altında yaşamış olan Japonya, Güneydoğu Asya ile birlikte, politik zaafalarına karşın ekonomik güç odağı potansiyeline sahip gözükmemektedir. Ancak mevcut koşullarda Japonya'nın ikinci derece hegemonik devletler arasında yer alması muhtemeldir. ABD hegemonyasına karşı çıkabilecek en büyük ekonomik-siyasi-askeri güç Çin Halk Cumhuriyeti'dir. Rusya son yıllarda giderek artan gücü itibarıyla dikkate alınmalıdır. Burada bir kaç saptama yapmak gerekiyor. Birincisi Çin'in yüksek büyüme hızı, sürekli artan ihracatı ve doğrudan yabancı yatırımlar için rakipsiz çekim alanı olması dikkate alındığında yükselen güç olduğu görülmektedir. Üstelik neo-liberal ilkelere uymaksızın ekonomik gücünü artırması yönünden küreselci yaklaşımlara ters düşen bir örneği oluşturmaktadır. Ancak ileride ele alınacağı üzere Çin'in de ekonomik açıdan ABD ile olan yakın bağlantısı nedeniyle bazı zayıf noktaları bulunmaktadır. Üstelik kalabalık nüfus nedeniyle çok büyük ölçekte yatırım ve istihdam gereği sürdürülen yüksek büyüme ekonomide aşırı ısınmaya yol açabilir. Bu bağlamda özellikle petrolde dışarıya bağımlılık bir risk unsurudur. Çin siyasi ve askeri açıdan ihtiyatlı politikalar sürdürmekte ve risk almamaktadır. İkinci bir saptama Rusya'nın konumuna ilişkindir. Rus ekonomisindeki hızlı düzelme dikkat çekici olduğu kadar, Putin ve yönetimi ABD ve AB karşısında alternatif arayışlar içine girmiş ve aktif bir siyaset sürdürmektedir. Rusya askeri açıdan ABD'nin gerisine düşmemek için harcamalarını sürdürmüş, özellikle bu alanda AR-GE'ye ağırlık vererek gücünü korumuştur. Üçüncü saptama ise esas olarak Rusya ve Çin arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi perspektifinin, Avrasya ek-senli büyük bir güç odağının hızla oluşturulma potansiyeline sahip olmasıdır. Avrasya hegemonya mücadelesinde yadsınamaz öneme sahiptir. Brezinsky "Avrasya İçin Bir Jeostrateji" başlıklı yazısında (Foreign Affairs, Eylül-Ekim 1997) tarihte tüm küresel iktidar adaylarının Avrasya'dan çıktığını, Avrasya'ya hakim olan gücün dünyanın ekonomi açısından en üretken üç bölgesinden ikisinde belirgin etkinlik kazanacağını vurgulamaktadır. Avrasya İşbirliği Örgütü'nün oluşturulması sürecinde, karışık taraf olarak ABD kartlarını açmıştır. Doğal gaz ve petrol rezervlerinin, boru hatlarının ve demiryollarının hinterland'i olan Güneybatı Asya ve Ortadoğu'da iki kilit ülke ön plana çıkmaktadır. Afganistan ve Irak! ABD kartlarının nasıl karıldığı ve oynandığı açık seçik ortaya

çıkılmaktadır. ABD'nin Fas'tan Çin'e, Kafkaslardan Kuzey Afrika'ya uzanan BOP (Büyük Ortadoğu Projesi) veya GOKAP (Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi), C. Rice'in açıkça vurguladığı üzere "siyasi ve ekonomik coğrafyayı değiştirmeyi amaçlamaktadır". Petrol, enerji ve doğal kaynakların zengin olduğu geniş bir coğrafyayı kapsayan bu tasarımın gerçekleşmesi durumunda, ABD'nin zengin kaynakları denetim altına alması, kapsam alanındaki ekonomilerin olabildiğince serbestleşmesiyle birlikte ABD ekonomisinin pazarını genişletmesi dikkate alınması gerekli öğelerdir.

Öncelikle bir belgeye başvuralım. Ulusal Enerji Politikası Geliştirme Grubu'nun (National Energy Policy Development Report) 17 Mart 2001 tarihinde yayımladığı raporda (bu raporu R. Cheney ve ekibi kaleme almıştır) ABD'nin yabancı petrole bağımlılık oranının 2001'de yüzde 52 iken, 2020'de yüzde 66 olacağı öngörülmüştür. Toplam tüketimdeki artışa bağlı olarak 2020 yılında ABD'nin mevcut duruma göre ithalatını yüzde 60 artırması gerektiği belirtilmektedir. Bunun anlamı günlük 10.4 milyon varil olan ithalat miktarının 16.7 milyon varile ulaşmasıdır. Bu nedenle ABD yönetiminin petrol ihraç eden ülkeleri üretimlerini artırmalarını ve kendilerine daha fazla petrol satmalarını sağlaması gerekmektedir. Bu doğrultuda ABD şirketlerinin modernizasyon çalışmasını sağlamaları için enerji rezervlerinin üçte ikisine sahip Körfez ülkelerinin ve özellikle Suudi Arabistan'ın ikna edilmesi gereklidir. Aynı zamanda ABD'nin petrol ithalatını bölgesel olarak çeşitlendirmesi gerektiği belirtilmektedir. Bağlantılı olarak Hazar yöresi (özellikle Azerbaycan, Kazakistan), Sahraaltı Afrika (Angola, Nijerya) ve Latin Amerika (Kolombiya, Venezuela, Meksika) hedeflenmektedir. Bu bölgeler, istisnai örnekler dışında beklenen istikrara sahip gözükmemektedir. Hükümetler değil ancak bölgedeki halklar genelde ABD karşıtıdır. Bu durumda ABD'nin sürekli askeri güç bulundurma yanısıra bu bölgelerdeki ülkeleri siyasal ve ekonomik olarak yeniden yapılandırması gerekli gözükmemektedir. Bu yeniden yapılandırma yeni bir Pax Americana'ya uygun düşmektedir. Özellikle Ortadoğu'daki zengin petrol kaynaklarının ve dünya petrol piyasalarında fiyatların ABD tarafından belirli ölçüde denetlenmesi Güneydoğu Asya, Japonya ve özellikle Çin ekonomilerinin de dolaylı ve görece olarak denetlenmesini olanaklı kılabilir. Şöyle ki, bir bütün olarak

Hükümetler
değil
ancak
bölgedeki
halklar
genelde
ABD
karşıtıdır

bu coğrafyadaki ülkeler özellikle Ortadoğu kaynaklı petrole bağımlıdır. Dolayısıyla petrol üretimi ve boru hatları üzerinde ABD vesayeti ve olası fiyat artışları Asya ekonomilerinin bir biçimde denetlenmesini sağlayacaktır. Bu açıdan son dönemlerde 50 doların üzerine kadar çıkan fiyatın henüz seksenlerin başındaki düzeye ulaşmadığını, hatta oldukça gerisinde kaldığını belirtmek gerekiyor.

Petrol başta olmak üzere doğal kaynakları yakından denetleme stratejisi ve politikaları, çokuluslu petrol şirketleri ve ABD yönetimi arasındaki ilişkilerin kısaca ele alınmasını gerektirmektedir. Mevcut durumda dört büyük şirket uluslararası piyasaya hakimdir. Bunlar İngiltere kökenli British Petroleum-Amocco ve Royal Dutch/Shell ile ABD kökenli Exxon-Mobil ve Texaco-Chevron'dur. Yetmişli ve seksenli yıllarda ABD'nin çıkarı silah üreten büyük şirketler, petrol şirketleri ve finansal kurumlar arasındaki işbirliğine dayanmıştır. Yani silah üreticileri-petrol şirketleri koalisyonu yapılmış, finansal kurumlar da kendilerine bu koalisyonunda yer bulmuşlardır. SSCB'nin ve Avrupa'daki sosyalist blokun çözülme sürecine girmeleri belirtilen koalisyonu zayıflatmaya başlamıştır. Bunun yerini ileri teknoloji, küresel genişleme ve firma birleşmelerinin damgasını vurduğu yeni bir işbirliği almıştır. Buna anglo-saksonlar "Technodollar-Mergerdollar" koalisyonu sıfatını uygun bulmaktadırlar. Bir başka deyişle finansal küreselleşmenin damgasını vurduğu, uluslararası planda sermaye akışkanlığının hızlandığı ve küresel finansal sermayenin hızla yön değiştirdiği bir ortama girilmiştir. Bunun ana nedeni giderek artan birikimin reel sektörde, yani üretken alanlarda karlılığın düşmesi sonucunda spekülasyon piyasalara yönelmesidir. Yeni koşullarda yüksek enerji fiyatları bir tehdit olarak görülmüştür. Çünkü yüksek fiyatlar "yükselen piyasalar"daki büyüme hızını keseceği gibi, yatırımcıların da güvenini sarsacak, finansal sermayenin akışkanlığını azaltacak ve menkul kıymetler borsasını olumsuz etkileyecektir. Clinton döneminde dünya çapında askeri harcamaların üçte bir oranında azalmasına bağlı olarak silah üreticileri ve tacirlerinin karları düşmüş ve fonlar spekülasyon piyasalara yönelmiştir. Benzer biçimde petrol şirketleri de kar marjlarının ciddi biçimde daraldığını görmüşlerdir. Seksenlerin başında ham petrolün varil başına fiyatı bugünkü dolar cinsinden 80 doların üzerindeyken büyük petrol şirketleri toplam karda yüzde 20'lik bir paya sahip olmuştur. Bu tarihten sonra petrol fiyatındaki düşme eğilimi İran-Irak savaşı (1980-88), İsrail'in Lübnan'ı işgali (1982), Libya'nın ABD tarafından bombardımanı (1986), Körfez'deki "tanker savaşı" (1980'lerin ortası), Körfez savaşı (1990/91) gibi gerginliklerle önlenmeye çalışılmıştır. Buna rağmen doksanlı yıllarda petrol fiyatındaki düşme belirginleşmiş ve Clinton'un başkanlığının sona erdiği 2000 yılında fiyat 14 dolar düzeyinde oluşmuştur. Petrol şirketlerinin toplam şirket karlarındaki payı da yüzde 3'ün altına inmiştir. G.W. Bush'un ilk seçim kampanyasında destekçiler arasında petrol şirketleri ve silah üreticilerinin ön sıralarda yer alması da raslantı değildir. Bush yönetimi askeri harcamaları artırarak, uluslararası planda sürekli gerginlik yaratarak, işgallere başvurarak ve savaşa hazır olduğunu göstererek petrol fiyatlarının artmasını sağlamakta ve kendisine destek veren grupların çıkarlarını gözetmektedir.

ABD 1995-2001 kesitinde dünyadaki toplam üretimin yüzde 30'unu sağlamış, global büyümede yüzde 50'nin üzerinde bir paya sahip olmuştur. Mart 1991-Mart 2001 tarihleri arasında yer alan on yıllık dönemde devresel hareketin genişleme yönünde olduğu gözlenmektedir (<http://www.nber.org/cycles.html>). Dünya ölçeğinde dış ticaret dengeleri, sermaye akımları, büyüme, kar kütlesi, hisse senetlerinin fiyatları, enflasyon, faiz hadleri ve ekonomilerin göreceli güçleri ile büyüklükleri doların değerinden ve ABD'de uygulanan iktisat politikaları ile ABD ekonomisinin seyrinden etkilenmektedir. Bu bağlamda doksanlardaki genişleme sürecine öncelikle yer verelim.

(i) Doksanlı yıllarda Amerikan "New Age"inin sözcüleri dünya çapında yeni bir genişleme dalgasının izlerini yakalamışlardır. Hızlı büyümenin ve sıfır enflasyonun damga vurduğu uyumlu bir kapitalizmin doğuşunu vurguluyorlardı. Enformasyon ve iletişim teknolojilerindeki yeni teknolojiler amaca ulaşmayı sağlayacaktı. Business Week dergisinin 1996 yılında vaftiz babalığını üstlendiği "yeni ekonomi" doruğa çıkıyordu. Son elli yıllık zaman dilimi dikkate alındığında, başvuru olan on yıllık dönemde büyümenin hız kestiği görülecektir. Eğer 1950-70 kesitindeki ortalama büyüme hızı başvuru olan dönemde yakalansaydı, 2000 yılı başında elde edilen GSYİH yüzde 20 daha fazla olacaktı. ABD'nin ortalama büyüme hızındaki düşüş, büyümenin dünya genelinde hız kesmesine de yol açmıştır. OECD'de yıllık büyüme hızı (medyan) yüzde 3.4'ten (1960-

Bush
yönetimi
uluslararası
planda
sürekli
gerginlik
yaratarak,
işgallere
başvurarak ve
savaşa
hazır
olduğunu
göstererek
petrol
fiyatlarının
artmasını
sağlamakta ve
kendisine
destek
veren
grupların
çıkarlarını
gözetmektedir

79), yüzde 1.8'e (1990-98) ve geri kalan bölgelerde yüzde 2.5'den yüzde 0'a düşmüştür. Doksanlı yıllarda ABD'de yüzde 2.51 olan ortalama büyüme hızı Avrupa ve Japonya'ya göre yüksek olmakla birlikte 1960-69'da yüzde 3.1 olan orana göre düşüktür, 1969-91'de yüzde 2.57 olan orana yaklaşık olarak eşittir. Olumlu yön ise savaş dönemleri de dahil olmak üzere en uzun istikrarlı büyüme sürecinin yakalanmış olmasıdır. Ancak ABD ekonomisinde geçmişe göre istisnai bir üretkenlik artışı yakalanmamıştır. Emek verimliliğindeki artış, teknolojik ve sosyal yeni bir paradigmayla değil, geleneksel etkenlerle açıklanabilir. Yani yatırım çabası ve desteklenen taleple. Üzerinde kısaca durulması gerekli bir husus da yeni teknolojiler sayesinde makine-ekipman fiyatlarının düşmesine bağlı olarak üretkenliğin artmış olduğuna ilişkin savdır. Ancak ileri teknolojinin kullanıldığı sektörlerde makinaların aşınması çok hızlı olmakta ve ekipmanların fiyatı yükselmektedir. Sonuçta si-bernetik bir "New Age"e girilmemiş olsa da, ekonominin çarklarını alt üst eden finansal sermayenin ön plana çıktığı bir döneme girildiği açıktır. 1945-74 kesitinde servetleri enflasyonun etkisiyle aşınmış olan rantiyeye kesimi rönvanşı almıştır. Bu rönvanş faiz haddini yukarı çekme ve finansal piyasalarda serbestleşme kararı alınmamış olsaydı gerçekleşemezdi. Ayrıca altmışlı ve yetmişli yıllarda kar haddinin düşmesinin ardından işletmelerde rantabilite-nin artırılması, uzun vadeli büyüme süreçlerinde görüldüğü üzere eşitsizliklerin tedrici olarak azaltılmasına ve genelleşmiş bir teknolojik ilerlemeye bağlı gözükmemektedir. Tersine ücretlerin giderek bloke edilmesi, birikimde yavaşlama ve artan sosyal eşitsizlikler üzerinde yükselmektedir. Sonuç olarak 1985-1988/99 kesitindeki finansal genişleme sürecinde ABD ekonomisinin borçlanma yöntemiyle sanayi ayakta tuttuğunu, teknolojik olarak askeri gücünü yenilediğini ve büyümeyi sürdürebilir kıldığını söyleyebiliriz. Nitekim doksanlı yıllarda federal yönetimin gerçekleştirdiği 2.87 trilyon dolara ulaşan yeni borçlanma, ABD'nin bu tarihe kadar yaptığı tüm borçların tutarını aşmıştır. Ancak bu süreç söylenenin tam tersine devresel hareketlerin sona ermesini sağlamamış, yükselen piyasalar olarak tanımlanan ekonomiler birbiri ardına reel sektörü de sarmalayan ağır finansal krize sürüklenmişler ve/veya finansal dengesizlik içinde savrulmuşlardır. ABD'de 2000 yılında borsada patlak ve-ren kriz modeldeki tıkanıklıkları göstermekte-

dir. ABD'nin finansal birikim ve genişleme sürecine girdiği ve dünya ekonomisini benimsediği stratejiye uygun biçimde sürüklediği doksanlı yılların, Çin ve kriz sonrası Rusya'sı gibi önemli güç merkezleri dışında kalanları olumlu yönde etkilemediği gözlenmektedir.

(ii) Özellikle Bush yönetimi altında ABD'de uygulanan iktisat politikaları basite indirgenebilir bir denkleme dayanmaktadır. Giderek artan bütçe açığı ve dış ticaret açığından kaynaklanan cari işlemler açığının dışarıdan finansmanı sayesinde iç talep desteklenmektedir. Tasarruf oranı çok düşük olan ABD'de (hanehalkı tasarrufunun harcanabilir gelire oranı 2004 yılında yüzde 1.5'e düşmüştür) tüketim artışı 1991 sonundan günümüze dek sürdürülmüştür. Nitekim tüketim harcamalarındaki reel artış, euro bölgesinde yüzde 23 ve Japonya'da yüzde 16 iken, ABD'de yüzde 55 olmuştur. ABD'nin 2001'de, bir önceki yıla göre ciddi biçimde gerileyerek ancak yüzde 0.8 olan, ancak 2002-2004 kesitinde tırmanışa geçerek sırasıyla yüzde 1.9, yüzde 3.0 ve yüzde 4.3 olarak gerçekleşen büyüme hızının itici gücü desteklenen tüketim artışıdır. Tüketimdeki artış dış tasarrufun ABD'ye transferine ve gayrimenkul piyasasında yaratılan sanal köpüğe bağımlıdır. Kuşkusuz esnek işgücü piyasası ile mal ve hizmet piyasası ve de teknolojik üstünlüğü de dikkate almak gereklidir. Bu noktada dış tasarrufun üzerinde durmak gerekiyor. Dünyadaki tasarruf fazlasının yüzde 80'i ABD'ye yönelmektedir. Kısacası federal yönetim, hanehalkları ve işletmeler hızla borçlanmaktadır. ABD yönetiminin büyük bütçe ve dış açıklarına karşın, son dönemlerde Fed gösterge faiz haddini uzun süre en düşük düzeyde tutmuş, 2004 Ağustos ayından itibaren aşamalı olarak artırmış olmasına rağmen halen uluslararası oranların altındadır. Bununla birlikte ABD Hazine'si büyük tutarda borçlanmayı sürdürmüştür. Bunun nedeni doların yalnızca mübadele aracı değil, uluslararası rezerv para olmasından kaynaklanmaktadır. ABD dolarının istisnai konuma bağlı olarak emisyonu artırmak yoluyla harcamalarını finanse etmek olanağına sahiptir. İkinci güçlü veya geniş kapitalist ekonomiye sahip AB'de dahil olmak üzere hiçbir ekonomi çifte açığa rağmen böyle bir politikayı sürdürebilecek konumda değildir. Nitekim dünya genelinde ABD'ye yönelik bir fon akımı olmakla birlikte özellikle Asya çıkışlı fonlar (Japonya, Çin, G. Kore) ABD açıklarını finanse etmekte, borsaya ve ABD borç kağıtlarına yatırılmakta, bu

ABD'nin
çifte
açık,
görelî
düşük
faiz ve
düşük
dolar
politikası
dünya
ekonomisini
nasıl
etkilemektedir?

yöredeki merkez bankalarının rezervlerinde büyük tutarda dolar tutulmaktadır.

ABD'nin çifte açık, görece düşük faiz ve düşük dolar politikası dünya ekonomisini nasıl etkilemektedir? Bu sorunun yanıtı ülke gruplarına göre farklılaştığı gibi ortak paydalar da bulunmaktadır. AB açısından ele alındığında dolar karşısında değerlendirilmiş euro ilk bakışta, dolara endeksli petrol ve hammadde ithalatının faturasını düşüreceği için dış ödemeler ve enflasyon açısından olumlu gözükmemektedir. Böylece Avrupa Merkez Bankası'nın faiz haddini düşük düzeyde tutmasını sağlayacak bir etkinin doğacağı düşünülebilir. Ancak değerlendirilmiş euro işleri kolaylaştırmamaktadır çünkü düşük enflasyon ile düşük faiz haddini bu ortamda bir arada gerçekleştirmek kolay olmayacaktır. Euro'nun değerlendirilmesi parasal kısıtların artması, yani sıkı para politikası anlamına gelmektedir. Üstelik orta vadede euro'nun değer kazanması ekonomik büyümeyi engelleyici gözükmemektedir çünkü ihracat pahalalanmakta ve güçleşmektedir. Bağlı olarak AB kökenli firmaların rekabet gücü aşınmakta ve Avrupalı sanayiciler euro bölgesi dışına, özellikle de dolara bağlı olarak paraları dalgalanan ülkelere (Güneydoğu Asya) yönelebilmektedirler. Sonuçta Avrupa'daki istihdam olumsuz olarak etkilenecektir. Dünya ekonomisinde giderek ciddi bir güç merkezine dönüşen Çin ve Güneydoğu Asya'nın ABD karşısındaki konumları ilginç bir görüntü vermektedir. Çin'in yuan'ı dolara göre ayarlaması, Güneydoğu Asya ülkelerinin ulusal paralarını dolara endekslemeleri ABD'nin bölge ülkeleri olan ticari ilişkilerinde önemli bir değişikliğe gitmesini engelleyici önemli bir etkidir. ABD-Çin arasındaki dış ticarete dengenin son olarak 1985'de sağlandığı gözlenmektedir. 2004 yılının Eylül ayı için ABD'nin Çin ile olan ticaretindeki verdiği açık 15.5 milyar dolara ulaşmaktadır. Bu rakam ABD'nin aylık dış ticaret açığının yüzde 30'una eşittir. İlk dokuz ay sonunda açığın 90 milyar dolara ulaştığı saptanmaktadır (Le Figaro, 11 Kasım 2004). Ancak önemli olan bağlantı, yukarıda vurgulandığı üzere bölge çıkışı (Japonya başta olmak üzere) finansal sermayenin ABD ekonomisine yönelmesi ve bu ülkelerin merkez bankalarında büyük boyutlara ulaşan dolar rezervleridir. 2001 yılından bu yana gerçekleşen hızlı birimle Asya'daki döviz rezervlerinin 2004 yılında yaklaşık olarak 2 trilyon dolara ulaştığı saptanmaktadır. Çin Merkez Bankası'nın on yıl önce hemen hemen var olmayan rezervleri

500 milyar dolara ulaşmıştır. ABD Hazine kağıtlarına 174 milyar dolar yatırılmıştır. Japonya'nın rezervleri 828 milyar dolara ulaşmıştır. ABD Hazine kağıtlarına yatırılan tutar 720 milyar dolar dolayındadır. Kısacası başta Çin ve Japonya olmak üzere Asya ülkeleri dolar olarak rezervlerini büyük ölçüde artırmışlardır. Böylece kendi paralarının dolar karşısında değerlendirilmesini engelleyerek ticari avantajlarını kaybetmemişler, dolardaki zorunlu değer kaybı bir süre engellendikten sonra fatura euro'ya ve AB ekonomilerine kesilmiş ve ABD iç tüketim artışını sürdürmüştür. Dolayısıyla ABD-Asya ekseninde bir "saadet zinciri"nin oluştuğunu söylemek yerinde bir yargı olacaktır. Bu hassas ve rizikolu denge ABD'nin mevcut politikasını sürdürmesinde en büyük destekleyici etkidir.

4. dünya ekonomisi: ucu açık yapılanma

Dünya ekonomisi yeni yüzyılda nasıl bir yapıya sahip olacak sorusunun yanıtı dünya sisteminin geleceği ile bağlantılıdır¹⁶. ABD'li "neo-con"lara göre yeni yüzyıl "ABD yüzyılı" olacak, dünya ekonomisine de ABD hakim olacaktır. Haliyle 2020'de en büyük rakip olarak görülen Çin'in bir biçimde denetim altına alınması gereklidir. AB ise henüz elde edemediği siyasi ve askeri gücün yanısıra, üye ülke ekonomilerine ilişkin makro büyüklüklerin toplanmasıyla ulaşılan sonuca bakarak ABD'den daha büyük bir ekonomik güç olduğuna kendini inandırmaya çalışmaktadır. Gelecek dönemde kendi içindeki bütünleşmeyi sağlamaya çalışırken, aynı zamanda küresel bir güç olma yönünde yeni politikalar üretme zorunluluğunu hissedecektir. Doğu Asya'da bölgesel güç olma yarışında iki ülke yer almaktadır. Çin ve Japonya. Doğu Asya'da bölgesel güç olmak ile küresel düzendeki hegemonya mücadelesinde ikincil güç merkezi olmak aynı anlama gelmektedir. Dolayısıyla bu iki ülkenin Doğu Asya'ya egemen olmak için verdikleri mücadelenin, küresel ölçekte ciddi yansımaları olacaktır. Japonya'nın ekonomik gücüne, askeri güç ile desteklenen siyasi gücü katmaya yönelmesi yalnızca Doğu Asya'da değil uluslararası platformda ciddi ve tehlikeli sonuçlar doğurabilir. Çin'in Avrasya'da özellikle Rusya ile yakınlaşarak, ABD'ye karşı bir güç odağı oluşturma politikası mutlaka dikkate alınmalıdır. Bu işbirliği stratejik ve yaşamsal öneme sahip enerji alanını kapsamanın yanı sıra politik birlikteliğe giden yolları açmaktadır. Bu bağlamda ekonomisini düzelten Rus-

Çin'in
Avrasya'da
özellikle
Rusya ile
yakınlaşarak,
ABD'ye
karşı
bir güç
odağı
oluşturma
politikası
mutlaka
dikkate
alınmalıdır

ya'nın gerek Asya, gerekse Avrupa'da arayış içinde olduğunu ve küresel güç olma yönünde politikalar oluşturmaya çalıştığı gözlenmektedir. Bu iki güç arasındaki yakınlaşma Kazakistan, Tacikistan, Kırgızistan'dan sonra son olarak Özbekistan'ı da kapsayan bir işbirliği örgütüne dönüşmüştür. Böylelikle ekonomik ve siyasi bir güç merkezinin oluşturulması yönünde ciddi bir girişim başlatılmıştır. Yukarıda kısaca sıralanan aktörler dünya ekonomisinin şekillenmesinde söz sahibidirler. Ancak dünya ekonomisinin doğrusal bir gelişme veya dönüşüm geçirmesi söz konusu olamaz. Öncelikle başta Çin olmak üzere, belirli ölçüde Rusya'nın neo-liberal ilkelere bağlı politikalar uyguladığını söylemek olanaksızdır. Dolayısıyla küresel ölçekte neo-liberalizmin egemen olduğu ileri sürülemez. Bununla birlikte dünya genelinde üretilen hasılda 29 gelişmiş ülkenin yüzde 55.5'lik paya sahip olduğu (ABD: yüzde 21; Euro Bölgesi: yüzde 15.9; Japonya: yüzde 7, İngiltere: yüzde 3.2; Kanada: yüzde 1.9), ihracatta 29 ülkenin payının yüzde 73.4'e ulaştığı (ABD: yüzde 11.1; Euro Bölgesi: yüzde 32; Japonya: yüzde 7), buna karşın 146 gelişmekte olan ülkenin payının yüzde 26.6 iken Asya'daki 23 ülkenin payının yüzde 10.3'e ulaştığı dikkate alınmalıdır¹⁷. Dolayısıyla Çin ve Rusya'yı potansiyel güç odakları olarak değerlendirmenin daha doğru olduğunu, ekonomik olarak gücün ABD'de toplandığını, AB'nin ikinci sırada gözüktüğünü, siyasi ve askeri boyut dikkate alındığında ABD'nin küresel düzeyde hakim güç olduğu saptanmaktadır. Bu noktada ABD ile AB ekonomisinin karşılaştırması mevcut koşullarda ABD'de üretkenlik artışının AB'ye göre daha hızlı olduğunu, araştırma-teknoloji ve inovasyonda olduğu kadar demografik dinamizm açısından AB'ye üstünlük sağladığını işaret etmektedir. İki soru ve yanıtlar ile dünya ekonomisinin yapılanma boyutunu tamamlayalım. İlk soru ABD'nin mevcut politikasını sürdürme olasılığı ve olanağı. İkinci soru ise önümüzdeki dönemde dünya ekonomisinin nasıl ve ne yönde yapılanacağıdır. İki soru da birbiriyle bağlantılı olmasına rağmen iki ayrı yanıt verilebilir. İlk soruya yanıt olarak çifte açığa dayalı dış borçlanma politikasının kırılmalı faktörlerini de barındırması-

dır. ABD doları avantajına dayalı olarak borçlanmayı hızlandırmaktadır. Federal yönetimin borcu 2004 yılı sonu itibarıyla 7.4 trilyon dolara ulaşmıştır. ABD'nin borç ekonomisine dönüşüğünün en somut göstergesi işletmeler ve hanehalklarını da kapsayan toplam borç tutarının 38 trilyon dolara ulaşmış olmasıdır. İç talebin dış tasarrufla, yani borçla desteklendiği ve gayrimenkulde yapay bir köpük yaratılması yoluyla desteğin konsolide edildiği bir ekonominin rizikoya sahip olması kaçınılmazdır. İçte olduğu kadar özellikle dış konjonktürdeki bir değişim, doların giderek zayıflaması ve yabancı fon akışında belirgin bir azalma ekonomiyi ciddi biçimde sarsacaktır. Ancak ABD ekonomisinin, tüm zaafalarına karşın dünya ekonomisini yönlendirmesi ve ana finansör konumundaki Asya ekonomilerinin ABD ekonomisi ile bileşik kaplar örneğindeki gibi ilişki içinde olmaları, hassas dengenin sürdürülmesini de gerekli kılmaktadır. Dünya ekonomisi doksanlı yıllarda neo-liberal ilkelere bağlı olarak biçimlendirilmiştir. Bu süreç sona ermemiştir. Ancak neo-liberal politikalar karşıt güçleri de yaratmaktadır. Küresel düzeni oluşturma yönündeki politikaların mağdur sayısını artırması dikkate alınması gerekli bir öğedir. Dünya nüfusunun yüzde 15.5'ine sahip 29 gelişmiş ülkenin gelirin yüzde 55'ine sahip olması anlamlı olsa da gerçeği yansıtmamaktadır. 146 gelişmekte olan ülkede üst gelir gruplarının ulusal gelirden aldıkları pay da dikkate alınınca yüzde 20'lik bir grubun gelirin yüzde 75 ile 80'ine sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla neo-liberal ilkeler temelinde yükselen iktisat politikaları ayrımcılığa yol açmıştır. Bu süreçte finansal saydamlığa öncelik tanınması ve yeni kalkınma perspektifinde çevre ülkelerinde tüm sektörlerin sınırsız olarak uluslararası büyük sermayeye açılması söz konusudur. Özetle ABD yönetimi dünya ekonomisini kendi çıkarları doğrultusunda biçimlendirme stratejisini benimsemekte ve bu doğrultuda politikalar uygulamaktadır. ABD yönetimi olduğu kadar bu tür politikaları benimseyen güç odakları da yarınlara yokmuşcasına dünya ekonomisini yönlendirmeye çalışmaktadırlar. Oysa ne dünya ekonomisinin, ne de dünya sisteminin yapılanması sona ermemiştir, bu sürecin sonu açık gözükmemektedir.

kaynakça:

Andreff, V. (1970), *Profits et Structures du Capitalisme Mondiale*, Calmann-Levy, Paris.

Arruda, M. (2000), "Governance Mondiale. Quel Futur Pour l'Etat-Nation?", *Caravane*, sayı:6, Ağustos.

Canet, R. (2004), "Qu'est-ce Que la Gouvernance", Conference prononcee dans le cadre du Seminaire *Les Nouveaux Modes de Gouvernance et la Place de la Societe Civile*, organise par le Service aux collectivites de l'UQAM, Montreal, Mart

CEPII (1983), *Economie Mondiale: La Montee des Tensions*, Economica, Paris.

CEPII (2003), *Economie Mondiale 2003*, La Decouverte, Paris.

CEPII (2004), *Economie Mondiale 2004*, La Decouverte, Paris.

IMF (2004), *World Economic Outlook*, Eylül, Washington D.C.

Michalet, Ch-A (1976), *Le Capitalisme Mondial*, Puf, Paris.

Michalet, Ch-A ve Diğerleri (1983), *Nationalisations et Internationalisation, Strategies des Firmes Multinationales Françaises dans la Crise*, La Decouverte/Maspero, Paris.

Kazancıgil, A. (1998), "Gouvernance et Science: Mode de Gestion de Societe et de Production du Savoir-Empruntes au Marche", *Revue Internationale des Sciences Sociales*, Mart, Sayı: 155.

Kazancıgil, A. (2002), "La Gouvernance: Itinéraires d'un Concept", *A la Recherche de la Democratie* (içinde), J. Santiso (edit.), Karthala, Paris.

Mandel, E. (1974), "Les Classes Sociales et la Crise Politique en Amerique Latine", *Critiques de l'Economie Politique*, Ağustos-Eylül 1974, Sayı: 16-17.

Mandel, E. (1978), *La Crise, 1974-1978*, Flammarion, Paris.

Özdek, Y. (2002), "Küresel Yoksulluk ve Küresel Şiddet Kısacasında İnsan Hakları", *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları* (içinde), Y. Özdek (edit.), TODAİE yay., Ankara.

Palloix, C. (1975), *L'Economie Mondiale Capitaliste et les Firmes Multinationales*, Cilt: I ve II, F. Maspero, Paris.

De Montbrial, T ve Moreau Defarges, Ph (2002), *Ramses, 2003*, İfrı, Dunod, Paris.

Smouts, M-C. (1998), "Du Bon Usage de la Gouvernance en Relations Intrnationales", *Revue Internationale des Sciences Sociales*, Mart, Sayı:155

Sönmez, S. (1998), *Dünya Ekonomisinde Dönüşüm*, İmge Kitabevi, Ankara

Sönmez, S. (2004), "Küresel Finansal Düzen, Yönetişim ve Büyüme", *Dünya Ekonomisinde Bütünleşme Hareketleri ve Türkiye* (içinde) N.Y. Mızrak (edit.), Siyasal Kitabevi, Ankara.

United Nations (2000), *Yearbook of The United Nations 1997*, Cilt:51, New York.

dipnotlar:

1) Sönmez, 1998, s.18.

2) Palloix, 1975, Cilt:II.

3) Sönmez, 1998, s.256-7.

4) Mandel, 1974, s.34. Bkz. Mandel, 1978.

5) Sönmez, 1998, s.113-4.

6) Andreff, 1970, s.10. Michalet, 1976, s.5.

7) CEPII, 1983, s.252-3.

8) Michalet ve Diğerleri, 1983, Çizelge:13 CEPII, 1983, s.242.

9) Sönmez, 2004, s.114-5.

10) Kazancıgil, 1998. Bkz. Kazancıgil, 2002, s. 128.

11) Smouts, 1998.

12) Sönmez, 2004, s.115-8. Bkz., Arruda (2000). Canet (2004).

13) Özdek, 2002, s.5-7.

14) U.N., 2000, cilt:51

15) Özdek, 2002, s.37

16) Ayrıntılı analiz için bkz., Ramses 2003, CEPII 2003 ve 2004.

17) IMF, 2004.

ABD ekonomisinden dünya kapitalizmine...

İktisatçılar Haftası nedeniyle Türkiye'ye gelen Monhly Review dergisi editörü John Bellamy Foster ile ABD ekonomisinden yola çıkarak dünya kapitalizmine dair sohbet ettik...

• **Emine Tahsin** - ABD ekonomisinin son durumu; ekonomik sistemindeki bir çok olumsuz koşula rağmen ABD emperyalizmi Ortadoğu projesini sürdürüyor; Bu koşullar altında ABD'nin ekonomik, politik ve askeri koşulları arasındaki çelişkiler var mı? ABD kapitalizmini nasıl bir gelecek bekliyor ?

• **John Bellamy Foster** - Peki, önce bir kısaca anlatayım, daha sonra isterseniz belki daha detaylı olarak üzerinden geçebiliriz. 2.Dünya Savaşı'ndan hemen sonraya bakarsanız, ABD'nin sorgusuz en büyük ekonomik üstünlüğe sahip güç olduğunu görürüz. 2.Dünya Savaşı'nın hemen sonra, dünya hasılatının yarısından ve tüm üretimin yüzde 60'ından ABD sorumluydu; zamanın nükleer silah tekelini elinde tutuyordu ve dolar altın kadar değerliydi çünkü zaten altına endeksliydi. Amerika Birleşik Devletleri Avrupa ekonomilerine destek veriyordu ve yeniden yapılanmalarına yardımcı oluyordu. Bu tam anlamıyla kapitalizmin altın çağıydı. 1950'ler ve 60'larda çok hızlı bir büyüme oranı mevcuttu ve insanlar ABD'nin bu çıkışıyla yeni bir rasyonel kapitalizm, istikrarlı bir rasyonel kapitalizmin var olduğuna inanmaya başladılar. Bunu destekleyen bazı düşünceler vardı. Keynes ve Schumpeter bu fikirlerden bazılarını üretmiştir. Paul Samuelson iş döngüsünün kalmadığını belirtti. Birleşik Devletler'de artık iş döngüsünün olmadığını söylüyorlardı. Ancak 1960'ların ortasında ekonomi tavana vurdu ve yavaşlamaya başladı. Paul Baran ve Paul Sweezy 1966'da "Anapara Tekel'i" yazdılar ve ekonominin durgunluk eğilimi gösterdiğini çünkü ortaya çıkan bunca fazlalığı emdirmenin hiçbir yolu olmadığını; ekonomiyi ayakta tutan şeylerin örneğin, savaş sonrası tüketici likiditesi, ABD'nin otomobile olması, sonra askeriyenin büyümesi, satış çabaları ve finansal patlama gibi aslında sahte şeyler olduğunu, sistemin yavaşlayacağını

söylediler. Gerçekten de sistem o andan itibaren yavaşlamaya başladı ve 1970'lerin başlarında ekonomik kriz gerçekleşti. Ve, 1970'lerin başındaki durum çoklu bir krizin söz konusu olduğu bir durumdu. İlk olarak Vietnam Savaşı'ndaki yenilgi var; Vietnam Savaşı dolayısı ile dolarların deniz aşırı Avrupa dolar piyasasına gönderilmesi yüzünden dolar ile altın arasındaki bağ ortadan kalktı ve bu da ABD'nin ekonomik egemenliğinin gerilemeye başlamasının ilk işareti oldu. Vietnam'daki yenilgiyi takiben- ki bu Amerika Birleşik Devletleri için ciddi bir aksama idi- birkaç yıl içinde de ciddi bir ekonomik kriz baş gösterdi. Ekonomide gerileme başladı. Paul Sweezy o zaman bunun durgunluğun başlangıcı olduğunu söyledi ve o günden beri de hep böyle gitti. Ekonomik kriz geri dönüyor ve aynı zamanda da enerji krizi var çünkü zaman Yom Kippur (Arap-İsrail) petrol savaşı zamanı ve OPEC petrol satışını durdurmuş. İşte 1970'lerin başlarında tüm bu sorunlar vardı; ekonominin yavaşlaması, doların rolünün azalması, ABD egemenliğinin zayıflaması, petrol krizi, enerji krizi, ABD petrol bulamıyordu; benzin istasyonlarında uzun kuyruklar oluşmuştu. Tüm bunlar o zamanlarda meydana geldi ve o günden bugüne ABD ekonomisinin ve dünya ekonomisinin büyüme oranına bakarsanız; ve bunu özellikle dünya ekonomisinde görürsünüz- dünya hasılatındaki kişi başı büyüme yani dünya GSYİH'sinin (gayri safi yurt içi hasılası); kapitalin büyüme oranı 1970'lerde 1960'lardan daha düşük, 1980'lerde 1970'lerden daha düşük, 1990'larda da 1980'lerden daha düşük olduğunu görürsünüz. Ve bu oran şu ana kadar 2000'lerde de 1990'larda olduğundan daha düşük seyretmektedir. Yani, tüm dünya ekonomisi yavaşlamaktaydı ve bu, Çin'in yüksek büyüme oranı bu ortalamaya dahil olduğu halde böyleydi. Böylece, özellikle de ABD' de bu krizler çekirdek, sistemin merkezinde yer almaktaydı. Ve ABD açısından bu bir ekonomik sorun, Birleşik Devletler ve dünya ekonomisinin bir sorunu olarak görünse de bunun yanı sıra ABD açısından, aynı zamanda Amerikan egemenli-

1950'ler ve 60'larda çok hızlı bir büyüme oranı mevcuttu ve insanlar ABD'nin bu çıkışıyla yeni bir rasyonel kapitalizm, istikrarlı bir rasyonel kapitalizmin var olduğuna inanmaya başladılar

"Uyumlu bir beden
ve cořku dolu
bir kalp. Bu sadece
İtalyan olabilir."

Evet o gerçek bir İtalyan. Tüm özellikleriyle sıra dışı.
Fiat Idea, yeni Active ve Dynamic versiyonlarıyla, Dualogic otomatik vitesiyle ve sınıfında
"2005 Yılının En İy Motoru" seçilen Multijet dizel motoruyla şimdi daha kışkırtıcı.

2005
ULUSLARARASI
YILIN MOTORU
ÖDÜLÜ

Multijet

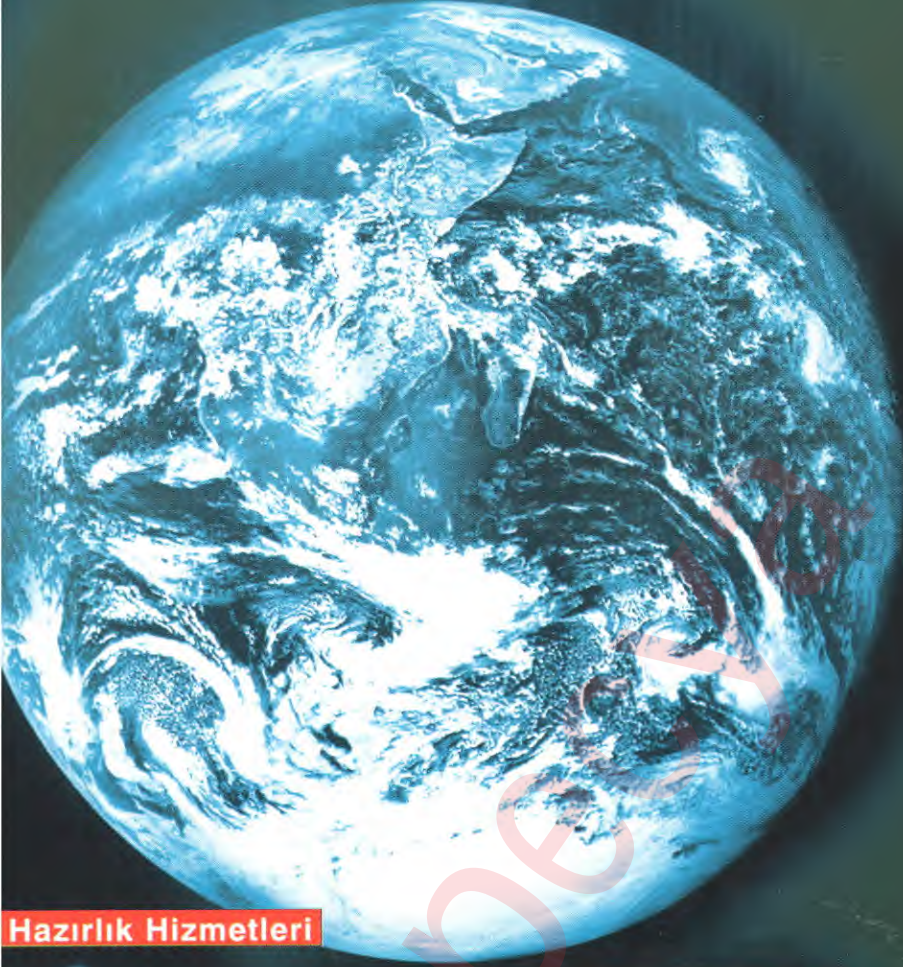
Fiat Idea

Kışkırtıcı Idea. İtalyan stili.

F I A T

Tam Zamanında

Hazırlık Hizmetleri

Adres Girişi
Tiket Basımı
Orbalama
Arflama
Armanlama
İsert Atma
İmbalama

Diğer Hizmetlerimiz

- Lcv toplanması
- Depolama ve Lojistik

Dağıtım Yaptığımız Gönderi Çeşitleri

- Süreli Yayınlar
- Fatura
- Davetiye
- Katalog
- Promosyon
- Basılı Evrak
- Banka ve Mağaza Kredi Kartı, Hesap Ekstresi

ğinin gerilemesi gibi de bir sorun oluşturmaktadır. ABD artık bir zamanlar olduğu denli güçlü değildir. Yani, 2.Dünya Savaşı'ndan sonra dünya hasılatının yüzde 50'sini temsil eden ABD şimdi dünya hasılatının yüzde 20 ile yüzde 25'ini temsil etmektedir ve üretimi de aşağı yukarı aynı oranlardan bir hayli aşağı düşmüştür. Ve böylece ABD liderliği açısından sorun, ekonomik krizi ters çevirerek dünyadaki Amerikan egemenliğini eski durumuna getirme halini almıştır. Buna 1970'lerin sonlarında başladılar; 1979 civarında Amerika'nın dünya üzerindeki askeri müdahale kabiliyetini yeniden yapılandırmaya çalıştılar. Afgan Savaşı, Lübnan'daki müdahaleler, Grenada ve Panama ile askeri açıdan müdahale kabiliyetlerini yeniden yapılandırmaya başladılar. Reagan döneminde ve İngiltere'de Thatcher döneminde arz yanlı ekonomiyi oluşturmaya ve neo-liberal ekonomik yeniden yapılandırma dediğimiz şeye başladılar ki bu temelde özelleştirme, fiyat kontrolünün kaldırılması, sendikaların kapatılması, devletin güçsüzleştirilmesi anlamına geliyordu. Amerika Birleşik Devletleri'nde üst düzey politikacılardan biri devleti bir kuvvet suda boğabilecekleri boya indirmeyi istediklerini beyan etti. Tam bunlar olurken, tam da ekonominin bu daha acımasız şeklini oluştururken Sovyetler Birliği, Sovyet Bloğu krize yakalandı. Ama bundan da önce, 1980'lerden itibaren, sistem sadece küreselleşmekle kalmayıp aynı zamanda finansa yönelmeye başlamıştı ve bu sanırım aslında ilk ABD'de başlamıştı. Dünya ekonomisinde finanslaşma gerçekleşti ve böylece finans kapitali baskın hale geldi. Daha sonra, her şeyi devlet değil de şirket yönetim kurulları kontrol eder hale geldi çünkü işler finans piyasasından yönetiliyordu. Bu da devletin büyük oranda güç kaybına uğraması demekti; finans sisteminden etkilenen en güçlü bir takım şirketler bile güçlerinin birazını kaybettiler ve bu önlenmesi güç finansallaşma oluştu.

Finansın kapitalist sistemdeki rolü tam da bu noktada yoldan çıktı. Ve tabii ki tüm bu kriz şartlarının olduğu dönem boyunca genel anlamda 3.Dünya ülkeleri periferinde koşullar gittikçe kötüye gitti. Genel olarak konuşursak bu ülkelerde 1960'larda büyüme vardı ama 1980 ve 90'larda 3.Dünya ülkelerinin bir çoğunda büyüme değeri sıfırdı. Yani, aslında, sanırım, 1970 ile 2000 arasındaki döneme bakarsanız ve bir ortalama alırsanız, Çin dahil tüm 3.Dünya ülkelerini alıp ortalama kişi başı büyümelerine bakarsanız, ortalamaları sıfır çir-

kar. Bu dönemin çoğunda 3.Dünya ülkeleri periferinde bir kazanç sağlanmamıştır. Ve bu ülkelerin yeniden yapılanmakta olduğu bir dönemde destekler kesildi. Tabii ki işler oldukça kötüye gitti. Ve tam bunların ortasında Sovyet Bloğu çöküyor. Bu gerçekten çok önemli çünkü Sovyet Bloğu çöker çökmez Amerika Birleşik Devletleri'nin o zaman ilk yaptığı iş, Körfez Savaşı ile Ortadoğu'ya müdahalede bulunmak oldu. Çünkü bunu Sovyetler Birliği varlığını sürdürürken yapamazlardı. ABD'nin ekonomik egemenliği artık yoktu; eskisi kadar maddi gücü de kalmamıştı ama ordusu hala güçlüydü, bu yüzden Amerikan gücünü tekrar kazanmak üzere orduyu bilinçli olarak kullanmaya çalıştılar. Yani, Körfez Savaşı biraz da bundan; Ortadoğu'yu, petrolü, jeopolitiği kontrol etmek istemelerinden kaynaklanıyordu. Ama o zaman ancak o noktaya kadar ilerlediler, çünkü Sovyetler Birliği hala ortalardaydı; bu yüzden geri durdular. Daha sonra Sovyetler Birliği'nin çöküşü yılda, 1991'de ABD başkanlığında büyük tartışma oldu. 1992'de tartışma ABD'nin stratejik planlamacıları arasında devam etti. Tartışma başladığında Paul Wolfowitz -sanırım Savunma Bakanlığı müsteşarı idi- savunma politikası kılavuz raporunu yazmıştı ve ABD'nin şimdi üstün güç olduğunu beyan etmesinin zamanının geldiğini ve bu duruşu oluşturmak üzere hamleler yapması gerektiğini ileri sürmüştü. Bu politika tam aynı zamanda benimsenmemişti; o on yıl boyunca ABD yönetimi dahilinde Birleşik Devletlerin rolünün ne olacağına dair tartışma sürdü. Sovyetler Birliği'nin bıraktığı boşluğu doldurmalı mıydılar? Ve ABD daha önceleri Sovyet Bloğu'nda yer alan Balkanlara müdahalede bulundu. Bu bölgede askeri hareket yürüttü. Ve 1990'ların sonlarına doğru yönetimin özellikle de cumhuriyetçi Kanada bağlı büyük bir bölümü, ABD'nin özellikle Ortadoğu'da askeri olarak kendini göstermesi gerektiğine dair karar aldılar. Adını 'Amerikan İmparatorluğu Projesi' koydukları bir şeyi geliştirdiler. Ayrıca 2000 yılında 'Amerikan'ın Yeni Yüzyıl Politikası Projesi' raporu yayınlandı. Bunlar, ABD'nin rolünü dünya çapında askeri anlamda yeniden tanımlaması gerektiğini söylüyordu. Irak'ın asıl hedef olduğu açıktı; aslında asıl hedef Ortadoğu idi. 11 Eylül'den sonra Amerikan yönetimi bir imparatorluk olmanın zamanının geldiğini söylemeye, imparatorluktan bahsetmeye başladı. ABD Afganistan'a müdahalede bulundu ve 2002'nin Eylül'ünde "Milli Güvenlik", Birleşik Devletlerin milli güvenlikle ilgili bildiri-

ABD
liderliği
açısından
sorun,
ekonomik
krizi
ters
çevirerek
dünyadaki
Amerikan
egemenliğini
eski
durumuna
getirme
halini
almıştı.
Buna
1970'lerin
sonlarında
başladılar

sini yayımladılar;. Bu bildiride, ABD'nin -özel-likle askeri alanda- süresiz olarak dünya gücü olmaya niyetlendiği beyan ediliyordu. Ancak, bildiride, bunun ayrıca ekonomik açıdan da böyle olduğu, ABD'nin süresiz olarak üstün olmak istediği ve Birleşik Devletlerin herhangi eşdeğer bir rakibin, ABD ile yarışabilecek herhangi bir varlığın gelişimini önlemek üzere müdahalede bulunacağı, bu amaçla engelleyici bir takım saldırılara girişmeye hazır olduğu da ima edilmekteydi. Ve sonra tabii ki Irak'ı işgal ettiler ve bu işgal bir faciaya dönüştü.

Fakat benim tezim şu ki, şahit olduğumuz şey her tür rasyonel kapitalizmin sonudur. Rasyonel kapitalizm efsanesi sona ermiştir, çünkü aslında karşıımızdaki, finans kapitali tarafından dayatılan, neo-liberalizm şekline bürünmüş çıplak kapitalizmdir. Utanmazca savaş giren bir sistem var. Irak'taki işgale bakın; Ortadoğu'yu ve buradaki petrolü kontrol etme çabasının yalnızca direkt erişim için olmadığı, diğer ülkelerin erişimini kontrol etmek için olduğu çok açık. Mesela Çin'de petrol yok, Avrupa petrole bağımlı ve ABD suyun başını tutmak istemektedir. Bu gibi şeyleri tartışırken oldukça açık konuşuyorlar. Bu yüzden sanırım bahsettiğimiz şey kontrolden çıkmış irrasyonel bir kapitalist sistemdir. Ve bazı insanların rasyonel sol politika olarak gördükleri şey için, sistemin dahilinde işleyen bir sosyal demokrasi için pek küçük bir alan kalmıştır. Bu tip bir politikayı sürdürmek neredeyse olanaksız hale gelmiştir. Çünkü her şey neo-liberalizm, hisse senedi piyasaları, finans kapitali tarafından yönetilmektedir. Herhangi bir tür sosyal demokrat politika için hiç yer kalmamış çünkü sistem herhangi bir tip rasyonel sol politikayı da dışarı atmaktadır. Bu yüzden, benim görüşüm, sahip olabileceğimiz tek sol politikanın açıkça anti-kapitalist olan bir politika olması doğrultusundadır ancak bu -aynı küreselleşme karşıtı harekette olduğu gibi, oluşması biraz zaman alacaktır. Oluşana kadar biraz zaman geçecektir ve ağır gelişmeler yaşanacaktır ama sonuç olarak oluşacaktır. Örneğin, Amerikan dolarının düşüşü biraz da, ABD'nin cari işlem açığının gittikçe hızla düşüp, bütçe açığının ise büyüyor olmasına bağlı ve bunun Irak'taki savaşla çok ilgisi var. ABD Irak'ta başarılı olamıyor. Ama tabii bunun bir takım ekonomik yansımaları mevcut. Vietnam Savaşı'nın geniş bir zaman çerçevesinde neden olduğu istikrarsızlık bugün çok daha büyük bir hızda tekrarlıyor gibi görünmekte. ABD çok daha hızlı tüketiyor. Çok büyük değişiklikler

göreceğiz sanırım; farklı tipte politikaların yolu açılacak ancak şimdilik bir şey yok. Cevaplarım işte bu şekilde..

• **Emine Tahsin** - Rasyonel kapitalizmden söz ettiniz. Bugün irrasyonel kapitalizm döneminde miyiz ?

• **John Bellamy Foster** - Bir çeşit rasyonel kapitalizm efsanesi söz konusu. Sanırım, insanlar 2.Dünya Savaşı'ndan sonra bu efsaneye inanıyorlardı ama bu inanın bir temeli yoktu; çünkü bir düşünün, 1. Dünya Savaşı'nın, Büyük Depresyon'un, sonra da 2.Dünya Savaşı'nın olduğu bir dönemden çıkmışlardı. Ama bu dönemden, 1950'lerde, artık istikrarlı yeni bir düzenin var olacağını düşünerek çıktılar. Ama bu kararlı düzen çok uzun sürmedi; olsa olsa çeyrek yüzyıl kadar sürdü. Ve o zamandan beri de durgunluk dönemi sürüyor, hatta belki sistemde ve insanların inandığı olduğu tüm kavramlarda bir dejenerasyon söz konusu. Birçok kişi refah devletinin kalıcı olarak oluştuğuna inandı ancak bu refah devleti her yerde parçalanmakta. Bush yönetimi ABD sosyal sigorta sistemini özelleştirmek istiyor. Böylece, yenilikçi politikalar gütmek için çok zor bir dönem ama bu, sistemin kendisinin bir şekilde irrasyonel olmasından kaynaklanıyor. Ve, 20. yüzyılın belki en önemli ekonomisti, en önemli iki ekonomistinden biri olan -büyük muhafazakar- Joseph Schumpeter, kendi mantığını izlemesine izin verilen hiçbir sosyal sistem başarılı olamaz derken kapitalizmden söz etmekteydi. Ama temel olarak, karşısında rakip bir sosyalist sistem olmayan, sosyal demokrasi olmayan bir kapitalizm benim düşünceme göre aşırı uç noktalara doğru ilerleyerek kendi kuyusunu kazmaktadır. Ve çok yakında bir takım değişikliklere tanık olabiliriz. Durum iyi görünmüyor.

• **Emine Tahsin** - Sözü ettiğiniz zayıf dolar politikası ve de ABD ekonomisindeki ikiz açık ile bu sistem daha nereye kadar gidebilir; bu sistemin devam etmesi için gereken bir takım koşullar var mıdır?

• **John Bellamy Foster** - Cari işlem açığı ile mi ilgili?

• **Emine Tahsin** - Dolar politikasının söz ettiniz; bunun kapitalizm için bir sorun oluşturmadan devam ettiriliyor olması sizce neye bağlı?

• **John Bellamy Foster** - Aslında bu şimdi de sorun oluşturuyor. ABD Hazine Sekreteri Lawrence Summers'ın, olan bitenle ilgili bir deyişi vardı. Durumdan finansal terör sistemi di-

Rasyonel
kapitalizm
efsanesi
sona
ermiştir,
çünkü
aslında
karşıımızdaki,
finans
kapitali
tarafından
dayatılan,
neo-liberalizm
şekline
bürünmüş
çıplak
kapitalizmdir

ye söz ediyor;adına 'finansal terör dengesi' diyor. Ve olan şu ki, ABD, bu emperyal genişleme politikası yüzünden zaten büyümekte olan cari hesap açığını daha da büyütüyor, efektif dolarları yurt dışına gönderiyor. Ve aynı zamanda ABD tüketimini karşılamak üzere ağır bir şekilde borçlanıyor; gerçekte ekonomi işlemiyor. Yatırımlar büyümekte; tüketim konut balonu ve borçlanma aracılığı ile karşılanmakta. Ve şimdi, ABD'nin zaten büyümekte olan ve savaşa daha da kötü bir hal alan muazzam bir bütçe açığı var. Bunu başka hiçbir ülke yapamaz. Böyle bir cari bütçe açığı varken para birimleri terk edilmeden duramaz. Ama ABD doları rezerv parasıdır. Bir şekilde hala egemenliğini sürdürüyor. Avrupa ile Asya'daki tüm merkez bankalarının dış rezervlerinin yüzde 65'i dolarda. Bu yüzden, merkez bankaları doların çok da fazla düşmesine neden olurlarsa bunun aktiflerini devalüe edeceğinden korkuyorlar. Yatırımları dolarda ve tüm bu dış rezervler değer kaybına uğrayacak. Ekonomilerini ve para birimlerini koruyorlar. Para birimlerinin aşırı değer kazanmasından korkuyorlar bu yüzden doları destekliyorlar. Ama öyle ya da böyle dolar zaten düşüyor. Asya ekonomileri ne yapacaklarına karar vermeye çalışıyor; bazıları artık dolar almak istemediklerini, dolardan uzaklaşarak ellerindeki dolar rezervinin birazından kurtulmak istediklerini ima ediyorlar, ama bunu çok da çabuk yapamazlar çünkü hızlı yaparlarsa dolar da hızla düşecek ve böylece rezervleri değer kaybına uğrayacak. Finansal terör dengesi işte budur. ABD bunu sürdürebileceğini düşünüyor çünkü diğer ülkeler, birkaç trilyon değerinde dolar rezervine sahip olmaları nedeniyle dolar almaya devam etmek zorunda. ABD bunun bir süre bu şekilde gideceğine inanıyor. Ancak bunun böyle olacağı, bir şeylerin değişip değişmeyeceği pek kesin değil. Özellikle de şimdi Euro varken; Euro gerçekten de rakip bir para birimi halini almakta. Eğer Euro'ya, dolardan Euro'ya bir kayma söz konusu olursa bu ABD'de mali bir felakete neden olabilir, olur. Oradaki tüm sistem tehlikeye girer. Bir diğer şey de eğer ABD faiz oranlarının yükselmesine neden olursa gerçekleşir. ABD'de işsizlik sorunu var. Eskiden iş yaratılabiliyordu; şimdi ise iş yaratma ve işsizlik sorunu var. Ama ABD Merkez Bankası faiz oranlarını yukarı doğru zorluyor. Eğer faiz oranları konut pazarındaki balonun patladığı noktaya dek yükselirse- ki bu pazar insanların tüketimlerini finanse etmek üzere değer artışına dayanarak borçlandıkları bir pazardır- ABD'deki tüketim

John Bellamy Foster

yıldırım hızı ile düşecektir. Öte yandan eğer dolar çok düşerse o zaman da ABD ekonomisi zora girecektir. Yani kaygılanılacak şeyler hep mevcut. Bu bugün oldukça büyük bir felaket. Sanırım savaş da bunu çok daha kötü hale getirdi. Ortadoğu'ya müdahale etmelerinin nedeni yalnızca petrolün kontrolünü ele geçirmek değildir. Bir neden de şudur: Irak nezdinde petrolü Euro bazında değerlendirme girişimleri vardı; ve petrolün Euro bazında değerlendirilmesi korkutucu bir şeydi çünkü bu gerçekten de doların önünü kesecekti. Yani, ABD'nin kararında bu da bir etkendi.

Sanırım küresel kriz demistiniz. Ve ABD bu küresel krizin tam ortasında yer alan en büyük ekonomidir ve bazı yönlerden dünya ekonomisini bir şekilde hala ABD talebi ayakta tutuyor. Ancak tüm bunların temelinde spekülasyon bir balon var ve durum birdenbire kötüye gidebilir. Birleşik Devletlerin bir sorunu da Çin'le ilgili endişeleridir. "Business Week"nin son bir önceki sayısında kapakta 'Amerika'da en çok korkulan ilk üç kelime nedir?' sorusu yer alıyor ve cevap 'Çin Fiyatları' idi (The China Price). Amerika Birleşik Devletlerinin, ABD'nin en önemli analiz uzmanlarının Çin'le ilgili endişeleri var çünkü bu hızla giderse birkaç yıl içinde Çin ekonomisi ABD ekonomisinden daha büyük hale gelecek. Çin'deki ücretlere bakarsak, sanırım "Business Week"nin son sayısında ABD'deki fabrika ücretleri ile Çin'deki fabrika ücretlerini karşılaştırılıyor ve Çin'deki ücretlerin ABD fabrika ücretlerinin yalnızca yüzde 5'i kadar olduğu görülüyor. Böylece, Çin'in, ABD'nin ekonomisinin altını kazacağına dair bir korkunun var olduğu açık ortaya çıkıyor. İşte, tüm bu sorunlar var ve

Ortadoğu'ya
müdahale
etmelerinin
nedeni
yalnızca
petrolün
kontrolünü
ele
geçirmek
değildir

tüm sistem krizde, tüm sistem yavaşlamış durumda. Ama bu Türkiye'deki ya da Arjantin'deki krizler gibi değil; ABD'deki kriz sistemin merkezinden kaynaklanıyor.

• **Emine Tahsin** - Her şeyin yokuş aşağı gittiği bir dönemdeyiz; bir durgunluk döneminde.

• **John Bellamy Foster** - Bence durgunluk bir yavaş büyüme dönemidir. Biliyorsunuz ABD'de yüksek seviyede kapasite fazlası mevcuttur ve yatırım asla teşvik edilmez. Bazen büyük ve hızlı bir düşüş ekonominin kendisini bir şekilde temizlemesi ile sonuçlanabilir. Durgunluk ise, sürekli bir yavaş büyüme halidir. Mutlaka tam bir gerileme olması gerekmez ama ekonomi uyuşuktur; yalnızca çok yavaş büyür. Ve bu da kapitalizme hiç iyi gelmez. Bu durum yapısal bir kriz halini alır. Ekonomik bunalımda eksi büyüme söz konusu iken durgunlukta ise sadece yavaş büyüme vardır. Ve bu çok yavaş büyüme sistem için bir kriz oluşturur çünkü dağılımı değiştirmenin dışında hiçbir şekilde kar üretmez. Eğer pasta büyümüyorsa daha yüksek kar elde edebilmek için yapabileceğiniz tek şey dilimlerin dağılımını değiştirmektir, değil mi? İşte daha yüksek karlarını yoksullardan alarak oluşturmaktalar. ABD'de gerçek ücretler yirmi yıldır artmamıştır. Durum oldukça vahimdir. Sağlık-tan keşiyorlar. Sosyal sigortayı özelleştirmek istiyorlar. Temelde yoksulun gelirinden kesiyorlar. Bu kesintilerin bir bölümü üst kesimde daha fazla kar üretiyor olabilir ancak bu karlar büyümeyi kaynaklanmamaktadır; dağılımın değişiminden kaynaklanmaktadır. Durgunluk döneminde aşağı yukarı bunlar olur. Ama bu, altı çizili sorunu daha kötü hale getirir.

• **Emine Tahsin** - Merak ettiğim ve sizinle paylaşmak istediğim başka bir nokta var. Şimdi, durum buysa, bu duruma Marksizmin yanıtı nedir? Ne olmalıdır? Siz ne düşünüyorsunuz?

• **John Bellamy Foster** - Ee, bilmiyorum. Sanırım sorun, yani sorunlardan biri şu: Margaret Thatcher'ın başka bir seçenek olmadığını söylediğini anımsar mısınız? Bunu öyle sık söylüyordu ki ona kısaca Tina (There is no alternative) diyorlardı. Bazıları böyle düşünmese de ben bunun bazı açılardan doğru olduğunu düşünüyorum. Artık bir sosyal demokrat seçenek yok; bu bir şekilde artık neo-liberal dünyada yerini alıyor. İngiltere'ye ve onların 'Üçüncü Yol'una baktığınızda, neo-liberal sisteme çok benzer bir noktaya vardıklarını görürsünüz. Sistemin içinde bir alternatif yok.

Marksistler sistemin içinde alternatif aramıyorlar; geçilecek başka tip bir sistem arıyorlar. Başka bir sisteme dönmek istiyorlar. Oyunun kurallarını değiştirmek istiyorsun. Aynı oyunu onların kuralları ile oynamak istemiyorsun ve oyunun kurallarını değiştiriyorsun.

Küreselleşme karşıtı hareket konusunda çok iyimserdim. Çünkü bu hareket, 3.Dünya'yı dikkate almıyordu; kapitalist sisteme güçlü ve radikal bir tavırla meydan okuyor gibi görünüyordu. Ama 2001 Eylül'ünden sonra küresellik karşıtı hareket bir şekilde geriledi. Aynı zamanda tüm dünyayı saran savaş karşıtı hareket vardı. Irak'ın işgalinden önce, şimdiye kadar görülenler içinde en güçlü protesto gerçekleşti. Ama sonra ABD Irak'ı işgal etti. Temelde hareketin gücü azaldı. Küreselleşme karşıtı ve savaş karşıtı hareketler şu anda eskiden oldukları denli güçlü görünmüyor. Ancak, gelecek vaat ediyorlar. Ama sanırım aslında geliştirmemiz gereken kapitalizm karşıtı bir politika-dır; kapitalizm karşıtı bir politika olması şarttır. Yani, sistemin mantığına ters gelen şeyleri vurgulamalı. Mutlaka sistemi hemen şimdi yı-kıp yeni bir sistem geliştireceğiz demek gerek-miyor. Sistemin daha iyi çalışmasını sağla-makla ya da sistemi daha iyi huylu hale getir-mekle -ki bunlar artık olası değil- ilgisi olma-yan kapitalizm karşıtı bir hareket de vardır. Tamamen farklı şeylere öncelik tanımakla ilgili olmalı ve bu farklı mantığa sahip olduğu için de anti-kapitalist olmalı. Sosyalizmi, nelerin daha fazla önem taşıdığını tartışmak sureti ile yapılandırmalıyız. Örneğin, herkesin temiz su gereksinimi var ama piyasanın herkes için temiz su sağlaması gibi bir durum söz konusu değil. Aslına bakarsanız durum gittikçe kötüye gitmekte. İnsanların yiyecek gereksinimi var. Piyasanın herkes için yiyecek sağlama duru-mu yok. İşte sistemin ihmal ettiği bu gibi şeyle-re öncelik tanımak gerekiyor. Ve farklı bir man-tığı savunmak, farklı bir tip sosyalist politika oluşturmak gerekiyor. Bu pek kolay olmayacak ama sanırım yapılması gereken bu. Pazar ekonomisinin en etkin sistem olması dolayısı ile farklı bir alternatifin olmadığını söylüyorlar. Ama bu sistemde dünya nüfusunun yarısı ye-tersiz besleniyor, insanlar zengin ülkelerde bile temiz su bulamıyor, insanların yiyeceği yok, sağlık güvencesi yok. E, etkinlik bunun nere-sinde? Dünyanın en zengin on insanının, dün-ya nüfusunun yarısının toplam gelirinden daha fazla servete sahip olduğu bir durumdayız. Yalnızca on insanın dünya gelirinin yarısından büyük bir serveti var. Dünya nüfusunun öbür

Artık
bir
sosyal
demokrat
seçenek
yok;
bu
bir şekilde
artık
neo-liberal
dünyada
yerini
alıyor

yarısı yetersiz besleniyor. Bu çok mantıksız bir sistemdir. Bu mantıksal temeli güden, buna cesaret edebilen, kapitalizmin etkin olduğunu içine sindirmeyi reddeden bir ahlak ve politika-mız olmalı; çünkü insanların gereksinimlerini karşılamayan herhangi bir sisteme etkin denilemez. Etkinliğin sosyal kriterlerine sahip olunmalı. Yani, sosyalizm hakkında farklı şeyler söyleyen ve oyunu kuralları ile oynamayan bir politika oluşturmamız. Örneğin, hedefin verimliliği artırmak olduğunu söylüyoruz; sosyal demokratlar da aynı şeyi söyler. Verimliliği artırmak mutlaka da en önemli şey değildir; bu sisteme ait bir politikadır. Ama, dünyadaki öncelik insanların temel gereksinimlerinin karşılanması olursa üretimi artırmanın bir anlamı yoktur. Tek başına daha çok üretkenlik yalnızca zenginler için daha da çok artık ürün anlamına gelebilir. Daha farklı bir politikaya gereksinimimiz var. Şimdi artık sistemin daha da barbarca bir yöne gittiğini biliyoruz. ABD'nin gidişatı ile ilgili olarak "Barbarlık İmparatorluğu"nu yazdık. Şimdi tekrar sosyalizm hakkında konuşmanın zamanı gelmiştir. Sosyalizmin ne olduğuna dair farklı şekillerde tartışmalıyız. Ve bu yaz tüm bir sayıyı buna ayıracağız; farklı bir şeyi se-lendirmeyi deneyeceğiz. Ama dediğim gibi, sosyalizm hakkında yeniden konuşmaya başlamamız gerekiyor; ve dünya nüfusu için durum bu denli kötü olduğundan bu konu ile ilgili konuşmaktan korkmamalıyız. Ve artık sosyal demokrasi diye bir şey kalmadı. Sistem bizi artık birçok insan için durumun düzelmesinden ümidi kestiğimiz bir yöne sürüklüyor. Bu yüzden farklı bir alternatif bulmalıyız. Neo-liberalizm ücretlerde her geçen yıl daha da fazla kesinti yapması nedeni ile bu durum insanlar tarafından daha açıkça fark edilecektir. Buna di-be doğru yarış diyoruz; ücretler düşüyor, kazançlar düşüyor, savaş gittikçe yaygınlaşıyor. İnsanların bununla savaşmaları gerektiğini anlayacakları bir an gelecektir. Tabii ki Latin Amerika'da başlayan hareketler vardır; şimdi-

lerde daha da radikalleştiler. Onlar bu düşüşü daha uzun süredir yaşamaktalar.

Ama sadece çevre ile ilgili olan bitene bile bakarsanız, ki bu benim konum- çevre hızla bozulmakta.; insanlığın karşı durmaya karar verecekleri bir zaman mutlaka gelecektir. Bu yüzden daha farklı çözümler tasarlamalıyız ve başarılı olabilmek üzere bu çözümlerin gerçekten kapitalizm karşıtı bir mantığa oturmaları şart.

• **Emine Tahsin** - Hatta kapitalizm karşıtlığından öte emperyalizm karşıtlığı önem kazanıyor.

• **John Bellamy Foster** - ABD'nin Irak'ta nasıl bir felakete uğradığı gerçekten ilginç. Aslında Milli Güvenlik yönetiminde de artık bunun farkındalar. Durumun ne kadar kötü olduğunu biliyorlar. Ocak ayı sayısı için, "İmparatorluğun Başarısızlığı" diye Irak'taki bu müdahalenin neden başarısız olduğu ile ilgili bir makale yazmıştım. Orada gerçekleşen şey çok korkunç. Yüz binlerce sivilin öldürüldüğünü biliyoruz. Felluce'deki bombardıman, işgal altındaki, normalde halihazırda işgal edilmiş bir şehirde şimdiye kadar gerçekleştirilmiş belki de en şiddetli bombardımandı. Ve atom bombası ve sistemli işkence kullandılar; ama başarısızlığa uğruyorlar. ABD'nin egemenliğini tekrar oluşturmak adına orada gerçekleştirmeye çalıştığı şey işe yaramadı. İşte bu belki de insanlara emperyalizme karşı çıkmak için gereken cesareti sağlayacaktır. Irak'ta çarpışanların emperyalizm karşıtı oldukları bir gerçek. Başka yönlerden neyi temsil ettikleri tartışmaya açık olabilir ama kesinlikle emperyalizme karşı bir savaş veriyorlar.

Neyse, insanlar bazen beni karamsar olarak değerlendirirler ancak aslında ben oldukça iyimserim. Aslında, sadece kapitalizm konusunda karamsarım dünya konusunda değil.

• **Emine Tahsin** - Teşekkür ederiz.

Aslında,
sadece
kapitalizm
konusunda
karamsarım
dünya
konusunda
değil

dışa açık ekonomilerde politika üçlemi

Dışa açık ekonomilerde, iç ve dış denge- nin sağlanması için iktisat politikaları arasın- daki uyum son derece önemlidir. Özellikle 1990'lı yıllarda finansal serbestleşmenin gide- rek artması, sermaye hareketlerindeki artışı beraberinde getirmiştir. Bu durum, politikalar arasındaki uyumun önemini daha da arttırmış- tır. Sermaye hareketlerinin ülkeye girişi ve çı- kışı iktisat politikalarının nasıl uygulandığına bağlı olmakla birlikte, sermaye hareketlerinin volatilitesi ve boyutu, iktisat politikalarıyla ilgili tercihi ve söz konusu politikaların etkinliğini belirleyen önemli bir faktör olarak ön plana çıkmıştır. Özellikle spekülasyon ataklara yol açan kısa vadeli sermaye hareketlerindeki artış dö- viz kuru sistemleriyle ilgili tercihte de dikkate alınması gereken önemli bir faktör olmuştur.

Dışa açık ekonomilerin temel kurallardan biri sermaye hareketlerindeki serbestlik, sabit kur ve bağımsız para politikasını eş anlı ola- rak uygulama imkanının olmamasıdır. Bu ku- ral "imkansız üçlü" (impossible trinity) olarak adlandırılmaktadır. Para otoritesi bu üç politi- kadan sadece ikisini seçme imkanına sahip- ken, diğerini piyasa şartlarına bırakmak zo- rundadır. Örneğin sermaye hareketleri serbest bırakılırken kur sabitleniyorsa, para politikası- nı bağımsız olarak kullanma imkanı ortadan kalkmaktadır. Sermaye hareketlerinin serbest- liği ve para politikasının bağımsız kullanımı tercih ediliyorsa, kur esnek olmalıdır. Diğer bir tercih ise, sermayenin kontrol altına alınması, kurun sabitlenmesi ve para politikasının ba- ğımsız olarak kullanılmasıdır. Bu çalışma, ser- maye hareketlerinin serbestleşmesiyle birlikte daha çok ön plana çıkan politika üçleminin ne tür sonuçlar yarattığını göstermeyi amaçla- maktadır.

J. Tobin, sermaye hareketlerinin yüksek boyutlara ulaşmasının ve bunun büyük kısmı- nın kısa vadeli olmasının dolaşım hızını yük- selttiğini ve bu durumun faiz oranlarında ciddi istikrarsızlık yarattığını öne sürmüştür. Tobin, bu akımın denetlenebilmesi için vergi konu- lmasını önermiştir. R. Mundell ise bu tür vergi- lendirmenin doğru olmayacağını, spekülasyon sermaye hareketlerini önlemek için - Euro böl- gesinde olduğu gibi- optimum para alanları oluşturulması gerektiğini vurgulamıştır (Roux, 2004: 198). Ayrıca, Mundell 1970'te, sermaye

bir ülkeden diğerine serbestçe hareket ettiğin- de, iktisat politikası uygulayıcılarının döviz ku- ru istikrarı ile para politikasını bağımsız kul- lanma konusunda bir tercih yapmak zorunda olduğunu belirterek, otuz yıl sonraki bir ger- çeği açık bir şekilde öngörebilmiştir. 1961- 1963 döneminde Mundell, J.M. Fleming'le bir- likte "Mundell-Fleming" modelini geliştirmiştir. Bu modele göre, sermaye hareketlerinin önem kazanmasıyla birlikte iktisat politikaları- nın etkinliği kur sistemine bağlı olmaktadır. Sermaye hareketleri serbestken, para politika- sı ya bir dış hedefi -döviz kuru gibi- ya da bir iç hedefi -fiyat düzeyi gibi- gerçekleştirmek için kullanılabılır. İkisi birlikte eş anlı olarak gerçekleştirilemez (Roux, 2004: 405-406).

Uluslararası sistemin tarihsel süreci ince- lendiğinde, şartların değişmesiyle birlikte bu üç politikayla ilgili farklı tercihlerin uygulandığı- nı görmek mümkündür. 1870-1914 yılları ara- sında uygulanan altın standardı sisteminde kur sabit, sermaye hareketleri serbest, para politikası pasif durumdaydı. 1914-1945 yılları arasında Birinci Dünya Savaşı'nın başlama- sıyla birlikte terk edilen altın standardı sistemi- ne dönüş çabaları bir sonuç vermemiştir. 1945-1973 yılları arasında uygulanan Bretton Woods sisteminde kur sabitken, para politika- sı bağımsız olarak kullanılmış ve sermaye ha- reketleri kısıtlanmıştır. Bretton Woods sistemi- nin çökmesinden sonra ise ülkeler kur sistem- lerini öncelikli makro hedeflerine göre belirle- mişlerdir.

Kur sistemi tercihi pek çok faktöre bağlı- dır. Bir ülkenin uygun kur sistemini tercih et- mesi önemli olmakla birlikte, kur sistemini sür- dürmek için kur sistemiyle uyumlu politikalar izlenmesi de büyük önem taşımaktadır. Sabit kur tercih edildiğinde, sermaye hareketleri serbest bırakılırsa para politikasının kurallara uygun bir şekilde gerçekleştirileceği, başka bir deyişle takdire dayalı olmayacağı kabul edil- miş olmaktadır. Ancak para politikasının kulla- nımının sınırlandırılması kur sisteminin bir deza- vantajı olarak görülmemelidir. Nitekim, esnek kur sisteminin para politikasını bağımsız kul- lanma imkanını vermesi, bu sistemin tercih edilmesi gereken kur sistemi olduğu anlamına gelmemektedir. Hatta esnek kur sistemi, mer- kez bankası kaynaklarına sık başvuran hükü-

Aydan
Kansu*

Bir
ülkenin
uygun
kur
sistemini
tercih
etmesi
önemli
olmakla
birlikte,
kur
sistemini
sürdürmek
için
kur
sistemiyle
uyumlu
politikalar
izlenmesi de
büyük
önem
taşımaktadır

* İ.Ü. İktisat Fakültesi
İktisat Teorisi
Anabilim Dalı
Dr.

metin genişletici para politikası uygulamasına imkan vererek enflasyonu arttırıcı bir etki yaratabilmektedir. Dolayısıyla enflasyonun yüksek olduğu ülkelerde sabit kur sisteminin tercih edilmesinin nedenlerinden biri, hükümetin bütçe açıklarını merkez bankası kaynaklarından finanse etmesini engellemektir.

Gelişmekte olan ülkelere; enflasyonun, cari açığın, kamu borcunun ve işsizliğin yüksek düzeyde olmasının yanı sıra zayıf bankacılık sistemi, siyasi istikrarsızlık gibi pek çok sorun mevcuttur. Bu büyüklükler arasında değiş-tokuş (trade-off) olması, aynı politikalarla tüm sorunların çözülmesini zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla tüm sorunları çözecek tek bir kur sistemi olmadığına göre, kur sistemi tercihi yapılırken varolan ekonomik sorunlardan hangisine öncelik verileceği dikkate alınmalı ve para politikası belirlenen amacı gerçekleştirmek için kullanılmalıdır.

Enflasyonu düşürmek için kuru çapa olarak kullanan ülkelerde, yüksek düzeydeki sermaye hareketleri hem kur sisteminin sürdürülmesini zorlaştırmakta hem de kur sisteminin çökmesiyle oluşacak maliyetleri arttırmaktadır. Sermaye hareketlerinin küresel ekonomide kriz yaratmasının nedenlerinden biri, sabit kur sistemi ve para politikasının kullanımıyla ilgili uyumsuzluktan kaynaklanmaktadır. Merkez bankası sermaye hareketlerinin serbest olduğu bir ortamda, para politikasını ya sabit kuru sürdürmek ya da diğer amaçları gerçekleştirmek için kullanacaktır. Örneğin kuru çapa olarak kullanıp enflasyonu düşürmek amaçlandığında aynı zamanda faiz oranlarını düşürüp yatırımları arttırmak ve böylece işsizliği azaltmak mümkün olmamaktadır. Sermaye hareketleri serbest olduğu bir ortamda, sabit kurun istikrarlı bir şekilde sürdürülmesi için yurtiçi ve yurtdışı faiz oranlarının uyumlu olması gerekmektedir. Yurtiçi faiz oranının yurtdışı faiz oranına göre düşük olması, sermaye çıkışını beraberinde getirerek sabit kur sisteminin sürdürülmesini riske atmaktadır. Sonuçta, hükümetin para politikasını takdire dayalı bir şekilde kullanarak faiz oranlarını değiştirmeye çalışması, sabit kur sistemiyle ilgili bir takım sorunların olduğu beklentisi yaratmaktadır. Bu durum, spekülasyon ataklara yol açarak sabit kur sisteminin çökmesine neden olmaktadır.

Sabit kur sisteminde, para politikası bağımsız olarak kullanılmadığı için taleple ilgili değişiklikler veya ödemeler dengesinde ayarlama yapmak mümkün değildir. Bunun yanında, parasını sabitleyen ülke, parasını sabitle-

diği ülkenin para politikasını ithal etmiş olmaktadır. Örneğin, kuru sabitleyen ülkenin talebi azaltmak için faiz oranlarını yükseltme gerekliliği ile diğer ülkenin durgunluğu azaltıp talebi arttırmak için faiz oranlarını düşürmesi çelişmektedir. Bu nedenle parasını sabitleyen ülke, ekonomik yapısına uygun olmayan politikayı ithal etmiş olmaktadır (Hausmann, v.d., 1999:4). Ayrıca, ulusal paranın sabitlendiği yabancı paranın, diğer ülkelerin paraları karşısındaki değeri de kuru sabitleyen ülkeyi etkilemektedir.

1995 yılının ortalarından itibaren doların özellikle yen karşısında değer kazanması parasını dolara bağlamış birçok Asya ülkesini olumsuz etkilemiştir. En önemli ticari ortakları olan Japonya karşısında rekabet güçlerini kaybeden bu ülkelerde cari açık oluşmuştur. Avrupa'daki durgunluk ve Asya bölgesinde büyümenin yavaşlaması sonucunda da, 1996 yılında, Asya ülkelerinin ihracatında azalma olmuştur. Özellikle Güney Kore, Malezya ve Singapur elektronik ürünlerin fiyatlarındaki hızlı düşüşten olumsuz etkilenmişlerdir. Bu gelişmelerin karlılığı düşürmesi, yabancı sermaye girişini olumsuz etkilemiştir (Akman, 1998: 28).

1991 ve 1999 yılları karşılaştırıldığında, IMF'e üye ülkelerin kur sistemi tercihinin, yarı sabit kur sistemlerinden, esnek ve tam sabit kur sistemlerine doğru kaydığı görülmektedir.* Bu değişikliğin temel nedeni sermaye hareketlerinin serbest olmasından dolayı yarı sabit kur sistemlerinin krize açık olmaları ve uzun dönemde uygulanabilir olmamasıdır. Bunun temelinde imkansız üçlü mantığı yatmaktadır (Fisher, 2001: 22). 1990 yılından itibaren sermaye hareketlerindeki artışla birlikte; 1992 EMS (Avrupa Para Sistemi), 1994 Meksika, 1997 Doğu Asya, 1998 Rusya, 1999 Brezilya, 2001 Türkiye krizlerinde bu politika üçlemi etkili olmuştur.

Sermaye hareketlerinin serbest olduğu bir ortamda, tek bir ülkenin sabit kur sistemini sürdürmesi kolay olmamakla birlikte, birden fazla ve farklı makroekonomik sorunları olan ülkelerin ortak kur sistemine bağlanması çok daha zor olmaktadır. Buna gösterilecek en iyi örnek 1992 yılında yaşanan EMS krizidir.

Ayarlanabilir sabit kur sistemiyle başlayan EMS'de, 1970-1987 yılları arasında kur sisteminde sık sık ayarlamalar yapılmıştır. 1980'li yılların sonlarına doğru kur sistemi Alman markı etrafında dalgalanan dar bir aralık içinde uygulanmaya başlanmıştır. Üye ülkeler bu-

Gelişmekte
olan
ülkelerde;
enflasyonun,
cari
açığın,
kamu
borcunun ve
işsizliğin
yüksek
düzeyde
olmasının
yanı sıra
zayıf
bankacılık
sistemi,
siyasi
istikrarsızlık
gibi
pek çok
sorun
mevcuttur

na rağmen kısıtlı miktarda da olsa bağımsız para politikası uygulamaya çalışmışlar ve kendi aralarında sermayenin serbestçe hareket etmesine izin vermişlerdir. Bunun yanında, üye ülkelerin bölgenin en büyük ekonomisi olan Almanya'nın uyguladığı faiz oranlarından farklı faiz düzeyi belirleme imkanı sınırlı kalmıştır. Bu durum, 1990'lı yılların başında EMS için büyük sorun yaratmaya başlamıştır. Çünkü Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesi sonucu Almanya'nın yüksek enflasyonla mücadele için faiz oranlarını yükseltmesi, diğer bazı ülkelerin de faiz oranlarını Almanya'dakinden daha yüksek düzeye çıkarmalarını gerektiren külfetli bir durum yaratmıştır. 1992 yılında yüksek düzeyde spekülasyon sermaye hareketleriyle karşı karşıya kalan sistem, bazı ülkelerin paralarını devalüe ederek EMS'den ayrılmalarına neden olmuştur. Böylece bu ülkeler yurtiçi faiz oranlarını Almanya'dan farklı şekilde belirleme imkanını elde etmişlerdir (Parry, 1998: 7).

1994-1995 yılında yaşanan Meksika krizi, sabit kur sisteminde para politikasının kullanımının sınırlandırılmasının gerekli olduğunu kanıtlayan diğer bir örnektir. Bu kriz ayrıca finansal piyasaların, politika tutarsızlığına hızlı bir şekilde tepki verdiğini ve sabit kur sisteminin çökmesi yönünde baskı oluşturduğunu göstermiştir. 1994 yılında Meksika'daki politik gelişmeler ve ABD'nin faiz oranlarını yükseltmesi, ülkeden sermaye çıkışına neden olmuştur. Meksika merkez bankasının pesonun değer kaybını ve faizlerin artışlarını engelleme çabasının sürdürülemez olması da krizi derinleştirmiştir (Parry, 1998: 8).

1997 yılında kriz yaşayan ülkelerden biri olan Malezya, kriz sonrasında farklı politikalar izlemiştir. Malezya'da krizden önce sermaye hareketleri serbest, kur sabit ve para politikası pasif durumdayken, krizden sonra sermaye kontrol altına alınmış, kur yeniden sabitlenmiş ve para politikası bağımsız olarak uygulanmaya başlanmıştır.

Malezya, 1 Eylül 1998'de parasını dolara bağlamış ve ülkeye portföy yatırımı olarak giren yabancı sermayenin yurt dışına çıkışını bir yıl süreyle yasaklamıştır. Sermaye çıkışının geçici bir süre için önlenmesi, mali sistem reformlarının daha sakin bir ortamda yapılmasını sağlamış ve bu dönemde hükümet son derece disiplinli para ve maliye politikası uygulamıştır. Sermaye kontrolü, ülkeden sermaye çıkışını engellemiş ve uygulanan ortodoks para ve maliye politikaları piyasalardaki panik duy-

gusunu ortadan kaldırmıştır (Sönmez, 2001: 431-432).

2001 yılında Türkiye'de yaşanan kriz, imkansız üçlü kuralına uyulmadığını göstermiştir. 2000 yılında uygulanmaya başlanan enflasyonu düşürme programında sabit kur tercih edilmiştir. Böylece sermaye hareketlerinin serbest olduğu bir ortamda bağımsız para politikası uygulama imkanı ortadan kalkmıştır. Asıl hedefin enflasyonu düşürmek olduğu istikrar programında, enflasyondaki düşüş beklenenden yavaş olmuştur. Başlangıçta döviz kurunda belirsizliğin ortadan kalkması ilk aylarda sermaye girişlerinde hızlı artış yaratmış ve bu durum faiz oranlarında hızlı düşüşlere yol açmıştır. Ancak, faiz oranlarındaki hızlı düşüş sabit kurun sürdürülmesi açısından önemli bir risk oluşturmuştur (Kansu, 2004: 187-192).

Kasım 2000 tarihine kadar enflasyonu düşürme çerçevesinde belirlenen para politikası, kurallara uygun bir şekilde yürütülmüştür. Ancak cari işlemler açığındaki artış, özelleştirmenin hedeflenen biçimde gerçekleşmemiş olması ve 2000 yılının ikinci yarısında yapısal reformların zamanında yapılmaması, iç ve dış piyasalarda tedirginliğin yaşanmasına neden olmuştur. Uygulanan para ve kur politikası gereği merkez bankasının likidite yaratması dış sermayeye bağlandığından, belirtilen sorunlar sermaye girişini azaltmış ve bu durum para piyasasında faiz oranlarını yükseltmiştir. Bilançolarında vade uyumsuzluğu olan bazı bankaların, faiz oranlarının yarattığı olumsuz etkiyle birlikte mali yapıları bozulmuştur. Mali sistemdeki likidite ihtiyacı bankacılık sisteminde başlayan güvensizlikle birlikte krize dönüşmüştür. Merkez bankasının piyasaya müdahale etmek zorunda kalmasıyla birlikte programda belirtilen hedeften sapma olmuştur (TCMB, 2001:13). Kasım ayı sonunda likidite sıkışıklığının yarattığı tedirginlik ortamı ve merkez bankasının piyasaya sürdüğü likiditenin döviz talebine dönüşmesi sonucunda, 22-30 Kasım 2000 tarihleri arasında merkez bankası yoğun döviz satışı gerçekleştirmiştir. Bu gelişmelerden dolayı, Kasım ayında yurtdışına sermaye çıkışı olmuştur (TCMB, 2000:50).

Kasım 2000 tarihinde bankacılık sisteminde yaşanan likidite krizinden sonra repo gecelik faizleri yüzde binleri aşan düzeylere ulaşmıştır. Bu durum, döviz talebi azaltmak yerine döviz talebini daha da artırmıştır. Çünkü faizlerdeki artış, sabit kur sisteminin riske girdiğinin önemli göstergesi olmuştur (Kansu, 2004:191). Sonuçta faiz düzeyinin izlediği

2001
yılında
Türkiye'de
yaşanan
kriz,
imkansız
üçlü
kuralına
uyulmadığını
göstermiştir

seyir sabit kur sisteminin istikrarlı bir şekilde sürdürülmesini engellemiş ve diğer sorunların da etkisiyle birlikte sabit kur terk edilerek 22 Şubat 2001 tarihinde esnek kur sistemine geçilmiştir.

Ekonomik istikrarın sağlanması için sermaye hareketlerinin serbest olduğu bir ortamda sabit kur ve para politikası arasındaki ilişkinin kurallarına uygun bir şekilde yürütülmesi gerekmektedir. Yaşanan finansal krizler gös-

termiştir ki, küreselleşen dünya ekonomisinde sabit kur sisteminin sürdürülmesi için ülke içindeki politikalar arasındaki uyumun yanı sıra ülkeler arasındaki politikaların da uyumlu olması gerekmektedir. Ancak, bu uyumun sağlanmasının zor olması, sermaye hareketlerinin kriz yaratıcı etkisinin devam edeceğini gösteriyor. Bu etki, ülkenin iktisadi yapısına ve dünya ekonomisindeki yerine göre farklı sonuçlar doğuracaktır.

kaynakça:

Akman, Vedat (1998) : Modern Dünyadaki En Büyük Ekonomik Kriz, Rota Yayınları, İstanbul.

Fischer, Stanley (2001) : "Exchange Rate Regimes: Is The Bipolar View Correct ?" <http://www.imf.org/external/np/speeches/2001/010601a.pdf>.

Hausmann, Ricardo, v.d. (1999) : "Financial Turmoil And The Choice Of Exchange Rate Regime" , <http://www.iadb.org/oce/pdf/400.pdf>.

Kansu, Aydan (2004) : Döviz Kuru Sistemleri, Döviz Krizleri, Türkiye 1994 ve 2001 Krizleri, Der Yayınevi, İstanbul.

Parry, Robert (1998) : "Conducting Monetary Policy in a Global Economy", <http://www.nabe.com/publib/980414.htm>.

Roux, Dominique (2004) : İktisadın Nobeli, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İşletme Fakültesi Yayın No : 1, İstanbul.

Sönmez, Atilla (2001) : Doğu Asya "Mucizesi" ve Bunalımı, Türkiye İçin Dersler, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

TCMB (2000) : Yıllık Rapor.

dipnot:

*) IMF, döviz kuru sistemlerini esneklik derecesine göre sıralamış ve bu sıralamada para politikasının kullanım imkanını da dikkate almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. IMF Annual Report, 2000.

Küreselleşen
dünya
ekonomisinde
sabit
kur
sisteminin
sürdürülmesi
için
ülke
içindeki
politikalar
arasındaki
uyumun
yanı sıra
ülkeler
arasındaki
politikaların da
uyumlu
olması
gerekmektedir

dünya bankası ve wolfowitz'e dair

İktisat dergisi olarak aşağıdaki sorular karşılığında Korkut Boratav ve Mehmet Türkay'ın görüşlerine yer verdik. Kendilerine katkıları için teşekkür ederiz.

1- Dünya Bankası Başkanlığına Wolfowitz'in Bush tarafından önerilmesi Dünya Bankası'nın işlevi açısından bir değişim anlamına mı geliyor? Bush'un Wolfowitz önerisi ile Dünya Bankasının finansal kaynaklarının kullanımı arasında bir ilişki var mı?

2- Yoksulluğu azaltıcı politikalar, strateji geliştirmede Dünya Bankasının yeni strateji arayışı içerisinde olduğu söylenebilir mi?

• **Korkut Boratav** - Paul Wolfowitz'in Dünya Bankası başkanlığına getirilmesi, bir anlamda yüz kızartıcı bir durumdur. Daha da acısı, atamanın Avrupalıların da onayıyla gerçekleşmiş olmasıdır. Bir üçüncü dünya ülkesi olan Irak'ın ABD güçlerince işgalinin, yıkımının, onbinlerce kişinin öldürülmesinin baş mimarlarından biri olan kişi, şimdi gelişmekte olan toplumlarda yoksulluğun giderilmesine dönük politikaları yönetecek. Dahası, ABD'yi yeni baştan saldırgan emperyalist politikalara yönlendiren bir dış politika anlayışının da arkasındaki isimlerden biri. İlave yorumlar yapılmasına gerek duyulmayacak kadar açık bir durum var. Amerikalı ünlü iktisatçı Paul Krugman, bu koşullarda Dünya Bankası'na artık "Bir Çirkin Amerikan Bankası" denilmesini öneriyor. Haklıdır.

• **Mehmet Türkay** - Kapitalizmin dünya ölçeğinde yaşadığı yeniden yapılanma açısından soruna bakıldığında Wolfowitz'in Dünya Bankası Başkanlığına getirilmesi önemli, sembolik bir değere sahiptir. Devam etmekte olan kriz koşullarında, soğuksavaşın sona ermesini takip eden süreci niteleyen temel eğilim, kapitalizmin mekansal yayılmasının sonuna gelmesiyle geriye dönük bir denetim mücadelesi-nin başlamasıdır. Soğuk savaş koşullarında iki

kutup arasında yaşanan gerilim, rekabet ve çatışma yerini sistem içi gerilim, rekabet ve çatışmaya bırakmıştır. Başlayan bu yeni dönem, birikimin dünya ölçeğinde süreklilik ve yeniden üretimini sağlayan ancak soğuk savaş koşullarında biçimlenmiş kurumlarının bir anlamda işlevsizleşmesini tasfiyesini ve yeniden yapılanmasını beraberinde getirdi. Bu çerçevede bakıldığında yaşanan dönüşümü niteleyen temel özellik, ulusal devletlerin yeniden yapılanmasıyla sermaye birikimi sürecinde şiddet kullanma tekellerinin giderek öne çıkmasıdır. Güç ilişkilerine bağlı olarak hem dışarıya hem de kendi toplumlarına dönük, özgürlükleri kısıtlayan şiddet kullanma hakkının eskiye göre daha meşru sayıldığı yeni bir döneme giriliyor. Dolayısıyla bu dönemin aktörleri Wolfowitz gibi insanlığa karşı ve balı büyük şiddet yanlısı muhafazakar kişiler benzer pozisyonlara yerleşmeye başladılar. Bilindiği gibi Wolfowitz'in atanmasına demokrasi kalesi olarak da gösterilmeye çalışılan AB'den de ciddi bir karşı çıkış olmadı. Çünkü AB de bu sürecin içinde. Bilindiği gibi AB'de de, tüm karşı çıkışlara rağmen ciddi bir muhafazakar dalga yükselmekte. Wolfowitz'in atanmasının işlevinde bu çerçevede bir farklılaşma yaratacağıdır. Ancak, bilindiği gibi uzun bir süre DB-IMF ikilisi, iyi polis-kötü polis yanılsamasıyla algılandı. Bu gelişmeyle bu yanılsama da giderek ortadan kalkacaktır. Çünkü, Wolfowitz'in de mimarı olduğu Irak saldırısı ve başlayan savaş Iraklıların sadece canına kasd etmemiş Iraklıları Irak'ta yaşayan büyük çoğunluğu hızla yoksullaştırmış ve yoksullaştırmaktadır. Bu anlamda DB tüm projelere ve propagandaya rağmen hiçbir döneminde gerçekten yoksulluğu azaltmak gibi bir amaca hizmet etmedi ki bu tanım gereği de mümkün değildi. Bu gün DB'nin yoksulluğu ortadan kaldırma değil, yoksulluğu yönetme perspektifi ve bu çerçevede finanse ettiği projeler durumu açıkça ortaya koymaktadır.

Korkut Boratav

Paul Krugman, bu koşullarda Dünya Bankası'na artık "Bir Çirkin Amerikan Bankası" denilmesini öneriyor. Haklıdır

uluslararası ticarete outsourcing'in yeri ve ekonomik etkileri

giriş

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'nün Cenevre'de yapmış olduğu toplantı, yeni ekonomik düzende, yeni bir iş bölümünün başlangıcı olabilecek noktaları içermektedir. Bu toplantıda ortaya konulan çerçeve anlaşmanın içeriğinde uzlaşmaya varılabilir ise, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler tarım ve sanayide rekabet güçlerinin bulunduğu alanlarda daha çok gelişme olanağına sahip olacaklardır. Ancak rekabet güçlerinin bulunmadığı sektörlerde ise büyük bir çöküntü ile karşı karşıya kalabileceklerdir. Günümüzde outsourcing (dış kaynaklardan yararlanma) yoluyla bazı sektörlerde rekabet gücüne sahip gelişmekte olan ülkeler de, daha önce yoğunlukla gelişmiş ülkeler tarafından gerçekleştirilen işleri yapmaya başlamıştır. Özellikle bazı sektörlerde gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkelerin rekabeti karşısında iş gücü kayıpları ile karşı karşıya da kalmaktadır. DTÖ'nün yeni ekonomik düzen içerisinde oluşturmaya çalıştığı yeni iş bölümü karşısında, özellikle bazı sektörlerde işgücü kaybı ile karşı karşıya kalan gelişmiş ülkelerin baskıcı bir tutum izleyerek ortaya çıkacak yeni iş bölümünü kendi lehlerine çevirmeye çalışmaları kaçınılmazdır. Son yıllarda özellikle gelişmiş ülkelerde, outsourcing yoluyla ortaya çıkan işgücü kayıpları tartışılmaktadır.

1. outsourcing'in gelişme süreci

Karlılık oranını yükseltmek amacıyla işletmelerde, sermaye yatırımının emek gücüne oranını azaltmanın yollarından biri "outsourcing" yani üretimi parçalayıp taşeronlara dağıtmaktır. Böylece üretimin bir bileşeni olan Ar-Ge, tasarım, pazarlama gibi hizmetler dışarıdan satın alınmaktadır. Outsourcing yoluyla işletmeler, sermaye yatırımı yapmaktan ve risk almaktan vazgeçmekte, bunları mümkün olan en düşük maliyetle satın aldığı hizmetlere dönüştürmektedir (Erol, 2002).

Outsourcing, işletmenin sahip olduğu yetenekler dışındaki faaliyetlerin, konusunda uzman olan hizmet sağlayıcılara yaptırılmasıdır şeklinde de tanımlanmaktadır (Elmuti, Kathawala, 2000). Başka bir tanımlamaya göre ise outsour-

cing, herhangi bir işletmeye ait hizmetlerin tedarikçi tarafından sağlanması amacıyla, işletme ile hizmet sağlayıcı arasında yapılan anlaşma şeklinde ifade edilmektedir (Fan, 2000).

Küreselleşmenin ve artan rekabetin hakim olduğu dönemde bir işletme stratejisi olarak outsourcing'den yararlanma düzeyi artmıştır. Yukarıdaki tanımlamalardan da anlaşılacağı gibi, outsourcing yoluyla işletmeye ait olan bazı faaliyetler dış kaynaklardan elde edilmektedir. Bu yolla işletmeler kendilerine has temel faaliyetler üzerinde yoğunlaşarak diğer faaliyetleri dışarıdaki firmalardan sağlamaktadır.

İşletmelerin outsourcing'den yararlanması yeni bir yaklaşım değildir. İngiltere'de 19. yüzyılda özel sektör tarafından gerçekleştirilen örneklere rastlanmaktadır. Bu dönemde özellikle metal üretimi konusunda outsourcing uygulaması görülmektedir. Kamu sektöründe de bu tarz uygulamalar yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu yıllarda İngiltere'de hapishane yönetimi, yol çalışması, kamu gelirlerinin toplanması, atık maddelerin toplanması gibi konularda outsourcing uygulamaları mevcuttur. Fransa'da da demiryolu yapımı ve yönetimi ile su depolama ve dağıtımı gibi alanlarda outsourcing yoluna gidilmiştir (Öztürk, Sezgili, 2002).

1990'lı yıllara gelindiğinde outsourcing, işletmeler açısından ölçek ekonomisi sağlama ve maliyet kontrolünde etkinlik gibi konularda araç olarak görülmüştür. 2000'li yıllarda ise küresel stratejiler içerisinde rekabet avantajı sağlamak açısından önemli rol üstlenmiştir. (Öztürk, Sezgili, 2002) Ülkeler arasında gerçekleştirilen outsourcing faaliyetleri özellikle globalleşmenin büyük aşamalar kaydettiği son çeyrek asır içerisinde yeni bir uluslararası ticaret şekli olarak karşımıza çıkmıştır.

Krugman (1995) modern dünya ticaretinin çeşitli yönlerini ortaya koyarken, üretimin çoğaltarak bölgelere parçalanmasından, ülkelerarası ya da yurt dışı outsourcing olarak adlandırabileceğimiz kavramdan bahsetmektedir. Feenstra'nın 1998 yılındaki çalışmasından da görüleceği gibi outsourcing yoluyla uluslararası ticaretin gelişimi globalleşmenin bir sonucudur. Bu yeni gelişimin sonuçları akade-

Meliha Ener*

Outsourcing,
işletmenin
sahip
olduğu
yetenekler
dışındaki
faaliyetlerin,
konusunda
uzman
olan
hizmet
sağlayıcılara
yaptırılmasıdır

* Yrd. Doç. Dr.
Çanakkale Onsekiz
Mart Üni. Biga
İ.İ.B.F

misyenler ve ekonomistler tarafından değerlendirilmektedir.¹ Özellikle uluslararası outsourcing'in sanayileşmiş ülkeler üzerindeki istihdam ve ücretleri geriletici etkisi üzerinde durulmaktadır. (Yoo, 2000).

Outsourcing'in günümüzde yaygın konuma gelmesinin bir nedeni de, işletmelerin çekirdek faaliyetlerine yönelmesi gerektiğini savunan yaklaşımlardır. Günümüzde outsourcing daha çok bilgi teknolojileri alanında görülmektedir. Ancak bunun yanında yönetsel faaliyetler, emlak dağıtım ve lojistik, üretim, müşteri hizmetleri, insan kaynakları ve finans alanında da yoğunluk kazanmıştır (Öztürk, Sezgili, 2002).

Tablo 1: outsourcing'in yoğunlukla kullanıldığı alanlar

Kullanım Alanları	%
Bilgi Teknolojileri	20
İdari Faaliyetler	15
Emlak	10
Dağıtım	10
İnsan Kaynakları	9
Üretim	7
Finans	7
Müşteri Hizmetleri	7
Pazarlama	6
Nakliye	5
Yönetim	4

Kaynak: Öztürk Azim, Sezgili Konuralp, (2002), "Dış Kaynaklardan ...". İçinde, "Strategic Insights in to U.S. Outsourcing", (2000), Outsourcing Index, The Outsourcing Institute and Dun & Bradstreet.

Günümüzde outsourcing'in gelişmesindeki nedenlerden biri de teknolojik yeniliklerdir. Teknolojik yenilikler, bir çok hizmetin ticarete konu olmasına neden olmuştur. Bunun yanında diğer bir faktör, gelişmekte olan ülkelerde tatmin edici eğitim yatırımlarının yapılması ile göreceli olarak çok sayıda yetişmiş işgücünün ortaya çıkmasıdır. Uygun iş fırsatlarının bu ülkelerde bulunamaması daha düşük ücrette çalışmaya razı olan bir işgücü potansiyeli yaratmıştır. İş dünyasındaki yenilikler de hizmet sektörüne yönelik aktivitelerin yurt dışında outsourcing yoluyla, yapılabilmesine olanak sağlamıştır (Mattoo, Wunsch, 2004).

2. outsourcing'in avantaj ve dezavantajları

İşletmelerin outsourcing'den sağladığı avantajların başında maliyetlerde ortaya çıkan gerileme gelmektedir. Bunun yanında işletmelerin kendilerine has temel faaliyetler üzerinde yoğunlaşmaları, uzmanlaşmayı da beraberinde getirmektedir. Uzmanlaşmanın sağladığı

avantajlar içerisinde de ekonomik yararlar yine ilk sıralarda yer almaktadır.

Pazar disiplininin sağlanması konusu da işletmelere pek çok avantaj getirmektedir. Özellikle çıktı üzerinde odaklaşma, müşteri tercihleri ve yenilikçi iş uygulamaları konusunda outsourcing önemli katkılar sağlamaktadır (Öztürk, Sezgili, 2002).

Outsourcing'in avantajları yanında dezavantajları da söz konusudur. Bunlardan biri, işletmeye ait bazı faaliyetlerin devir edilmesi ile, işletme içinde bu faaliyetleri yürüten elemanların karşı karşıya kaldığı sorunlardır. Genellikle outsourcing yolu ile işletme dışına kayan faaliyetleri sağlayan işletme personelinin sayısı azaltılma yoluna gidilmektedir. Personel sayısının azaltılmasına yönelik düzenlemeler işletme çalışanlarını huzursuz etmektedir.

Dezavantajları içerisinde karşılaşılan unsurlardan biri de faaliyet maliyetleri ile ilgilidir. Faaliyet maliyetleri arasında en çok dikkat çekenler, sağlayıcı ya da alıcıların araştırılmasının neden olduğu maliyetlerdir. Alıcı ve satıcılar hakkında tam bilgiye sahip olmak nerede ise olanaksız olduğu için karşılaşılabilecek faaliyet maliyetinin önemli miktarı bulması kaçınılmazdır. Araştırma ve seçme maliyetleri beraberinde farklı bazı maliyetleri de getirmektedir. Örneğin: sözleşme maliyeti, teklif değerlendirme maliyeti, görüşme maliyeti bunlardan bazılarıdır. Birlikte çalışmaya karar verilen kuruluşların faaliyetlerini kontrol etmenin gerekliliği de bazı maliyetleri gerektirmektedir. Outsourcing'in başarısı etkin kontrol mekanizmasının varlığına da bağlıdır (Öztürk, Sezgili, 2002).

3. uluslararası ticarete outsourcing'inyeri ve etkisi

Günümüzde özellikle bilgi teknolojileri konusunda outsourcing'in etkisi daha fazla hissedilmektedir. Düşük ücrete sahip milyonlarca çalışanın bulunduğu pek çok gelişmekte olan ülke bir çok işin kendilerine kaymasını sağlamaktadır. Gelişmiş ülkelerde ise mühendis, bilim adamı v.b. gibi beyaz yakalı olarak tabir edilen meslek gruplarının karşı karşıya olduğu iş kaybı riskinden bahsedilmektedir. Örneğin, ABD'de bu gruba dahil olan işlerin deniz aşırı ülkelere özellikle de, Uzak Doğu, Latin Amerika ve Doğu Avrupa ülkelerine kaydığı gözlenmektedir. Bu ülkeler yanında Hindistan da Avrupa ve ABD'deki hizmet sektörlerini çeken önemli bir ülkedir. Günümüzde Hindistan dünyanın en büyük outsourcing devi olarak ifade

İşletmelerin
outsourcing'den
sağladığı
avantajların
başında
maliyetlerde
ortaya
çıkan
gerileme
gelmektedir

edilebilir. Bunun yanında Güney Afrika, Rusya, Macaristan ve Çin'de özellikle ABD'nin outsourcing pastasından pay almak için çalışmaktadır. Aşağıdaki tablo konu ile ilgili verileri gözler önüne sermektedir.

Tablo 2: ABD'nin başlıca mühendislik ve bilimsel işler ihraç eden kuruluşları

Şirket Adı	Çalışanların Sayısı ve Çalıştıkları Ülkeler	Yapılan İş
Accenture	Filipinler'de 5.000 kişi	Muhasebe ve Software
General Electric	Çin ve Hindistan'da 20.000 kişi	Uçak imalatı ve tıbbi araştırma-geliştirme
Intel	Hindistan'da 3.000 kişi	Çip dizaynı ve teknik destek
Microsoft	Çin ve Hindistan'da 500 kişi	Software dizaynı ve enformasyon teknolojisi
Oracle	Hindistan'da 4.000 kişi	Software dizaynı
Philips	Çin'de 700 kişi	Elektronik Araştırma-Geliştirme

Kaynak: Hira Ron, "Recent Trends and Possible Implications", Testimony of P.E. Chair, Research and Development Policy Committee The Institute of America to The Committee on Small Business United States House of Representatives on Global Outsourcing of Engineering Jobs, 18 June 2003.

Günümüzde gelişmiş ülkelere, gelişmekte olanlara işlerin kayması devam ederken, yakın geleceğe ait projeksiyonlarda bu kaymanın hız kazanacağı görülmektedir. Aşağıdaki tabloda 2015 yılına kadar yapılan projeksiyonda bu iş kaybının sonuçlarına değinilmektedir.

Tablo 3: ABD'den deniz aşırı ülkelere gitmesi düşünülen işlere yönelik bir projeksiyon*

Meslekler	2005	2010	2015
Mimarlık	32.000	83.000	184.000
İş Faaliyetleri	61.000	162.000	348.000
Bilgisayar Bilimleri	109.000	277.000	473.000
Hukuk	14.000	35.000	75.000
Yaşamsal Bilimler	3.700	14.000	37.000
Yönetim	37.000	118.000	288.000

* Çin, Meksika, Filipinler gibi düşük ücretli ülkelere outsourcing yoluyla bazı işlerin gitmesi beklenmektedir.

Kaynak: Hira Ron, "Recent Trends and Possible Implications", Testimony of P.E. Chair, Research and Development Policy Committee The Institute of America to The Committee on Small Business United States House of Representatives on Global Outsourcing of Engineering Jobs, 18 June 2003.

Tablodan da görülebileceği gibi, özellikle bilgisayarla ilgili işlerin outsourcing yoluyla yurt dışında yapılabilirliğinin önümüzdeki on yıl içinde katlanarak artması beklenmektedir. "Business Operations" olarak ifade edilen iş faaliyetleri ile yönetim alanındaki işlerinde ABD'den deniz aşırı ülkelere kayması beklenmektedir. Bu tip iş faaliyetleri, bilgisayarla ilgili işlere göre daha düşük rakamsal değerlere sahiptir. Ancak 2015 yılına kadar yapılan değerlendirmede bu işlerin yurt dışına çıkış miktarı bilgisayarla ilgili işlere oranla daha hızlı artmaktadır.

Uluslararası outsourcing nedeniyle gelişmiş ülkeler sadece yüksek bilgi ve deneyim gerektiren işlerde değil, emeğe dayalı işlerde de iş ve gelir kaybı ile karşı karşıyadır. Gelişmiş ülkeler, iş ve gelir kaybı riskine karşın gelişmekte olan ülkelere giysi ve gıda maddesi ithaline devam etmeli midir sorusuna GlobeScan'ın 20 ülkede gerçekleştirdiği Küresel Trendler Araştırmasının sonuçları aşağıda verilmektedir.

Tablo 4: İş Kaybı Riskine Karşın Gelişmiş Ülkeler, Yükselen Pazarlardan Daha Çok Gıda ve Giysi İthalatına İzin Vermeli midir? (%)

Yükselen Pazarlar	Evet	Hayır
Hindistan	83	14
Meksika	73	20
Nijerya	64	34
Türkiye	63	25
Güney Afrika	60	35
Katar	57	41
Şili	55	31
Endonezya	52	43
Arjantin	49	25
Güney Kore	47	50
Rusya	32	38

Kalkınmış Ülkeler

	Evet	Hayır
ABD	39	55
Japonya	41	49
Fransa	52	47
Almanya	55	41
Avustralya	55	40
Kanada	57	39
İtalya	53	38
AB ort.	56	35
İspanya	50	32
İngiltere	63	31
Hollanda	77	19

Kaynak: Tamer, (2004) "Dünya Üretiminde Yeni...", içinde; GlobeScan, Küresel Trendler Araştırması.

Uluslararası outsourcing nedeniyle gelişmiş ülkeler sadece yüksek bilgi ve deneyim gerektiren işlerde değil, emeğe dayalı işlerde de iş ve gelir kaybı ile karşı karşıyadır

Tablodan da görüldüğü gibi gelişmiş ülkeler içersinde yükselen pazarlardan giysi ve gıda ithaline karşı en çok itirazı olan ülkelerin başında ABD, Fransa ve Japonya gelmektedir. Bu ülkelerden özellikle ABD'nin bu anlayışa sahip olmasının nedenlerinin başında, son yıllarda ülkede yeni iş olanaklarının yaratılmaması gelmektedir. Genel olarak bakıldığında Avrupa ülkeleri içlerinde yüzde 50-55'lik bölüm yükselen pazarlara yönelik ithalata olumlu bakarken ABD'de hayır diyenlerin oranı yüzde 55'e çıkmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler açısından bakıldığında ise giysi ve gıda maddeleri ithalatını istemeyenlerin ortalama oranı yüzde 30-35 düzeyinde kalmaktadır. Türkiye, Hindistan, Meksika ve Arjantin gibi ülkelerde ise hayır diyenlerin oran, ortalamanın daha da aşağılarındadır. Doğaldır ki, bu sonuçlar ülkelerin giysi ve gıda ithalat ve ihracatından etkilenme düzeylerine göre değişmektedir.

ABD'li mühendisler arasında işsizlik oranı 2001 yılında yüzde 0'dan, 2002'de yüzde 4.2'ye, 2003'ün ilk yarısında ise yüzde 6.0'a yükselmiştir. İşsizlik oranları, elektrik, elektronik, bilgisayar ve software mühendisliği alanlarında daha da yaygındır. Geleneksel olarak ABD teknolojik icatlar konusunda lider ülke olmuştur. Ancak enformasyon teknolojilerinde outsourcing yoluyla mevcut gelişmelerin ABD dışında yapılmaya başlaması yurt içinde software alanındaki yeniliklerin artma fırsatını gerilemiştir (Hira, 2003). 2004 yılında yapılan hesaplama göre, enformasyon teknolojisine ait her 10 işten biri outsource olarak yapılacaktır. Hızla gelişen enformasyon teknolojisi alanında ortaya çıkacak olan yüzde 10'luk kayıp büyük bir orandır.

Outsourcing yoluyla yurt dışına sadece işler gitmemekte aynı zamanda bu işleri karşılığı olan ücretlerde gitmektedir. Önümüzdeki 15 yıl içersinde 136 milyar dolar düzeyinde ücretin, 3.3 milyon dolayında da işin yurt dışına gidebileceği hesaplanmaktadır. Aşağıdaki tabloda Seçilen bazı ülkeler arasındaki ücret farklılıkları karşılaştırıldığında outsourcing'in

Kaynak: Hira Ron, "Recent Trends and Possible Implications", Testimony of P.E. Chair, Research and Development Policy Committee The Institute of America to The Committee on Small Business United States House of Representatives on Global Outsourcing of Engineering Jobs, 18 June 2003.

neden tercih edildiği daha iyi anlaşılacaktır (Benkovic, Robert, 2004).

Outsourcing yoluyla iş kaybindan en çok etkilenen ülkelerden ABD'ye bakıldığında konuyla ilgili olumlu ve olumsuz görüşler mevcuttur. Konuyla ilgili pozitif yönde görüşü olan Samuelson'a (2004) göre, ABD tarihine bakıldığında pek çok üretim işinin outsourcing yoluyla diğer ülkelerde yapıldığı ve ekonominin halen işlerliğini sürdürdüğü ifade edilmektedir. Bugünde pek çok hizmet sektörüne yönelik işin outsourcing ile yaptırılmasının ABD ekonomisine zarar vermeyeceğini belirtmektedir. Gumpert (2004), ABD'nin 1900'lü yıllarda nüfusunun yarısının tarımda çalıştığını hatırlatarak, bu gün bu oranın sadece yüzde 5 olduğunu ifade etmekte ve tarımda çalışan kesimin çeşitli işlerle yer değiştirdiğini belirtmektedir. Palmer'a (2004) göre ise, gelecek 15 yıl içersinde 3 milyon iş yurt dışına gidecek olsa bile, ABD'de her ay 200.000 ile 300.000 arasında iş yaratılmaktadır. Samuelson, gelecek 15 yıl içersinde 3.3 milyon işin yurt dışına gideceği düşünülse bile ABD'de 138 milyon işin bulunacak olmasının bu rakamı önemsiz hale getirdiğini savunmaktadır. Ayrıca ABD'deki firmalar tarafından yurt dışına gönderilen her 100 dolarlık iş daha sonra ABD'ye 130 ile 145 dolar arasında yeniden yatırım olarak geri dönecektir denilmektedir (Pastore, 2004).

Reagan'ın da ekonomistlerinden olan Paul Craig Roberts'a göre, David Ricardo'nun teorisi 19. yüzyılın İngiltere'sinde özel malların ithalatının, ülkelere karşılaştırmalı avantajlar sağlamak yoluyla, daha fazla kar sağlayabileceğini göstermekteydi. Burada üretici, daha iyi teknoloji, daha ucuz hammadde, daha fazla eğitim seviyesi ya da diğer bazı avantajlara sahiptir. Bütün ülkeler serbest ticaret yolu ile bir araya geldiklerinde, birlikte daha yüksek hayat standardına kavuşacaklardır. Roberts'a göre, belirtilen dönemde üretim faktörleri göreceli olarak güçlükle hareket edebiliyordu; Oysaki günümüzde bu hareket artan oranda sağlanabilmektedir. Roberts'a göre, soğuk savaş yıllarında bu eski ticaret teorisi Rusya ve Doğu Bloku ülkelerinin dağılması ile geçerliliğini kayıp etti. Doğu Avrupa'nın ucuz işgücünü aniden dünyadaki global işgücüne dahil oldu.

Outsourcing
yoluyla
yurt dışına
sadece
işler
gitmemekte
aynı
zamanda
bu işleri
karşılığı
olan
ücretlerde
gitmektedir

Tablo 5: seçilmiş ülkelerde bir mühendisin yıllık ücreti

Ülkeler	Ülkelerin Satın Alma Gücü Paritesi	Yıllık Ücret (dolar)
ABD	1.0	70.000
Maceristan	0.367	25.690
Çin	0.216	15.120
Rusya	0.206	14.420
Hindistan	0.194	13.580

Çin ve milyonlarca yetişmiş işgücü kapasitesi-ne sahip Hindistan'da avantajlar elde etti. Pek çok alanda, düşük ulaşım ve haberleşme maliyetleri, üretimin deniz aşırı ülkelere outsourcing yapılabilmesine ve ürünün firmalara maliyet avantajı sağlayarak ABD'ye geri dönmesine yol açtı.

Joan Williamson ise Roberts'ın bu teziyle aynı görüşte değildir. ABD ekonomisi yılda 2 milyondan fazla iş yaratmaktadır ki bu Hindistan ve diğer ülkelere gönderilen işlerin telafi edilmesi için yeterlidir. Klasik argumanlara göre; bir firma bazı işleri ülke dışında daha karlı gerçekleştirebilir buradan elde edilen maliyet tasarrufu ev sahibi ülkede yeni işlerin yaratılmasına olanak sağlamaktadır. Dahası ekonomistlerin hemen hepsi ABD'de outsourcing'den farklı nedenlerle de işlerin kaybolduğunu ve yaratıldığını ifade etmektedirler. Konu hakkındaki görüşlerden biri de deniz aşırı ülkelerde kaybedilen işlerin özellikle kısa dönemde ABD'de daha iyi ücret sağlayacak işlerle yer değiştiremeyeceği yolundadır ("In Age of Outsourcing...", 2004).

DTÖ direktörü Supachai Panitchpakdi'ye göre ise, yüksek ücret ve yüksek yetenek gerektiren işler ihracat yoluyla yaratılmaktadır. Ancak ABD'deki her iş ithalatçıların tehdidi altındadır. İhracat ABD'de on yıl öncesi ile karşılaştırıldığında 7 milyon, bugün ise 12 milyon işten sorumludur. Finans ve iletişim teknolojileri v.b. gibi yeni işler uluslararası outsourcing yoluyla kaybolan işleri telafi edebilmektedir. ABD'deki işlerin Hindistan ve diğer ülkelere kayması konusunda tartışmalar yapılırken, Avrupalılar yüksek ücretli işlerin outsourcing yoluyla ABD'ye gitmesinden yakınmaktadır. ("Outsourcing and the World Trade Organization", 2004)

sonuç

Geçmişte yüksek gelir elde eden ülkeler globalleşme ve serbest ticareti benimsemekte iken, bugün pek çoğu bu coşkularını kaybetmiş görülmektedir. Örneğin: 1999 yılında ABD'lilerin yüzde 53'ü globalleşmeyi pozitif yönde görmekte iken, bugün bu oran yüzde 40'a gerilemiştir. Belki de en çarpıcı kayma outsourcing nedeniyle işlerini kaybeden yüksek gelir grubundaki Amerikalılar arasında görülmektedir. Bu grup içerisinde 1999 yılında serbest ticareti destekleyen bölüm yüzde 57'lik oran ile temsil edilmekte iken günümüzde yüzde 28'e düşmüştür ("In Age of Outsourcing...", 2004).

Buna karşın pek çok ekonomist halen daha serbest ticareti desteklemekte, outsourcing'ın kısa dönemde neden olduğu işsizliğe karşın uzun dönemdeki refah artışında etkili olacağını ifade etmektedirler. Bir grup ekonomist ise, eski ticaret teorisinin daha fazla devam edemeyeceğini savunmaktadır.

ABD'de outsourcing neden olduğu iş kaybı, beraberinde konu ile ilgili farklı görüşleri getirmektedir: (Benkovic, Robert, 2004)

-Outsourcing'i yasaklamak gereklidir. Çünkü ABD'de fabrikaların kapanmasına ve işçilerin işlerini kaybetmesine neden olmaktadır. ABD ekonomisine zarar vermektedir.

Yine outsourcing'ın aleyhine bir görüşe göre, işlerin deniz aşırı yerlere gitmesi, bütün dünyada işçiler arasında en düşük ücret için yarışın ortaya çıkması NAFTA ve DTÖ'nün ortaya çıkardığı bir sonuçtur. Çünkü bu kurumlar outsourcing'e konu olan işler üzerine vergi ve tarife koymayı imkansız duruma getirmektedir. Bu işçilerin sendikası olduğu çevre şartlarının yetersiz olduğu **ülkelerde** yapılan çalışmalarda şu gözükmiştir ki, **NAFTA ve DTÖ'nün** düzenlemeleri ve **ABD'nin** serbest ticaret alanları kaldırılmalı ve bunlar **bilateral** ticaret anlaşmalarının yer aldığı ticaret politikaları (işçilere daha **yaşanabilir** ücret ve çevre şartları sağlıyor) ile değiştirilmelidir. NAFTA ve DTÖ'nün iptali **ABD'deki** ileri teknoloji işlerinin outsourcing'ine engel olacaktır. Buna karşın, Bush yönetimi ise **deniz aşırı** outsourcing'i desteklemektedir. Bunu yeni bir uluslararası ticaret şekli olarak görmektedir (Kucinich, 2004).

-Outsourcing'i savunanlara göre ise, iş kaybı geçicidir. Kaybolan işler yakın zamanda, yeni işler kazandıracaktır ve ABD ekonomisi gelişerek refah düzeyi artacaktır.

AB ülkelerinde ise üretimin outsourcing yoluyla, maliyetin düşük olduğu yerlerde yapılması böylece uzun dönemli büyümenin sağlanabilmesi amacıyla eldeki kaynakların araştırma, geliştirme, alt yapı üzerine yoğunlaştırılması fikri ortaya atılmaktadır. AB'ye uygun bir endüstriyel stratejinin çıkarılması için ileri teknolojinin anahtar rol oynadığı sektörlerin seçilmesi gerektiği görüşü hakimdir. Bu nedenle maliyet avantajı sağlanabilecek sektörlerde outsourcing yoluyla gelişmekte olan ülkelere yaralanılabileceği ifade edilmektedir. AB'nin özellikle yüksek kalifiye işgücü gerektiren endüstriyel üretimde başarılı olmaya çalışması gereklidir görüşü yaygındır ("The Right Response to Outsourcing", 2004).

ABD'deki işlerin Hindistan ve diğer ülkelere kayması konusunda tartışmalar yapılırken, Avrupalılar yüksek ücretli işlerin outsourcing yoluyla ABD'ye gitmesinden yakınmaktadır

Günümüzde gelişmekte olan ülkelere özellikle işgücü ve çevre v.b. standartların büyük oranda göz ardı edilerek üretim yapılması da, gelişmiş ülkeler tarafından eleştiri konusu olmaktadır. Gelişmiş ülkeler bu standartlara uyulmadan yapılan üretimin maliyetleri düşürdüğünü bunun ise haksız rekabete neden olduğunu ifade etmektedirler. Özellikle işgücü ve çevre standartlarına uyulmamasının geliş-

mekte olan ülkelere yönelik outsourcing yoluyla üretimi artırdığını savunmaktadırlar. Bu amaçla, gelişmiş ülkeler haksız rekabet olarak ileri sürdükleri aksaklıkların ortadan kalkması amacıyla, Dünya Çevre Örgütü, Uluslararası Çalışma Örgütü, Uluslararası Sağlık Örgütü ve Dünya Ticaret Örgütü'nün bu tarz uygulamaları yakından takip etmelerini ve bu kuruluşların yetkilerinin artırılmasını istemektedirler.

kaynakça:

- Benkovic Jr., Robert S., (2004) "Comparative Analysis of Prohibiting vs. Tolerating Outsourcing", English 202c-Section 003, April 8.
- Elmuti Dean, Kathawala Yunus, (2000), "The Effects of Global Outsourcing Strategies on Participants", International Journal of Manpower, Vol.21, N.2.
- Erol Pinar, (2002), "Hizmet Ticareti Genel Anlaşması GATS ve Tüm Hizmetlerin Kapitalist Çevrime Dahil Edilmesi", ODTÜ Uluslararası İlişkiler Konferansı, 3-5 Temmuz 2002.
- Fan Y., (2000), "Strategic Outsourcing: Evidence from British Companies", Marketing Intelligence and Planning, Vol 18, N.4.
- Feenstra Robert (1998), "Integration of Trade and disintegration of Production in the global Economy", Journal of Economic Perspective, Vol. 12, No: 4.
- Feenstra Robert, Gordon Hanson (1996), "Globalization, Outsourcing and Wage Inequality", American Economic Review, LXXXVI. P.240-245.
- Gumpert David E. (2004), "A New Tide in Offshore Outsourcing" BusinessWeek Online, Retrieved, February 29.
- Hira Ron, (2003) "Recent Trends and Possible Implications", Testimony of P.E. Chair, Research and Development Policy Committee The Institute of America to The Committee on Small Business United States House of Representatives on Global Outsourcing of Engineering Jobs, 18 June.
- "In Age of Outsourcing, Do The Old Rules Apply?", (2004), The Christian Science Monitor, March 5, <http://www.csmonitor.com/2004/0305/p01s03-usec.html>
- Kapstein Ethan (1996), "Workers and World Economy", Foreign Affairs, May/June.

- Krugman Paul (1995), "Growing World Trade: Causes and Consequences", Brookings Papers on Economic Activities, Vol.1, p.327-377.
- Kucinich Dennis, (2004) "Outsourcing Jobs", www.kucinich.us/issues, erişim tarihi: 22.10.2004.
- Mattoo Aaditya, Wunsch Sacha, (2004) "Pre-empting Protectionism in Services: The GATS and Outsourcing", World Bank Policy Research Working Paper 3237, March 2004.
- "Outsourcing and the World Trade organization, (2004), www.berkeley.edu/courses/ECON100A/lectures/trade, erişim tarihi: 10.10.2004.
- Öztürk Azim, Sezgili Konuralp, (2002), "Dış Kaynaklardan Yararlanmanın Yeni Bir Rekabet Stratejisi Olarak Kullanılması ve Uygulama Süreci", Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt XXI, Sayı 2.
- Palmer Jr., (2004), "Outsourcing is Way of the World Real Estate Magnate: Shift of Jobs Overseas will be Boon to Nation", Boston Globe, February 2004.
- Pastore M., (2004), "Who Gains From Offshore Outsourcing?", Intranet Journal, February 29.
- Rodrik Dani (1997), "Has Globalization Gone Too Far?", Institute for International Economics, Washington D.C.
- Samuelson, R.J., (2004), "The Spector of Outsourcing", The Washington Post, January 14, p.19.
- Tamer Meral, (2004) "Dünya Üretiminde Yeni Bir İş Bölümü mü?", Milliyet Gazetesi, 21 Ağustos.
- "The Right Response to Outsourcing", (2004), Time, October 18.
- Yoo Shunli, (2000), "US Trade Sanctions and Global Outsourcing to China", Center for International Economic Studies, Policy Discussion Paper, No:0037.

Geçmişte
yüksek
gelir
elde
eden
ülkeler
globalleşme ve
serbest
ticareti
benimsemekte
iken,
bugün
pek çoğu
bu coşkularını
kaybetmiş
görülmektedir

dipnot:

- 1) Konuyla ilgili olarak bkz., Feenstra ve Hanson (1996), Kapstein (1996) ve Rodrik (1997). Bu çalışmalarda, yurt dışı outsourcing'in yerli etkisi tartışılmaktadır.

nesrin sungur ile türk tekstil sektörü üzerine

Türk tekstil sektörü üzerine yayın kuruluşundan Emine Tahsin, Nesrin Sungur ile konuştu. Kendilerine katkıları için teşekkür ederiz.

• **Emine Tahsin** - Bugün Türkiye'de tekstil ve giyim sektörünün genel özellikleri nedir? Bu sektörün '80'lerden sonra yaşadığı gelişmeleri kısaca özetleyebilir misiniz?

• **Nesrin Sungur** - Şimdi isterseniz şöyle başlayalım. Bugün Türkiye'de 40.000 firmanın tekstil ve konfeksiyon sektöründe faaliyette bulunduğu tahmin ediliyor. Bu işletmelerin yüzde 90'dan fazlasını KOBİ'ler oluşturmakta ve bu firmalar fason üretimde bulunmakta. Konfeksiyon sektöründeki işletmelerin tamamına yakını KOBİ'ler oluştururken, tekstil sektörü ağırlıklı olarak büyük ölçekli firmaların elinde bulunuyor. Türkiye'nin tekstil ve konfeksiyon sektörünün en önemli özelliklerinden biri sektörün büyük ölçüde kayıt dışı faaliyet sürdürmekte oluşu. Kayıt dışılık tekstil sektörü için de geçerli olmakla birlikte özellikle hazır giyim sektöründe son derece yaygın durumda. Bu nedenle firmaların kendi resmi kayıtları ve sektöre ilişkin resmi veriler somut gerçeği yansıtmaktan çok uzak. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı resmi verilerine göre tekstil ve hazır giyim sektöründe Ocak 2003 tarihi itibarıyla çalışan toplam işçi sayısı 538.709 olarak gösteriliyor. Tahmin edilen ise bu iki sektördeki istihdamın en az 3 milyon civarında olduğu. İşten atılma korkusuyla hiçbir sosyal güvencesi olmadan çok düşük ücretlerle, son derece sağlıksız koşullar altında, uzun çalışma sürelerine katlanmak zorunda olan bu işgücünün önemli bir kısmını ise kadın ve çocuklar oluşturuyor. Türkiye'deki bugün tekstil ve konfeksiyon sektörü ekonominin en önemli sektörü konumunda. Çünkü hala toplam ihracatın yaklaşık üçte birini gerçekleştiriyor. İmalat sanayi katma değerinin yüzde 15'i bu sektör tarafından yaratılıyor ve daha önce belirttiğim gibi yaklaşık 3 milyon kişiye doğrudan, 6,5 milyon kişiye de dolaylı iş sağlıyor. Tekstil ve konfeksiyon sektörü Türkiye'de özellikle 1980'li yıllarda önem kazanmaya başladı. 1980 sonrasında "ihracata dönük sanayileşme" adı altında

uygulamaya konan politikaların temel amacı ihracatın ve özellikle imalat sanayi ihracatının artırılmasıydı ve bu büyük ölçüde gerçekleştirildi. Toplam ihracat artarken, imalat sanayi ihracatının payı da yüzde 36'lardan, yüzde 93'e ulaştı. Sanayi malları ihracatındaki bu büyük artışı sağlayan ise esas olarak tekstil ve konfeksiyon sektörüydü. Bu dönemde yıldızı parlayan tekstil ve konfeksiyon sektörü 90'lı yıllarda tek başına sanayi ihracatının yaklaşık yüzde 40'ını gerçekleştirir hale gelmişti. Öte yandan aynı dönemde çok önemli bir değişim daha ortaya çıktı. Tekstil malları ihracatının payı önemli ölçüde azalırken, konfeksiyon malları ihracatı adeta patlama niteliğinde bir artış gösterdi. 1980 yılında toplam tekstil ve konfeksiyon ihracatının yüzde 13,6'sı, toplam ihracatın ise yüzde yalnızca 3,6'sı konfeksiyon ihracatı iken, 2003 yılında bu oranlar sırasıyla yüzde 73,9 ve yüzde 23,5'e yükseldi. Böylece konfeksiyon ve hazır giyim Türkiye'nin en önemli ihracat sektörü haline gelmiş oldu.

• **Emine Tahsin** - Türkiye tekstil sektörünün dünyada rekabet edebilecek başlıca sektörlerden biri olduğu ile ilgili genel bir kabul var. Bu, Çin olgusu ile, 2005 yılından itibaren kotaların kaldırılması meselesi ile birlikte düşünüldüğünde Türkiye'yi tekstil ve giyim alanında dünya ölçeğinde ne gibi sorunlar bekliyor? Türkiye'nin tekstil ve giyim alanında rekabet edebilme kapasitesi nedir?

• **Nesrin Sungur** - Tekstil ve konfeksiyon Türkiye'nin en büyük rekabet gücüne sahip olduğu sektörler diye değerlendiriliyor, ihracatın motorunu oluşturan sektör diye tanımlanıyor. Ancak bu sektör motor haline nasıl gelmiş biraz ona bakalım isterseniz. Tekstil ve konfeksiyon ihracatının gelişim süreci aynı zamanda Türkiye ekonomisinin çok önemli yapısal sorunlarını da içinde barındırıyor. En önemli sorunlardan biri tekstil ve konfeksiyon sektörünün toplam ihracat içindeki payının hala bu kadar büyük bir yer tutması. Bu sektör emek yoğun özelliğiyle sanayileşme sürecinin başlangıcında bütün ülkeler için hiç kuşkusuz son derece önemli. Ancak 1930'lardan başlatırsak

Türkiye'nin
tekstil
ve
konfeksiyon
sektörünün
en önemli
özelliklerinden
biri
sektörün
büyük
ölçüde
kayıtdışı
faaliyet
sürdürmekte
oluşudur

yaklaşık 75 yıllık bir sanayi geçmiş olan bir ülkenin hala en büyük ihracatını tekstil ve konfeksiyon ürünleri oluşturuyorsa burada ciddi bir sorun var demektir. Sorunun boyutlarını daha da büyüten bir başka olgu biraz önce söylediğim gibi Türkiye'nin zaman içinde esas olarak konfeksiyon malları ihracatçısı durumuna gelmesi. Özellikle günümüzde sermaye yoğun niteliği ağır basan ve ileri teknolojinin yaygın olarak kullanıldığı alanlardan biri olan tekstil sektörünün payının giderek azalması, Türkiye'nin sanayi ihracatının büyük bir kısmının emek yoğun mallardan oluştuğunun bir göstergesi. Konfeksiyon mallarının bileşimine baktığımızda sorun daha da vahimleşiyor. Çünkü Türkiye'nin konfeksiyon ihracatı katma değeri yüksek ve rekabet gücü olan moda marka ürünlerden değil, ağırlıklı olarak ucuz, sıradan ve alt orta sınıf seri üretim mallarından oluşuyor. Kotaların kalkıyor olmasını sektör için ve dolayısıyla Türkiye ekonomisi için büyük bir tehlike haline getiren de esas olarak bu durum.

Bu durum ise ne yazık ki tesadüf değil. Türkiye'de 1980 sonrasında uygulanan ucuz emek avantajına dayalı sanayileşme modelinin doğal bir sonucu. Adı "ihracata yönelik sanayileşme" olsa da her hangi bir sanayileşme perspektifi olmayan bu modelde önemli olan ihracatın artırılmasıydı. Ancak bunun için üretim kapasitesinin artırılması, yeni teknolojilerin üretim süreçlerine uygulanmasını sağlayacak yatırımlar yoluyla rekabet gücünün elde edilmesi gibi kaygılar söz konusu değildi. Mevcut sanayi yapısı değiştirilmeden, ihracat artışı esas olarak fiyat rekabeti yoluyla gerçekleştirilmeye çalışılıyordu. Bu amaçla sürekli devalüasyon, ucuz kredi, vergi iadesi gibi parasal teşvik araçları kullanılırken, özellikle emeğin ucuz olmasını sağlamak gerekiyordu ve bu gerçekleştirildi. Ucuz emek rekabet gücünün en önemli unsurlarından biri haline gelince, ihracat içinde doğal olarak emek yoğun sektörler önem kazanmaya başladı. Konfeksiyon sektörü bunların başındaydı. Emek maliyetinin temel belirleyici olduğu, rekabet üstünlüğünün esas olarak ucuz emekten kaynaklandığı bu üretim ve ihracat yapısı ege-men olunca, benzer malları çok daha ucuza ve belki de daha kaliteli olarak üreten rakiplerin ortaya çıkması durumunda panik yaşanması da çok doğal. Türkiye'nin bugün özellikle konfeksiyon sektörünün ihracat pazarları büyük tehdit altında. Almanya başta olmak üzere Türkiye'nin konfeksiyon ve tekstil ürünlerinin en çok ihraç edildiği yer Avrupa Birliği ül-

keleri. Bu ürünlerin AB'den sonraki en büyük pazarı ise Amerika Birleşik Devletleri. Toplam tekstil ve konfeksiyon ihracatının yüzde 75'i, toplam konfeksiyon ihracatının ise yüzde 90'ı bu pazarlara yapılıyor. Dolayısıyla bu pazarların kaybedilmesinin yaratacağı ekonomik ve sosyal sarsıntının ne kadar büyük olabileceğini tahmin etmek zor değil.

2005 sonrasında, kotaların kalkmasıyla dünya tekstil ve hazır giyim ticaretinde çok büyük bir değişim yaşanması kaçınılmaz görünüyor. Rekabet her iki alanda da keskinleşecek olmakla birlikte esas olarak konfeksiyon ve hazır giyim ihracatı yapan az gelişmiş ülkeler arasında yaşanacak. Çünkü kotalı ticaret döneminde gerçekleştirilen yapısal değişiklikler ve teknolojik gelişmelerin yaygın olarak uygulanmasıyla sermaye yoğun bir nitelik kazanan tekstil sektöründe gelişmiş ülkeler söz sahibi olmaya devam ederken, konfeksiyon ve hazır giyim üretimi büyük ölçüde işgücü maliyetlerinin düşük olduğu az gelişmiş ülkelere kaymış durumda. Ancak bu alanda da gelişmiş ülkeler ürettikleri katma değeri yüksek, kaliteli, orta üst sınıf moda marka ürünlerle rekabet gücünü sürdürüyor.

Sadece ucuz işgücü avantajına dayanarak sanayi yapılarını kurmuş olan ve ihracatları düşük katma değerli, ucuz alt orta sınıf ürünlerden oluşan az gelişmiş ülkelerin ise Çin rekabeti karşısında dayanmaları çok güç. Çünkü Çin benzer malları ucuz işgücü ordusu, kalifiye teknik gücü ve sürekli gelişmekte olan teknolojik altyapısının getirdiği avantajlar yanında uyguladığı kur politikası ve sübvansiyon politikaları yardımıyla çok daha ucuza ve kaliteli olarak üretebiliyor. Çin satın aldığı uçak filolarıyla coğrafi uzaklıktan kaynaklanan dezavantajını da gidermiş durumda. Az gelişmiş ülkeler 2005 sonrasında bu mallarla sadece ihracat yaptıkları pazarlarda değil kendi iç piyasalarında da rekabet etmek zorunda kalacaklar. Burada Türkiye'yi özellikle yakından ilgilendiren bir durum söz konusu. Çünkü AB ile Gümrük Birliği çerçevesinde, Türkiye de AB ile birlikte Çin'e karşı uygulanan gümrük tarifeleri indirilmek durumunda. Kota ve gümrük koruması kalmayınca iç pazarda ucuz Çin mallarının önünde hiçbir engel kalmayacak. Fiyatların aşırı düşük olması veya ithalatın aşırı artması gibi nedenlerle Türkiye'nin önlem alması da pek mümkün değil. Çünkü hem gümrük birliğinde üçüncü ülkelere karşı "Ortak Gümrük tarifesi" uygulanması zorunlu, hem de mallar serbest dolaşım çerçevesinde

Türkiye'nin
bugün
özellikle
konfeksiyon
sektörünün
ihracat
pazarları
büyük
tehdit
altında

diğer AB ülkeleri üzerinden kolaylıkla Türkiye'ye girebilecek. Ülkemizdeki tekstil firmalarına baktığımızda önemli ölçüde teknolojik bir yapılanmanın gerçekleştirildiğini görüyoruz. Dolayısı ile bu firmaların görece olarak daha az sorun yaşayacaklarını düşünüyorum. Yani kotasız dönemde esas sorunu biz konfeksiyon ihracatının tıkanması, bu atölyelerin kapanması ve buralarda çalışan insanların işsiz kalmaları halinde yaşayacağız ve bu ne yazık ki çok uzak değil. 2005 yılı sonlarına doğru bu etkileri yoğun olarak hissetmeye başlayacağız diye düşünüyorum.

• **Emine Tahsin** - Peki konfeksiyon alanında yeniden yapılandırma gündemde olacak mı, ne doğrultuda olacak, ileriye dönük öngörünüz nedir?

• **Nesrin Sungur** - Şimdi yeniden yapılanma dediğiniz zaman konfeksiyon alanında fason üretimin dışında bir yeniden yapılanma gereği hep söylenen bir şey. Siz alt orta değil de üst orta sınıfa hitap eden kaliteli ürünler, moda- marka ürünler üretebildiğiniz takdirde, dünya moda piyasalarına satabilecek nitelikte ürünler yaratabildiğiniz takdirde bu alanda bir şansınız olabilir ama bunun bu günden yarına olması mümkün değil. Bu çok önceden başlamış olması gereken bir süreçti, üstelik sadece piyasaya bırakarak değil, hükümetlerin bu anlamda bir vizyonu olmalıydı. Teşvik sistemi buna göre yapılandırılmalıydı. Son yirmi beş yılda tekstil konfeksiyon sektörü en fazla teşviklerden yararlanan sektör durumundadır. Yirmi beş yılın yirmisinde birinci sırada bulunuyor. Ancak alınan bu teşvikler büyük ölçüde sadece kapasite genişletilmesinde kullanılmıştır. Bu sektörde bir yeniden yapılanma kaçınılmaz olarak gündeme gelmiştir. Yani ayakta kalacak firmalar sahiden bu anlamda bir yapısal dönüşümü gerçekleştirebilen firmalar olacaktır. Ancak böyle sıyrılacak firmaların sayısının özellikle konfeksiyon alanında çok fazla olacağını, en azından kısa dönemde tahmin etmiyorum. Dolayısıyla küçük firmaların büyük bir kısmının tasfiyesi kaçınılmaz gibi geliyor bana. Bu gelişmelerin doğal bir sonucu da tekstil konfeksiyon sektörünün ihracat içindeki payının azalacak olmasıdır. Nitekim son aylık veriler de otomotiv sektörü ihracatının tekstil konfeksiyon ihracatını yakaladığını gösteriyor.

• **Emine Tahsin** - Bu büyük firmaların finansmanını sağlamlaştırmaları nasıl olacak yani bir kısmı ayakta kalacak kendini yapılandırarak ayakta kalacak, bunlar kendi finansmanı nasıl sağlayacak?

Nesrin Sungur

• **Nesrin Sungur** - Bu sırf finansman sorunu değil. Finansman sorunları olacak, yurt dışında pazarlama sorunları olacak. Bunlar halledilemeyecek sorunlar değil. Bence esas sorun tekstil ve konfeksiyon ihracatçılarının konuya yaklaşımında. Basında çıkan deklarasyon türü açıklamalarda hükümetten istenenlerin başında istihdam vergileri ya da sigorta primlerinin düşürülmesi, elektrik gibi girdilerin ucuzlatılması geliyor. Bütün bunlar farkındaysanız hala fiyatı daha ucuz kılmak üzere yapılan şeyler. Buradan çıkış yok. Fiyatı daha ucuz kılarak, dünyada Çin başta olmak üzere, Hindistan arkadan geliyor, bu ülkelerle rekabet etmek mümkün değil. Çin'de hazır giyim üretimi yapan ve kendi markasına sahip Ayşen Zamanpur isimli bir yerli sanayiciyle yapılan bir röportajı okudum geçen gün. Şöyle diyordu: "Sizi öne çıkaran başka bir özelliğiniz yoksa, mesela sadece fiyatta rekabet edebiliyorsanız, ucuz üretmenin dışında başka bir şey yapmadıysanız Çin'den çok korkun; çünkü uzun bir süre onlardan daha ucuza üretebilmeniz mümkün değil". Benim de demek istediğim tam da bu. Üstelik 3 milyon işçinin sadece 500 bini kayıtlı ise, sadece bunlar için vergi ve sigorta primi ödeniyorsa, bunun üzerine işçi ücretlerinin ve sigorta priminin yüksekliğinden bahsetmek de tuhaf bir çelişki sanıyorum. Sektörde hala egemen olan, daha ucuz işçi kullanalım, biz de Anadolu'da küçük Çin'ler yaratalım, daha ucuza satalım ve rekabet şansımız artsın mantığı. Mevcut yapıyı değiştirmeden maliyetleri düşürerek rekabet şansının olmadığını Türkiye ne yazık ki bir bedel ödeyerek görecektir diye düşünüyorum.

Fiyatı
daha
ucuz
kılarak,
dünyada
Çin
başta
olmak
üzere,
Hindistan
arkadan
geliyor,
bu
ülkelerle
rekabet
etmek
mümkün
değil

• **Emine Tahsin** - Yani bu noktada Çin, net bir şekilde bu gerçeklerle yüz yüze gelme anlamına geliyor galiba.

• **Nesrin Sungur** - Evet ama keşke Türkiye gerçeklerle bu şekilde yüz yüze gelmek zorunda kalmasaydı. Sahiden biraz ekonomi ile ilgisi olan, ilgisi olmasa bile biraz ekonomide ne olup bitiyor diye bakan herkesin öngörebileceği bir şeydi bu. Çin'in birden bire Dünya Ticaret Örgütü üyesi olması tabii işleri çok kızıştırdı, bu çok açık bir şey. Ama ucuz işgücü üzerinden rekabetin bir çıkmaz olduğunu görmek için illa böyle bir şeyin yaşanması gerekmiyordu.

• **Emine Tahsin** - Birde bu anlamda yeniden yapılandırma planlama ya da herhangi bir politika biçimi şu anda pek gündemde değilmiş gibi görünüyor.

• **Nesrin Sungur** - Şu sıralar eyvah ne yapacağız diye bir panik hali yaşanıyor. Doğal olarak bir şeyler yapılması konusunda da bir çaba var. Ancak yaşanan sorunun büyüklüğü karşısında bu çabalar çok yetersiz ve daha önemlisi kısa sürede sonuç alınabilecek gibi görünmüyor. Biraz önce de söylediğim gibi yeniden yapılanma kaçınılmaz olarak gerçekleşecek ama bedeli de ağır olacak.

• **Emine Tahsin** - Geçen yıl yapmış olduğunuz bir çalışmada tekstil alanında yaşanacak olan işsizliğe dikkat çekmiştiniz. Bugün de buna vurgu yaptınız. Tabii yeniden yapılanma ile birlikte tekstil ve giyimdeki iş kayıplarının çok ciddi olması bekleniyor, Bu konuda ne söylemek istersiniz?

• **Nesrin Sungur** - Tekstil konfeksiyon sektörünün hala ekonominin en önemli sektörü olması, toplam ihracat içindeki payının hala bu kadar yüksek olması beni bir iktisatçı olarak rahatsız etmektedir. Bu nedenle bu aralar konuyla ilgilenmemin en önemli nedeni tekstil konfeksiyon sektörünün geleceğine ilişkin kaygılardan çok, burada yaşanacak istihdam kayıpları oldu. Hem ekonomik hem sosyal olarak insan hayatlarının altüst olacağından endişe ediyorum. İşsizlik zaten yüksek ve ekonominin yüzde 9.8 büyürken işsizliği azaltamayan bir yapısı var şu anda. Bir sürü nedenleri olabilir o ayrı bir konu ama böyle bir yapıda yani zaten işsizliğin ve yoksulluğun bu kadar yüksek olduğu bir dönemde, bu sektörden gelecek yeni bir işsiz kitlesinin bütün bu sosyal sorunları çok daha artıracığı kaygısı taşıyorum. Ayrıca bu konu Türkiye'nin dış ticaret açığını dolayısıyla cari açığını da çok yakından ilgilendiren bir konu. Ama sosyal sorunlar

açısından yaratacağı tehlike bana şu anda cari açıktan daha da önemli geliyor.

• **Emine Tahsin** - Bir de bu konuştuklarımıza ek olarak tekstil vegiyim alanını ve diğer sanayi kollarını etkileyecek olan Dünya ekonomisinde sosyal şartlar başlığı altında tartışılan mevzuat uyumu, Avrupa Birliği ve ABD genel olarak ticaret yapılan ülkelerin belli mevzuatlara uyumunu öngörüyor bu konuda siz ne diyeceksiniz?

• **Nesrin Sungur** - Sosyal şart yani işyeri standartlarının getirilmesiyle bir tür sosyal dampingin önlenmesi amaçlanıyor. Denilen şu; az gelişmiş ülkelerde iş yeri standartlarına uyulmuyor, sendikasıız işçi çalıştırılıyor, kadın ve çocuk emeği çok yoğun kullanılıyor, dolayısıyla bir tür rekabet avantajı sağlıyorlar. Bu ülkelerde de üretim koşullarına belli standartların getirilerek bu haksız rekabet avantajının ortadan kaldırılması savunuluyor. Özellikle Çin rekabetine karşı Asgari Çalışma Standartları uygulaması getirilmeye çalışılıyor. Ancak bu standartları sadece Çin değil, ucuz emeğe dayalı ihracat yapan Türkiye de dahil bütün az gelişmiş ülkeler ihlal ediyor. Bu standartların getirilmesi, sadece Çin'i değil bir çok ülke ihracatını etkileyebilecek bir uygulama. Dolayısıyla sosyal şart getirildiği anda Türkiye için de aynı şey geçerli olacak. Bu nedenle de konfeksiyon sektörünün içinde bulunduğu açmaz bu yüzden daha iyi hale gelmeyecek. Şöyle bir şey olacak; sahiden o şartların uygulanabilmesi halinde işçilerin en azından bir kısmı sendikalı olabilecek daha iyi çalışma şartlarına kavuşabilecek ama biraz önce bahsettiğimiz ve esas sorunu oluşturduğunu düşündüğümüz büyük ölçüde işsiz kalmış insanların sorunları hafiflemeyecek.

• **Emine Tahsin** - Böyle bir standartlaştırmanın getirilmiş olması aynı zamanda bu standartlara uymayanların da sistem dışına itilmesini sağlayacak.

• **Nesrin Sungur** - Tabii amaç aslında böyle bir şey. Ama diyorum ya bu konu oldukça çelişkili. Şöyle ki; Çin'e getirdikleri takdirde Çin'de üretim yapan çok fazla gelişmiş ülkelere giden firmalar var. Dolayısıyla bir anlamda kendi firmalarına sınırlama getirmiş oluyorlar aslında sosyal şartla. Bunu kolaylıkla getirebileceklerini sanmıyorum; getirse bile dediğim gibi Türkiye'nin konfeksiyon alanında yaşayacağı sıkıntıları sadece hızlandıracak bir olgu olacak gibi geliyor bana.

• **Emine Tahsin** - Çok teşekkür ederim.

Bu
sektörden
gelecek
yeni
bir
işsiz
kitlesinin
bütün
bu
sosyal
sorunları
çok
daha
artıracığı
kaygısı
taşıyorum

paradigma olarak "çin kapitalizmi" üzerine eleştirel düşünceler

Asya ya da Çin kapitalizmine ilginin artması tarihsel olarak, 70'li yılların sonunda başlayan ve 90'lı yılların başında neredeyse kapitalizme tümüyle açılarak güç toplayan Çin'in sosyalizmden dönüşüyle aynı zamana rastlamıştır. Aynı dönemde "Küresel Kapitalizm" ya da "esnek üretim" olarak anılan süreçlere de ilgi göze çarpmaktadır. Zamansal tesadüf, en azından ilgi çekicidir ve Çin ya da Asya kapitalizmiyle, kapitalizmin yeni aşamasının ne olacağı arasındaki ilişki ile ilgili soruları ortaya çıkarmaktadır. Bu ikisinin birbirine nasıl katkı sağlayacağı, ya da aralarındaki ideolojik diyalektik, aşağıdaki tartışmanın hareket noktasıdır.

Aşağıda, günümüz Çin kapitalizmi üzerine tartışmanın, küresel kapitalizm üzerine olanın önemli bir görünüşü olduğunu ileri sürüyorum. İkinci ilişki, Çin kapitalizmini anlamak için gerekli içeriği sağlarken, hiç bir anlamda tek yönlü değildir; Doğu ve Güneydoğu Asya'daki Çin toplumlarının (Kuzey Amerika'da olduğu gibi) ekonomik gelişmesi küresel kapitalizm söylemlerine dinamizm katmıştır. Bunlardan biri, diğerinden bahsedilmeden anlaşılamaz.

Bu ilişki aynı zamanda türlü türlü tarif edilecek olanın (Çin kapitalizmi, Konfüçyüs kapitalizmi, vs.) kapitalizm üzerine, sosyalizm sonrası ya da devrim sonrası söylemlerde bir yenilik olabileceğine işaret etmektedir. Burada yenilik olarak belirtmek istediğim yalancılık üzerine kurulu bir ideolojik uygulama ya da olmayan bir şeyden yeni bir şey yaratmak değildir, bunun yerine "Çinlilik" olarak anılan toplumsal, siyasi ve ideolojik özellikleri yeni bir model ve belli bir ölçüde yeni bir kalkınma gerçeği oluşturmak için yeniden örgütlemek ve organize etmektir. Terimi, açıklamanın temel probleminin ne olabileceğine dikkat çekmek ve Çin özellikleri ve Çin kapitalizmi arasındaki neden-sonuç ilişkisini tersine çevirmek için kullandım: Bu, Çin özelliği olarak tanınmaya varan Çin kapitalizminin nedeninden ziyade, küresel ekonominin başka bir yerinde kaynaklara sahip olan bir kapitalizmin sonucu olabilir. Başka bir deyişle, Çin kapitalizmi üzerine tartışma sadece tanımlayan değil, aynı zamanda ve daha da önemlisi kendi nesnesini

yaratana bir tartışma olabilir. (Tartışmayı burada, sadece ideolojik uygulamaları değil kurumsal pratikleri de içerdiği şekliyle, geniş anlamda kullanıyorum.)

Bundan başka, böyle bir tartışma sadece telaffuz edilenlere karşı değil, aynı zamanda gizli olanlar için de değerlendirilmeli. Aşağıda, Çin üzerine tartışmaların gerçekte, "Çinlilik" fikriyle de ilgili olanları da içerecek şekilde, çok önemli sorunları gizlediğine işaret ediyorum. Çin kapitalizmi üzerine bu tartışmanın yan ürünü olarak, Çin nüfusunun küresel olarak artan gözlenebilirliği, Çin diasporası olarak anılan eşi görülmemiş bir ilgi görmüştür. Bu nüfusun gözlenebilirliği "Çinlilik" düşüncesini onaylayacak gibi gözükürken, çok uluslu etnisitenin farkedilebilir ortak özelliği alternatif bir yaklaşım olarak, Çin'deki yerleşmiş farklı toplumsal ve kültürel çevrelerin farklılıklarını yüzeye getirerek Çinlilik düşüncesini sorgulamaktadır. Bu açıdan, Çinlilik üzerindeki ısrar, küresel ilişkilerde ekonomik güç olma iddiasıyla uyumlu, çok uluslu Çin etnisitesi yaratmak için, bu yerel farklılıkları bastırmak olmasa da içermeyi cesaretlendirmeyi vurgulamaktadır. Etnisitenin bu tür bir temsili içinde bu farklılıkların şeyleştirilmesi Çinlilik düşüncesi yoluyla yok olmasının, bu kez bizzat tarafından, Çin ve Asya'nın "oryentalist" inşasını canlandıracağını ekleyebilirim.

Tartışmamı Çin modeli olarak anılan kapitalizmdeki istikrarsızlık üzerine kısa bir yorumla bitireceğim, bunlar küresel kapitalizmin kaprisleri içinde kök salmış olduğu kadar modelin içinde de tekrarlanmıştır.

"çin kapitalizminin" icadı

Kapitalizmin bir Çin biçimi olabileceği, Çin toplumunda değil Amerika Birleşik Devleti'nde doğan bir fikirdi ve bunun küresel önemde iki koşulu vardı: Çin'de sosyalizmin gerilemesi ve Doğu ve Güneydoğu Asya toplumlarındaki eşi görülmemiş büyüme gerçeğine karşın Avrupa ve Amerika kapitalizminde gözlenen durgunluk.

Amerikan futurologist Herman Kahn'ın *World Economic Development: 1979 and Beyond* kitabı benim bildiğim tüm diğer kitaplar-

Arif
Dirlik*

çeviren

Emre
Balıkcı**

Kapitalizmin
bir
Çin
biçimi
olabileceği,
Çin
toplumunda
değil
Amerika
Birleşik
Devleti'nde
doğan
bir
fikirdi

* Duke Üniversitesi
Tarih Bölümü
** MÜ Kalkınma
İktisadi ve
İktisadi Büyüme
Y. Lisans Öğrencisi

dan daha fazla olarak Çin (daha geniş olarak, Doğu Asya) kapitalizmi üzerine tartışmaları hararetlendirdi. Doğu Asya toplumları hakkın-
da yazdığı zaman,

dünya ekonomisinin koşulları Kahn'ın zih-
ninde oldukça netti:

"İlk ikisinin (Tayvan ve Güney Kore) şu
anki göreceli yüksek moral, bağlılık ve ekono-
mik yeteneği, neredeyse Japonya da dahil ol-
mak üzere gelişmiş kapitalist ülkelerde ger-
çekleşmekte olanlarla çıplak bir karşıtlık gös-
termektedir." (Kahn, 1979: 329).

Kahn'a göre, Çin'in sanayileşemeyeceği
şeklindeki geleneksel bilgi, şunu anlayabilmek
için yeniden gözden geçirilmeli "Çinli her ko-
şulda sanayileşebilir." Sebep olarak şunu ileri
sürüyor:

"Max Weber'in Protestan ahlakının, moder-
nizmin yükselişi ve yayılması için oldukça kulla-
nışlı olduğu görüşü, bu kitabın okuyucularının
bir çoğu için tanındıktır. Ancak bir çok okuyucu,
geçen 20 yılda kademeli olarak ortaya çıkan
Konfüçyan ahlakı üzerine kurulu toplumların
birçok yoldan sanayileşme, zenginleşme ve
moderleşme çabasında Batı'ya üstün olabilece-
ği düşüncesine yabancıdır." (ibid., 121).

Kahn'ın tanımladığı şekliyle "Neo-Konfüç-
yan toplumlar" diğer toplumlardan, birbirleriyle
ilişkili Konfüçyan ahlakına içsel olan iki özelli-
kler serisi nedeniyle daha yüksek büyüme
oranları kaydetmişlerdir: "Kendini adanmış, mo-
tive olmuş, sorumluluk sahibi ve eğitilmiş birey-
ler ile; artan oranda bağımlılık duygusu, örgüt-
sel kimlik, ve çeşitli kurumlara bağlılık yarat-
ma. (ibid., 128).

Kahn'ın gözlemleri, aralarında sosyolog
Peter Berger (1987) ve S. Gordon Redding
(1993), Doğu Asya uzmanı Roderick MacFar-
quhar (1980) ve Roy Hofheinz (1982) ile popü-
ler yazarlardan Jel Kotkin'in (1992) de olduğu
bir çok yazar tarafından "Konfüçyanizm" ve
"Çin kapitalizmi" üzerine tartışmalarda öteden
beri tekrarlanmıştır. Yıllar içerisinde, tartışma
"Çinliliğin" yeni unsurlarının da Çin kapitaliz-
mine katılmasıyla daha ayrıntılı bir hale gel-
miştir. Günlük hayatta; güçlü aile yapısı, eğiti-
me verdiği önem ve akrabalık ya da üvey ak-
rabalık toplumsal ağı yoluyla vurgulandığı
şekliyle Konfüçyan değerlerin en sık aktarılan
Çinli özelliği olduğunu söylemenin doğru ola-
cağını düşünüyorum.

Eğer Kahn ve Berger'inki gibi metinler, Çin
kapitalizmi üzerine yeni tartışmalarda kaynak
metinler olarak ortaya çıkıyorsa, tartışma

özellikle Çin de dahil olmak üzere Doğu ve
Güneydoğu Asya'nın değişik yerlerinde "Doğu
Asya Kültürü ve Modernizasyonu" üzerinde
bazı varyantlar doğurarak amansız bir konfe-
ranslar serisi yoluyla kurumsallaştırılmıştır. Bu
konuda liderlik, 70'lerin sonunda Başbakan
Lee Kuan Yew'in emriyle toplumu (tekrar
Çinileştirme) "re-Sinify" yapmak için yola çık-
mış olan Singapur'dadır. Sonuç, 1982'de 8
Çin kaynaklı yabancı uzmanın hükümete,
Konfüçyanizmi okul müfredatına sokma yolun-
da tavsiyeler vermesi için davet edilmesi oldu.
Bunu takip eden yılda Singapur'da, Konfüçya-
nizm üzerine araştırmalar gerçekleştirmek
üzere bir Doğu Asya Felsefeleri Enstitüsü ku-
ruldu. İki Singapurlu uzmana göre 1979'dan
önce, "Konfüçyanizm'in halk arasında sohbet
konusu bile olamadığı" Singapur'da (genel
olarak Doğu Asya'da), Konfüçyanizmin ve Çin
değerlerinin teşvikçileri ortaya çıktı: Çin ve
Amerika Birleşik Devletleri.

80'lerin ortalarına doğru diğerleri de katıldı.
Son on yılda bu sorun üzerine gerçekleştirilen
tüm konferans ve yayınları sıralamak benim
elimden gelmez ve bunun için uğraşmak ufak
derecede önemli olurdu. Birkaç genel gözlem
yeterli olacaktır. Birincisi, benim bildiğim tüm
konferanslar gösteriyor ki, birkaç turdan sonra
tartışmalar daha çok tekrarlardan oluşuyor ve
konferansların çok fazla uzadığı durumlarda
bile, Çin özellikleri ve Çin kapitalizmi arasında-
ki ilişki sorunu çözülmemiş olarak kalıyor. İkinci-
cisi, ilk olarak Singapur, Tayvan, Hong Kong
ve Amerika Birleşik Devletleri'nde değişik mev-
kiler (özellikle Hawaii) bu aktiviteler için hizmet
verirken, özellikle doksanlarda Çin Halk Cum-
huriyeti'nde bazı mevkiler Çin ya da Asya Kül-
türü ve Modernleşmesi üzerine konferanslara
ev sahipliği yapan ana alanlar olarak ortaya
çıkışlardır. Son olarak, bu tartışmalar sadece
sözkonusu problemi çözmekle kalmamış,
aynı zamanda Çin uzmanları arasında, Çin ka-
pitalizmi ve Çin karakteristiği arasındaki ilişki
sorunsalı hakkında olduğu kadar -hatta daha
da önemlisi- "Çinlilik" sorunu üzerine anla-
mazlıkları ön plana çıkarmıştır. Diğer yandan
konferanslar, Doğu ve Güneydoğu Asya'dan,
Avrupa'dan ve Kuzey Amerika'dan entellektü-
ellerin, akademisyenlerin, hükümet görevlileri-
nin ve işadamlarının dolaşımı için mevki sağla-
maktadır ve bunu, küresel ideolojik aktivitenin
ön sıralarında tutarak Çin kapitalizmi düşünce-
sinin dinamizmine bir kaynak sağlayan entel-
lektüel bir alan yaratarak gerçekleştirmektedir.
Başka bir deyişle bu önemli faaliyet, sorunun

Konfüçyan
değerlerin
en
sık
aktarılan
Çinli
özelligi
olduğunu
söylemenin
doğru
olacağını
düşünüyorum

karmaşıklığını ve anlaşmazlığını çözümleyerek Çin kapitalizmi düşüncesini iletmiştir.

Yukarıda belirttiğim gibi, Çin kapitalizminin bir ürünü olması mümkün olan, Çin diasporası sorunu, Çinlilik kimliğinin altını çizerek, ilk sorunun hayatıyetine katkıda bulunmuştur.

Burada ben sadece, Doğu Asya toplumlarının ekonomik önemini artırmasıyla kendiliğinden "örnek azınlık" düşüncesinin ön plana çıktığı Amerika Birleşik Devletleri'nden bahsedebirim.

Yüzyıllık bir ayrımcılık, Asyalı Amerikanları yerel toplumlarıyla bağlarını onarmak konusunda isteksiz hale getirdi, ancak bu durum son yıllarda Asya toplumlarının başarıyla değişti ve Asya'da, profesyonellere ve zengin olanlara öncelik veren yeni bir göç dalgası oluştu. Amerikalı Çinliler, geçtiğimiz yıllarda sadece bu bağ tanımlamakla kalmadılar, aynı zamanda her zamankinden daha fazla olarak Amerika-Doğu Asya ekonomik ilişkilerinde aracı rolü oynamaya isteklilik gösterdiler. 1990'da Honolulu'da "Çinli Olmanın Anlamı" üzerine gerçekleştirilen konferans, Çinli ve Çinli olmayan uzmanları kimlik sorununu Çin diasporası bağlamında izlemek için bir araya getirdi. Çin diasporası üzerine 1993'de Berkeley, CA'da önemli bir konferans tüm dünyadan Çinlileri, Çinlilik kimliğini sorgulamak üzere bir araya getirdi. Çin kapitalizminde olduğu gibi, bu konferanslar da kimlikler olduğu kadar farklılıklar üretmeye yaradı, ancak yine de Çinlilik üzerindeki tartışmalara dinamizm de kazandırdı. "Düşüştüğü yerde büyüyen kökler" (luodi shenggen) ya da "yaşayan ağaç gibi" konferans başlıkları, gerçekte "Çinliliğin değişen anlamı"na ve var olan kimlik sorunlarına vurgu yaparken, aynı zamanda ortak kaynak üzerine kurulu "son örnekte kimlik" onayına da katkı yapmaktadır. En azından, tek etnisite terimleri ile kavramsallaştırılan entellektüel aktivite imalarını ve bu aktivitenin nesnesini üretme yollarını önemsemeliyiz. Ayrıca Çin yetkililerinin (Berkeley olayında olduğu gibi) hem Tayvan hem de Çin Halk Cumhuriyeti'nin bu aktivitelere dahil edilmiş olması da dikkate değerdir.

Bu ideolojik faaliyet biçimsel olarak "Çinliliğin" karmaşıklığını onaylarken, aynı zamanda Çinliler arasındaki bir çok farklılığı, dünya çevresindeki Çin nüfusunun yeni bir tür birliğini "re-sinification" (Wang Gung-wu'ya ait-tekerrar bir terim Çinileştirme) süreciyle geliştirerek birleştirmeyi sağlamaktadır. Bu farklılıklar kabul edilerek denilebilir ki, bu farklılıklarla birlik-

te dile getirilmesi gereken yeni bir Çinlilik kimliği buluşu, açıkça geçmiş yapıları yargılamak üzere çağırır da, bugünün faaliyetidir. Bu anlamda, "Çinlilik" ve Çin kapitalizmi üzerindeki tartışma farklı uzamsallıkları (spatialities) ve zamansallıkları (temporalities) çağırmakta, nesnesini keşfetmek için, kaynakların çeşitliliğinin kültürel elementlerini yeniden düzenlemektedir: yeni bir Çinli kimliği. Tartışma kaçınılmaz olarak Çinlilik anlamı üzerine ileri çekişmelere neden olacaktır, ancak yine de bu çekişmeler için durumu küresel öneme taşıyan alanlar ve mekanlar yaratacaktır. Neyi saklı tuttuğu konusunu, bir sonraki başlıkta ele alacağım.

Burada kısaca belirtmek isterim ki, Çin kapitalizmi üzerine tartışmaları hararetlendiren şey yalnızca ideolojik konular değildir, ayrıca Çin toplumunu küresel olarak konumlandığı görülen ekonomik faaliyetler. Burada kullandığım kanıt çoğunlukla izlenimcidir. Öncelikle aklımdakini bir öneri olarak ifade edeceğim: "tahayyül edilen" Çin kapitalizmi tartışmalarındaki çok uluslu Çin etnisitesi, özellikle Çin'in 1992'den beri neredeyse tamamıyla dışa açılması bağlamında, küresel kapitalizmin ekonomik faaliyetleri tarafından mümkün kılınan maddi aktivitenin bir ürünüdür. Ekonomik teorisyenlerin çalışmalarının bir türevi olan Küresel Kapitalizm'den anlatmak istediğimi başka bir yerde ortaya koymuştum. (Dirlik, 1994) Burada, finansal işlemlerin, üretimin ve tüketimin, Küresel Kapitalizme eşlik eden eşi görülmemiş çokuluslaşmasının, Doğu ve Güneydoğu Asya'daki Çin nüfusuna, Kuzey Amerika ve Avrupa'dakilere olduğu kadar fayda sağlayan durumlara yol açtığını söylemek yeterli olacaktır. Burada özellikle söylenildiği şekliyle "yeni uluslararası işbölümü"ne eşlik eden, işin çokuluslu parçalara ayrılması (subcontracting) faaliyetinden bahsedeceğim. Küresel kapitalizm için büyük organizasyon biçimleri çokuluslu işbirliği iken, işin parçalara ayrılması pratiği büyük firmalar için üretim yapan küçük işletmelere, yenilenen bir önem kazandırmıştır. Bir Japon analisti, Takahide Kosaka, özellikle çokuluslu temelde işi parçalara ayırma faaliyetinin, dikey ve merkezleşmiş örgütlenme yapılarına karşı, "network tipi" örgütlenme yapılarının işine yaradığına işaret etmiştir. (Kosaka, 1990: 31-36) Ayrıca, bana göre diğer cezalandırıcı ölçütlerin mümkün olmasına rağmen kişisel ilişkilerin önemini destekleyecek olan ikinci durumda, denetim aşırı örgütlü olmak yerine gizlidir.

Çin
kapitalizmi
üzerindeki
tartışma
farklı
uzamsallıkları
ve
zamansallıkları
çağırmakta,
nesnesini
keşfetmek
için,
kaynakların
çeşitliliğinin
kültürel
elementlerini
yeniden
düzenlemektedir

Eğer sorun gerçekten buysa, Güneydoğu Asya'daki tüm küçük işler arasında göze çarpan ve herhangi bir türde network ilişkisini muhafaza etmiş olan Çinlilerin üretimin bu yeni iş bölümünde oldukça avantajlı bir pozisyon tutmaları gerektiği yargısı aşırı gözükmemektedir. Ancak bu, sadece geçmiş ekonomik faaliyetlerin bir mirasından daha fazlasını içermektedir. Ambrose King, "kuan-hsi ve network kurma"nın kendisinin süregiden "toplumsal mühendislik" olarak adlandırdığı, geliştirme ve yeniden geliştirme süreci olduğuna işaret etmektedir. (King, 1991). Çin işletmeleri, çokuluslu şirketlerin yeni üretim ağına katıldığı için, sadece eski ağlarını dönüştürmeye değil, aynı zamanda, yeni ağlarını da "yeni uluslararası işbölümü"nin ihtiyaçlarına cevap verebilmek için geliştirme ihtiyacındadır. İş parçalarına ayırma, ekonomik faaliyetleri kısıtlayıcı yasaların zayıflığı nedeniyle günümüzün "öncü kapitalizmi" olarak tanımlanan Çin'e genişledikçe, yeni kişisel bağlar işbölümünün işleyebilmesi için geliştirilmeli, yenilenmeli yeniden geliştirilmelidir. Çin dışında bile bu bağlar diğer Çinlilerle iş yapma yönünde tercih yapmış olan Güneydoğu Asya'daki çeşitli toplumlardaki Çin nüfusuna karşı ayrımcılık tarihine atıfla birincil önemdedir. Her iki durumda da, iş parçalarına ayırma faaliyeti (diğerleri arasında) "üretimin etnikleşmesi" şeklinde tanımlanabilecek şekilde, çeşitli Çin nüfusları arasındaki karşılıklı ilişkiyi arttıracak ve birbirleri arasındaki bağı kuvvetlendirecektir.

Wang Gunghu bu imkanı "uluslararası ticaretin devasa büyümesinin Çinlilere özellikle sayısız olarak bulundukları Asya-Pasifik bölgesinde kosmopolitan kültürlerini diğer Çinlilerle ticaretle birleştirmelerine artan bir kapasitede, hem Çin'de hem de dünya çevresinde, daha önce görülmemiş bir şekilde imkan vereceğini" gözleyerek ima etmiştir. (Wang Gungwu, 1991: 154).

Burada bugün "Çinlilik"e olan ilgiyi birkaç ekonomik faktöre atfederek ekonomik bir indirgemeciliğe ya da fonksiyonalizme düşmek istemem, ancak Çinliliğe olan ilginin ortaya çıkışının Güneydoğu Asya'da kapitalizmin hızlı gelişimiyle olan zamansal çakışmasından dolayı ortaya çıkan soruları ve daha da öte Çinli toplulukların uzaklığından kaynaklanmayan fakat bu uzaklıkları yeni ekonomik ilişkiler yoluyla birleştirmeden doğan sorunların ortaya çıkmasını engelleyemeyiz. Sonuç olarak, yeni ekonomik ilişkiler çokuluslu şirketlerde toplanan küresel kapitalizmin üretim süreçlerini

içermektedir. Bu mantıkla, Çin kapitalizmi üzerine tartışmayı günümüz küresel kapitalizminin yapısal koşullarıyla yakından bağlı güncel bir fenomen olarak incelemekten yarar sağlayabiliriz. Sıradaki başlıkta, küresel kapitalizmle olan bu ilişkinin, eski Avrupa merkezli kapitalist ideolojide mevcut olan zorluklara rağmen, bu taleplerin kapitalizmin ideolojisi içine istenilmesinin nedenleri kadar Çin kapitalizmi üzerine tartışmaların bazı taleplerini açıklamakta yardımcı olacağını tartışacağım.

- "Çin kapitalizmi" üzerine tartışmanın gizledikleri

"Çin kapitalizmi" düşüncesinin temel sorunu "Çinlilik" düşüncesinin muğlaklığıdır. Son yıllarda, etnik sorun, çoğunlukla dünyadaki etnik çatışmalardan dolayı, ancak aynı zamanda daha önceleri ulus ve etnisiteye eşitleyen varsayım tarafından gizlenen sorunu ön plana getiren çokuluslu etnisitelerin ortaya çıkışının nedeniyle, bir entellektüel sorun olarak ortaya çıkmıştır. Temel bir soru etnisitenin kendi doğasıyla ilgilidir : Diasporanın kesin fenomeni, bir yandan çokuluslu etnik kimliğin sorgulanmasının artmasına neden olurken, aynı zamanda böyle bir kimliğin, bu gerekliliğin çeşitli diasporic alanlarında yerleşmesi anlamına gelmesinden dolayı, basit tanımlanmasına da karşı çıkmaktadır. Diasporik kimlik (ya da, Arjun Appadurai'nin tanımlamasıyla "ethnoscapes") çeşitli yerel kimlikleri içeren bir araştırma üzerine bulunabilir. Çok uluslu bir etnik kimliği bu şartlarda yeniden inşa etmek zaten belirsiz etnik kaynağın birçok kültürel pratiklerinin birleştirilmesini gerektirmektedir. Aynı zamanda, yerel farklılıkların çok uluslu bir etnisite adına bastırılmasını da şart koşmaktadır.

Her iki prosedür de "Çinlilik" tartışmasında iş başında gözükmemektedir. Çinlilikle ilgili özelliklerin dikkate alındığı yerde sorun, bu özelliklerin Çinlilik'e uygulanıp uygulanamayacağıdır değildir, bunun yerine diğer topluluklara uygulanırken, bunların dünyanın her yerindeki Çinlilere uygulanmadığıdır. Ling-chi Wang, Çin diasporası arasında beş tip kimliğin ortaya çıktığını yazmıştır : pratik mantık (sojourner mentality) özümseyici (assimilator) , bağdaşıncı (accomodator), etnik gurur (ethnically proud) ve evinden uzaklaştırılma (uprooted). Bunların her biri bir Çin kelimesi olan gen ile oluşturulmuştur ve her biri çeşitli referans noktalarından bahseden Çin köklerinin algılayışı ve ilişkisi, *gen*, tarafından tanımlanmıştır: atadan kalma köy; Çin ırkı; ulus olarak Çin; Çin hükümeti; ya da Çin

"Çin kapitalizmi" düşüncesinin temel sorunu "Çinlilik" düşüncesinin muğlaklığıdır

Kültürü.(Wang Ling-chi, 1991: 184) Başka bir deyişle, "köklerin" dikkate alındığı ve kendi içindeki karmaşıklığın ırk, kültür, ulusallık vb. gibi belirsiz terimlerde kavrandığı yerde bile, diasporadaki çeşitli Çinli nüfus, kendileri hakkında farklı izlenim (self-image) ve "Çinlilik" ile ilişkide farklı düşüncelere sahipler.

Kıyaslanabilir bir muğlaklık Çin kapitalizmi üzerine tartışmayla birleşen özelliklerde daha somut olarak görülebilir. Lynn Pan hiç de mantıksız olmayan tutumuyla Çinlilik değerlerinin, ilkel (primary) kapitalizmin değerleri olduğunu vurguluyor:

"Deniz aşırı Çinlilerin kendi içerisinde, kendileri hakkında oldukça övücü bir izlenim var; kendilerini gayretliliğin ve tutumluluğun cisimleşmiş hali olarak görüyorlar, ve bunların Çin karakteristiği olduğunu iddia ediyorlar. Kendi kültürlerinin üstünlüğü konusundaki güvenleri her seferinde gözle görülebilir zenginliklerinin kanıtıyla güçleniyor ve tüm bunların kalıtsal bir yetenek sonucu olduğundan da en ufak bir şüpheleri yoktur. Onların düşünce şekline göre, Çinli olmak iş zekasına sahip olmaktır, ve bu da onları kendini işe adanmış girişimci haline getiren kalıtsal özelliklerin ve yetiştirme tarzının bir kombinasyonudur. Geleneğin merkezinden uzaklaşan bir kişinin daha az iş zekasına sahip olacaklarını düşünürler, onlara göre peranakas ve Babas'ların ticareti güçlükle gerçekleştirmelerinin nedeni budur. Tabiki Çinlilerin kolayca Konfüçyanizmle özdeşleştirilebilen değerler üzerinde tekeli yoktur; bu de-

ğerler Samuel Smiles ya da Victorio dönemine benzerdir (Kraliçe Victoria (1837-1901) arasında yaşamış olanlara verilen ad) Ancak bir çok Çinli, "kapitalizmin Çinli ruhu" düşüncesini, etnik ve kültürel üstünlüğü ima etmek için taşıyor." (Pan, 1994: 244-245)

Bu tür değerlerin Çinlilik ya da Konfüçyanizme tahsis edilmesinin, Çin geleneklerinin Avrupa kapitalizminin değerlerine asimile edilmesinden başka bir şey olmadığı bile söylenebilir. Başka bir yerde Konfüçyanizmle benzer özellikler taşıyan, Konfüçyan dirilişin, Konfüçyanizmin bir Weberyanlaşmasını (Weberizing) temsil ettiğine işaret etmiştim; Max Weber'in Konfüçyanizm ve kapitalizm arasındaki ilişki üzerine bakışının kritiği, Weber'in kapitalizme bakışının eleştirel bir değerlendirme biçimi yerine, Konfüçyanizm'in Weber'in Avrupa'daki protestan etiğine atfettiği değerleri paylaştığını iddia eden bir biçim almıştır. Söylemek gereksizdir ki, Konfüçyanizmin bu şekildeki yeniden yorumlanmaları, Tu Wei-Ming'in kendi tanımla Konfüçyanizmin "karanlık tarafı"nın inkarı durumunda olduğu gibi Konfüçyanizmin karmaşıklığının gizlenmesine neden oluyor.

Ana olarak benzer bir belirsizlik, güçlü aile ve akrabalık bağlarından türemiş Çinlilikle anılan diğer değerlerde de mevcuttur. Günümüzde de Amerika Birleşik Devletlerindeki (sıkça bu tartışmalarda mukayeseler için temel oluşturan) duruma kıyasla, Çin aile bağları çok daha güçlü ve istikrarlı görülmektedir, ancak bu bağların Çinliler arasında diğer halklardan da-

Akrabalık
bağlarının
devamlılığı
Filipin,
Türkiye
ve
birçok
Pasifik
Adası
ülkelerinin
neden
yurtdışındaki
işçilerinin
gönderdikleri
paraya
neredeyse
muhtaç
hale
geldiklerini
anlamak
için de
gereklidir

ha güçlü olup olmadığı çok daha şüphelidir. Amerika Birleşik Devletleri'nde bile, akrabalık bağlarının güçlülüğü konusunda, kırsal ve kentsel topluluklar arasında önemli farklılıklar vardır. Carol Stack ve Herbert Gutman gibi bazı uzmanlar, Amerika Birleşik Devletleri'nde baskı altında olanlar arasında en kötü muameleyi gören Afrika asıllı Amerikanların ayakta kalmasına akrabalık bağları ve stratejilerinin nasıl yardımcı olduklarını klasik çalışmalarında ortaya koymuşlardır. (Stack, 1974; Gutman, 1976) Akrabalık bağlarının devamlılığı Filipin, Türkiye ve bir çok Pasifik Adası ülkelerinin neden yurtdışındaki işçilerinin gönderdikleri paraya neredeyse muhtaç hale geldiklerini anlamak için de gereklidir.

Akrabalık yapılarının ekonomik kalkınmada nasıl bir rol oynayabildiği daha da şüphelidir. Bugüne kadar, en azından bizi akrabalık üzerine tek nedenli açıklamalara karşı tetikte tutması gereken akrabalık bağları, Çin'deki kapitalist gelişmeye engelleri açıklayış biçimi olarak sunuldu. Daha az tartışılan bir sorun ise akrabalık bağları ve ekonomik kalkınma arasındaki bir denklemin, akrabalığın kendi doğası için ne ima ettiğidir: akrabalık değerlerinin gittikçe ekonomik amaçlara ulaşmada işe yarar hale gelmesi için, ekonomik bir fenomene indirgenmesi.

Son olarak, kapitalizmin Çin ruhunun bir parçası olarak dikkat çeken son bir özelliğe dikkat çekmek istiyorum: akrabalık bazlı örgütlenme, kaynağın yeri, ya da herhangi biri. Gary Hamilton ve diğerleri iş ağlarının farklı sosyal, ekonomik ve politik bağlamlarda özel biçimlere girdiğini yazmışlardır. Ancak örgütlenme herhangi bir toplumsal ve kültürel içeriğe kısıtlanamaz gibi görülmektedir, bunun yerine diğerleri arasında bir strateji olarak görülmektedir, özellikle göçmen topluluklar ya da ekonomik faaliyette yasal piyasa ilkelerine güvenmeyi güçleştiren yasal ya da politik belirsizlik koşullarında çalışıldığında. Daha da ötesi iş örgütlenmesi ekonomik gelişmenin bazı biçim ya da aşamalarına diğerlerinden daha uygun bir geçiş stratejisi olabilir. Örgütlenmenin Çin kapitalizmi olduğu konusunda ısrarcı olan Redding, herşeye rağmen Kanton'lulardan daha baskın olarak kişisel ilişkilerini kullanan Hong kong'daki Çin girişimcileriyle Şanghay'daki büyük ölçekli kompleks organizasyonlar arasında önemli farklar olduğunu kabul etmektedir. (Redding, 1993: 111) Benzer şekilde, Ambrose King şunu işaret etmiştir: "piyasa mantığının ve kanunlarının baskın değer

haline geldiği modernleşen Çin toplumlarında, kuan-hsi uygulamalarının alanı daralmış, kısıtlanmış; ve stratejisi akıllıca dönüştürülmüştür". Evrensel sosyalist değerlerin şüpheyile karşılandığı ve piyasanın henüz tamamen açılmadığı Çin Halk Cumhuriyeti'nde tam tersine, kuan-hsi, insanların genellikle normal yollardan kendilerine yasaklanan şeyleri gerçekleştirmeleri için yeni bir enstürman rolü oynamaları için gelişmiştir.

İş tabanlılığı, dikkatlilik ve tutumluluk, eğitim, akrabalık ya da örgütlenme gibi Çinlilik ile Çin iş yaşamının başarısını birleştiren tüm değerlere baktığımızda, bu değerlerin onları özsel, özel ve değişmeyen Çinli değerleri olarak betimleyen kültüralist iddialara güçlü şüpheler doğuran belirli toplumsal ve tarihsel durumların sonucu ürünü olduğunu işaret eden yeterli deliller vardır. Önemli nokta geçmişte Çin'de iş kültürünün olmadığı değildir; bu, Çin tarihçilerinin geçmişteki iş kültürünün önemini Konfüçyan bürokratik etitle olan zihin meşgûliyetlerinden dolayı gözden kaçırmaları nedeniyle, Yu Ying-shih'in ileri sürdüğü gibi mümkündür. (Yu Ying-shih, 1987) Asıl nokta Çinli davranışını açıklamak için tarihsel ve toplumsal karmaşıklığının ihmal edilmezliği içinde Çin kültürünün önceki yapı taşlarıyla uyumlu, yeni bir geleneğin bulunmuş olmasıdır. Bugünkü Çin iş ahlakının kaynakları Çinlilerin diğerleriyle ve yabancı çevrelerle karşılıklı etkileşiminde bir yerlerde konumlanmıştır ve Çin iş yaşamının başarısı belli "geleneklerin" diğerlerine oranla ön plana çıkmasını gerektirmiş olabilir; başka bir deyişle, geleneğin yeniden uyumlaştırılması. Lynn Pan'ın yazdığı gibi:

"Konfüçyan değerlere göre düzenlenmiş toplumda, ticaretten kazanç sağlama kabiliyeti hiç bir zaman takdir kazanmamıştır, ve bu Çinli girişimcilerin evrensel filizlenmesinde zorluk çıkarmıştır. Eğer Thais'ler dünyaya açılmanın en emin yolu olduğuna inanmış olsalardı, Çinlilerin çoğunluğu bunu yapardı; ve ticaretten zenginleşmiş her Çinliye karşın, kendini bu faaliyetten alıkoymuş yüzlercesi vardır. Eğer Çinli işletmelerin arasında buna benzer bir gelenek varsa, bu sadece sahil kısmında ve diasporada bulunabilir. Nanyang'a yelken açan bu hevesli tüccarlar merkantil geleneğin mirasçısı değildirler; bunlar göç etme yoluyla kalıtsal çekingenliklerini geride bırakmaya kabil insanlardır." (Pan, 1994: 243).

Wang Gunghu daha kesin bir şekilde, "Konfüçyanizmin kendisinin girişimcilğe katkıda bulunduğu konusunda ikna olmuş değî-

Çin
kapitalizmi
küresel
ekonominin
işlemesini
bağlıdır,
bağlı
kalmaktadır
ve
büyük
oranda
onun
gereksinimleri
doğrultusunda
şekillendirilmiştir

lim.... Konfüçyan değerler bizi neyse o yaparken, bir girişimciyi oluşturan Çinli girişimcilere özgü olmayan bir çok etmene bağlıdır." şeklinde yazmıştır.

Çin kapitalizminin açıklamaları üzerine kurulu "Çinlilik"le ilgili problem, kapitalizmin içinde ortaya çıktığı yapısal bağlamı gizlemesidir. Benzerlikleri ne olursa olsun, içinde geçmiş faaliyetlerin niteliğini barındırabilir, ve bu kapitalizm geçmişte bu yeni bulunmuş kimliğin izdüşümünü (projection) güçlendiren, Doğu ve Güneydoğu Asya toplumlarının başarılarıyla, yeni yeni kendi kimliğini kazanmaktadır, ve diğerlerine karşı niteliği, özellikle Euro-Amerikan kapitalizmdir, fakat hezûn sadece ikincisi değildir.

Her şeye karşın Çin kapitalizminin yaratıcılığını, artan özerkliği -ekonomik dilde konuşarak- Amerika Birleşik Devletleri'nin ve Japonya'nın kilit oyuncular olduğu bir küresel kapitalizmde, başarısının yapısal içeriğini ayırtdebilmek için reddetmemeliyiz. Küresel Kapitalizmin bir ürünü olan Çin kapitalizmi küresel ekonominin işlemlerini bağlar, bağlı kalmaktadır ve büyük oranda onun gereksinimleri doğrultusunda şekillendirilmiştir. Kalkınma için siyasi bağlam (context), kalkınmanın anahtarı olarak otoriterliğin ideolojisini ihraç etmekte tereddüt etmeyen yaygın baskıcı rejimler olmuştur. Son olarak gerçekten, önemli bir toplumsal yapı bağlamı, Çinlilere Asya-Pasifik ekonomilerinin sağlıklı bir biçimde geliştiği Pasifik'te, stratejik konumlanmalarında avantajlı konumu sağlamalarına imkan veren Çin diasporasıdır.

Kültüralist "Çinlilik" düşüncesi sadece bu yapısal bağlama önem vermemekle kalmaz, aynı zamanda Çin kapitalizmi üzerinde tartışmalarda oldukça açık bir biçimde gözlemlenebilen çelişkileri de gizler. Tüm ırkı temel alanlar gibi, (ethnic essentializations) Çin kapitalizmi üzerine tartışma da, içerisinde çevrelenen, sınıf ve tür farklılıklarını, ve hatta etnik farklılıklarını gizlemektedir. Çinlilerin baskıcı emek düzenlemeleri yoluyla diğer Çinlilerin artık emeğini sömürmesi (Çin Halk Cumhuriyeti'nin özel ekonomik alanlarında olduğu gibi) ya da yasadışı göçmenlerin korunmasızlığı (Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Çin kasabalarında olduğu gibi) kültürel geleneğin kelime dağarcığı yoluyla Çin kapitalizmi tartışmasının içerisinde çözümlenmiştir. Özel ekonomik bölgelerde emek gücünün çoğunluğunu oluşturan ve bedenleri önemli derecede fabrika üretimini zalim koşulları yoluyla sermaye birikimine katkıda bulunan ya da "tanıtım" ve "turist en-

düstrileri" yeşerten genç kadın emeğinin sömürüsü konusunda da aynı şey geçerlidir. Bu sırada, Şenzen'deki yerlileri konu edinen park, Halk Cumhuriyeti'ndeki fukurdayan ekonomik tansiyonu gizleyen, gülümseyen ulusal yüzler sergilemektedir.

Böylece gizlenerek, kültürel özellikler hem siyasi hem de toplumsal düzeyde otoriterliğin sorunudur. Bu problematik bir durumdur, ve bu konudaki yorumumu ileride yapacağım. Burada söylenmesi yeterli olan, kültür argümanından şu yıllarda devam eden otoriter rejimi meşru kılmak için devletten fabrikaya ve aileye, her düzeyde yararlanılmıştır. 1993'de, Lee Kuan Yew ve Mohamad Matathir Bejjing'de Birleşik Devletleri'nin kendi farklı "kültürel gelenekleri"yle Asya toplumlarıyla ilişkilerde insan hakları üzerindeki nedensiz ilgisini kınamaya lider olarak katılmışlardır. Son sonbaharda Endonezya'daki Asya Pasifik Ekonomik Topluluğu toplantısının arafesinde, Lee Kuan Yew özellikle demokrasi hakkındaki aşırı kaygıları eleştirmekte aktif olmuştur. Lee ayrıca birçok fırsatta kadınlara eğitim sağladığını ve buna duyduğu özlemi vurgulamıştır. Genel olarak Konfüçyan dirilişi, Doğu Asya ailesinin ve Doğu Asya iş alanının istikrarının anahtarı olarak bağlılık ve itaati ünlendirmiştir. Ailedeki ataerkillik, iş yerindeki patrimonializm ve devlet, Çinliliğin ayırtedici tarafı olarak Çinlilik tartışmasında ortaya çıkmaktadır.

Bu geleneklerin savunması oldukça sık olarak bunların kalkınmaya olan katkıları dolaşımında gerçekleştirilmiştir; kalkınma ise tam tersine bu "gelenekler"in kalıcılığı için bir açıklama haline gelmiştir. 1993 Yazı'nda bir görüşmede, Malezya Başbakanı Mahathir "yıllık yüzde 8.5 büyüme gerçekleştirebildiğin sürece kimse insan haklarını takmıyor" gözlemini yapmıştır. 1992'de, Lee Kuan Yew "Amerikan yorumcularının söylediğinin tersine, demokrasinin mutlaka kalkınmaya götüreceğine inanmıyorum. Taşkın demokrasi kalkınmayı kısıtlayıcı disiplinsiz ve düzensiz koşullara neden olur." demiştir. Daha da güncel olarak Filipinleri, tatmin edici bir telefon sistemleri yokken demokrasiyle çok meşgul olmalarını eleştirmiştir.

Söylemek gereksizdir ki, bu tür argümanlar Deng'in 1992'nin başlarındaki güney gezisinden beri Çin Halk Cumhuriyeti'nde "kalkınmacılığın", direk "güney kapitalist" ilhamı altında, "Çinli özellikleriyle kapitalizm"le eşitlendiğinden habersiz değildir. Aihwa Ong bir Şenzen görevlisinin "Bırakın onlar (genç nüfus) arzulara sahip olsunlar! Paraları varsa, iste-

Kültür
argümanından
şu
yıllarda
devam
eden
otoriter
rejimi
meşru
kılmak
için
devletten
fabrikaya
ve
aileye,
her
düzeyde
yararlanılmıştır

diklerini yapabilirler. Artık Tiananmenlere hayır!" dediğini aktarıyor. (Ong, 1995) Eğer hazırlık (hedonizm) siyasi uğraşıya tercih edilebilir olsaydı, Singapurla birleşen Çin kapitalizmi kapitalist gelişmenin toplumsal yozlaşmaya neden olan sonuçlarını kontrol etmenin yolunu gösterirdi. 1992'de Şenzen'deki konuşmasında Deng Xiaopong "sıkı yönetim" yoluyla, Singapur'un hızla kalkınırken "toplumsal düzen"i muhafaza etmekte başarılı olduğuna dikkat çekmiştir.

Otoriterlik Asya gelenekleriyle tutarlı olabilir ya da olmayabilir. Sorun neyi açıkladığıdır. Geçmişte, otoriterlik geleneğinden neden Çin'in komünist olduğunu açıklamak için yararlanılmıştır. Günümüzde bundan Çin kapitalizmini açıklamak için yararlanılmaktadır. Bu açıklamalarda sorun, otoriterliğin karmaşıklığına ve genelde toplumsal değişimle ilişkisine vurgu yapmamalarıdır. Otoriter gelenek argümanının günümüzde Çin toplumundaki önemli değişikliklere karşı kullanıldığı konusunda bazı kanıtlar vardır. Deng'in tespitinin işaret ettiği gibi, otoriterlik kapitalist gelişmenin toplumsal dağıtıcı etkilerini bastırmak için istenmektedir. Pekin'deki yetkiler sosyalizmin artık toplumsal tavıra ölçü sağlamadığını ve yeni bir değer sisteminin toplumsal düzeni garanti altına almak için gerekli olduğunu itiraf ederek, geçen sonbahar bir "konfüçyan Rönesans" çağırısına katılmışlardır. Singapur'dan uzmanlar Lee Kuan Yew bir Konfüçyan diluşe 70'lerin sonunda öncülük ettiğinde, Singapur toplumunda gelişmenin ortaya çıkardığı "sağlıksız" eğilimlerin etkisini giderme amacıyla olduğunu gözlemlemiştir. Lee bu "sağlıksız" eğilimleri, özellikle Amerikan etkisiyle, Batı terimleriyle betimlediğinde, açıktır ki bu eğilimler emek disiplininde bir zayıflamayı ve kadınlar tarafında gitgide bağımsız bir tutumu içermektedir.

Kapitalist sistemin disiplinin sebebi dolayısıyla kapitalist gelişmenin dağıtıcı özelliklerini bastırmakta yararlanan otoriter sistem, geleceğin ısrarcılığıyla çok zor tanımlanabilir. Bunun yerine, bu, artık geleneksel değerlere sahip olmayan bir toplumsal durumu kontrol etme amacıyla kullanılan geleneğe vurgu yapar.

Kapitalizmi üzerine tartışma kendi nesnesini - Günümüz Küresel Kapitalizm'i ile tutarlı bir Çinli kimliği - üretmek için geçmişin ve günümüzün izlerini yeniden keşfetmektedir. Bu, kaynakları siliş olsa bile, "keşife" dahil olan "izlerin" bugünün Çinlisinde ayırd edilebileceği ve tutarlı bir bütüne uyacağı ölçüde akla yatkındır. Tartışma yine de, aynı zamanda diğer

diğer izleri de silmekte ya da bunları önemsiz bir konuma havale etmektedir. Günümüz Çinlisini "Konfüçyan" olarak tanıyarak, Tu Wei-Ming Konfüçyanizm'in "karanlık tarafı" şeklinde tanımladığı buluşunu dışarıda bırakmaktadır. Aynı kültürün özelliklerini paylaşarak hayali diasporik bir Çinli yaratabilecek kişi diaspora tarafından üretilmiş olan yerelleşmiş Çinli toplulukları da silmiş olur. Her durumda, özelleştirilmiş Çinli özellikleri üzerindeki ısrar, farklı ekonomik, toplumsal ve siyasi durumlarda Çinliliğin yeniden çalışması üzere, zaman ve mekanın farklılıklarına direnen bir Çinli kimliği üretmek için Çinli olmanın tarihini yok etmiştir.

Yeni Çinli kimliğini üretmek için esas olan, Çin modernleşmesinin ana sonucunu yok ederek onu yeni yazmaktır: yani sosyalist devrimi. Kapitalizme "doğal" eğilim terimleri içerisinde tanımlanan bir Çinli kimliği, şimdi Çinliliğin en temel özellikleriyle uyumsuz bir tarihsel sağıpma olarak görülen, yirminci yüzyıldaki kapitalizme karşı tarihin en önemli devrimlerinden birini **yok saymaktadır**. Ve bu konuda Çinli ve Çinli olmayan Edward Friedman'ın "Çin Ulusal Kimliğini Yeniden İnşa Etmek: Mao Dönemi Antiempyalist Ulusalcılığa Karşı bir Güney Alternatifi" (Friedman, 1994) günümüz makalesinde gözlenebildiği gibi, dolaplar çevirmektedir.

Mao'nun "doğal olarak" devrimci ve emperyalizm karşıtı olan Çinli kimliğini önceden oluşturduğu gibi, Doğu Çin kapitalizmi şimdi, "doğal olarak" kapitalist olan ve Çin kimliğini inşa etme içeriğine sahip devrimci karşıtı bir rejim sağlamaktadır.

İnşa (construction) olarak kavranan kimlik bunu kimin inşa ettiğine ve ne amaçla yaptığına dikkat çekmektedir. Tu Wei-ming'sin "kültürel Çin" projesi burada bir ipucu sunar. Tu'ya göre kültürel Çin üç "sembolik Evrenden" oluşur: Çin ve ağırlıklı olarak Çin toplumları (Hong Kong, Tayvan, Singapur), diasporik Çin ile Çin'de öğrenim gören uzman ve entellektüeller (Çinli olmayanlar da dahil olmak üzere). Tu; Hong Kong, Tayvan ve Singapur'un Çin bölgesini "merkez" Çin ve ana toprak olarak bırakan, diasporanın parçaları olduğunu ekliyor. Çin kimliği uzun zamandır Kuzey Çin merkezinden tanımlanıyordu; şimdi ise çevreden (periphery) yeniden tanımlanmaktadır. (Tu Wei-ming, 1994)

Tu'nun söylemeyi ihmal ettiği şey merkez yirminci yüzyılda devrim için bir konumken, çevrenin bu şemada kapitalist çevre olduğudur. Ayrıca küresel bir bakış açısından,

Yeni
Çinli
kimliğini
üretmek
için esas
olan,
Çin
modernleşmesi-
nin ana
sonucunu
yok
ederek
onu yeni
yazmaktır:
yani
sosyalist
devrimi

Tu'nun Halk Cumhuriyeti'ni betimlemesinde güç olarak "marjinal" olarak betimlediği şeyi; Çinli merkezin küresel kapitalizmin çevresine uygunken, Çin çevresi olarak kapitalist merkezde konumlanmış olanın ne gözüktüğünü ekleyebiliriz. Çinli kimliğinin yeniden inşası aynı zamanda kapitalizmin imgesinde güney Çin kapitalizminin ana rol oynadığı Çin'i yeniden oluşturmayı da gerektirir, şeklinde konuyu toparlayabiliriz.

Çinliliğin ve Çinli değerlerin bu yeniden inşa aşamasına nerede geldiği, Çinliliğin bu tasarı içinde zaten çoktan kapitalist merkezin içinde çevrenin konumu tarafından zarar verilmiş bir Çinlilik olmasından dolayı oldukça problematiktir.

Günümüzün Çinlilik konusunu basitleştirmek istemesem de, kimlik için yapılan sorgulamanın siyasi manipülasyon konusu olduğu kaçınılmazdır. Lynn Pan'ın Lee Kuan Yew üzerine yaptığı gözlemine göre, "Onun Çinliliği politikanın bir enstürmanıdır, ve koşulların talebine göre bir şekilde sömürülmektedir." (Pan, 1994: 271). Benzer şekilde, Pekin yönetimi kendi siyasi amaçlarına hizmet ettiğinde, "Çinli yurttaş"tan bahsetmekten huzursuzluk duymamaktadır. Eğer ikincisi Güney'in Çin kapitalizmine kalkınmanın bir paradigması olarak arka çıkıyorsa bu, Çinliliğinden ziyade onun başarısından dolayıdır, ya da başka türlü bir değerlendirmeyeyle, Deng'in 1992'deki Şenzen'i ziyaretinden beri "Çin özellikleriyle sosyalizm" şeklinde bir fetiş haline getirilen,

üretimi (productionist) ideolojiyle Çinliliğin tanımlanmasından dolayıdır. 1992 Nisanında yazılan bir Hong Kong araştırmasında:

"Ulusal Halk Kongresi'nde bir kuzeyli delegesi: "Guangdong hakkında bu geçtiğimiz bir kaç yılda çok fazla endişelendik." Ne hakkında endişelenilmiş? Guangdong'un şu suç olan "kapitalist yola" yollanmış olmasından başka bir şey değildir. Ancak Guangdong'lular endişe etmiyorlar, çünkü endişe etmek zorunda değiller, ayrıca endişe etmeye vakitleri de yok; reform ve dış açılma ulusal politikadır ve halkın istediği şeydir, acımasızca geriye bakmadan ve ayaklarını yaptıklarının "sosyalist" ya da "kapitalist" olarak çağırılmasına göre bağlama-dan acımasızca işleriyle meşgul olmalıdırlar.

Üretimciliği içinde Çin kapitalizmi yaygın olarak paradigma olarak anlaşılabilmesi mümkünken, burada bunun Çin nüfusunu bölecek olan farklılıkları yok etmediğini hatırlatmak gereklidir. Çin kapitalizmi üzerine tartışma, çok uluslu bir Çin etnisitesini varsayarken, hala farklı ulusal ve yerel kimliklerle tanımlanan Çinliler arasında bir rekabet alanı olarak kalmışlardır. Belki de "Çinlilik" kartı rekabetteki tarafların hepsi tarafından oynanandığı için, çatışan karmaşık çıkarlar hakkında güçlü bir farkındalık vardır. Halk Cumhuriyeti'nden bir uzman yeni düzenlenen konferansların birinde aşağıdaki saptamayı yapmıştır:

"Ulusal perspektiften, Büyük Çin kavramını reddediyoruz. Yasal perspektiften, bizimle aynı kültüre ve dile sahip oldukları için, farklı

Denizaşırı
Çinliler
özellikle
Güneydoğu
Çin'de
eşit
bir
biçimde
Halk
Cumhuriyeti'nin
ekonomik
olarak
büyüyen
gücünden
endişeli
görülmemektedir

ulusları [kolayca] kaynaştıramayız...[Ama] Tayvan Büyük Çin bakışını sevmektedir. Bu Çin'in kalkınmasından yararlanmak için var olan bir iş kavramıdır. Batı uzmanları daha güçlü bir Çin görmektedirler ve daha büyük bir Çin ile kendi modellerini denizaşırı Çin gelişmesini abartarak tasarlamaktadırlar. Bu durum hükümetlerin ilişkisi seviyesinde görülmelidir. Biz nesneleri saf iş meseleri olarak görmekteyiz. Denizaşırı Çinliler vatansever olduklarından değil, yatırım karlarından dolayı gelmektedir. Ulusal olan ve yurtdışından gelen farklı Çinliler arasında açıkça ayırım yapmıyoruz."

Denizaşırı Çinliler özellikle Güneydoğu Çin'de eşit bir biçimde Halk Cumhuriyeti'nin ekonomik olarak büyüyen gücünden endişeli görülmektedir. Daha da ötesi, yukarıdaki tespitlerin işaret ettiği gibi, ekonomik dürtüler Çin'deki yatırımların göz önünde tuttuklarında oldukça etkili gözükmemektedir. 1993'de Lee Kuan Yew, Çin'de Singapur yatırımları için yer ararken, kararını yerel bağları temelinde değil, bunun yerine herhangi iyi bir sermayedarın yapacağı gibi yabancı sermaye çekmek için rekabet eden farklı yerelliklerin sunduğu avantajlar temelinde yapmıştır.

Burada yukarıda ortaya attığım soru hakkında kısa bir yorumla bitirmek istiyorum: Kültürel temelde yapıldığında Çin kapitalizmi ile ilgili iddialar nasıl değerlendirilmeli? Başka bir deyişle, Çin kapitalizmi tartışmasında, insan haklarının ihlali, ataerkilliğin ve otoriterliğin onayı gibi bu tür şeyleri bu tartışmanın kaçınmaya çalıştığı Avrupa merkezli bir kültür hegemonyasına düşmeden eleştirmek mümkün müdür?

Çin kapitalizmi tartışmasında "Çinlilik" in fırsatçı kullanımını işaret ederken, bu tür bir tartışmanın fırsatçı olduğunu ima etmiyorum. Tu Wei-ming Konfüçyan dirilişin yüzyıldan fazla süren, yadsınamayacak bir Avrupa-Amerikan hegemonyasına karşı bir Çinlinin kendini ifade etmesini temsil ettiğine işaret etmiştir. Biz ondan ne anlamak istersek isteyelim Konfüçyanizm hiç bir zaman ölmemişti, ancak Avrupa-Amerikan ideolojileriyle kıyasta uzun zamandır ölü ilan edilmişti. Şimdi yeni bir Çinli gücü onu, önceki hegemonyaya karşı Çinli kimliğinin bir özelliği, markası olarak yeniden aktif hale getirmiştir. Sorun bir Singapur hükümeti yetkilisi tarafından ikna edici bir hassasiyetle özetlenmiştir:

"Bir Kuzey Amerikalı ya da Avrupalı için, Doğu Asya zihinlerine giremediklerinden dola-

yı, Doğu Asya'daki psikolojik devrimin ciddiye-
tini anlamak zordur. Onların zihinleri hiçbir zaman sömürgecilikle sargılanmadı. Bilişaltındaki kendilerinin hiç bir zaman bir numara olmaya yetmeyecek, ikinci derecede insan oldukları varsayımıyla bir bir zaman mücadele etmediler. Doğu Asyalıların diğer kültürlerden daha iyi olmasa bile bir şeyler yapabilecek olduklarını aratarak farketmeleri, kendilerine güvenlerinde bir patlamaya neden oldu." (Mahbubani, 1995: 103)

Ben bu yargılara yakınlık duymakta güçlük çekmiyorken, yine de bu anti-hegemonik Çinli ya da Asyalı kendini ortaya koymanın yerli mufusa ve diğerlerine yönetilmiş yeni hegemonya kurma araçlarından bağımsız olup olmadığı sormak önemlidir. Çin üzerine tartışma kapitalizmin Avrupa merkezli düşüncelerine meydan okuyabilir, ancak kendisini de, kapitalizme bir alternatif olmak yerine, -daha iyi ya da daha düzenli bir kapitalizm olarak kapitalizm içerisinde ayrı bir alternatif olarak sunmaktadır. Bunun gibi, devletin ve sermayenin emek, kadın ve vatandaş üzerindeki hegemonyasını gerçekleştirmek için daha etkili bir araç olarak, başka yerdeki kapitalizmin çeşitli hegemoni özelliklerini paylaşmaktadır. Bu yüzden, bu konunun Çin kapitalizmini kapitalizmin doğum yerinde sorgulanan hegemonileri harekete geçirecek araçlar olarak gören Avrupa ve Amerikalı sermaye sözcülerinin hatırı sayılır derecede ilgisini çektiğine işaret ediyorum.

Eşit derecede önemli bir ilgi de temsiliyetin doğasının kendisi ile ilgilidir. Çin kapitalizmi üzerine tartışmalar oldukça belirsiz kaynakların değerlerini barındırır, ve onları temel Çinlilik özellikleri haline getirir. Entellektüel prosedür içerisinde, Çin ve Asya'nın, tarihsizleştirilen ve desosyalize edilen kültürel özelliklerini, tarihsel zamansallıklara ve uzamsallıklara ikame ederek Asya insanın tarihini reddeden daha önceki oryantalist kavranışlarını hatırlatmaktadır. Çok uluslu bir Çin etnik kimliği ile ilgili kaygı, "kendi kendini doğululaştırma" (self-orientalization) şeklinde tanımlanabilecek olguyla, benzer bir tarihsizleştirilmiş ve desosyalize edilmiş Çinlilik düşüncesine yol açar. İronik olarak, Çinlilik ile ilgili kaygı, biçimsel olarak Avrupa merkezliği sorgularken, gerçekte daha derin bir epistemolojik seviyede Avrupa merkezci hegemoninin asimilasyonunu işaret edebilir. (Dirlik, 1995)

Çin kapitalizmi tartışmasında oryentalizmin ısrarıyla ilgili daha fazla kanıt, bu tartışma-

Önemli
olan
Çin
kapitalizminin
Küresel
Kapitalizm'in
istikrarsızlıklarını
paylaşmasıdır

daki Çinlilik ile Asya arasındaki ilişkide bulunabilir. Cristina Szanton Blanc tartışmanın sadece Çinliliğin Avrupa-Amerikan hegemonyasına karşı ağırlığını göstermediğini, aynı zamanda Çinliyi model Asyalı haline getirerek, bütün olarak Asya üzerindeki Çin karakteristiğine ışık tuttuğunu belirtmektedir. Bu ideal kadar iyi olmayan Asyalılar -başka bir deyişle daha az başarılı olan -Asyalılar- bu tartışmada Çinlilerin kendisini temsil eden daha önceki Avrupa-Amerikan oryantalizminde olduğu gibi aynı temirlerle temsil edilmektedir; Çinliler kadar gayretli, tutumlu, vs... Filipinliler gibi daha az başarılı olan Asyalılar, neyi başaramayacaklarıyla meşgul olan tembel müsrifler olarak damgalanmışlardır. (Szanton Blanc, 1995) Lynn Pan'ın tespitinde işaret edildiği gibi, kapitalizm dünyasında faaliyet göstermeyen Çinliler bile, gösterenler kadar Çinli sayılmamaktadır.

sonuç

Yukarıda bahsettiğim Çin kapitalizmi üzerine tartışma, kendisinin koşullarını oluşturan Küresel Kapitalizm'inden bahsedilmeden anlaşılamaz. Söylenebilir ki, günümüz kapitalizmi de Çin ya da daha geniş olarak Asya kapitalizminden bahsedilmeden anlaşılamaz, çünkü ikincisi günümüz kapitalizminde hem pratik de hem de ideolojik önemli rol oynamışlardır.

kaynakça:

- Berger, P., (1987), 'An East Asian development model'. In: Peter Berger and Hsin-huang Michael Hsiao, eds., *In Search of an East Asian Development Model*. New Brunswick: Transactions Books.
- Bond, H. and G. Hofstede, (1990), 'The cash value of Confucian values'. In: Stewart R. Clegg and S. Gordon Redding, eds., *Capitalism in Contrasting Cultures*. Berlin: Walter de Gruyter, 383-390.
- Cho Hae-Joang, (1995), 'Constructing and deconstructing "Koreaness" in the 1990s in South Korea'. Paper presented at the Symposium "The Rise of 'Asian' Capitalism: Class, Nation States and New Narratives". The New York Academy of Sciences - Section of Anthropology, 25 February.
- Chu, G. and Y. Ju, (1993), *The Great Wall in Ruins*. Albany, N.Y.: SUNY Press.
- Clegg, S.R. and S.G. Redding, eds., (1990), *Capitalism in Contrasting Cultures*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Cohen, M., (1991), 'Being Chinese: the peripheralization of traditional identity'. In: *Daedalus*, Spring, 113-134.
- Cummings, B., (1984), 'The origins and development of the Northeast Asian political economy: industrial sectors, products cycles and political consequences'. In: *International Organization*, 381, 1-40.
- Daniels, R., (1988), *Asian Americans: Chinese and Japanese in the United States since 1850*. Seattle: University of Washington Press.
- Dirlik, A., (1994a), *After the Revolution: Waking to Global Capitalism*. Hanover, N.H.: The University Press of New England for Wesleyan University Press.
- Dirlik, A., ed., (1994b), *What is in a Rim? Critical Perspectives on the Pacific Region Idea*. Boulder, CO: Westview Press.
- Dirlik, A., (1995a), 'Confucius in the borderlands: global capitalism and the reinvention of Confucianism'. In: *Boundary*, 2, vol. 22:3, 229-73.
- Dirlik, A., (1995b), 'Chinese history and the question of Orientalism'. Paper presented at the Conference on Chinese Historiography, Heidelberg, March.
- Friedman, E., (1994), 'Reconstructing China's national identity: a southern alternative to Mao-era anti-imperialist nationalism'. In: *Journal of Asian Studies*, 53, no.1, 67-91.
- Gilroy, P., (1993), *Small Acts: Thoughts on the Politics of Black Cultures*. London: Serpent's Tail Publishers.
- Greenhalgh, S., (1994), 'De-orientalizing the Chinese family firm'. In: *American Ethnologist*, August.
- Gutman, H.G., (1976), *The Black Family in Slavery and Freedom, 1750-1925*. New York: Pantheon Books.

- Hamilton, G., William Zeile and Wan-jin Kim, (1990), 'The network structures of East Asian economies'. In: Stewart R. Clegg and S. Gordon Redding, eds., *Capitalism in Contrasting Cultures*. Berlin: Walter de Gruyter, 105-129.
- Hewison, K., R. Robison and G. Rodan, eds., *Authoritarianism, Democracy and Capitalism*. St. Leonards, NSW: Allen and Unwin.
- Hofheinz, R. and K. Calder, (1982), *The East Asian Edge*. New York: Basic Books.
- Huntington, S.P., (1993), 'The clash of civilizations'. In: *Foreign Affairs*, Summer, 22-49.
- Jones, S., (1987), 'The overseas trading company in Britain: the case of the Inchcape Group'. In: Shin'ichi Yonekawa and Hideki Yoshihara, eds., *Business History of General Trading Companies*. Tokyo: Tokyo University Press, 131-170.
- Kahn, H., (1979), *World Economic Development: 1979 and Beyond*. New York: Morrow Quill Paperbacks.
- King, Ambrose Yeo-chi, (1991), 'Kuan-shi and network building: a sociological interpretation'. In: *Daedalus*, Spring, 63-84.
- Kosaka, Takahide, (1990), 'Control mechanism in the Japanese subcontracted division-of-work system and the emergence of network-type organizational structure'. In: *The Study of Business and Industry*, no.7, 21-48.
- Kotkin, J., (1992), *How Race, Religion and Identity determine Success in the New Global Economy*. New York: Random House.
- Lee Kuan Yew, (1994), 'The Overseas Chinese: lessons from the world's most dynamic capitalists'. In: *Fortune*, 31 October, 91-114.
- MacFarquhar, R., (1980), 'The Post-Confucian challenge'. In: *The Economist*, February 9, 67-72.
- Mahbubani, Kishore, (1995), 'The Pacific Way'. In: *Foreign Affairs*, January/February, 100-111.
- Nonini, D., (1994), 'On the outs on the Rim: an ethnographic grounding of the Asia-Pacific imaginary'. In: Arif Dirlik, ed., *What is in a Rim? Critical Perspectives of the Asia-Pacific Imaginary*. Boulder, CO: Westview Press, 161-182.
- Nonini, D., (1995), 'Malaysian Chinese transnationalism'. Paper presented at the symposium, "The Rise of 'Asian' Capitalism: Class, Nation, State and New Narratives". The New York Academy of Sciences - Section of Anthropology, 25 February.
- Ong, A., (1995), 'A momentary glow of fraternity: narratives of nation and capitalism in East Asia'. Paper presented at the symposium, "The Rise of 'Asian' Capitalism: Class, Nation, State and New Narratives". The New York Academy of Sciences - Section of Anthropology, 25 February.
- Oxnam, R., (1986), 'Why Asians succeed here?'. In: *New York Times Magazine*, 30 October.
- Pan, L., (1994), *Sons of the Yellow Emperor: A History of the Chinese Diaspora*. Tokyo: Kodansha International, second edition.
- Redding, S.G., (1993), *The Spirit of Chinese Capitalism*. New York: Walter de Gruyter.
- Song Zhongfu, Zhao Qihui and Pei Dayang, (1993), *Ruxue zai Xiandai Zhongguo* [Confucianism in contemporary China]. Zhengzhou: Zhongzhou Gujia Chubanshe. Second edition.
- Stack, C.B., (1974), *All Our Kin: Strategies for Survival in a Black Community*. New York: Harper Colophon Books.
- Szanton Blanc, C., (1995), 'National identities and counter-narratives: Thailand and the Philippines'. Paper presented at the symposium, "The Rise of 'Asian' Capitalism: Class, Nation States and New Narratives". The New York Academy of Sciences - Section of Anthropology, 25 February.
- Tai Hung-chao, ed., (1989), *Confucianism and Economic Development: An Oriental Alternative*. Washington, D.C.: The Washington Institute Press.
- Tan, A.H.H., (1988), 'American influence on Asian-Pacific trade and development'. In: Lau Teik Soon and Leo Suryadinata, eds., *Moving into the Pacific Century: The Changing Regional Order in the Asia-Pacific*. Singapore: Heinemann Asia, 38-77.
- Tu Wei-ming, ed., (1984), *Confucian Ethics Today: The Singapore Challenge*. Singapore: Curriculum Development Institute.
- Tu Wei-ming, (1991), 'Cultural China: the periphery as the center'. In: *Daedalus*, Spring, 1-32.
- Wang Gungwu, (1991), 'Among Chinese'. In: *Daedalus*, Spring, 135-157.
- Wang, L. Ling-chi, (1991), 'Roots and changing identity of the Chinese in the United States'. In: *Daedalus*, Spring, 181-206.
- Wong, J. and A. Wong, (1989), 'Confucian values as a social framework for Singapore's economic development'. In: Chung-hua Institution for Economic Research, ed., *Conference on Confucianism and Economic Development in East Asia*. Taipei, 503-533.
- Yu Ying-shih, (1987), *Zhongguo Jinshi Zongjiao Lunli yu Shangren Jieji* [Modern Chinese Religious Ethic and the Merchant Class]. Taipei: Lianjing Chuban Shiye Gongsi.
- Zhongguo fu Xinjiapo jingshen wenming kaocha tu-an, ed., (1993), *Xinjiapode Jingshen Wenming* [Spiritual Civilization in Singapore]. Beijing: Hongqi Chubanshe.
- Zhonggong Shenzhenshiwei Xuanzhuanyu, ed., (1992), *Deng Xiaoping yu Shenzhen* [Deng Xiaoping and Shenzhen]. Shenzhen: Haitian Chubanshe.

neo-klasik kuram, liberalizm demokrasi ve ötesi

Bernand Guérrien ile demokrasi ve rasyonalite konu başlığında yapılan söyleşiyi yayın kurulumuzdan Metin Sarfati gerçekleştirdi. Guérrien'e iktisat dergisi olarak teşekkür ederiz.

• **Metin Sarfati** - Aristo'dan beri demokrasinin ve piyasa ekonomisinin uyumu salt iktisat sistematigi içinde değilse bile çeşitli düzeylerde ele alındı. Liberalizmin politik felsefesinin temel gereği olan demokrasi çağdaş toplumların büyük bir kısmında en çok arzu edilen rejim. Diğer yünden rasyonalite kriterinin yine liberal söylem içinde refahı maksimize ettiği tezi bilindiği gibi yaygın.

Sana şunu sormak istiyorum. Toplumsal tercihlerin rasyonalitesi kriteri ile demokrasi uyum içinde olabilir mi? eğer olabilirse hangi politik kararlarla bu süreç güven altına alınabilir?

Eğer istersen bu soruya geçmeden neoklasiklerin bu konuyla bağlantılı temel önerilerini, örneğin, Arrow'un kişisel tercihlerden toplumsal seçime geçişi sağlayan bir kolektif tercihler fonksiyonunu ve buna dayalı kuramını tartışabilir miyiz?

• **Bernand Guérrien** - Arrow'un teoremi aslında imkansızlık teoremidir, ama demokrasi başka bir problemdir. Demokrasi herkesin kendi tercihlerini özgürce belirtebileceği sistemin kendisidir. Diğer yandan tercihlerin uyumu sorunu matematiksel bir problemdir. Arrow'un probleminin daha çok stratejik ve politik oylarla ilgili bir problem olduğunu sanıyorum. En iyi tercihle, oylarla çoğunluğu sağlayanın tercihinin uyumunu irdeler. İktisadi düzeyde demokrasi ise biraz evvel dediğim gibi herkesin özgürce tercihinin yapılmasıdır. Burada kolektif bir faydaya geçişin zorunlu olduğunu düşünmüyorum. Rasyonel tercihler mutlaka kolektif tercihlere götürür mü? Bunu tartışabiliriz.

• **Metin Sarfati** - Arrow'un teoreminin imkansızlık teoremi olarak adlandırılmasına katılıyorsun değil mi bu durumda?

• **Bernand Guérrien** - Evet. Bu bir imkansızlık teoremidir. Ama demokrasinin imkansız-

lığı değildir. Tümü ile uyumlu bir kolektif tercihler imkansızlığı teoremidir. Demokrasi ise hiçbir şekilde kolektif tercihlerin uyumu anlamına gelmez. Demokrasi başka bir problemdir. Bireylerin istediklerini seçme meselesidir. Bireysel olarak tercihlerin uyumlu olması ile buradan toplumsal düzeyde uyumlu tercihlere geçmek temel problemi oluşturmaktadır. Ama sonucun uyumlu olmamasının demokrasi açısından bir önemi yoktur. Önemli bir sorun teşkil etmez.

• **Metin Sarfati** - Sonuç uyumlu değilse, liberal bir demokrasiden bahsedebilir miyiz?

• **Bernand Guérrien** - Sonuç uyumlu olmadığı zaman uyumu sağlamak için devlet müdahalesi gerekir.

• **Metin Sarfati** - O zamanda liberal söylemin dışına çıkmış oluruz.

• **Bernand Guérrien** - Evet, tam da dediğin gibi. Liberal söylemin dışına çıkmış oluruz, ama bunun nedeni liberalizmin zaten saf hali ile mevcut olmamasında yatıyor. ABD'yi düşün, AB'yi düşün, ne kadar çok emredici kurallar var, ne kadar çok kısıtlamalar var. Neyi yapıp yapamayacağın, önceden inceden inceye yetkililer tarafından tasarlanmış ve bildirilmiş durumda, bireylere bütün bu yasaklara uymanın dışında yapacak bir şey kalmıyor. Ne kadar kısıtlı bir demokrasi.

• **Metin Sarfati** - İstersen tekrar Arrow'a ve kuramına dönelim. Temel meseleye, demokrasiye dönelim. Demokrasi biraz da bireysel tercihlerden politik tercihlere geçiş değil midir?

• **Bernand Guérrien** - Ama Arrow her şeyden önce Condorcet'tir. İstersen tam rekabet modeline bak, bu model tümüyle otoriterdir. Bireysel tercihler var ama birde her şeyi dikte eden fiyat dağıtıcı var.

Rasyonel bireyleri o yönetiyor ve tam rekabet modeli ile Pareto optimumuna varılıyor. Pareto optimumu hiçbir kaynağın savurganca kullanılmadığı etkin bir durumdur, ama birçok

Sonuç
uyumlu
olmadığı
zaman
uyumu
sağlamak
için
devlet
müdahalesi
gerekir

Pareto optimumu var. Arrow'un problemi budur. Bu noktalardan hangi birinin seçileceği ise neoklasik iktisat kuramcısının problemi değildir. Neoklasik kuramcı sizden herkesin elindeki kaynağın ne olduğunu soracak ve size optimal durumu verecektir. Demokrasi yani hangi Pareto optimumunun hangisine tercih edileceğini söylemek neoklasik iktisatçıya göre siyasetçinin sorunudur.

• **Metin Sarfati** - Evet ama Arrow'un koyduğu kimi postülalar var.

• **Bernand Guérrien** - Evet çünkü Arrow bir sosyal fayda fonksiyonu olduğunu varsayıyor. Arrow teoremi uyumlu bir karar süreci için diktatörün kaçınılmaz olduğunu söylüyor. Ama dikkat et eğer uyumlu bir karar istiyorsan gerekli, ama bir liberal gibi istersen şöyle diyebilirsin; ben Pareto optimumundan vazgeçtim. O zaman mesele demokrasi açısından çözümlebilir ama iktisadi düzey için aynı şeyi söyleyemeyiz. Tekrar ediyorum. Bütün problem Pareto optimumları arasında hangisinin seçileceğine ancak diktatörün karar veriyor olması.

• **Metin Sarfati** - Diktatör kim olacak? Oraya nasıl gelecek?

• **Bernand Guérrien** - Bu iyi veya kötü bir diktatör olabilir.

• **Metin Sarfati** - Evet ama sonuçta bir diktatör. Yani tek taraflı belirleyici.

• **Bernand Guérrien** - Bu biraz spekülasyon ve bunun neoklasikleri rahatsız ettiğini sanmıyorum. Çünkü şöyle diyeceklerdir, bu benim problemim değil, varsayalım ki herkes bunu koyuyor bunu alıyor ben ise diyeceğim ki, niye o buna sahip ben değilim?

• **Metin Sarfati** - Peki toplumsal tercihlerin etkinliği sorununun liberal demokrasi ile uyumu neoklasik teorisinin bir problemi değil midir?

• **Bernand Guérrien** - Hayır, bu neoklasik teorisinin problemi değildir. Neoklasik teori böyle bir sorundan bahsetmez.

• **Metin Sarfati** - Fakat Arrow yine de bu soruna eğildi.

• **Bernand Guérrien** - Yo hayır hayır bu soruna eğilen aslında daha önceden Condorcet idi. Bu neoklasiklerin bir sorunu değil tam tersine genel bir sorun.

• **Metin Sarfati** - Öteden beri demokrasi ile piyasa sisteminin birlikteliğinin mümkün olup olmadığı çeşitli düzeylerde tartışıldı. Veya piyasa ekonomisi nasıl seçim sistemi ile

birlikte mümkün olabilir, bu hep tartışıldı. Bu sorunun çok önemli olduğunu düşünmüyor musun?

• **Bernand Guérrien** - Hayır, düşünmüyorum. Neoklasik teori bu değil. Benim neoklasik teoride tenkit ettiğim aslında şu tam rekabet sistemi. Aslında zannedildiği kadar özgürlüğün olmaması. Tam rekabet sisteminde fiyat teklif etme hakkın yok, komşuyla mal mübadelesi yapmaya hakkın yok, aslında tam rekabet sistemi otoriter bir sisteme denk düşer. Bu sistemde Pareto optimumuna nasıl ulaşabilirsin? sanıyor musun ki insanlara diyebileceksin, hadi pazarlık yapın. Bireyler burada sadece fiyat alıcısı rolündedirler. Bu bir planlamadan başka bir şey değildir. Bu aslında Sovyetlerin hayalini kurdukları mükemmel planlama ile aynı şeydir.

• **Metin Sarfati** - Evet ama Sovyetler bunu muhtelif nedenlerden dolayı gerçekleştiremediler.

• **Bernand Guérrien** - Tabii Sovyetler bunu gerçekleştiremedi, çünkü bu çok zordur. Çünkü burada bütün enformasyonlara sahip olmak gerekir. Orada bireyler doğruyu tahrif etme yoluna girdiler. Mesela fiyatın artmasını istemediğin bir şeyin talebini daha az yaptılar vs.

Arrow sosyalistti zaten. 30'lu yılların krizini yaşadı, Sovyetlerin deneyimini yaşadı. Bütün bu modeller planlama tarafından denenmişti. Paradoks bu zaten, Neoklasik teoriye temel eleştiri hiç de sanıldığı kadar liberal olmadıdır.

• **Metin Sarfati** - Demokratik sistemin piyasa ekonomisiyle uyumlu olmadığı tezine ne dersin?

Neoklasik
teoriye
temel
eleştiri
hiç de
sanıldığı
kadar
liberal
olmadığıdır

• **Bernand Guérrien** - Evet bu çok enteresan bir şeydir. Arjantin'de diktatörlük yönetiminde sadece ultra liberal olarak bilinen Hayek'in kitaplarına izin vardı. Hayek'in tezine göre insanlar hayatlarında sadece bir kere kırk yaşına gelince oy vermeli. Arjantin'de askerler son derece liberaldiler.

• **Metin Sarfati** - Hangi anlamda liberaldiler?

• **Bernand Guérrien** - Tabi ki iktisadi düzeyde liberaldiler.

• **Metin Sarfati** - Yani şunu mu söylemek istiyorsun? siyasi düzeyde liberalizm ile iktisadi düzeyde liberalizm birbirinde farklıdır.

• **Bernand Guérrien** - Evet tabii öyle.

• **Metin Sarfati** - Ama liberal gelenek liberalizmin ancak iki düzeyde de varolabileceğini söylemez mi?

• **Bernand Guérrien** - Evet ama siyasal ve ekonomik pratik bunu göstermiyor. Şu anda da çok iyi bildiğin kimi örneklerle girmek istemiyorum.

• **Metin Sarfati** - Peki pratikteki bu çelişki çok önemli değil mi?

• **Bernand Guérrien** - Evet önemli ama neoklasik teori liberal değildir. Asıl liberaller Avusturya okuluna mensup olanlardır. Solow, Samuelson, Tobin bunların hiçbiri liberal değildir. Sonuçta şunu söyleyebilirim. Bir sistem

siyasi düzeyde çok otoriter iktisadi düzeyde çok liberal olabilir.

• **Metin Sarfati** - Peki buradan hareketle tersini de önerebilir miyiz? Ekonomik düzeyde planlamacı yani liberal değil ama siyasi düzeyde liberal bir sistem mevcut olabilir diyebilir miyiz?

• **Bernand Guérrien** - Evet. Örneğin Fransa'nın savaştan sonraki döneminde şu anda detaylarına girmek istemiyorum, planlama çok yoğunken iktidar sağcı ve liberaldi. Giscard d'Estaing, De Gaulle örnekleri gibi.

• **Metin Sarfati** - Daha sonra sosyalistlerde bildiğin gibi bu kez özelleştirmeyi yürüttüler.

• **Bernand Guérrien** - Tamamen haklısın.

• **Metin Sarfati** - Peki bu konudaki son sorum. Mademki bu iki düzey birbirinden bağımsız, İktisadi liberalizmi temelde nasıl niteleyebilirsin?

• **Bernand Guérrien** - Bana göre tam liberalizm pratikte mümkün değildir. Çünkü toplumsal düzenin bu durumda varolması zorlaşır. Neoklasiklerle liberalleri iktisadi düzlemde aynı söylemde düşünemeyiz. Neoklasikler tam rekabet sistemini önerirken liberaller tam rekabet sisteminin özgürlükleri kısıtladığını söyleyeceklerdir. Örneğin Hayek tekellerin yasaklanmasına karşı değildir.

• **Metin Sarfati** - Söyleşi için teşekkürler.

avrupa birliği türkiye'nin tek seçeneği mi?

giriş

40 yılı aşkın ve adayların hepsinden daha uzun bir süredir, Avrupa Birliği üyeliğini hedefleyen Türkiye, bu süre zarfında üyeliği hiç bu kadar somut olarak düşünmemiştir. Bu durumun ilginç sayılabilecek göstergelerinden biri, AB ile ilgili yapılan panel/konferans/toplantı sayısıdır. Konu ile ilgili bu tür aktivitelerin arttığı dönemler, Türkiye'nin AB ile ilgili bir dönemeçten geçtiğinin ya da geçmekte olduğunun göstergesi olarak kullanılabilir. Bu dönemeç kimi zaman bir Katma Protokol imzalanması ile kimi zaman tam üyelik başvurusunun yapılması ya da Gümrük Birliği anlaşmasının imzalanması ile sonuçlanmıştır. Ancak, söz konusu dönemeçler arasında Türkiye, daha sonraki dönemlerin kendiliğinden gelişen bir süreç olacağı inancıyla hareket etmiştir. Bugün de müzakerelerin başlama dönemecindeki Türkiye için, bu sürecin nasıl geçeceği çok da sürpriz olmamalıdır.

Beşinci genişleme sürecini yaşayan Avrupa Birliği için Türkiye'nin üyeliğine, diğerlerinden farklı bir yaklaşım getirmek aslında hem zor hem de çok kolaydır. AB hem ticari açıdan hem de siyasi açıdan yakın ilişkiler içinde olduğu ve kendisi ile Ortadoğu arasında jeo-politik anlamda stratejik bir önem atfettiği Türkiye'yi birlik dışında tutmak istemezken, bir yandan da her yönüyle "*kendine münhasır*" olan bu ülkenin entegrasyonunda görece yaşanacak zorlukların telaşı ve endişesindedir. Genişleme sonucu ithal edilecek olan farklılığın adaptasyonunda, kültürel kimlik, ekonomik gelişme ve yönetim modelleri gibi alanlarda ciddi zorlukların yaşanması olasılığı büyüktür. Bunun yanı sıra, Türkiye'nin üyeliği AB'yi dünyanın en problemli üç ülkesi (İran, Irak ve Suriye) ile sınır komşusu yapacaktır. Türkiye için ise otomatik sayılabilecek dönemeçler arası geçiş dönemi başlamak üzeredir.

Bu çalışmada, bazı dış ticaret göstergeleri açısından Türkiye'nin AB dışında alternatifleri olup olamayacağı ile ilgili değerlendirmeler yapılmaya çalışılmaktadır. Bu çerçevede ele alınan alternatifler üç başlık altında toplanıp incelenebilir:

1. Türkiye AB ile olan ilişkisini bugüne kadar ki çizgisinde devam ettirecek, müzakere süreci başlatılacak ve bu süreç içerisinde Türkiye ve AB yeni kazanımlar elde etmeye çalışacaklardır; bu Türkiye'nin AB ile olan ticaret ilişkisinin diğer alternatiflerden daha yoğun ve daha kazançlı olduğu saptamasının desteklediği bir alternatiftir.

2. İkinci olarak, Türkiye halen içinde olduğu Akdeniz Ortaklık Anlaşması çerçevesinde AB ile olan ilişkisini devam ettirecek, ancak üyelikten çok daha farklı bir yol izleyerek daha bağımsız politika belirleyip uygulama şansını artıracaktır; bu alternatif Türkiye'nin özellikle Akdeniz ülkeleri ve/veya 2004 yılında yeni üye olan ülkeler ile kıyaslandığında, ticaret açısından AB nezdinde çok daha farklı bir yeri olmadığı saptamasının desteklediği bir yol olarak görülmektedir.

3. Son olarak, ne üyelik ne de AB'nin Akdeniz politikasına bağlı kalmaksızın, bölgesel arayışlara yönelmek; bu son alternatif, Türkiye'nin bölgedeki jeo-stratejik konumunun da desteklediği bir yöneliş çerçevesinde gerek BDT ülkeleriyle gerekse de bölgesinde ikili olarak girdiği artan ticaret ağırlıklı ilişkilerinin bir çıkarsaması olarak görülmektedir.

Söz konusu alternatiflerin gerçekleşme olasılıkları üzerine değerlendirmeye geçmeden önce, Türkiye'nin temel göstergelerini, AB'nin yeni üye olan ülkeleri (AB-10) ve Barselona sürecinde yer alan Akdeniz ülkeleriyle (MENA)¹ karşılaştıralım. (Tablo 1)

Tablo 1: temel göstergelerin karşılaştırılması

Ülkeler	Nüfus (milyon)	Kişi Başına Gelir, \$	İşsizlik Oranı, %
Çek Cumh.	10.2	8,791	8.4
Estonya	1.4	6,471	9.4
Kıbrıs	0.8	16,062	4.9
Litvanya	2.4	4,716	9.8
Letonya	3.5	5,266	11.0
Macaristan	10.2	8,400	5.8
Malta	0.4	11,537	7.4
Polonya	38.6	5,270	18.9
Slovakya	5.4	6,020	18.2
Slovenya	2.0	13,887	6.0
Türkiye	68.6	3,451	10.3

Feride
Doğaner Gönel*

Türkiye'nin
üyeliği
AB'yi
dünyanın
en problemli
üç ülkesi
(İran,
Irak ve
Suriye)
ile sınır
komşusu
yapacaktır

* Doç. Dr.
Yıldız Teknik
Üniversitesi, İİBF

Cezayir	31.8	2,253	30.0
Fas	30.1	1,531	21.7
Filistin	3	v.b.	v.b.
İsrail	7	18,340	8.8
Lübnan	4.5	4,040	8.5
Mısır	67.6	1,390	7.6
Suriye	17.4	1,160	20.0
Tunus	9.9	2,529	15.6
Ürdün	5.3	1,850	15.0

Kaynak: <http://www.eia.doe.gov/emeu/kabs/>

Tablo 1'den gözlemleneceği üzere, MENA ülkeleri 177 milyonu bulan nüfusları, daha düşük kişi başına gelir ve yüksek işsizlik oranları ile, AB-10 ülkeleri karşısında, daha az gelişmiş bir portre çizmektedirler². Kuramsal olarak, ülkelerin ekonomik entegrasyon oluşturmalarında 'olmazsa olmazlardan' sayılan temel ekonomik göstergelerin birbirine yakın olması kriteri bu durumda geçersizleşmektedir. Dolayısıyla 2010 yılında AB'nin MENA ülkeleriyle oluşturmayı planladığı serbest ticaret alanı öncesinde Akdenizin kuzey ve güneyinin nasıl birbirine yakınlaştırılacağı ya da ne pahasına yakınlaştırma girişimlerinin olacağı, üzerinde önemle durulması gereken bir konudur.

ticaret yapıları

Türkiye, bölgesindeki işbirliklerini iyi değerlendirmeye çalışırken, çoğu zaman ticari ilişkiler ön plana çıkmaktadır. Bu anlamda, Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde düşünebileceği alternatifler olarak sunduğumuz üç alternatifin de ayrı ayrı detaylı analizleri yapılabilir ve yapılmalıdır. Ancak bu çalışmada konuya sadece ticaret dengelerinin ortaya çıkarabileceği sonuçlar çerçevesinde, bir anlamda daha dar bir bakış açısı ile bakılmaya çalışıldı. Bu anlamda, Türkiye'nin AB ile ticaretine, yeni üye

AB-10'ların Türkiye açısından ne derece etkili bir ticaret ortağı olabileceğine ve alternatiflerden biri olarak sunulan MENA ülkelerinin yine AB ile olan ticaretlerine bakıldı. Ticaret ilişkileri değerlendirmesinde, ihracat, ithalat ve ticaret dengesi rakamlarının yanı sıra endüstri-çi ticaret, ihracat benzerliği ve ticaret yoğunluğu ölçümleri de kullanıldı.

AB ile ticaretleri açısından yeni AB-10 ve MENA ülkeleri karşılaştırması

AB'nin yaklaşık on yıldır her iki bölgeyle olan stratejik ilişkisi çerçevesinden bakıldığında, AB-10'ların, Birliğe MENA ülkelerinden çok daha yakın ticari ilişkiler içinde olduğu gözlenmektedir. Örneğin, 2003 yılı itibariyle AB'nin toplam ihracatından yüzde 5, birlik-dışı ihracatından yüzde 13, toplam ithalatından % 4.5, birlik-dışından ithalatından ise yüzde 11.7 oranında pay alan 10 yeni üye, bu anlamda birlik-dışı ticarete (Mayıs 2004'e kadar) ABD'den sonra gelen en büyük ortak konumundadır. (Tablo 2)

Tablo 2: AB'nin ticaret yaptığı ülke ve bölgeler, 2003 (milyar \$)

Ülkeler	AB ihracatı	AB ithalatı
Dünya	2900,7	2919,6
AB-15	1795,4	1800,6
ABD	247,1	169,5
İsviçre	77,1	107,8
Çin	44,9	64,4
Japonya	44,4	75,2
AB-10	144,7	131,7
Türkiye	31,2	27,0

Kaynak: www.wto.org/english/res_e/statistics_e/its2004_e/section3_e/iii37.xls

Buna karşılık MENA ülkeleri, AB ticaretinde Barselona sürecinde biçilen rol ile bağdaşmayacak ölçüde az bir paya sahiptirler. (Tablo 3)

Tablo 3: AB-10 ve MENA ülkelerinin AB ile ticaretlerinde karşılıklı payları, %

	Ülkelerin ihracatlarında AB Payı	Ülkelerin ithalatlarında AB Payı	AB'nin Dışarıya ihracatında Ülke Payı	AB'nin Dışarıdan ithalatında Ülke Payı
Çek Cumh.	69	67	2,43	2,35
Estonya	77	62	0,28	0,24
Kıbrıs	87	82	0,23	0,7
Litvanya	77	58	0,21	0,15
Letonya	48	50	0,34	0,23
Macaristan	69	62	2,09	2,05
Malta	46	89	0,20	0,07
Polonya	66	63	3,07	2,49
Slovakya	64	50	0,80	0,97
Slovenya	64	73	0,72	0,57

AB'nin stratejik ilişkisi çerçevesinden bakıldığında, AB-10'ların, Birliğe MENA ülkelerinden çok daha yakın ticari ilişkiler içinde olduğu gözlenmektedir

Cezayir	41,8	51,7	0,6	0,89
Fas	63,3	54,5	0,64	0,49
İsrail	22,2	31,2	0,91	0,59
Lübnan	10,7	40,6	0,26	0,01
Mısır	39,5	40,1	0,5	0,26
Suriye	33,9	31,9	0,17	0,22
Tunus	31,6	43,0	0,57	0,48
Ürdün	3,3	53,6	0,14	0,01
Türkiye	41,8	38,5	2,25	1,90

Not: Filistin ile ilgili veriler son derece dağınık ve düzensiz olduğundan burada ele alınmamıştır.

Kaynak: <http://epp.eurostat.cec.eu.int/portal/page?pageid=1090,1137397&dad=portal&schema=PORTAL> adresindeki Eurostat verilerinden derlenerek hesaplanmıştır.

Dolayısıyla, bu ticaret kalıbını, alışlagelmiş gelişmiş-gelişmekte olan ülke ayrimından çok da bağımsız düşünmememiz gerekir. Bir başka ifadeyle sermaye malları ihraç eden AB karşısında tekstil ve gıda ihracatçısı konumunda MENA ülkeleri yer almaktadır.

Öte yandan 1 Mayıs 2004 itibarıyla yeni üye olan Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleri (AB-10) için de, söz konusun karşılıklı ticaret ilişkisi bağlamında benzer bir şey söyleyebiliriz. AB-10'ların ticaretinde, hem ihracat hem de ithalat bağlamında AB yaklaşık % 65 civarında bir paya sahipken, AB-dışı ticarete söz konusu bu ülkelerin payı, yine hem ihracat hem de ithalat bağlamında % 10'un üzerindedir.³ Dolayısıyla yaklaşık on yıllık bu gelişim, her ne kadar MENA ülkelerinden daha iyi bir konuma sahipse de, genişlemeden sonra da, AB ile AB-10 arasındaki ticaret akışında olağanüstü bir değişimin gerçekleşme olasılığıni düşük tutmaktadır.

endüstri-içi ticaret açısından AB-10 ile MENA ülkeleri karşılaştırması ve Türkiye

Standart ticaret teorisinin ortaya koyduğu, ülkelerin birbirleriyle ticarete endüstriler-arası ticaretten kazanç sağlayabilecekleri argümanı, bilindiği gibi 1960'lerden itibaren endüstri-içi ticaretin (EİT) gelişip genişlemesi, hatta gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında da yaygınlaşmasıyla oldukça itibar kaybetti. Buna

karşılık, ticaret yazınında, EİT endeks değeri-nin artması, sanayii bazında uzmanlığın artması veya sofistike tekniklerin üretim süreçlerinde kullanılması olarak da yorumlanmaya başladı. Bu nedenle bu çalışmada, AB-10 ülkeleriyle, Türkiye ve MENA ülkeleri karşılaştırması EİT açısından değerlendirildi.⁴ Yapılan hesaplamalarda, Türkiye'nin toplam ticareti ve AB ile ticaretinde yavaş da olsa artan bir paya sahip olmaya başlayan EİT'in, Türkiye-AB ticaretinde 1990'lar boyunca % 50'leri bile aştığı dönemlerin olduğu gözlenmiştir.⁵ 1990'ların başlarında, Türkiye'nin AB-15 ülkeleriyle olan ticaretinde EİT ilişkisi en yüksek ülke Yunanistan iken, 2000'lerden itibaren Yunanistan'ın yerini İtalya, Fransa ve İspanya gibi ülkeler almaktadır; hatta 1990-2002 yılları arasında, her AB-15 üyesi ile EİT payı artmasına karşın, Belçika/Lüksemburg ile birlikte Yunanistan ile ticarete EİT payı azalmıştır. (Tablo 4)

Tablo 4'de gözlemlendiği gibi, son on yılı aşan sürede, Türkiye'nin EİT payında artış olsa da, Türkiye'nin AB ile ticareti hala endüstriler-arası bir kimlik taşımaktadır. Buna karşın AB ile ticaret ilişkilerinde, Türkiye'den çok daha kısa bir geçmişe sahip olan Doğu Avrupa ülkeleri için tablo daha farklıdır. Hesaplamalardan elde ettiğimiz sonuçlardan biri, endüstri-içi ticaretin, AB ile yeni üye olan 10 ülke arasındaki ticareti adeta tanımlayıcı bir nitelikte olduğudur. (Tablo 5)

**Türkiye'nin
AB ile
ticareti
hala
endüstrilerarası
bir kimlik
taşımaktadır**

Tablo 4: Türkiye'nin AB-15 ülkeleriyle ticarete EİT payı, %

	Bel/Lux	Almanya	Hollanda	İtalya	Fransa	İngiltere	Finlandiya
1990	27,3	15,3	21,7	22,8	18,5	25,9	9,5
2002	24,0	35,4	26,6	45,4	45,6	37,9	16,3
	Danimarka	İspanya	Portekiz	Avusturya	İsveç	Yunanistan	İrlanda
1990	5,9	23,0	19,5	10,2	7,6	40,2	5,8
2002	22,5	49,6	24,7	33,1	20,2	29,3	14,5

Kaynak: DİE, Dış Ticaret İstatistikleri, çeşitli yıllar

Tablo 5: AB-10 ve MENA Ülkelerinin EİT Değerleri, 2003

CY	CZ	EE	HU	LT	LV	MT	PO	SL	SK
0.41	0.81	0.61	0.71	0.34	0.23	0.41	0.66	0.74	0.65
DZ	EG	IL	JO	LB	PS	MA	SY	TN	TR
0.05	0.22	0.64	0.15	0.08	v.b.	0.30	0.06	0.40	0.50

(CY:Kıbrıs, CZ: Çek Cumh., EE:Estonya, HU:Macaristan, LT: Letonya, LV: Litvanya, MT:Malta, PO:Polonya, SL:Slovenya, SK:Slovakya, DZ: Cezayir, EG: Mısır, IL: İsrail, JO: Ürdün, LB: Lübnan, PS: Filistin, MA: Fas, SY: Suriye, TN: Tunus, TR: Türkiye)

Kaynak: EUROSTAT verilerinde yararlanılarak hesaplanmıştır. Filistin özerk idaresi ile ilgili güncel istatistiklere ratslamak son derece zordur.

Tablo 5'den açık bir şekilde AB-10 ülkelerinin toplam ticaretlerinde EİT payının daha yüksek olduğu görülmektedir ki, MENA ülkelerinin, üç tanesi hariç, EİT değerleri düşüktür. Yapılan hesaplamalarda, Lübnan ve Suriye'nin toplam ticaretleri içerisinde EİT payının görece az olmasına karşın (Lübnan ve Suriye'de, sırasıyla sadece 8 ve 15 adet malın EİT değerleri 0.50'yi geçmektedir), Macaristan, Slovenya, Slovakya ve Türkiye'de ortalama 50 adet malın EİT değerleri 0.50'yi geçmekte⁶ (Tablo 6), hatta bazı malların 1'e yakın bir değer olarak ülkenin söz konusu mallarda uzmanlaştığını; ilgili endüstride hem ithalatı hem de ihracatı yapabildiğini göstermektedir.

Hem Tablo 5 hem de Tablo 6, bize AB-10 ülkelerinin MENA ile kıyaslandığında AB ile birbine daha yakın bir ticari yapı sergilediklerinin

ipuçlarını verirken, buna karşılık MENA ülkeleri AB ile ticarete ağırlıklı olarak endüstriler-arası bir ticari uzmanlaşmanın sinyallerini göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'nin, daha çok AB-10 ülkelerine daha yakın durduğunu söylemek mümkünse de, Tablo 5'deki sonuçların endüstriler-arası ticarete ağırlık veren bir ticaret yapısını ön plana çıkarttığını göz ardı etmemek gerekir. Buna açıklık getirecek durumlardan biri, EİT'in mal bazında incelemesinin yapılmasıdır. Mal bazında incelendiğinde, AB ile AB-10 ülkeleri arasındaki ticarete, sermaye yoğun malların ağırlıklı olarak EİT'e konu olduğunu, buna karşılık Türkiye-AB ticaretinde süt ürünleri, yağlı tohumluklar, ayakkabı ve taşımacılık gibi daha emek yoğun, tarım kökenli mal gruplarının EİT değerlerinin yüksek olduğu bulunmuştur. (Tablo 7)

**Türkiye-AB
ticaretinde
emek
yoğun,
tarım
kökenli
mal
gruplarının
EİT
değerlerinin
yüksek
olduğu
bulunmuştur**

Tablo 6: AB ile Ticaretinde EİT Değeri 0.50'yi Geçen Malların Sayısı (ülkelere göre), 2003

CY	CZ	EE	HU	LT	LV	MT	PO	SL	SK
19	61	33	58	28	25	15	49	50	49
DZ	EG	IL	JO	LB	PS	MA	SY	TN	TR
11	21	40	11	8	18	18	15	30	47

Kaynak: EUROSTAT verilerinde yararlanılarak hesaplanmıştır.

Tablo 7: EİT > 0,90 Olan Mal Gruplarının Ülkelere Göre Dağılımları (Adet), 2003

	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
CY	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-
CZ	2	-	3	-	-	-	1	2	3	-
EE	-	-	2	-	1	-	1	1	-	-
HU	2	-	2	-	1	1	1	-	-	-
LT	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
LV	-	1	-	1	-	1	-	1	2	-
MT	-	-	-	-	1	-	1	-	-	1
PO	1	1	1	-	-	1	1	2	1	-
SL	1	1	2	1	1	1	-	-	-	1
SK	-	-	1	-	2	-	1	1	1	-
DZ	-	1	-	-	-	-	-	1	-	-
EG	-	-	2	-	-	-	2	-	-	-
IL	2	-	1	2	2	1	-	1	-	1
JO	-	-	1	-	-	-	-	1	-	-
LB	-	-	-	1	1	-	-	-	-	1
MA	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
SY	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-
TR	-	2	1	1	1	1	2	1	-	-

Kaynak: EUROSTAT verilerinde yararlanılarak hesaplanmıştır.

ihracat benzerlik endeksi

Literatürde özellikle birbirine rakip gibi duran tarafların gerçekte benzer ihracat kompozisyonları ve dolayısıyla da yapıları olup olmadığının belirlenmesinde kullanılan ölçümlerden biri ihracatta benzerlik hesaplamalarıdır. Bu çalışmada söz konusu endeksin kullanılması'nın nedeni, AB'ye olan ticarette Türkiye'nin hangi ülkelerle daha çok ihracat benzerliğine sahip olduğunun netleşmesini sağlamaktır.⁷

Elde edilen sonuçlar, Türkiye'nin EİT açısından AB-10 ülkeleri ile daha benzerlik göstermesine karşın, ihracatta benzerlik kriteri açısından MENA ülkeleriyle benzeştiği şeklinde ortaya çıkmıştır. AB-10 ve MENA ülkelerinin birbirlerinden oldukça farklı gelişmişlik göstergelerine sahip oldukları hatırlanacak olursa, ilk bakışta çelişkili gibi duran bu durumun nedeni, Türkiye'nin üretim yapısını (dolayısıyla da ihracat kompozisyonunu) AB-10 ülkelerinde gözlemlediğimiz sermaye ve/veya enformasyon-yoğun mallara yönelik karakterde geliştirememiş olmasından dolayı, sanayi malı sayılan ancak katma değeri düşük mallarda uzmanlaşmış olmasıdır. Bu nedenle, Türkiye dış ticaretinde gerçekleştirdiği serbestleştirme ve ihracata yönelik yüzü ile yüksek EİT payına sahip olurken, hangi mallarda uzmanlaştığına bakıldığında çok da gelişmiş ülke karakteri çizememektedir. Ayrıca, imalat sanayi-dışı mallarda da uzmanlığı devam eden Türkiye'nin MENA ülkeleriyle yüksek ihracatta benzerlik değerlerine sahip olması bu açıdan da şaşırtıcı değildir. (Tablo 8)

Türkiye'nin AB-10 ülkeleriyle karşılaştırılarak, farklı ticaret performans göstergeleriyle birlikte ihracatta benzerliğinin de ele alındığı Yılmaz-Ergun çalışmasında,⁸ yukarıdaki bulgularımızı tamamlayıcı olduğunu düşündüğümüz sonuçlara da rastlanmıştır; Tablo 8, Türkiye'nin özellikle Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Slovenya ile ihracatta benzerlik kriteri açısından

dan farklı olduğunu göstermektedir. Her ne kadar, Yılmaz-Ergun çalışması Türkiye'nin söz konusu ülkelerle ihracat benzerliklerini (AB piyasası yerine) dünya piyasasına yönelik karşılaştırıyor olsa da, Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Macaristan'ı AB ile benzer ihracat yapısına sahip olarak nitelemektedir. Ayrıca, yine bu çalışmada hesaplanan karşılaştırmalı ihracat performansları (avantajları) açısından da, Türkiye hammadde ağırlıklı ve emek-yoğun mal kategorilerinde karşılaştırmalı avantajını sürdürerek Bulgaristan ve Romanya ile yakın bir çizgide dururken, sermaye-yoğun ve ar-ge'ye dayalı mal gruplarında da bu ülkelerle benzer bir şekilde düşük performans gösterir. Buna karşılık Çek Cumhuriyeti ve Macaristan söz konusu mal gruplarında oldukça yüksek bir performans sergilemektedirler.⁹

ticaret yoğunluğu

Son olarak, ele aldığımız ülkelerin AB'ye yönelik hem ihracat hem de ithalat açısından ticaret yoğunluklarına bakarak, Türkiye'nin daha çok hangi ülkeye/ülke grubuna yakın olduğunu saptamaya çalıştık. Bu göstergenin¹⁰ sunduğu hesaplamalar sayesinde, Türkiye'nin AB ile karşılıklı ticaret ilişkisinin, rakip ve/veya ortaklarıyla karşılaştırıldığında nasıl bir yapı içerisinde olduğunun biraz daha anlaşılır hale gelmesini bekledik. Nitekim, ortaya çıkan tablo, daha önceki bulgularımızı oldukça destekler içerikte oldu. (Tablo 9)

Tablo 9'dan iki sonuç çıkmaktadır; ilki MENA ülkelerinin, Fas hariç hepsinin, AB ile ticaret yoğunlukları AB-10 ülkelerinden daha düşük düzeydedir. Bu sonuç, çalışmanın başında MENA ve AB-10 ülkelerinin genel göstergelerinin karşılaştırılmasında gelişmişlik farkları hususunda ortaya çıkan sonucu desteklemektedir. İkinci olarak, Türkiye ticaret yoğunlukları açısından da MENA ülkeleriyle aynı kategoride yer almaktadır.

Türkiye
ticaret
yoğunlukları
açısından da
MENA
ülkeleriyle
aynı
kategoride
yer
almaktadır

Tablo 8: Türkiye'nin AB-10 ve MENA Ülkeleriyle İhracatta Benzerlik Karşılaştırması, 2003

Kıbrıs	0,62	Polonya	0,36	Cezayir	0,98
Çek Cumh	0,38	Slovenya	0,36	Mısır	0,80
Estonya	0,55	Slovakya	0,43	İsrail	0,99
Macaristan	0,49			Ürdün	0,74
Litvanya	0,48			Lübnan	0,66
Letonya	0,85			Fas	0,31
Malta	0,47			Suriye	0,98
				Tunus	0,33

Kaynak: EUROSTAT verilerinde yararlanılarak hesaplanmıştır.

Tablo 9: AB ile Ticarete Ülkelerin İhracat ve İthalat Yoğunlukları, 2003

	İhracat	İthalat
Kıbrıs	11,56	11,07
Çek Cumh	9,17	9,04
Estonya	10,27	8,40
Macaristan	9,18	8,36
Litvanya	10,30	7,81
Letonya	6,44	6,77
Malta	6,20	11,97
Polonya	8,80	8,55
Slovenya	8,51	9,91
Slovakya	8,49	6,79
Cezayir	5,55	6,95
Mısır	5,25	5,40
İsrail	2,95	4,20
Ürdün	0,44	7,21
Lübnan	1,42	5,46
Fas	8,41	7,33
Suriye	4,51	4,29
Tunus	4,20	5,79
Türkiye	5,56	5,18

Kaynak: EUROSTAT verilerinde yararlanılarak hesaplanmıştır.

sonuç ve değerlendirme

Türkiye aslında pek çok açıdan "kendine münhasır" özelliklerini sürdürmeye devam ediyor. Bir topluluğa ve özelinde AB'ye üyeliği bu kadar uzun süre bekleyen başka bir ülke yok. Ayrıca, üye olmadığı halde gümrük birliği anlaşması imzalayarak kendince "ayrıcılık" bir konuma gelmiş başka bir ülke de yok. Bütün bunlardan öte, hala üyelik için sadece mevzuatta yaptığı değişikliklerle, şekil şartlarını yerine getirdiği için üyeliği hak kazandığını düşünen bir ülke de yoktur. Türkiye, çeşitli açılardan çok ciddi sonuçlar doğuracak bu üyelik için ne kadar hazır olduğunun derinlemesine araştırmasını yapmamış ve hala da bu alanda çok eksiklikleri bulunan bir ülkedir. AB süreklili Türkiye'nin kendisine uygunluğunu araştırıp/denetlerken, Türkiye AB üyeliğinin kendisine uygunluğu konusunda hala kırk yıl önce verilen karar çerçevesinde hareket ediyor gibi; dolayısıyla bu kararın, Türkiye ekonomisinin her alanında ortaya çıkaracağı kısa ve uzun vadeli etkiler ile ilgili araştırmalarda yetersiz kalmaktadır. Hele ki, AB'nin son genişleme süreci sonrasında katılan 10 yeni üye ülke ile birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye'nin AB üyeliğinden umduklarını bulup bulamayacağı merak konusu olmalıdır, araştırılmalıdır.

Bu çalışmada böyle bir bakış açısından hareket ederek, özellikle yeni katılan üye ülke-

leri ile birlikte AB'nin kendisi için son derece önemli olan MENA bölgesi ile olan ilişkisi, ticaret açısından ele alınmaya çalışılmıştır. Her ne kadar, Türkiye ayrıcalıklı konumu nedeniyle Akdeniz ülkeleri politikasından bağımsızmış gibi duruyorsa da, söz konusu politikanın Orta Doğu ayağında yer alan ülkelerle olan ilişkisi nedeniyle AB'nin Akdeniz politikasından etkilenecektir. Dolayısıyla hem Türkiye'nin hem de Akdeniz ülkelerinin son genişleme ile AB üyesi olan ekonomilerle olan ticaret ilişkisi, AB'nin bölgeye yaklaşımının fotoğrafını çekmek açısından önemlidir. Bu fotoğrafta, Türkiye açısından ortaya çıkan en önemli nokta, Akdeniz ülkeleri arasında İsrail ile birlikte ayrı bir konumdaymış gibi duruyorsa da, yeni üyelerle kıyaslandığında Türkiye'nin ayrıcalıklı bir konumda değil, AB'nin Akdeniz politikası içindeki bir ülke konumuna gelmiş olmasıdır. Orta Doğu'nun AB için anlamının (enerji açısından) son derece önemli olduğunu düşünürsek, bu bölgeye yakın olan Türkiye'nin de benzer bir önemde olması kaçınılmazdır, ancak bunun için Türkiye'nin üye olması gerekmektedir. İşte bu noktada, tarafların karşılıklı faydasının gözden geçirilmesi önemlidir.

Bu inceleme çerçevesinde, Hem Akdeniz ülkelerinin hem de yeni üye olan ülkelerin AB ile ticaret ilişkilerindeki yoğunlukları, ihracat benzerlikleri ve endüstri-içi ticaret payları bir

Türkiye'nin
AB
üyeliğinden
umduklarını
bulup
bulamayacağı
merak
konusu
olmalıdır,
araştırılmalıdır

kesit analizi mantığı içerisinde, 2003 yılı itibarıyla hesaplanıp sunuldu. Örneğin, endüstri-İç ticaret açısından bakıldığında, Türkiye, AB-10 ülkelerine yakın bir konumdadır ve kimi endüstrileri için AB ile yaptığı ticarete yüksek endüstri-İç ticaret payına sahiptir. EİT açısından AB-10 ülkeleriyle daha benzer bir konumda görünmesine rağmen ihracatta benzerlik kriterinde, Türkiye'nin MENA ülkeleriyle daha çok benzeştiğini söyleyebiliriz. Ticarete yoğunluk hesaplamalarına göre ise, Türkiye MENA ülkeleriyle aynı kategoride yer almaktadır.

Yapılan hesaplamaların amacı, öncelikle Türkiye ile AB arasında varolan/varolduğuna inanılan yoğun ticaret ilişkisinin, çalışmanın başında sayılan alternatifler çerçevesinde değerlendirilmesidir. Bu değerlendirmeler sonucunda da, "AB'nin Türkiye'nin tek alternatifi olup olmadığı" sorusuna cevap aranmaya çalışılmıştır. Bu sorunun cevabı, şüphesiz sadece Türkiye açısından bakılarak verilemez/verilememelidir, yani konunun AB yönünden nasıl görüldüğü göz ardı edilerek, Türkiye değerlendirilmesi yapılmamalıdır.

21. yüzyıla girdiğinde Avrupa Birliği'nin önündeki, bir önceki yüzyılın son on yılından buyana mücadele etmeye çalıştığı ekonomik, sosyal, siyasal ve çevresel baskılar daha da artmıştır. Bu açıdan baktığımızda AB, bir yandan siyasal yapısını federalizm sempatanları ile daha gevşek bir yapıdan yana olanlar yani şu anki statükoyu çok az değişikliklerle devam ettirmek isteyenler arasında yeni bir anayasa hazırlığı yaparken, bir yandan da ekonomik

anlamda ABD ve Uzak Doğu Asya/Pasifik bölgesiyle rekabet edebilirliğini korumaya çalışmaktadır. Öte yandan yaşanan bir nüfus ve artan işsizlikle mücadelede, Avrupa ve AB övündüğü ve refah devletine dayandığı "toplum modelinden" vazgeçme noktasına bile gelmiştir. Dolayısıyla, yirminci yüzyılın iki kutuplu soğuk savaş döneminden farklı olarak, üç kutuplu ve ekonomik mücadele ağırlıklı bir dünya için hazırlıklı olmak isteyen AB'nin güneyinin ve doğusunun her anlamda istikrarlı olması son derece önemlidir. Bu nedenle AB için doğu genişlemesi (Merkez ve Doğu Avrupa Ülkelerinin katılımı), güney ilişkilerinin şekillendirdiği Barselona süreci (MENA ülkeleri ve 2010 Serbest Ticaret Alanı hedefi) ve kimi zaman Orta Doğu ile Avrupa arasında, stratejik konumu nedeniyle, doğal bir enerji köprüsü olarak tanımlanan Türkiye önemlidir. Daha önceki genişlemelerin bölgesel farklılıkları artırmış ve bölgesel fonlara olan ihtiyacı daha da büyütmüş olduğu düşünülecek olursa, son genişlemesinin ardından AB'yi zorlu bir gelecek beklediğini söylemek, kötümserlik sayılmaz. Nitekim biraz da bu ekonomik maliyetin doğal sonucudur ki, müzakere ve tahmini üyelik tarihi bekleyen Türkiye için iki çerçeve bütçe bitiminden öncesine bir tarih telaffuz edilememiş/edilememiştir. Elbette, Türkiye'nin dış kaynaklara (AB-fonları, IMF kredileri, vb.) bağımlı olarak ya da onlardan bağımsız olarak hızla gelişmesi ve arzulan/hedeflenen hayat standardına erişmesi durumunda, tarihlerin değişebilir olması saklıdır.

21. yüzyıla girdiğinde Avrupa Birliği'nin mücadele etmeye çalıştığı ekonomik, sosyal, siyasal ve çevresel baskılar daha da artmıştır

Ancak esas problem de zaten bu noktada ortaya çıkmaktadır. Yani Türkiye o noktaya sanıldığı kadar kolay gelebilecek midir? Çünkü, üyeliğe kabul kriterlerinin ekonomik olduğu kadar sosyal/siyasi yönleri mevcuttur ve kimi zaman bu yönlerin ekonomik kriterleri yönlen-dirmesi bile söz konusudur. 1992 yılında, Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanan bir raporda, "serbest ticaretin gerekli teknoloji transferi ve sanayii işbirliği içeren yeni bir politika içermediği sürece, MENA ülkelerinde işsizliği artıracığı ve gelir dağılımını bozacağı" öne sürülmüştür.¹¹ 1995 Barselona süreci öncesi bu raporun öne sürdüklerinin ne denli dikkate alındığı ayrı bir araştırma konusu olsa da, AB'nin önceliği bugünkü AB-10 ülkelerine verdiği bu çalışmada yapılan hesaplamalar ve istatistiklerden anlaşılmaktadır. Aynı şekilde, Avrupalı yatırımcı açısından AB-10 ülkeleriyle kıyaslandığında MENA ülkeleri cazip kabul edilmemektedir. Söz konusu ülkelerin piyasalarının küçük olması, bürokratik zorlukların varlığı, altyapı sorunları, kalifiye işgücü eksikliği gibi pek çok problem nedeniyle, AB yatırımları bu bölgelerde son derece azdır.¹² Keza, AB'nin MENA ülkelerine verdiği yardımlarla AB-10 ülkelerine verilen yardımların karşılaştırması yapıldığında da benzer bir tablo ortaya çıkmaktadır: örneğin 1990'ların ilk yarısında, nüfusları göz önüne alındığında her bir AB-10 vatandaşı 5 Ecu alırken, her MENA ülkesi vatandaşı 1 Ecu almıştır.¹³ Dolayısıyla, MENA ülkeleriyle olan ilişkisini bugüne kadar asimetrik bir ortaklık olarak sürdüren ve bölgeyle olan entegrasyon oranını diğer bölgelerle kıyaslandığında neredeyse minimum düzeyde tutan AB, daha da zorlu geçeceği tahmin edilen gelecek için çok da iyimser senaryolar üretmiyor. Bu anlamda, ekonomik yakınlaşmaların gerçekleşmediği bir on yılın ardından, coğrafi yakınlık AB ile MENA ülkelerini birarada tutan tek ve önemli faktör durumunu sürdürmektedir. Bu çalışmanın da ortaya koyduğu gibi, MENA ülkeleri AB'nin önemli bir ti-

caret ortağı değildir. 2010 yılı hedefinin MENA ülkeleri için de olumlu sonuçlanabilmesi için, 1992 Komsiyon raporunun söyledikleri önemlidir. Aksi takdirde, daha kalabalıklaşmış 25 üyeli AB ile girilecek bir serbest ticaret alanının olası etkileri de büyük olacaktır. Yani, AB-25'in MENA ülkelerine yönelik politikalarda dengeli bir politika izleyebilmesi zorlaşacaktır. Bu da Türkiye için, çalışmanın başında belirtilen ikinci alternatifin yani AB ile ilişkilerinde MENA-yolunun çok da tercih edilemeyeceğini göstermektedir.

Türkiye'nin 17 Aralık 2004 tarihinde kendisi ile müzakerelere başlayacağını bildiren ve bunun için de bir 'tarih' telaffuz eden AB ile ilişkilerini üyelik hedefi doğrultusunda sürdürmesi (yani birinci alternatifin tercih edilmesi), aslında Türkiye'yi kaynaklarını daha etkin kullanma/dağıtma noktasına getirmiştir. Yani, bundan sonra Türkiye söz konusu müzakere süreci çerçevesinde, gerek insan kaynakları gerekse de fiziksel kaynaklar anlamında harcamalarının artacağı, tabii ki karşılığında girmek istediği birliğe adım adım yaklaştığını düşündüğü bir yolda olacaktır. AB'nin tüm genişleme süreçlerindeki farklı ülkelerin adaylık dönemleri düşünülecek olursa, Türkiye aslında oldukça uzun bir süreden beri zaten böylesi bir yoldadır. Dolayısıyla, değişen dünya konjonktürünün değerlendirmeleri daha sık yapılmalıdır.

Son olarak, Türkiye için üçüncü alternatif yani bölgesindeki diğer ülkelerle işbirliği ilk iki alternatifin gerçekleşip gerçekleşmediğine bakılmaksızın, düşünülmesi ve potansiyellerinin değerlendirilmesi gereken bir alternatiftir. Bu çalışmada, diğer iki alternatifin Türkiye açısından taşıdığı olumsuzluklar ve özellikle de ticaret ortamı değerlendirilerek, üçüncü bir alternatifin varlığının düşünülebileceği ortaya konulmuştur. Bu alternatif ile ilgili avantaj/dezavantajlar ayrı olarak incelenmelidir. Türkiye bu alternatiflerini her zaman çoğaltacak bir çaba içerisinde olmalıdır.

Değişen
dünya
konjonktürünün
değerlen-
dirmeleri
daha
sık
yapılmalıdır

dipnotlar:

1) Barselona sürecinde yer alan 12 ülkeden (Cezayir, Mısır, İsrail, Lübnan, Ürdün, Fas, Filistin, Suriye, Tunus, Malta, Kıbrıs ve Türkiye) burada sadece 8 tanesi çalışma kapsamında MENA olarak adlandırılacaktır. Söz konusu bu 12 ülkeden Malta ve Kıbrıs Mayıs 2004 tarihinde üye olduklarından, Türkiye ise GB anlaşması ile farklı bir ticaret ortağı ve aynı zamanda bu çalışmanın karşılaştırma örneği olduğundan, Filistin ise geçerli ve yakın tarihli verilere ulaşma olanağı bulunmadığından dolayı MENA dışında tutulmuştur.

2) Söz konusu bu nüfus rakamı içerisinde Türkiye'nin nüfusu özel konumu nedeniyle, alınmamıştır. Türkiye ile birlikte hesaplandığında bu rakam 245.2 milyona çıkmaktadır.

3) AB-10'ların AB-dışı ticaretteki payı 1994 yılında % 4.2, 1998'de % 7.6 ve 2003 yılında % 13; aynı şekilde AB-dışı ithalattaki payları da 1994'de % 3.7, 1998'de 6.6 ve 2003'de % 11.7'dir. Buna karşılık söz konusu ülkelerin ihracatlarında, AB'nin payı 1994 yılında % 42.7'den 2003'de 66.7'ye, ithalatta-

rında AB'nin payı ise % 41.5'den 2003'de 63.4'e çıkmıştır.

- 4) Özellikle elde edilen yüksek EİT değerleri, söz konusu ülkelerin, gelişmiş AB-15 ülkeleriyle aynı malların alış-verişini yapabilecek düzeyde olduklarının göstergesi olarak kabul edildi. Ancak, bu şekilde bir değerlendirme yapmanın, ölçümün kendi hesaplama eksikliklerinden kaynaklanan bazı sapmalar da içerdiğini belirtmek gerekir. Konu ile ilgili yazında, ticaret dengeszizliklerinin hesaba katılması ve daha çok haneli mal gruplarıyla ölçümlerin yapılması yoluyla bu sapmalardan arındırılma söz konusudur. Çalışmada iki haneli HS (Harmonised System) verileri kullanıldı. 3-veya 4-haneli ticaret istatistikleri ile çalışılması durumunda EİT değerleri aşağıya doğru ve daha az sapmalı hesaplanmış olacaktır. Bu arada çalışmada kullanılan veriler
- 5) Doğaner Gönel, Feride, "How Important is Intra-Industry Trade Between Turkey and Its Trading Partners? A Comparison Between the EU and Central Asia Turkic Republics", Russian and East European Finance and Trade, vol.37, no.4, 2001, pp.61-76
- 6) EUROSTAT verileri kullanılarak, uyarlanmamış Grubel-Lloyd EİT endeksi ile hesaplamalar yapılmıştır. Endeks, $IIT = 1 - (SXi - Mi / S (Xi + Mi))$ formülüyle hesaplanmaktadır. Formüle Xi ve Mi malların ele alınan ülkeden ortak ülkeye ihracatını ve bu ülkeden ithalatını temsil etmektedir. Literatürde, mal sınıflandırmasında ne kadar ayrıntıda yani daha çok haneli mal sınıflandırmalarında EİT hesaplanırsa o kadar sağlıklı sonuçlar alınacağı belirtilmektedir. Yani, sınıflandırmada toplulaştırmalar, olduğundan daha büyük değerlerin dolayısıyla da EİT'in olduğu sonucuna varmamıza neden olur. Bu yüzden de çalışmanın üç-haneli verilerle de kontrol edilmesi önerilebilir.

- 7) Hesaplamalarda Dobrinsky'nin 1995 benzerlik endeksi kullanılmaktadır. $SI = [S (Sij - Skj) / (S Sij + S Skj)]$ Bu formüle Sij, i ülkesindeki j sektörünün ülkenin toplam ihracatındaki payı, Skj ise diğer ülkenin payıdır. Bu çalışmada paylar, AB'ye yönelik ticaretin payları olarak hesaplanmış, dolayısıyla AB'ye olan ticaretlerindeki ihracat benzerlikleri yakalanmaya çalışılmıştır.
- 8) Yılmaz, Bahri ve S.J.Ergun "The Foreign Trade Pattern and Foreign Trade Specialization of Candidates of the European Union", Ezoneplus Working Paper, no. 19, September 2003 <http://www.ezoneplus.org>
- 9) Yılmaz-Ergun çalışması AB-10 ülkeleri arasından sadece Macaristan, Polonya ve Çek Cumhuriyetini ele almaktadır. Bu ülkelerin yanı sıra söz konusu çalışmada Bulgaristan ve Romanya'da Türkiye ile karşılaştırması yapılan aday ülkeler olarak değerlendirilmiştir.
- 10) İhracat ve ithalat yoğunluklarının hesaplanmasında yararlanılan formüller, sırasıyla ihracat için $EI = (Xij/Xi)/(Mj/W)$ ve ithalat için $MI = (Mij/Mi)/(Xj/W)$ şeklindedir. Formüllerde Xij: i ülkesinden j'ye olan ihracatı, Xi i ülkesinin toplam ihracatını, Mj j ülkesinin toplam ithalatını, W dünya ticaretini göstermektedir.
- 11) Commission of the EC, "Development Cooperation Policy in the Run-up to 2000" SEC(92), 915 final, Brussels, 15 Mayıs 1992, s. 13
- 12) Jacobs, Andreas "Euro-Med Co-operation: Enlarging and Widening the Perspective", ZEI-Ceenter for European Integration Studies, Discussion Paper C131, 2004, s.42
- 13) Barbe, E. "Balancing Europe's Eastern and Southern Dimension", J. Zielonka (ed.) Paradoxes of European Foreign Policy, Kluwer Law International, London/Boston, 1998, ss.117-129.

zor bir beraberlik: rasyonalite ve demokrasi

Demokrasinin piyasa ekonomisi ile uyumu sürekli tartışıla gelmiştir. Sorun güncel tartışmalarda olduğu kadar kuramsal düzeyde de ele alınmış ve özellikle iktisat bilimi bu eski ama bir türlü çözümü getirilemeyen sorunu her düzeyde ele almıştır.

Ekonomi politik, Aristo'dan bu yana tartışılan sorunu sistematik bir bütünlük içinde ele alırken neo klasik teori problemi mikro ekonomik aletleri kullanarak tahlil etmiştir. Böylece ekonomik – sosyolojik- ve siyasi boyutları olan sorun, matematiksel aletlerin yoğun kullanımı ile bir yandan da ideolojik içeriğinden arındırılmak istenmiştir.

Rasyonalite ile siyasal demokrasinin batıda-genel olarak- koşut gittiği düşünülürse ve geçen yüzyılın temel kavgasında bu iki kavramın ağırlıklı yeri göz önüne alınırsa ekonomi politığın ve özellikle neo klasik teorisinin problematiğe bakış sürecini görmek anlamlı olacaktır.

I. kamusal kararlarda optimallığı sağlama

Ekonomi politığın bir bilim haline gelme sürecinde toplumsal kararlarda etkinliğin sağlanması ile demokrasinin (özellikle siyasi düzeyde) birlikte var olma koşullarının -klasiklerin iktisadi olarak ve siyaseten dünyayı yorumlamaları ve genel felsefeleri bağlamında araştırılması doğal olarak temel bir ilgi kaynağı olmuştur.

Demokrasiyi ve iktisadi etkinliği bir arada sağlayacak olan politik karar süreçlerinin bilinmesi, işleyiş kurallarının oluşturulabilmesi, ve ilişkin süreçlerin bilimsel niteliğinin tespiti için refah ekonomisi çalışmalarını beklemek gerekmiştir. Siyasal tercihlerin iktisadi analizi bu yöndeki gelişmelerini öncelikle Schumpeter'in katkısı ile sağlamış ve bu bağlamda sosyal optimumu sağlamanın politik oyunun hangi kuralları ile mümkün olabileceği araştırılmıştır.

Politik süreçleri mikro ekonominin gelecekteki araçları ile analiz eden bu yaklaşımda İsveçli Knut Wicksell önemli bir yer tutar.¹ Kendinden sonra gelen İsveçli iktisatçılar üzerinde önemli bir ağırlığı olan Wicksell çalışmalarını temelde para teorisi ve bunun genel denge teorisine entegrasyonu üzerine yoğunlaştırmıştır. Bununla birlikte Wicksell aynı zamanda optimal vergileme çalışmalarına da katkı sağlamış ve yön vermiştir; Politik karar

süreçlerini irdeleyen iktisatçı demokrasinin doğası gereği risk altında olduğunu ve çoğunluğun egemenliğinin bu rejimde ciddi bir tehlike oluşturduğunu ileri sürer. Çoğunlukla kamusal yararın çakışması her zaman mümkün olmayabileceğine göre toplumsal yönetim çoğunluğun despotizmine dönüşebilir. Bu durumda azınlığın (yüzde 49'un) çıkarının zarar göreceği açıktır. İki kesimin çatışma ihtimali de ayrıca gözden uzak tutulamaz. Kimi durumlarda çoğunluk kuralının olumlu yanlarını da görmezden gelmeyen Wicksell, işaret edilen çatışma olasılığının dışında kamusal kararların özünü ilgilendiren kimi olgularda, örneğin bütçe sorununda, yurttaşların arasında belli varsayımlarla uzlaşma sağlamanın mümkün olabileceğini ileri sürer. Yurttaşlar kamusal kaynakların dağılımı konusunda kimi varsayımlar altında uzlaşabilirler. Analizde ileri sürülen postülatlardan ilki kamusal harcamaların kamusal mallarla ilgili olduğu, yani bu mallardan tüm yurttaşların fayda sağladığı diğeri ise bir verginin doğru olabilmesinin koşulunun vergi ile hedeflenen kişinin refahının bu karardan olumsuz etkilenmemesidir. Bu durumda toplumun üzerinde fikir birliğine vardığı veya tüm bireylerin kazançlı çıkabileceği tercihler bilinebilirse bu duruma denk düşen bir maliyet bölüşüm modeli de bulunabilir. Kamusal harcamanın kamusal kazanç yarattığı durumlarda tüm bireyler kazançlı çıkacağı için çatışma söz konusu olmayacaktır. Wicksell bu toplumsal oybirliği halini geçerli hale getirmek için daha sonra ileride mutlak oybirliğinden değil, "oybirliği benzeri" bir durumdan bahsedecektir.

İsveçli Erik Lindahl daha sonra Wicksell'i takip ederek doğru bir vergilendirmenin denge noktasını araştırır. Temel sorun kamusal malların bir kişi tarafından tüketiminin toplumun diğer bireylerinin tüketimini azaltmadığı noktayı bulmaktır. Pareto optimumu anlamında kamusal malların optimal üretimine tekabül eden kaynak dağılımının, bu malları tüketen kişiye sağladığı fayda göz önüne alınarak gerçekleştirilmesi Lindahl dengesini oluşturmaktadır.² Bireyin bu bağlamda doğru vergilendirmede denge noktası her bireyin kamusal mal için ödediği vergi miktarının ödemeye hazır olduğu marjinal tutara eşit olduğu yerdir. Tatonman sürecinin sonunda bulunan denge toplumun oybirliği ile

Metin Sarfati

Wicksell
bu toplumsal
oybirliği
halini
geçerli
hale
getirmek
için
daha
sonra
ileride
mutlak
oybirliğinden
değil,
"oybirliği
benzeri"
bir
durumdan
bahsedecektir

kamusal ürün miktarı ile malın üretim maliyetleri dağılımını benimsediği noktadadır.

Toplumsal tercihlerin bir oybirliği sağlayarak kaynak dağılımına ilişkin etkinliği sağlarken çatışmasız bir demokrasinin de eşanlığı olarak mümkün olup olmadığını araştıran Wicksell önerdiği oylama sisteminde bir yasa taslağının her türlü olasılığı içerecek şekilde hazırlanıp çeşitli alternatiflerin oya sunulmasını ve bunlardan hangisi çoğunluk benzeri tarafından onaylanırsa yürürlüğe konulmasını talep etmektedir.

Görüldüğü gibi Wicksell'in özellikle vergisel alandaki önerilerinin gerçekte uygulanabilmesi büyük güçlük taşımaktadır. Günümüz demokrasilerinde bir tatonman sürecine denk düşecek şekilde yurttaşların sürekli ve her ayırntı için defalarca sandık başına gitmeleri imkansızdır.

Ayrıca Wicksell kuramsal açıdan da eleştirilmektedir; Pareto optimumu ile uygunluk gösteren kriter, optimum kararın garantisi olarak oybirliğinin gerekliliğini şart koşmaktadır. Bir tek kişinin olumsuz oy kullanması durumunda bile diğer bireylerin tatmini bu kişinin zararına gerçekleşecektir. Toplumsal yaşamda oybirliği halinin istisna olduğu ve Wicksell'in oybirliğinin sağlanamadığı durumlarda devlet müdahalesini doğru bulmadığı düşünüldüğünde bireyler arasındaki çatışma nasıl çözümlenecektir. Devletin, çıkar çatışmalarının olduğu durumlara değil de olmadığı durumlara müdahale etmesi başlı başına bir çelişki olarak değerlendirilmektedir. Çatışma olmayan yerlerde bireyler kendi aralarında anlaşmış olduklarına göre devletin müdahalesinin gerekliliği yanıtızsız kalmaktadır.³

Görüldüğü gibi Wicksell'in oybirliği ilkesi demokrasinin varolabilmesi açısından her hangi bir çözüm getirmemektedir, tam tersine rejimin istikrarı açısından sakıncalar üretmektedir.

II. rasyonelliğin kurumsallaştırılma sürecinde yeni bir aşama

Wicksell'in önerilerinde tatonman ve arayış sürecinin zorluklarını ve özellikle toplumsal maliyet-fayda denklemini birincinin lehine bozabilme olasılığının demokratik rejim açısından yarattığı sakıncalara Buchanan (1962) ve Tullock bu kez optimal çoğunluk açısından yanıt aramışlardır. Optimal çoğunluk Buchanan'a göre bu ikilemi aşmaya yönelik rasyonel bir tutumu yansıtmalıdır. Diğer bir deyişle optimal çoğunluk, despotizm-demokrasinin ortadan kaldırılması ile çoğunluk arayışının

topluma yüklediği maliyet arasındaki ikilemi çözen akılcı bir tutuma denk düşmelidir.

Neo klasik teoriyi seçmenlerin seçilenlerin ve bürokratların politik davranışlarının analizine uygulamayı amaçlayan Buchanan ve Tullock temel eylem unsurunun kişisel çıkar olduğunu ileri sürerek bazı kurumsal kurallarla bireysel faydanın artırılabilceğini ileri sürmüşlerdir.

Buchanan ve Tullock'un normatif çalışmaları kimi ön kabullere dayanır; Öncelikle neo-klasik çerçevenin içinde bireysel bir devlet anlayışından yola çıkar. Bu şekilde devletin de kamu görevlilerinin de, birincil amaçları bireylerin çıkarlarını gerçekleştirmelerine yardımcı olmaktır. Diğer bir deyişle devlet temelde bir araçtan ibarettir. Bunun peşi sıra yapılacak kurumsal ve anayasal düzenlemelerin ancak topluluk bireylerinin oybirliği ile talep edilmesi durumunda gerçekleşebileceği öne sürülür. Buchanan'ın diğer ön kabulü bireyin tercihinde rasyonel olduğu, çıkarını en çoğa çıkartmak amacı ile davrandığıdır. Bu durumda birey ancak politik sürecin çıkarını arttıracığını düşündüğünde onu tercih edecektir. Diğer bir deyişle politik sürecin faydayı arttırıcı nitelikte olduğu varsayımı asıldır.⁴

Karar sürecinin niteliğini inceleyen Buchanan politik kararın hangi kurallara bağlanması gerektiğini araştırır ve bireylerin tümü ile özgürce mi yoksa politik süreç içinde de mi kalmak isteyeceklerinin belirlenmesinde bir maliyet karşılaştırmasının etken olacağını ileri sürer. Şöyle ki; Buchanan kararların kurumsal – politik süreç içinde alınmasının maliyetini "karşılıklı sosyal bağımlılık maliyeti" olarak nitelendirir.. Kişi kararlarını bu süreçte mi yoksa toplumdaki tümü ile bağımsızlaşmış bir süreçte mi vereceğini karşılaştırdığında maliyetin birincisinde daha düşük olacağını görerek onu tercih edecektir.

Diğer bir deyişle oybirliği halinde "karşılıklı sosyal bağımlılığa" denk düşen süreç bireylerin aynı faaliyetleri tümü ile özgürce yaptıkları duruma göre daha az maliyetli olacaktır.

Karar almanın maliyeti ortadan kaldırıldığından optimal kural dışsal maliyetleri sıfıra indiren oybirliği haline denk düşen durumu yansıtmaktadır.

Öte yandan karar sürecinde dışsal maliyetler bir kararın kabulü için evet diyenlerin sayısı arttıkça azalacaktır. Oybirliği sağlandığında dışsal maliyetler sıfır olduğundan hiçbir birey alınan kararın kendi sağladığı faydayı azalttığını düşünemeyeceğinden, rasyonel bi-

Buchanan kararların kurumsal – politik süreç içinde alınmasının maliyetini "karşılıklı sosyal bağımlılık maliyeti" olarak nitelendirir

reyler –diğer şartlar sabit kaldıkça- oybirliği kuralını kabul edeceklerdir. Ayrıca optimal çoğunluk durumunda kimse diğer bireylerin zararına tercihte bulunamayacaktır.

Fakat aynı anda gerekli katılımcı sayısı arttıkça orantılı olarak karar maliyeti artacaktır. Eğer tüm bireylerin oybirliği gerekliliği bulunursa karar maliyeti çok büyüyecektir. Hatta konular çetrefilleştikçe bu maliyetler sonsuza kadar artacaktır.

Bu durumda eğer daha önce açıklandığı gibi dışsal maliyetleri azaltmak istiyorsak karar için gerekli olumlu oy sayısını artırmalıyız, ama maliyetleri azaltmak istiyorsak bu kez gerekli oy sayısını azaltmalıyız.

Öyle ise optimal sayı bu iki maliyetin toplamını azaltan sayıdır.

Bu da ikisinin arasında bir yerde bulunacaktır.

Bununla birlikte ayrıntısına daha çok girmedikimiz Buchanan ve Tullock'un çalışmasının kimi sınırları olduğu belirtmek gerekir. Söz konusu iktisatçılar tersini ileri sürseler de bir oybirliğine varmak her zaman mümkün olmayabilir; Örneğin kimi grupların diğerleri üzerinde egemenlik kurma isteği böyle bir uzlaşmayı engelleyebilir. Bu da kuramın işlemesi için ek postülları gerektirecektir. Durumun farkında olan Buchanan kuramın ancak sınıfların arasında ciddi bir çatışmanın veya örneğin etnik bir çatışmanın olmadığı kendi idealindeki bir toplum içinde geçerli olduğunu söylemiştir. Diğer bir deyişle kuram ancak, temelde faydacılık ilkesini benimseyen, tüm üyelerinin aynı ideal ve aynı amaç etrafında birleştikleri bir toplum modeli için geçerlidir.

Öyle ise modelde bahsedilen, insancıl bir anayasa değil ama tüketimlerini maksimize eden bireylerin oluşturdukları bir yapıdır. Temel postüla insanın egoist ve bencil olduğudur. Homo economicus kuramın temelinde yatar. Faydanın maksimize olması toplum bireylerinin temel ve biricik amacıdır. Toplumun diğer özellikleri kesinlikle göz önüne alınmamaktadır. Piyasa ilişkileri en etkin ilişkililerdir.

Buchanan yurttaşları her sorunda oylama yaparak oluşacak büyük maliyetlerden kaçınmak için karar almayı kimi seçkinlere devretmeyi daha uygun görmektedir. Fakat Buchanan rasyonel bireylerin yetkilerini niye irrasyonel bireylere devrettiğini açıklamamaktadır. Bu yetkinin devredildiği kişilerin kararlarında niye rasyonel olmayacakları niye kendi çıkarlarını gözetmeyecekleri bilinmemektedir. Diğer bir deyişle yöneticilerin kendi çıkarlarının pe-

şinden koşmadıkları varsayımı, modelin diğer varsayımları ile çelişmektedir.

Özetle: bireyci metodoloji üzerine yapılmış olan kamusal tercih kuramı piyasanın işleyiş sistematizmini demokratik oy sistemine ve işletme organizasyonu teorisini kamu işleyişine adapte etmek istegindedir. Model hem içsel tutarlılığı hem gerçeği yansıtmaması anlamında çelişki göstermektedir. Ayrıca demokrasi ile yani yönetilenlerle yönetenler arasındaki dengenin nasıl oluşabileceği konusunda ciddi soru işaretleri taşımaktadır.

III. çoğunluk kuralı toplumsal tercihlerin istikrarlı ve uyumlu birlikteliğini sağlayabilir mi?

Yukarıda açıklandığı gibi Buchanan politik kararların basit çoğunluğa dayanması gerektiğini ileri sürmüştü. Çoğunluk sistemine dayanan bir toplumsal tercih sisteminin sorunların çözümünü hangi oranda gerçekleştirebileceği, istikrarı ne oranda sağlayabileceği ekonomi politisinin her zaman tartıştığı konu olmuştur. Daha 1785'de Condorcet "éssai sur l'application de l'analyse à la probabilité des décisions rendues à la pluralité des voix" isimli makalesinde çoğunluk kuralının istikrarlı tercihler oluşturamayabileceğini, uyumlu bireysel kararların uyumsuz ve istikrarsız toplumsal kararlara yol açabileceğini ileri sürmüştür. Kısaca izah etmek gerekirse üç tane birey varsayalım, bunlar A, B, C olsun. Bunların X, Y, Z isimli üç tercihi olsun. Üç tercih de şu şekilde sıralanıyor olsunlar.

SIRALAMA	KİŞİLER		
	A	B	C
1	X	Z	Y
2	Y	X	Z
3	Z	Y	X

Görüldüğü gibi A X'i Y'ye ve Y'yi Z'ye tercih etmektedir. Aynı şekilde B Z'yi X'e, X'i Y'ye tercih etmektedir.

Bu durumda çoğunluk kuralını uygularsak X'in toplumsal olarak Y'ye, Y'nin Z'ye, Z'nin X'e tercih edildiğini görürüz. Öyle ise çoğunluk oyuna uygun toplumsal tercih ilişkisini şöyle yazabiliriz: $X > Y$, $Y > Z$ ve $Z > X$.

Görüldüğü gibi uyumlu bireysel tercihler uyumsuz toplumsal tercihlere yol açmışlardır ve tercih sıralaması geçişli değildir. Önerilen sıralama uyumlu değildir.

Bu durumda siyasal tercihlerin sürekli istikrarsızlık yaratabilme niteliğinin çoğunluk ku-

Buchanan
kuramın
ancak
etnik
bir çatışmanın
olmadığı
kendi
idealindeki
bir toplum
içinde
geçerli
olduğunu
söylemiştir

ralını benimsemiş demokrasileri tehdit ettiğini ileri süreriz.

Condorcet'in bu olumsuz tespitinden sonra 1948'de Duncan Black soruna daha olumlu bir çözüm bulmaya çalışmış ve "ortalama seçmen" teoremini geliştirmiştir. Black üç koşulun yerine getirilmesi durumunda istikrarlı bir çoğunluğun oluşabileceğini ileri sürmektedir;

Öncelikle, her defasında net olarak tek bir sorunun oylanması, ikinci olarak birey açısından tercih edilebilir tek çözümün olması, nihayet tüm olası tercihlerin ikişer ikişer kıyaslanıp birbiri ardı sıra oylamaya sunulmasıdır.

Bu durumda oy süreci tek tercih lehinde istikrarlı bir çoğunluk sağlayabilir. Black bu tercihe "ortalama seçmenin optimumu"demektedir.

Black'ın teoremi önceleri inandırıcı görünmekle birlikte daha sonra özellikle varsayımları açısından eleştirilmiştir. Örneğin oylamanın net ve tek bir konuda olmasının referandum dışında gerçeği yansıtmadığı, ileri sürülebilir. Seçmen genelde birbiri ile iç içe olan sorunlar hakkında oy vermektedir. Ayrıca teoremin temsili bir demokrasiye uygulanma gücünün azaltmakta ve sonuçta çoğunluk tercihi istikrarsızlığını korumaktadır.

Daha sonraları Amartya Sen 1969'da Black'ın problemini yeni baştan ele almıştır.⁵ Bu kez tercihleri tüm durumlar arasında bir sıralama ilişkisi kurmaya imkan veren rasyonel bireyler varsayılmıştır. Bireylerin tercihlerine ait başka hiçbir sınırlama getirmeden ispatlanan teorem çoğunluk kuralının X, Y ve Z tercihleri arasında uyumlu ve istikrarlı bir tercih sıralaması tanımlayabildiğidir. Yalnız bu durumda koşul tüm bireysel tercihlerin en uçtaki kısıtlamaları dahi kabul etmesidir.

Gerçekte ise bu teorem bir çoğunluk dengesinin mümkün olmadığını göstermektedir. Çünkü ekstrem sıralamalar kabul edilmeyecektir.

1973'de Gerarlt Kramer Sen'in bu en uçtaki kısıtlama sınırlamasının dahi ancak tüm bireylerin her zaman aynı tercihlere sahip olması durumunda geçerli olduğunu ileri sürmüştür. Varılan sonuç bir totolojidir. Çoğunluk oyları ancak herkes üzerinde fikir birliğine varıldığı zaman uyumlu ve istikrarlı toplumsal kararların oluşmasına yol açmaktadır. Bu da çoğunluk kuralının hiçbir dengeli garanti etmediğinin değişik bir şekilde ifade edilmesidir.

Diğer bir deyişle çoğunluk kuralı ancak herkesin her şey hakkında fikir birliği sağladığı

ve/veya homojen bir topluluğun azınlık üzerinde egemenlik sağlaması durumunda istikrarlı ve uyumlu kolektif tercihlere yol açmaktadır.

IV. arrow ve demokrasi ile toplumsal tercihlerin rasyonelitesinin uyumu

Çoğunluk kuralı ile toplumsal tercihlerin uyumu sorununun iktisadi araçlarla tahlilinde çok umut verici sonuçların çıkmadığı anlaşılmaktadır. Toplumun tek sesli (çıkarcı çatışmasının olmadığı tek kitle) olması halinin dışında söz konusu uyumun sağlanması çok kolay değildir. Bu durum zaten demokrasi olarak tanımlanmayacağına göre toplumsal karmaşa bu sistemde kaçınılmaz mı olacaktır? Veya kargaşa ancak herhangi bir "diktatörle" mi önlenecektir?

Toplumsal kararlardaki uyumu diktatöre başvurmadan sağlayacak bilimsel bir politik karar alma süreci var mıdır soruna Arrow 1950'lerde yanıt aramış⁶ ve teoremi ile önemli bir katkı getirmiştir: Arrow, herhangi bir egemenlik ilişkisi ve bir sosyal sınıfın diğerleri üzerine baskısı olmadan, öncü ve seçkin bir kesime gereksinme duyulmadan kolektif tercihlerde uyum ve istikrar olasılığını araştırmıştır.

Daha önce de değindiğimiz gibi bireysel tercihlerden toplumsal tercihler ilişkisine geçişin kuralları olarak tanımlayabileceğimiz toplumsal seçim sorunu Condorcet tarafından ele alınmıştı. Arrow aynı sorunu tekrar ele almış ve bir yandan istikrarlı ve çelişkisiz kolektif seçimi oluşturabilecek, ardından da asgari düzeyde de olsa ortalama herkesin üzerinde anlaşabileceği kimi etik gereksinimleri karşılayabilecek bir karar sürecinin varolup olmadığını araştırmıştır. Bu bağlamda Arrow demokratik ve rasyonellik niteliklerini sağlayan karar sürecine matematiksel yaklaşımda temelde bireysel tercihlerden toplumsal karara geçişi sağlayan ve önceden belirlenmiş şartları yerine getiren kolektif karar fonksiyonunun varlığını ispat etmeyi amaçlamıştır; Arrow teoreminde üç tane temel şart belirler:

1. Eğer bir durum başka birine toplumun bütün üyeleri tarafından tercih ediliyorsa bu durum kolektif tercih ilişkisi ile de uyum halindedir.

2. Kolektif tercih ilişkisine göre gerçekleştirilebilir iki durumun kolektif tercihler ilişkisine göre sıralaması bu iki durumun her birey tarafından yapılan sıralamasına bağlıdır.

3. Kolektif sıralama toplumun herhangi bir bireyinin isteğine göre belirlenemez. Diğer bir deyişle diktatör reddedilmektedir. Tüm yurttaşlar bağımsızdır.

Arrow
öncü ve
seçkin
bir kesime
gereksinme
duyulmadan
kolektif
tercihlerde
uyum ve
istikrar
olasılığını
araştırmıştır

Bireysel tercihlerden toplumsal karara geçiş sağlayan ve bütün bu söylediğimiz şartları yerine getiren bir kolektif tercih fonksiyonu- nun varlığı temel sorundur.

Böylelikle önce Condorcet'in paradoksu aşılmaya çalışılmakta ve etik düzeyde kişisel tercih- lere hiçbir kısıtlama getirilmemektedir. Sonra ki- şisel tercihlerle toplumsal tercihlerin aynı yönde gittiği kabul edilmekte, diğer bir deyişle kişisel değerlerle toplumsal değerlerin aynı doğrultuda ilişkide bulunduğu düşünülmektedir. Daha sonra kolektif tercih fonksiyonunun kimi tercihlerin bi- reylerle zorla benimsenmesi veya yasaklanması- nı engelleyecek şekilde tanımlanması ile yurttaş- ların bağımsızlığı ilkesi getirilmektedir.

Arrow'un önerilerinden çıkan sonucu şöy- le özetleyebiliriz; eğer birinci ve ikinci koşullar doğrulanmışsa bu durumda kişisel tercihler- den kolektif tercihlere geçmenin kuralı kolektif tercihlerin toplumun herhangi bir üyesinin ter- cihini ile özdeşleştirilmesidir. Bu birey kendi ter- cihlerini toplumun diğer üyelerine benimsete- cektir. Diğer bir deyişle toplumun bir bireyi kendi tercihlerini toplumun diğer üyelerine egemen kılmaktadır.

Arrow'un temelde yukarıda yazılan üç var- sayımının bireysel tercihlerden kolektif tercih- lere geçiş kuralına uygulanması sonucunda şu önerme doğrulanmaktadır: eğer A durumu birinci birey tarafından B durumuna tercih edi- liyorsa ve B durumu ikinci birey tarafından A durumuna tercih ediliyorsa öyle ise A ile B ko- lektif tercih kuramına göre aynıdır.

Durumu matematiksel ifade ile şöyle özet- leyebiliriz;

Eğer $A > 1B$ ve $B > 2A$, bu durumda $A \sim B$ 'dir.

Arrow ayrıca A, B ve C arasında üç alter- natifin şu şekillerde düzenlendiğini önermek- tedir. $A > 1B > 1C$ ve $C > 2A > 2B$

İki birey tarafından A, B' ye tercih edildiği- ne göre birinci ve ikinci şartlardan çıkan sonuç bu ilişkinin aynı zamanda toplumsal tercih iliş- kisi içinde doğru olduğudur.

Bu durumda $A > B$

Ama aynı zamanda mademki $A > 1C$ ve $C > 2A$ ve birinci öneride $A \sim B$ 'dir.

Bu durumda hem $A > B$ hem $A \sim B$ olması mümkün olmadığına göre çelişki açıktır.

Öyle ise birinci ikinci ve üçüncü koşulları doğrulayan ve bireysel tercihlerden kolektif tercihlere geçiş sağlayan kurallar yoktur.

Arrow analizinin sonucunda Guérrien'in deyişi ile şaşırtıcı bir şekilde imkansızlık te-

oremini "théorème de possibilité " olarak ad- landırmaktadır.⁷

Arrow'un teoreminde şartların uyumu an- cak kolektif refah fonksiyonunun diktatörce bir yöntem ile topluma benimsenmesi ile müm- kündür. Teorem hem demokratik hem uyumlu tercihlerin tanımının imkansızlığına götürmek- tedir. Bu da liberal demokrasi ile kolektif ter- cih etkinliğinin uyumsuzluğunun göstergesidir.

V. sonuç:

Liberal demokrasi ile kaynakların etkin kul- lanımının veya rasyonel davranışın bir bütün oldukları tezi çokça ileri sürülmesine karşılık ekonomi politigin bu doğrultudaki nerede ise iki yüz elli yıllık çabası çok kısaca gördüğümüz gi- bi anlamlı bir sonuç vermemiştir. Oybirliğine ve- ya basit çoğunluğa dayalı sistem ya bir grubun egemenliğine – bir diktatör- yol açmakta veya sistemi tıkayıp çökmesine yol açabilmektedir.

Kurulan modeller ya gerçekte ilintisiz kal- makta ya da görüldüğü gibi ciddi iç çelişkiler taşıyabilmektedir.

Çoğunluk kuralının uyumlu toplumsal ter- cihlere yol açması çok sesli bir demokratik toplumda değil tek sesli bir toplumda müm- kün olabilmektedir.

Kuramsal açıdan çözümün şu veya bu şekilde demokrasi dışında var olması düşün- dürücüdür.

Tam rekabetçi piyasa ekonomisi ile de- mokrasinin geçişliliği çok önemli tartışmaların odak noktasındadır.

Tartışmaya devam edilecektir.

kaynakça:

1. Guérrien Bernard: Dictionnaire de l'analyse économique
2. Wolfesperger Alain: Economie Publique
3. Sen Amartya: Work and Ideas
4. Sen Amartya: Necessary and Sufficient Conditions for Rationale Choice under Majority
5. Arrow Kenneth: Choix collectif et préférences individuelles

1. www.gmu.edu/bc

2. www.2.syu.edu/faculty/watkins/arrow.html

dipnotlar:

- 1) Genereux Jacques: Alternatives Economique no:225
- 2) Guerriesn Bernard: Dictionnaire de l'analyse econo- mique: 300
- 3) Wolfesperger Alain: Economie Publique: S. 56
- 4) www.gmu.edu/bc
- 5) Sen Amartya :Necessary and Sufficient Conditions for Rationale Choice under Majority
- 6) www.2.syu.edu/faculty/watkins/arrow.html: S.96
- 7) 2 Guérrien Bernard: a.g.e.: s. 325.

su hakkına karşın küresel kapitalizm

Birleşmiş Milletler'e bağlı Ekonomik, Kültürel ve Sosyal Haklar Komitesi 26 Kasım 2002 tarihinde aldığı bir karar doğrultusunda suya erişimi bir insan hakkı olarak kabul etti. Komite, suyu sadece ekonomik bir mal olarak değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel değeri olan bir kaynak olarak benimsediğini açıkladı. Suyu, yaşam ve sağlık açısından hayati önem olan bir kamusal mal ve sınırlı bir doğal kaynak olarak tanımladı.

2003 yılının Birleşmiş Milletler (B.M.) tarafından Uluslararası Tatlı Su Yılı olarak kullanmasının çerçevesinde alınan bu karar, 1966 tarihli Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'yi onaylamış 145 ülkeyi bağlamaktadır¹. Komite'nin "Genel Yorum" niteliğindeki kararına göre, taraf ülkeler ayrım gözetmeksizin ve hakkaniyet ölçüsünde bütün vatandaşlarının tatlı su gereksinimlerini karşılamak zorundadırlar. Genel Yorum, su hakkını, kişisel ve ev-içi kullanımını karşılayacak düzeyde yeterli, elde edilebilir, fiziksel olarak erişilebilir, güvenilir ve kabul edilebilir miktar ve kalitede suyun herkese ulaştırılması olarak tanımlamaktadır².

Genel Yorum, 150'yi aşkın ülke temsilcisinin katıldığı ve Japonya'nın Kyoto, Shoga ve Osaka kentlerinde 16-23 Mart 2003 tarihleri arasında düzenlenen üçüncü Dünya Su Forumu'na da sunuldu. Ne var ki, sıcak bir ilgi göreceği düşünülen Genel Yorum'dan altı sayfalık Bakanlar Deklerasyonu'nda söz edilmedi, hatta su hakkına ilişkin bir ifadeye dahi yer verilmedi³. Bu durum, on binlerce uzman tarafından Forum'da temsil edilen sivil toplum örgütlerinin tepki ile karşılandı.

Hızlı kentleşme ve sanayileşme yüzünden her geçen gün artan su talebini karşılamak zorlaşmaktadır. Tatlı su kaynaklarının yetersizliği ve küresel ısınmanın olumsuz etkileri, kötü ve sürdürülebilirlikten uzak su kaynakları yönetimleri ile birleşince, küresel bir su krizinin içine girildi. Ülke yönetimlerinin, vatandaşlarının su hakkını karşılamak üzere gereken acil önlemleri almakta oldukça yavaş davranması ve yeterli finansal kaynakları yaratamamaları sonucu su hizmetlerini özelleştirmeleri, su hizmetlerini üstlenen çok uluslu şirketlerin sadece kâr amacı güden yetersiz su kaynakları yönetimleri, küresel su krizini daha da derinleştirmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü'nün 2000 yılında açıklanan raporuna göre 1,1 milyar insan içme suyundan, 2,4 milyar insan ise atık su toplama ve işlemden geçirme hizmetinden yoksun bulunmaktadır⁴. B.M.'in gerçekleştirdiği araştırmaların sonucuna göre ise, çoğu gelişmekte olan ülkelerdeki çocuklar olmak üzere her yıl 5 milyon insan su kaynaklı hastalıklar yüzünden ölmektedir. Eğer gereken acil önlemler alınmazsa, 2020 yılına değin su kaynaklı hastalıklar nedeniyle yaşamını yitirecek olanların toplam sayısı, ki 76 milyondan fazla olacağı hesaplanmaktadır, AIDS yüzünden ölenlerden daha fazla olacaktır⁵. B.M. Genel Sekreteri Kofi Annan'ın eşi, Nane Annan, Dünya Su Forumu'nda yaptığı konuşmada bu sayıların iyileştirilecek hijyen ile önemli ölçüde düşürülebileceğini belirtti: "Sadece el yıkamak bile çocukların yaşamlarını kurtarmaya yetecek"⁶.

Nil Nehri'nin önemli kaynaklarından olan Viktorya Gölü çevresinde, tarıma açılan yeni arazilerden göle akıtılan tarımsal atık su, hem gölün su kalitesini düşürerek milyonlarca insanın yaşamını destekleyen ekolojik sisteme zarar vermekte, hem de virüs taşıyıcısı sivrisineklerin sayısında artışı körükleyerek başta malarya olmak üzere kolera gibi su kaynaklı salgın hastalıklara yol açmaktadır. Bölgede beş yaşının altında çocukların yüzde 25'i ölmektedir. Benzer nedenlerle, Peru'nun yağmur ormanlarının alanı Amazon Havzası'ndan başlayan kolera salgını, 1991 yılında Latin Amerika'da 1 milyon insanın hastalığa yakalanmasına neden oldu. Gerek ekonomik güçler ile, gerekse de uluslararası ticaret ve turizm ile yuku bulan mal ve insan dolaşımı, genelde kırsal alan hastalıkları olarak bilinen su kaynaklı salgın hastalıkları dünyanın her noktasına ulaştırabilmektedir. Çünkü, bu dolaşım- lar beraberinde virüslerin de sınırların ötesine taşınmasına yol açmaktadır. Nitekim, Peru'da- ki kırsal alanda başlayan kolera salgını önce başkent Lima'ya oradan da kıtanın önemli bir bölümüne yayıldı. Viktorya Gölü kıyılarında başlayan malarya salgını, Kenya'nın başkenti Nairobi'nin önemli bir sorunu oldu⁷. Batı Nil Virüsü, tarihte ilk defa Kuzey Amerika kıyılarına ulaştı. New York ve Chicago gibi dünyanın her yerinden göç alan önemli ticari merkezlerde ölümlere neden olmaktadır.

Konuralp Pamukçu*

Tatlı su kaynaklarının yetersizliği ve küresel ısınmanın olumsuz etkileri, kötü ve sürdürülebilirlikten uzak su kaynakları yönetimleri ile birleşince, küresel bir su krizinin içine girildi

İngiliz kökenli yardım ve kalkınma ajansı Tearfund'ın gerçekleştirdiği araştırmaya göre, 2025 yılına kadar dünya üzerinde yaşayan her üç insandan ikisi su azlığı ile karşı karşıya kalacak. Nüfus artışı ve yaşam standartlarındaki yükselmenin yarattığı talep nedeniyle gıda üretiminde kullanılacak su miktarı 2025 yılına kadar yüzde 50 oranında artacak. Söz konusu araştırma, su azlığı yüzünden dünya gıda arzının yüzde 10 oranında azalacağını tahmin etmektedir. Dünya nüfusunun artarken, elde edilebilen tatlı su kaynaklarının ve gıda miktarının düşüyor olması, su ve gıda güvenliğini, hiç şüphesiz, önümüzdeki on yılın uluslararası politika gündeminin başına koyacaktır.

İşte bu çerçevede, su hakkının temel bir insan hakkı olarak ele alınması, merkezi ve yerel yönetimlerin bu hakkın sağlanmasında üzerlerine düşen görevleri yerine getirmesi çok önemli bir hal almaktadır. Peki, su hakkının sağlanmasında yönetimlerin sorumluluğu nedir? Üzerlerine düşen görevler nelerdir?

Suya erişimin bir insan hakkı olduğunu duyuran Genel Yorum'da, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'yi onaylamış olan ülkelerin yönetimlerinin, bu hakkın sağlanmasında kalıcı ve kesin bir sorumluluklarının olduğu belirtilmektedir. Ülke yönetimlerinin suyun da içinde bulunduğu geniş doğal kaynaklar, teknoloji, finansal kaynaklar ve uluslararası yardımlar üzerinde sergiledikleri kontrol, bu konudaki sorumluluklarını yerine getirmeleri gerektiğine neden teşkil etmektedir.

Su hakkının iki önemli boyutu vardır. Birincisi, içme suyu sağlamak ve atık suları toplamak gibi su hizmetlerinin herkese sağlanması bir zorunluluktur, bir hayır işi değildir. İkincisi, bu hizmetlerin herkesin ekonomik gücünün yeteceği bir bedel karşılığında sağlanması merkezi ya da yerel yönetimlerin sorumluluğudur. Su hizmetlerinin sağlanması, su kalitesinin korunması, hizmetlerin fiyatlandırılması, hizmetlerin aksatılmadan devam ettirilmesi, su dağıtım şebekelerinin iyileştirilmesi, su işleri için gereken mali kaynağın yaratılması ve yönetilmesi, su kullanıcılarının karar alma mekanizmalarına dahil edilmesi gibi konuları içeren su kaynakları yönetimi üzerindeki işlevlerini, kamu yöneticileri, yerine getirmek zorundadırlar. Söz konusu sorumluluklarını yerine getirebilmeleri için yönetimlere ulusal ve uluslararası hukuk kurallarınca geniş yetkiler tanınmıştır. Bu yetkilerin, temiz ve güvenilir suyun herkese, güçleri yetecek bir fiyattan, sağlanması için kullanılması beklenmektedir.

Su hakkı, herkese sınırsız miktarda suyun sağlanması anlamına gelmemektedir. Unutulmamalı ki, belli bir zaman ve mekanda elde edilebilen toplam su miktarı, hidrolojik, ekolojik, ekonomik ve bazen politik etkenlerin çerçevesinde sınırlıdır. Genel Yorum, su hakkını, herkesin kişisel ve ev içi tüketimini karşılamaya yetecek miktar olarak vurgulamaktadır. Kişinin içme suyu gereksiniminin karşılanması, ev içi ve kişisel hijyenin yerine getirilmesine, su kaynaklı hastalıklardan korunmaya ve yemeklerin hazırlanmasına yetecek miktarda temiz suyun sağlanmasını, su hakkının yerine getirilmesi için yeterli görmektedir.

Ekonomik, Kültürel ve Sosyal Haklar Komitesi, su hakkının sağlanması için gerekli olan miktarı, hacim cinsinden belli bir rakama endekslemeyi uygun bulmamıştır. Çünkü, suyun ekonomik bir mal olduğu kadar, sosyal ve kültürel değeri de olan bir doğal kaynak olduğunun altını çizmektedir. Günlük temel su gereksinimi ve kullanımı, toplumdan topluma, kültürden kültüre değişebilmektedir. Bu hakkın yerine getirilmesinde, bugünkü nesillerin ihtiyacı kadar yarınki nesillerin gereksinimlerinin düşünülmesi, yani sürdürülebilirliğin, önemli bir ölçüt olduğunu hatırlatmaktadır.

Bununla beraber, temel su gereksiniminin günlük kaç litreye denk düştüğü konusunda, uluslararası örgütlerin önerileri bilinmektedir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Dünya Bankası ve Amerikan Uluslararası Kalkınma Ajansı, bu miktarı günde kişi başına 20 ile 40 litre (g/klt) arasında belirlemektedirler. Bu aralıktaki miktarlar, B.M. tarafından Uluslararası İçme Suyu Sağlama ve Sağlık Hizmetleri On Yılı olarak kabul edilen 1981-1990 yılları arasında da sıkça telafuz edilmiş ve 1992 yılında Rio'da düzenlenen B.M. Çevre ve Kalkınma Konferansı'nın Gündem 21 adlı belgesinde de vurgulanmıştır. Su uzmanı Peter Gleick, günde kişi başına 50 litrelik bir miktarın uygun ve meşru olduğunu vurgulamaktadır. Bunun, 5 litresinin kişinin içme suyu gereksinimi için, 20 litresinin günlük kişisel bakım ve hijyen için, 15 litresinin kişisel temizlik için ve 10 litresinin günlük yiyeceğin hazırlanması için gerekli görmektedir⁸. Avrupa'da kişi başına günde harcanan su miktarının ortalama 160 litre olduğu dikkate alındığında, günlük temel su gereksiniminin fazla bir miktarı içermediği anlaşılmaktadır.⁹

Buna rağmen, özellikle gelişmekte olan ülkelerde milyarlarca insanın temel su gereksinimi karşılanamamaktadır. Hindistan'ın batı

**Tearfund'ın
gerçekleştirdiği
araştırmaya
göre,
2025
yılına
kadar
dünya
üzerinde
yaşayan
her üç
insandan
ikisi su
azlığı ile
karşı
karşıya
kalacak**

eyaletlerinde yaşayanlar, tankerler ile taşınan suya bağımlıdır. Fakat bölgedeki yerel yönetimler, bazen tankerler ile su dağıtımını yapmamaktadır. Dağıtılabilen suyun da kalitesi oldukça düşüktür. Bu durum bölgede büyük huzursuzluk yaratmakta, çıkan olaylarda insanlar ölmektedir.¹⁰ Güneydoğu Pakistan'da yaşayan milyonlarca insan da susuzluk yüzünden kızgın ve ümitsiz haldedir. Son üç yılda susuzluk yüzünden ülke yönetimini protesto eden geniş katılımlı gösteriler Sind Bölgesi'nde düzenlenmektedir. Bu bölgedeki politikacılar ve çiftçiler, kendi topraklarına gelen İndus Nehir sularının, merkezi yönetim tarafından kayırılan Punjablılar tarafından alındığını iddia etmektedirler. Bölgesel su sorunu, Pakistan'da iç dinamikleri sarsmakta, etnik çatışmalara yol açmaktadır. Üstelik, İndus Nehir sularının aşırı tüketilmesi, bereketli nehir deltasında ekolojik felaketlere neden olmaktadır. 1,2 milyon hektarlık tarım alanı, nehrin çekilmesi ile ilerleyen deniz suyu tarafından kullanılmaz hale getirildi, daha büyük bir alan ise tuz çölüne döndü. Biyolojik ve ekonomik önemi çok büyük olan bataklık ağaçları, mangrovarlar, her geçen gün ölmektedirler.¹¹

Afrika ve Latin Amerika'da azınlık grupları ve fakir halk, sosyo-ekonomik durumları daha iyi olan grupların kullanabildikleri miktardaki ve kalitedeki suya erişememektedirler. Halbuki, aynı miktar su için özel su satıcılarına ödedikleri fiyat, su dağıtım şebekelerine bağlı olan varlıklı kesimlerin ödediklerinden neredeyse on kat daha fazladır. Kentlerde su dağıtım şebekelerine bağlı olmayan fakir halka gayet pahalı bir fiyattan dağıtılan suyun kalitesi, Dünya Sağlık Örgütü tarafından belirlenen standartların çok altındadır. Kırsal kesimlerde ise, en yakın kaynaktan su getiren kadınların kat etmesi gereken yol on kilometreyi bulabilmektedir.¹²

Dünya Su Komisyonu tarafından 16 farklı dünya kentinde yürütülen araştırma, yoksul semtlerde yaşayan nüfusun büyük bir kısmının su dağıtım şebekelerine bağlı olmadıklarını ve bir litre su için ortalama 12 kat daha fazla ödediklerini ortaya çıkardı. Haiti'nin Port-au-Prince ve Mauritanya'nın Nouakchott kentlerinde yoksul aileler, aynı miktar su için şebekeye bağlı ailelerin ödediklerinin 100 katını ödemektedirler. Üstelik, özel su satıcılarının dağıttıkları suyun kalitesine güvenilmediği için, çok pahalıya elde edilen sular ancak kaynatılarak kullanılabilir. Bu arındırma yöntemi, yoksul halka fazladan bir mali yük

daha getirmektedir. Öyleki, Bangladeş'te suyu kaynatıp arındırma yöntemi, yoksul bir ailenin toplam gelirinin onda birine karşılık gelmektedir. Bu bedel, Peru'da yoksul ailelerin gelirlerinin yüzde 29'una kadar ulaşabilmektedir. Yoksul kesimler için güvenilir su elde etmenin maliyeti sadece parasal değildir. Kırsal bölgelerde, kadınlar, zamanlarının yüzde 15'ini en yakın kaynaktan su getirmek için harcamaktadırlar. Dünya Su Komisyonu danışmanlarından Dr. John Briscoe'nin hesaplamasına göre, bu oran 10 milyondan fazla insanın yıllık iş gücü ve zamanına denk düşmektedir.¹³

İçinde bulunduğumuz küresel su krizinin, doğal ve insan kaynaklı çok sayıda nedeni var. Fakat, milyarlarca insanın temel su gereksiniminin karşılanamıyor olması tümüyle kötü su yönetimlerinden kaynaklanmaktadır. B.M. Azınlıkları Koruma ve Ayrımcılığı Önleme Alt Komisyonu'nun Özel Raportörü El Hadji Guissé, su hakkının yerine getirilmesinin önündeki engelleri şu şekilde sıralamaktadır: Tatlı su kaynaklarının kötü yönetimi, planlamanın olmayışı, içme suyu dağıtımında ve atık su toplama hizmetlerindeki eşitsizlik, kamusal su hizmetlerinin özelleştirilmesi ve su arzındaki maliyetlerin düzenli şekilde artması.¹⁴

Merkezi yönetimlerin suya ilişkin büyük ölçekteki yatırımları ile planlanan hedeflere varılamadı. Bu çerçevede inşa edilen büyük barajlar, su çevirme sistemleri, kanallar, harcanan onca mali kaynağa rağmen arzu edilen sonuçları getirmedi. Planlanan zamanda bitirilemeyen büyük ölçekli su projeleri, bir yanda ülkeleri mali açıdan büyük krizlere ve borçlanmalara sokarken, öte yandan kuruldukları bölgelerde sosyal ve çevresel zararlara yol açtılar. Elli yılı aşan tarihi boyunca 93 ülkede en az 604 büyük baraja kredi sağlayan Dünya Bankası dahi, bu tür projelere sağladığı mali desteğin, beklenen faydayı getirmemesi ve üstelik kurumun ağır biçimde eleştirilmesine yol açması nedeniyle, yatırım politikasını gözden geçirmek zorunda kaldı.¹⁵ Dünya Sağlık Örgütü'nün Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre Bölümü Yöneticisi Dr. Abdul Sattar Yusuf'un belirttiği gibi, bu türden büyük ölçekli yatırımların, sorunu çözmesini beklemek artık mümkün değildir, çünkü sağlık sorunlarının bugünkü ulaştığı nokta kabul edilebilir seviyeyi halihazırda aşmış durumdadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün su ve sağlık konusunda bölgesel danışmanlarından Terrence Thompson, ülke yönetimleri tarafından gösterilen tüm çabalara

Planlanan
zamanda
bitirilemeyen
büyük
ölçekli
su projeleri,
bir yanda
ülkeleri
mali
açıdan
büyük
krizlere ve
borçlanmalara
sokarken,
öte yandan
kuruldukları
bölgelerde
sosyal ve
çevresel
zararlara
yol
açtılar

rağmen, su hizmetlerinin yaygınlaştırılma hızının, nüfus artış oranını yakalayamadığını belirtmektedir.¹⁶

2000 yılında düzenlenen Dünya Su Forumu ile B.M. Binyıl Zirvesi'nde ve 2002 yılında Johannesburg'da toplanan Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde vurgulanan Binyıllık Hedefler'den biri olan, 2015 yılına değin içme suyu ve atık su toplama hizmetlerinden yoksun olan insanların sayısını yarı yarıya düşürme hedefine varılabilmesi için, 2015 yılına kadar her gün 270.000 ev halkının içme suyu dağıtım şebekesine, 340.000 ev halkının ise atık su toplama sistemine bağlanması gerekmektedir. Hedefi tutturabilmek için, bu hizmetlerin yıllık yaygınlaştırılma oranının Asya'da üç katına, Latin Amerika ve Karayipler'de iki katına, Afrika'da ise dört katına çıkartılması zorunludur.¹⁷ Küresel Su Altyapısı Finansmanı İçin Dünya Paneli'nin Başkanlığını yürüten Michel Camdessus, herkese su sağlanabilmesi için yıllık 80 milyar dolar olan dünya çapındaki toplam su yatırımlarının 180 milyar dolara çıkartılması gerektiğini söylemektedir.¹⁸

Su, hayati bir doğal kaynak ve kamu malıdır. Bu nedenle, temel su gereksinimini karşılamak kamu yöneticilerinin sorumluluğudur. Fakat, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, yönetimler bu sorumluluklarını yerine getirememektedirler. Eskimiş, yıpranmış, bozulmuş su altyapısının yenilenmesi ve bakımı için gereken yatırımın yapılabilmesine yönelik olarak su hizmetlerinin özelleştirilmesini çare olarak görmektedirler. Ne varki, özelleştirme uygulamaları şimdiye değin sorunun boyutunu derinleştirmekten başka bir sonuç getirmiştir.

Küresel su piyasasının 1 trilyon dolarlık hacmi olduğu tahmin edilmektedir. Bugün, özel sektör dünyadaki su hizmetlerinin %10'unu sağlamaktadır. Su piyasasının iki büyük dev, Fransız şirketleri Vivendi ve Suez, su hizmetlerinden 10'ar milyar dolar yıllık kâr etmektedirler. İki şirket, 120 ülkede 200 milyon insana su hizmeti sağlamaktadır.¹⁹ Alman enerji şirketler topluluğu RWE, İngiliz Thames Su Grubu (2000 Kasım ayında RWE ile birleşti), Amerikan Bechtel ve onun Londra merkezli International Water Limited adlı kolu, küresel su piyasasının diğer önemli aktörleridir. Bu dev şirketler; Dünya Bankası (IBRD), Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Asya Kalkınma Bankası (ADB) gibi çok uluslu finansal kuruluşların desteği ile her geçen gün gelişmekte olan ülkelerin su hizmetlerini devralmaktadır.

Fakat, şu ana değin özel sektör atılımı küresel su krizine çare olamadı, hatta sorunun bir parçası oldu. Sadece mali kâr peşinde koşan özel şirketlerin su hizmetlerindeki rolü, su fiyatlarının görülmelik bir oranda artmasına, önemli sayıda çalışanın işten çıkarılmasına, daha az çevre korunmasına, hizmetler üzerindeki yerel denetim mekanizmasının ortadan kalkmasına, yoksul ve uzak semtlere götürülen hizmetin kesilmesine yol açtı.

Bolivya'nın üçüncü büyük kenti Cochabamba'da, International Water Limited tarafından yönetilen Aguas del Tunari adlı konsorsiyum, su fiyatını iki katına çıkarınca, 2000 Nisan ayında geniş katılımlı protesto gösterileri düzenlendi. Güvenlik güçleri ile göstericiler arasında çıkan çatışmalarda yedi kişi yaşamını yitirdi. Konsorsiyum, işi bırakmak zorunda kaldı. Arjantin'in Tucuman bölgesinde, su fiyatlarındaki artışı ve su kalitesindeki düşüşü protesto etmek için gerçekleştirilen genel grev, Vivendi'ye bağlı şirketin sözleşmesinin iptaline yol açtı. Arjantin'in Buenos Aires ve Filipinler'in Manila kentlerindeki özelleştirme girişimleri tümüyle sonuçsuz kaldı. Günlük ortalama gelirin 1 dolar civarında seyrettiği Gana'da, IMF'nin baskısı ile yönetimin özelleştirmeye geçiş sürecinde su fiyatlarını iki katına çıkartması, büyük protesto eylemlerine neden oldu. Ekvador, Endonezya, Nikaragua ve Güney Afrika'da su hizmetlerinin özelleştirilmesi, önemli bir halk muhalefeti ile karşılaştı. Güney Afrika'da nüfusun %25'ini oluşturan 44 milyon insan, özel şirketler tarafından sağlanan su ve elektrik hizmetlerini kestirdiler. Macaristan'da, Vivendi'nin sahibi olduğu Budapeşte Kanalizasyon Şirketi, yaptığı sözleşmenin detaylarını seçilmiş kamu yöneticilerinin denetiminden kaçırmaktadır.²⁰

Özelleştirme sadece gelişmekte olan ülkelerde değil, gelişmiş Batılı ülkelerde de sorunlara yol açmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde, Florida Eyaleti Lee yönetim biriminde özelleştirilen su hizmetleri, denetimlerde ortaya çıkan kötü bakım ve yönetim yüzünden 8 milyon dolarlık bir harcama ile 2000 yılında tekrar kamulaştırıldı. Atlanta kentinde, su kirlenmesi ve artan verimsizlik nedenleri ile kent konseyi, Suez şirketini işten çekti.

Öte yandan, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki hızlı kentleşme, merkezi ve yerel yönetimleri, varolan su sistemlerinin iyileştirilmesi ve yeni su şebekelerinin kurulması için gereken finansmanın bulunmasında zorlamaktadır. Bu nedenle eğer su hizmetinin götürüldü-

Amerika
Birleşik
Devletleri'nde,
Florida
Eyaleti
Lee yönetim
biriminde
özelleştirilen
su hizmetleri,
denetimlerde
ortaya
çıkan
kötü
bakım ve
yönetim
yüzünden
8 milyon
dolarlık
bir harcama ile
2000
yılında
tekrar
kamulaştırıldı

gü halk tarafından uygun bir denetim mekanizması ile kontrol edilirse; özel girişim, su hakkının herkese sağlanması için gerekli olan finansmanın ve uzmanlığın elde edilmesinde yönetimler yardımcı olabilir. Özel şirketler, faturalandırma sistemlerinin iyileştirilmesinde; su dağıtım şebekelerinin yönetiminde; gerekli olan iyileştirme, bakım ve onarımların finansmanında; su hizmetinin yaygınlaştırılmasında; yağmur sularının etkin bir biçimde toplanıp kullanılmasında ve atık suların gerekli kimyasal ve biyolojik işlemlerden geçirilip tekrar kullanılmasında katkı sağlayabilirler.

Kamu yöneticileri, az getirileri olduğu halde çok büyük finansal yükü yol açan devasa su projeleri yerine; düşük maliyetli ama yüksek verimliliği olan küçük ölçekli su teknolojilerine yönelmelidirler. Bu sayede hem sorumluluklarında bulunan nüfuslara daha etkin bir su hizmeti sağlayacaklar, hem de çevre ve su kaynaklarının korunmasında önemli bir rol oynayacaklardır. Dünya kentlerinin hemen hepsinde, yağmur sularının drenaj ya da kanalizasyon sistemlerine bir an önce akması yönünde önlem alınmıştır. Oysaki, kentlerin içinde bulundukları ekolojik sistemin ihtiyacı olan su miktarının fazlası toplanabilir, saklanabilir,

gereksinim duyulduğunda kullanılabilir. Yağmur suyundan çok daha akılcıca yararlanmak, önümüzdeki onyılda su kaynakları yönetiminin başlıca yöntemi olacaktır. Bunun şimdiden güzel örnekleri sergilenmektedir. Çin'in Gansu eyaletinde 15 milyon insanın içme suyu gereksinimleri, son yıllarda kurulan yağmur suyunun toplandığı depolardan karşılanmaktadır. Japonya'nın Tokyo kentinde ise, en önemli sumo güreşi stadyumunun çatısında biriktirilen yağmur suları, yeraltındaki depolarda toplanmakta ve bu sular ile havalandırma sisteminin su ihtiyacı karşılanmaktadır.²¹

Artık yaygın bir biçimde temel insan hakkı olarak kabul edilen temel su gereksiniminin karşılanmasının, yani su hakkının, yerine getirilmesi için herkese ödevler düşmektedir. Kamu yönetimleri; özel sektör; küresel, ulusal ve yerel kurumlar ve tabii ki su kullanıcıları bu hakkın sağlanmasına yönelik etkin ve verimli bir işbirliğini devreye sokmalıdır. Ancak böylesine yaygın bir işbirliği; rasyonel, hakça, ve uygun su kaynakları yönetimini mümkün kılacaktır. Unutmayalım ki, bugün su hakkının sağlanamıyor olması doğal su azlığından değil, kötü su kaynakları yönetiminden kaynaklanmaktadır.

Bugün
Su hakkının
sağlanamıyor
olması
doğal su
azlığından
değil,
kötü su
kaynakları
yönetiminden
kaynaklan-
maktadır

dipnotlar:

- *1) Dr. Konuralp Pamukçu, araştırmalarını Chicago'da sürdüren bir su uzmanıdır. Uluslararası Su Kaynakları Derneği (IWRA) ve Ortadoğu Su Bilgi Ağı (MEWIN) üyesi olan yazarın konu üzerine kaleme aldığı bir çok makalesi ve *Su Politikası* (İstanbul:Bağlam Yayınları, 2000) adlı kitabı bulunmaktadır.
- 1) Türkiye, Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'yi 15 Ağustos 2000 tarihinde imzalamıştır. Sözleşmelerin onaylanmasına yönelik süreç devam etmektedir.
- 2) UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights, "Committee on Economic, Social and Cultural Rights Adopts General Comment on Right to Water", Press Release, November 26, 2002, (<http://www.unog.ch/news2/documents/news/esc0232e.htm>).
- 3) BBC News, 23 March 2003. Dünya Su Forumu'nun Taslak Sonuç Bildirgesi'ni, resmi sitesinden elde edebilirsiniz, (http://www.world.water-forum3.com/2003/eng/secretariat/files/Preliminary_SFS.pdf). Bakanlar Deklerasyonu için ise bakınız, (http://www.mlit.go.jp/tochimizushigen/miz-sei/wwf3/mc/md_final.pdf).
- 4) World Health Organization, "Global Water Supply and Sanitation Assessment 2000 Report", raporun tamamı için bakınız, (http://www.who.int/water_sanitation_health/Globassessment/GlobalTOC.htm).
- 5) Peter Gleick, "Dirty Water: Estimated Deaths from Water-Related Diseases 2000-2020", Pacific Institute

Research Report, August 15, 2002, (http://www.pacinst.org/reports/water_related_deaths.htm).

- 6) Alıntının yapıldığı kaynak, Jonathan Watts, "Forum Debates Private Sector Role in Global Water Supply", *The Lancet*, Vol. 361, Issue 9362, 22/3/2003.
- 7) Public Broadcasting Service, "Journey to Planet Earth- Hot Zones", PBS, April 2003. Belgeselin video klibini izlemek için bakınız, (<http://www.pbs.org/journeytoplaneearth/about/hotzones.html>).
- 8) Peter H. Gleick, "Basic Water Requirements for Human Activities: Meeting Basic Needs", *Water International*, Vol. 21, No.2, June 1996. Peter Gleick, "The Human Right to Water", *Water Policy*, Vol.1, No.5, 1999.
- 9) Henri Smets, "The Right to Water as a Human Right", *Environmental Policy & Law*, Vol. 30, Issue 5, 2000.
- 10) BBC News, March 21, 2003.
- 11) *The New York Times*, March 17, 2003.
- 12) Crystal Batrez, "Water and Human Rights: Past, Present, and Future", makale için bakınız, (<http://www.youthworldlink.org/Articles/WaterandHumanRights.htm>).
- 13) Center for Economic and Social Rights, "Facts about the Right to Water", makale için bakınız, (<http://www.cesr.org/PROGRAMS/waterfacts.htm>).
- 14) El Hadji Guissé, "The Right of Access of Everyone to Drinking Water Supply and Sanitation Services,"

Working Paper, Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities, Fiftieth Session, Economic and Social Council, E/CN.4/Sub.2/1998/7, 10 June 1998.

- 15) Dünya Bankası'nın kendi sürdürdüğü incelemeler sonucunda, kredi sağladığı su projelerinin %70'inde beklenen kazançların yarısının bile elde edilemediği ortaya çıktı. The World Bank, *Water Resources Management: A World Bank Policy Paper*, Washington, DC: IBRD, 1993. Leonard Sklar ve Patrick McCully, "Damning the Rivers: The World Bank's Lending for Large Dams", Summary of International Rivers Network Working Paper, No.5, November 1994.
- 16) World Health Organization, "Water and Sanitation are Basic Human Rights That must be Provided. Now WHO Makes a Call for Urgent Action," Press Release, SEA/PR/1324, 21 March 2001, (<http://w3.who.sea.org/prsrles/seapr1324.htm>).
- 17) Luis E. Garcia, "IWRA Session at World Water Forum- Meeting Future Water Needs: A Reality Check," *IWRA Update*, Vol.16, No.2, April 2003.

18) Jonathan Watts, "Forum Debates Private Sector Role in Global Water Supply," *Lancet*, Vol. 361, Issue 9362, 22/3/2003.

19) Curtis Runyan, "Privatizing Water," *World Watch*, Vol.16, No. 1, Jan/Feb 2003.

20) *The New York Times*, August 26, 2002. *The New York Times*, May 29, 2003. Jim Shultz, "Bolivia's Water War Victory," *Earth Island Journal*, Vol. 15, Issue 3, Autumn 2000. *New Internationalists*, No.355, April 2003. Kenji Hall, "Debate Over Water Privatization Pits Economics vs. Human Rights," *Associated Press*, 18 March 2003. Curtis Runyan, "Privatizing Water," *World Watch*, Vol.16, No. 1, Jan/Feb 2003. Damar Harsanto, "Activists Say No to Water Privatization," *Jakarta Post*, September 6, 2002. Kim Krisberg, "Water Privatization Worries Public Health Advocates," *Nation's Health*, Vol. 32, Issue 9, November 2002.

21) BBC News, March 16, 2003.

beciya

kitap tanıtımı

Dünya Ekonomisinde Dönüşüm

Sömürgecilikten küreselleşmeye uzanan zaman kesitinde dünya ekonomisinde ortaya çıkan dönüşümde dış finansman, bu bağlamda dış borçlanma üzerinde durulması gereken bir öneme sahiptir.

Sermaye birikimi rejimlerine bağlı olarak dış finansman ve borçlanmanın işlevleri, boyutları ve bileşimi değişmektedir. Bu nedenle dış borç olgusunun sömürgecilik dönemi, sermaye birikiminin "altın çağı", yetmişli yılların ilk yarısında patlayan krizi izleyen dönem ve seksenli yılların sonlarında belirginleşmeye başlayan "küreselleşme" süreci dikkate alınarak incelenmesi gerekli görülmektedir. Yazar 19. yüzyılın son çeyreğinde ilk dış borç krizini yaşayan günümüzdeki az gelişmiş ve "yeni sanayileşen" ülkelerin, yüzyıl sonra gene ciddi bir krizle karşılaşmış olmalarının nedenlerini ve sonuçlarını incelemekte, bu bağlamda da IMF'nin patronajını üstlendiği ve Dünya Bankası'nın desteklediği istikrar ve yapısal uyum programları ile politikalarını değerlendirmektedir. Çalışmada Türkiye'nin yetmişli yılların sonlarına doğru yaşamış olduğu dış borç krizi ve Ocak 1980'de alınan kararlarla uygulamaya konulan istikrar ve yapısal uyum politikalarının özü ve sonuçları, günümüzdeki ekonomik ve mali yapılar ile bağlantı kurularak incelenmektedir. İkibinli yıllara adım atarken Türkiye'de hala ekonomik istikrarın aranması ve IMF ile uzlaşma çabaları, yazar tarafından incelenen konunun önemini ve güncelliğini göstermektedir.

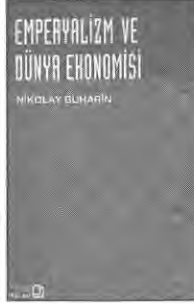

Kalkınma Yeniden

1980'den bu yana TC Hükümetlerinin IMF - Dünya Bankası - ABD reçetelerine teslimiyet içinde izledikleri politikaları değerlendirip eleştiren birçok iktisatçı, bu kiptakine benzer saptamaları tekrar ve tekrar ortaya koydu.

Chang-Grabel ikilisi, bu işi, iktisatçı olmayanların da rahatça izleyebilecekleri etkili bir biçimde ve sağlam bir bilgi birikimine dayanarak yapmışlar. Ve sonunda okurlara şu haklı mesajı açık seçik iletmışler: 'Neoliberalizm yıkıcıdır, yararsızdır. Ve işte alternatifleri...'

Prof. Dr. Korkut Boratav

Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi

"Sosyalizme daha insancıl bir yoldan ulaşma mücahadesinin tarihinde Buharin kuşkusuz önemli ve saygın bir yer tutar."

Ernest Mandel

"İki sosyalist devletin ilk yıllarında yaşayan biri olarak, Buharin tarihsel açıdan yeni olaylar hakkında kuramsal bir biçimde sorular ortaya atan kişilerin başında geliyordu."

Herman Schmid

Kaynak Savaşları

Değerli kaynaklar -ve ih-san ettikleri güç ve zenginlik- üzerine çatışmalar, küresel manzaranın önemli giderek artan bir özelliği haline geldi. Çoğu kez etnik, dini ve kabilesel düşmanlıkla karışan bu çatışmalar, dünyanın bir-

çok yerinde barış ve istikrara yönelik önemli ve giderek büyüyen bir tehdit yaratmaktadır.

Yüzyıllardır yerel kabileler ve krallıklar, büyük Körfez bölgesinin nehirleri, limanları ve vahaları için savaşmışlardır. Tipik olarak, bu çatışmalar dini düşmanlıkları, yaşamsal dere ve membalardan faydalanma isteği gibi, daha dünyevi meselelerle birleştirdi. Fakat 19. yüzyılın sonlarında petrolün bulunuşu, bu şiddetli panoramaya yeni bir boyut kattı: 0 noktadan itibaren, başlıca dış güçler bölgede kendi çıkarlarını elde ettiler ve bu yeni çıkarları korumak için belirli aralıklarla askeri güç kullandılar.

Bugün ABD, petrolün akışı ve elde edilmesine yönelik stratejik bir ilgiye sahip tek büyük güç değil. Rusya Hazar Denizi bölgesinden petrol ve doğal gaz akışına egemen olmak için çabalarırken, Çin de dışardaki kaynaklara bağımlı hale geldi. ABD gibi, bu uluslar başlıca enerji-üreten bölgelerdeki dost devletlere silah sağlıyorlardı ve bazı durumlarda, kendi askeri kuvvetlerini yerleştiriyorlardı. Büyük güçlerin, ulusal çıkarlarıyla paralel olarak petrolden faydalanma haklarının tanımlanması sürecinde, yerel savaşların giderek artan oranda, daha geniş bölgesel savaşlara dönüşme riski vardır

ESKİ SAYILARI DA OKUNUR

"EDİNEBİLECEĞİNİZ SAYILAR" hakkında bilgi almak için lütfen irtibata geçiniz.

SAYI	KONULAR
376	ÜNİVERSİTELER, BİLİM VE İKTİSAT EĞİTİMİ
377	KADINLAR VE ÇALIŞMA HAYATI
378	FİNANS, RANT VE KÜRESEL İLİŞKİLER AĞINDA TÜRKİYE
379	ENFLASYON, EŞİTSİZLİKLER VE ENGELLER
380	TÜRKİYE'NİN DİNAMİKLERİ
381	KÜRESELLEŞEN SERMAYENİN ANAYASASI: MAİ
385	KONSOLİDE BÜTÇE
387	SERMAYE PİYASALARI VE BANKALAR
388	TÜRKİYE'DE SİYASETİN BOYUTLARI
390-391	YÜZYIL BİTERKEN GELECEĞE BAKIŞ
392-393	SOSYAL DEMOKRASİ
394	DEVLET-İ ALİYYE'NİN MİRASI
395	ULAŞTIRMA EKONOMİSİ
396	SEÇMELER - İKTİSAT YAZILARI
397-398	BÜTÇE VE MALİYE POLİTİKALARI
399	TÜRKİYE - AB - AVRASYA
403	DEVLET VE KAPİTALİZM I
404	DEVLET VE KAPİTALİZM II
405	EKONOMİDE İSTİKRAR ARAYIŞLARI
406	DÜNYA EKONOMİSİNDE YENİ OLUŞUMLAR
407	BÜTÇE
408	AVRUPA BİRLİĞİ - GÜMRÜK BİRLİĞİ VE TÜRKİYE
409	BİRLİĞİN AVRUPA'SI VE TÜRKİYE
412	YOL AYRIMINDAKİ TÜRK TARIMI
413-414	İKTİSAT - İSTİKRAR - TÜRKİYE
415	NASIL BİR İKTİSAT EĞİTİMİ?
416	DÜNYA EKONOMİSİ NASIL YÖNETİLİYOR?
417	FİNANS SEKTÖRÜ VE BANKACILIK
429	YOL AYRIMINDA TÜRKİYE, YOL AYRIMINDA DÜNYA
430	EV EKSENLİ ÇALIŞMA
431	SEÇİMLERİN SİYASİ ANATOMİSİ
433-434	SAVAŞIN GÖLGESİNDE ORTADOĞU
435	KÜRESEL KAPİTALİZMLE BÜTÜNLEŞME
436	AVRASYA'DA YENİ DENGELER
437	DEĞİŞEN TOPLUM - DEVLET - SINIF İLİŞKİLERİ
438	FİNANSAL LIBERALİZASYON; BÜYÜME Mİ, KRİZ Mİ?
439	MERKEZİ YÖNETİM YERELLEŞİYOR MU?
440	CUMHURİYET'İN 80 YILI
441-444	ÇALIŞMA HAYATI YENİDEN DÜZENLENİYOR
445-450	CUMHURİYET'İN 80. YILINDA YURT VE DÜNYA
451	PAUL SWEEZY'İN ARDINDAN
452	1980'DEN GÜNÜMÜZE SANAYİLEŞME
453	HOMO ECONOMICUS
454	TÜRKİYE-AB: BİR İLİŞKİNİN ANATOMİSİ
455	GELİŞMENİN EKONOMİK SORUNLARI
456	İKTİSAT'DA GEÇEN 40 YIL

Hem sizin özel avantajlarınız var,
hem de **"İktisatlılar Evi"**nin.

İktisat Fakültesi
Mezunları Cemiyeti
üyelerine özel IFMC
Kredi Kartı'nızla hem
CardFinans'ın sunduğu
tüm avantajlardan
yararlanacak, hem de
kredi kartınızı kullan-
dıkça, hiçbir ek ödeme
yapmaksızın "İktisatlılar
Evi"ne destek sağlaya-
caksınız. (Finansbank, IFMC
Kredi Kartları ile yapılan
harcamaların belirli bir oranını;
"İktisatlılar Evi" destek fonuna
bağış olarak aktarmaktadır.)

Her Karınca, IFMC
Kredi Kartı kullandıkça,
"İktisatlılar Evi" kısa
sürede hayat bulacak...

- "CardFinans avantaj işareti" gördüğünüz üye kuruluşlarda* çok özel indirim ve taksit avantajları.
- Kartınızı kullandıkça ParaPuan kazanırsınız.
- ParaPuan'larınızla bedava uçak bileti ya da Varan'dan otobüs bileti.

